

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Katedra mediálních studií a žurnalistiky

Mediální obraz rozhlasu v Lidových novinách v letech 1925 a 1926

Media Representation of Radio Broadcasting in the Lidové Noviny Newspaper in 1925 and 1926

Diplomová práce

Autorka: Bc. Jana Svobodová
Vedoucí práce: PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.

Brno 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedené v bibliografii.

V Brně dne 23. května 2016

.....
Bc. Jana Svobodová

Poděkování

Děkuji PhDr. Pavlu Večeřovi, Ph.D. za to, že mě trpělivě a laskavě provedl úskalími mé práce. Rovněž děkuji Mgr. Jakubu Mackovi, Ph.D. za inspiraci a PhDr. Jaromíru Volkovi, Ph.D. za to, že mě v důležitý moment navedl tím správným směrem. Neboť „když riskujete a uděláte chybu, vaši kolegové vám pomůžou ten zmatek napravit – proto jsou tady“ (Gee 2005: 9).

Anotace:

Diplomová práce zkoumá mediální obraz československého rozhlasu na stránkách Lidových novin v době začátků jeho šíření v letech 1925 a 1926. Cílem práce je identifikovat ve vybraných textech strategie a mechanismy, pomocí nichž byl utvářen mediální obraz rozhlasového vysílání, Radiojournalu a jeho zaměstnanců, rozhlasového přijímače a rozhlasového publika. Budeme si všímat také vztahu tisku a rozhlasu jako dvou konkurenčních médií. Práce se opírá o koncept sociálního konstruktivismu a využívá diskurzivní analýzu podle Jamese Paula Geeho. Teoretická část představuje myšlenkové koncepty, ve kterých je práce ukotvená, další část pak obsahuje popis dobového kontextu, Lidových novin a jejich publika a přináší shrnutí nadějí a obav spojených s nástupem rozhlasu. Metodologická část definuje výzkumný vzorek, výzkumné otázky a použité metody. Analytická část obsahuje analýzu zkoumaných textů, jejíž výsledky jsou shrnuty v závěru práce.

Klíčová slova: výzkumná práce, mediální obraz, sociální konstrukce reality, mediální konstrukce reality, diskurz, diskurzivní analýza, mody operandi ideologie, rozhlas, rádio, Radiojournal, Lidové noviny.

Annotation:

The master thesis examines the media representation of Czechoslovak broadcasting in the Lidové Noviny newspaper in the years 1925 and 1926. The aim of this thesis is to identify strategies and mechanisms by which the media image of the radio receiver, radio broadcasting, Radiojournal, its employees and audiences was shaped in selected articles. We will also explore the relationship of press and radio broadcasting as two competing media. The work is based on the concept of social constructivism and uses discourse analysis by James Paul Gee. The theoretical part presents the concepts on which the work is based, the next part contains description of the historical context, the Lidové Noviny newspaper and its readers and summarizes hopes and fears associated with the advent of radio. The methodological part defines the research sample, research questions and methods used. The analytical part contains the analysis, the results of which are summarized in the conclusion.

Keywords: research work, media representation, social construction of reality, media construction of reality, discourse, discourse analysis, modes of operation, ideology, broadcasting, radio, Radiojournal, Lidové Noviny newspaper.

Obsah

1 Úvod.....	9
2 Teoretická část.....	11
2.1 Sociálněvědní analýza textu	11
2.2 Sociální konstrukce reality	12
2.3 Mediální konstrukce reality.....	13
2.4 Ideologie	16
3 Dobový kontext.....	18
3.1 Dvacátá léta	18
3.2 Rádio nebo rozhlas	19
3.3 Vznik bezdrátové radiofonie	19
3.4 Československý rozhlas do roku 1939.....	20
3.4.1 Kontrola státu, legislativa.....	20
3.4.2 Překážky rozvoje československého rozhlasu.....	22
3.5 Lidové noviny	24
3.6 Politika Hradu	27
3.7 Naděje a obavy spojené s nástupem rozhlasu	30
3.7.1 Obavy.....	30
3.7.2 Naděje	30
3.7.2.1 Rozhlas stmeluje stát.....	32
3.7.2.2 Rozhlas za světový mír	35
3.7.2.3 Rozhlas vzdělává	36
3.7.2.4 Rozhlas kultivuje	37
3.7.2.5 Rozhlas a politika.....	39
3.8 Rozhlas jako konkurence tisku.....	42
3.8.1 Rozdíly mezi tiskem a rozhlasem	42
3.8.2 Vztah mezi tiskem a rozhlasem.....	43
4 Metodologická část	45
4.1 Výzkumné téma.....	45

4.2 Cíl výzkumu	45
4.3 Výzkumné otázky	45
4.3.1 Hlavní výzkumná otázka	45
4.3.2 Vedlejší výzkumné otázky	46
4.4 Výzkumný soubor	46
4.5 Diskurzivní analýza	50
4.6 Diskurzivní analýza podle J. P. Geeho	52
4.6.1. Kontext	52
4.6.2. Diskurzivní model	52
4.6.3 Sedm oblastí konstrukce reality	54
4.7 Thompsonova analýza ideologie	56
5 Analytická část	59
5.1 Identity a souvislosti	59
5.1.1 Rádio	59
5.1.2 Rozhlas	61
5.1.3 Radiojournal	69
5.1.4 Rozhlasový hlasatel	71
5.1.5 Rozhlasový posluchač	73
5.1.5a) Nováček	77
5.1.5b) Fanoušek	77
5.1.5c) Sekta	79
5.1.5d) Agitátor	80
5.1.5e) Černý posluchač	82
5.1.6 Odpůrce rozhlasu	82
5.1.7 Veřejnost	85
5.1.8 Československý národ	86
5.1.9 Zahraničí	88
5.2 Vztahy	89
5.2.1 Posluchač – rádio	89
5.2.2 Posluchač – rozhlas	91

5.2.3 Posluchač – rozhlasový hlasatel	97
5.2.4 Veřejnost – Radiojournal, průmysl, stát.....	98
5.2.5 Veřejnost – Lidové noviny.....	99
5.2.6 Lidové noviny – státní správa	100
5.2.7 Československý národ, stát – zahraničí	101
5.2.8 Tisk – rozhlas	102
5.2.9 Radiojournal Praha – Radiojournal regiony	103
5.2.10 Církev – rozhlas.....	104
5.3 Názory	107
5.3.1 Rozhlas a vyspělost státu	107
5.3.2 Oprávněnost rozhlasu	109
5.3.3 Sociální dopady rozhlasu	109
5.3.3a) Rozhlas osvobozuje	109
5.3.3b) Rozhlas spojuje nebo izoluje?	110
5.3.3c) Organizace času.....	114
5.3.3d) Neprostorová souběžnost	115
5.3.3e) Trvalá přítomnost.....	117
5.3.3f) Narušování starých pořádků	118
5.3.3g) Dehumanizace	119
5.4 Zvýznamňování	120
5.4.1 Pokrok.....	120
5.4.2 Odpor k pokroku.....	128
5.4.3 Okouzlení	130
5.4.3a) Okouzlení novostí	130
5.4.3b) Okouzlení celebritymi.....	132
5.4.3c) Okouzlení vzdáleností.....	133
5.4.3d) Okouzlení technikou	133
5.4.3e) Okouzlení akustičností.....	134
5.4.4 Demokratičnost	136
5.4.5 Úspěchy zahraničí.....	138

5.4.6	Magie	140
5.4.7	Lovecká vášeň	143
5.4.8	Kutilství	144
5.4.9	Ovládnutí přírody	145
5.5	Aktivity	147
5.5.1	Distribuce moci	147
5.5.1a)	Posluchač – rozhlas	147
5.5.1b)	Veřejnost – Radiojournal, průmysl, stát	149
5.5.2	Pokrok	152
5.5.3.	Izolace	153
5.6	Znakové systémy a systémy vědění	155
5.6.1	Systém vědění radioamatérů	155
5.6.2	Systém vědění vzdělaných čtenářů	156
5.6.3	Číslovky	157
5.6.4	Interpunkce	157
5.6.5	Font	158
6	Závěr	159
6.1	Odpovědi na vedlejší otázky	159
6.2	Odpověď na hlavní výzkumnou otázku	178
7	Diskuze	180
8	Bibliografie	182
9	Seznam tabulek	190
10	Přílohy	191
11	Jmenný rejstřík	192
12	Věcný rejstřík	198

Celkový počet slov: 68 400

1 Úvod

„Rozhlas – toť celý svět v naší duši“

(Kožík 1940: 17)

Průmyslové revoluce, které radikálně změnily většinu sfér lidské společnosti v euroamerickém kulturním prostoru, vstoupily razantně i do světa médií. Změnily způsob redakční praxe, přinesly technologické inovace do výroby tisku, výrazně rozšířily jeho čtenářskou základnu a počátkem 20. století uvedly na scénu médium, které začalo s publikem komunikovat zcela novým způsobem, a to prostřednictvím sluchu. Úřadům trvalo několik let, než rozpoznaly masmediální potenciál bezdrátového vysílání a pochopily výhody a nebezpečí jednosměrné a sugestivní povahy rozhlasové komunikace. Ani novináři si zřejmě zpočátku neuvědomovali, že se s příchodem rozhlasu zrodilo nové, konkurenční médium. Také sami tvůrci rozhlasového programu dlouho tápali, než objevili možnosti a limity, které rozhlas poskytoval. Prvních několik let tak rozhlas sloužil převážně pro přenos přednášek a koncertů a teprve pokles zájmu publika přiměl tvůrce rozhlasového vysílání k zavedení pestřejšího programového obsahu.

Jedním ze způsobů, jak počátky rozhlasového vysílání zkoumat, je analýza textů, které na nástup rozhlasu reagovaly. Předmětem našeho výzkumu nebudou nejranější promluvy, které se odehrávaly mimo hlavní společenský proud a jejichž drtivá část se do dnešních dnů zřejmě nedochovala. Hodláme zkoumat již pokročilý diskurz z doby, kdy rozhlas opustil subkulturu vědy, armády, radioamatérů, vstoupil do veřejného prostoru a chopila se ho tištěná média.

Cílem naší práce je zjistit, jakým způsobem Lidové noviny refletovaly nástup rozhlasu jako společensko-technologického fenoménu, jak konstruovaly mediální obraz rozhlasového příjemce, Radiojournalu, jeho zaměstnanců a rozhlasového publika. Náš zájem se obrací také na málo prozkoumaný aspekt utopických a dystopických očekávání spjatých s příchodem rozhlasu. Budeme si všímat toho, jestli byl rozhlas v době svého vzniku přijímán novináři jako potenciálně konkurenční médium. Budeme se rovněž ptát, jestli Lidové noviny v textech týkajících se rozhlasu posilovaly mocenské zájmy skupiny soustředěné kolem prezidenta Masaryka

První část naší práce stručně představuje teoretická východiska, o která se při výzkumu opíráme. Další pak poskytuje základní představu o společensko-politickém kontextu a nabízí vhled do dobového uvažování a představ o rozhlase. Zaměřuje se především na naděje a obavy, které počátky rozhlasového vysílání provázely. Věnuje se rovněž Lidovým novinám a jejich

čtenářskému publiku. V metodologické části definujeme výzkumný cíl naší práce, soubor textů určených k analýze, výzkumné otázky a představíme metody, pomocí nichž budeme články zkoumat. Analytická část obsahuje analýzu vybraných textů provedenou metodou Jamese Paula Geeho. V závěru práce shrneme poznatky, ke kterým jsme dospěli, a nastíníme další možné směry výzkumu.

Institucím, včetně těch mediálních, není možné správně porozumět bez pochopení historického procesu, který vedl k jejich vzniku (Berger, Luckmann 1999: 58). Nástup nových informačních technologií byl koncem 20. století spjat s přepjatými emocemi a vyhraněně optimistickými a pesimistickými predikcemi jejich dopadů na společnost (Macek 2013: 37). Předpokládáme, že podobně byl zpočátku přijímán v Československu také rozhlas a věříme, že reflexe těchto téměř sto let starých reakcí pomůže lépe chápat a střízlivěji posuzovat i současná či budoucí média. Neboť „ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni ji opakovat“ (Santayana 1954: 82).

2 Teoretická část

Předmětem našeho výzkumu je československý rozhlas v době jeho pronikání mezi širší veřejnost, tedy ve dvacátých letech 20. století. Cílem předkládané práce je popsat mediální obraz rozhlasu vytvářený na stránkách Lidových novin v letech 1925 a 1926 a identifikovat mechanismy, které se na jeho vytváření podílely. Při našem výzkumu použijeme metodu diskurzivní analýzy, jejímž teoretickým východiskem je koncept sociálního konstruktivismu a z něj vycházející teorie mediální konstrukce reality.

2.1 Sociálněvědní analýza textu

Současná sociálněvědní analýza textů pracuje s předpokladem, že texty jsou ovlivněny sociální realitou, ve které vznikaly, a samy následně tuto sociální realitu formují. Zatímco strukturalismus obracel svou pozornost na jazykový systém sám o sobě (Saussurovo *langue*) a konkrétní řečové akty (Saussurovo *parole*) stály mimo jeho zájem, protože byly považovány za výsostně individuální a chaotickou aktivitu (Fairclough 1992: 63), poststrukturalismus se zaměřil na praktické užití jazyka, jeho sociální ukotvenost a vliv na sociální realitu. Tento přístup ke zkoumání textů je výsledkem zvýšeného zájmu o jazyk, který se projevoval od začátku 20. století a vyvrcholil v 60. letech tzv. „obratem k jazyku“ představujícím odklon od systémově orientovaného zkoumání jazyka (logického pozitivismu, strukturalismu) k výzkumu jeho praktického užívání.

Ke zkoumání textů lze přistupovat hermeneutickým nebo analytickým způsobem. Hermeneutický způsob se opírá o tradici německé interpretativní sociologie (Wilhelm Dilthey, Max Weber). Snaží se porozumět textu ve vztahu k jeho kulturnímu a sociálnímu kontextu, přistupuje k němu jako k fragmentu širšího kulturního vzorce, pokouší se číst „mezi řádky“. „Hermeneutický přístup je velmi intenzivní, pracuje s textem v detailu a usiluje o jeho maximálně komplexní postižení“ (Hájek 2014: 16). Analytický přístup je ukotven v pozitivismu a pracuje obvykle kvantitativní metodou obsahové analýzy, ale může využít také některou variantu kvalitativní analýzy (např. zakotvenou teorii).

Pro náš výzkum se vzhledem k povaze výzkumné otázky, která se ptá po kvalitě (významu, smyslu) a vzhledem k nedigitalizované¹ formě textů jeví jako nejvhodnější analýza hermeneutická, kvalitativní, konkrétně diskurzivní analýza podle Jamese Paula Geeho. Všechny typy diskurzivních analýz se opírají o teorii sociální konstrukce reality a s ní

¹ Analytická obsahová analýza typicky používá metodu počítání výskytu určitých slov či tvrzení v rámci velkého vzorku reprezentativních textů. Tuto práci digitalizace výrazně zefektivňuje.

související teorii mediální konstrukce reality. V následující části práce tyto teoretické koncepty stručně představíme.

2.2 Sociální konstrukce reality

Základním východiskem teorie sociálního konstruktivismu, u jehož zrodu stáli sociologové Peter L. Berger a Thomas Luckmann, je nahlížení sociální reality jako kulturně podmíněného fenoménu. Sociální realita je konstruována v procesu sociální interakce a komunikace. Proto je lidství tak proměnlivé: „je tolik způsobů, jak se stát člověkem a být člověkem, kolik existuje lidských kultur“ (Berger, Luckmann 1999: 52). Lidská společnost, její kultura i jednotlivé osobnosti nemohou být pochopeny mimo sociální kontext, ve kterém se formovaly.

Podle Bergera a Luckmanna nutí člověka vnitřní nestabilita jeho organismu vytvářet kolem sebe stálé prostředí. Jsme poháněni k tomu, abychom se fyzicky a duchovně projevovali do svého okolí, interagovali s ostatními lidmi, tvořili vzorce chování. Tento proces nazývají Berger s Luckmannem externalizací. Jednání člověka podléhá následně habitualizaci, při které se opakovaná činnost ustálí ve vzorec, který pak může být bez větší námahy napodobován. Tím se uvolňuje energie pro přemýšlení a inovace. Pokud takový vzorec chování sdílí dva a více lidí, stává se z něho sociální instituce. Aktéři ustáleného vzorce chování jsou typizováni jako vykonavatelé určité role. Instituce začínají být časem vnímány jako objektivní realita existující nezávisle na lidech (tzv. objektivace). Instituce mohou svou moc prosazovat pomocí sankcí. Ty ale většinou není třeba použít, protože instituce jsou výchovou úspěšně zvnitřněny (internalizovány) natolik, že spolehlivě funguje autocenzura. Mezi člověkem a společenskou realitou je tedy dialektický vztah: Člověk nejprve tvoří společnost, ta je objektivována a následně v procesu internalizace ovlivňuje člověka, který vytváří další instituce.

Přes zdánlivě objektivní povahu reality je třeba, aby byl sociální řád věcí opakovaně stvrzován. Tato tzv. legitimizace se uskutečňuje v několika úrovních, od jednoduchých výchovných pouček přes legendy a pohádky až po sofistikované symbolické světy vysvětlující svět v celé jeho komplexnosti. Symbolické světy (náboženství, filozofie, věda, ideologie) integrují jednotlivé oblasti institucionálního řádu v jeden zastřešující celek, zařazují lidskou existenci do kontextu transcendentálního systému a chrání ho v mezních situacích, jakou je například smrt. Svou účastí na symbolickém světě se tak i bezvýznamný jedinec stává součástí vyššího univerza.

Předmětem našeho výzkumu budou texty vytvořené v samých počátcích průniku rozhlasu mezi širší veřejnost. Budeme svědky zrození nové instituce rozhlasového média a s ní

spojených typizovaných činností a rolí (například posluchačů rozhlasu). Média vstupovala do procesu konstrukce sociální reality jako jeden ze zdrojů, který vytvářel společensky ustálený, typizovaný obraz vykonavatelů a konzumentů rozhlasového vysílání a konstruoval žádoucí a nežádoucí vzorce chování. Budeme sledovat, jak se tvořily role rozhlasových producentů a posluchačů a jak se formovaly soubory kognitivního a emotivního vědění, které byly pro výkon těchto rolí důležité (např. návod, jak zapojit rozhlasový přijímač). Možná zachytíme zrod nové slovní zásoby, která tyto nově tvořené vzorce chování, role a instituce fixovala. Dosud nehabitualizované činnosti vyvolávají u pozorovatelů úžas a mohou být vnímány jako hrozba (Berger, Luckmann 1999: 60). Tyto pocity mizí poté, co se činnost stane známou a předvídatelnou. V našem výzkumu si budeme všimát také těchto reakcí na novou technologii a očekáváme, že v textech tento úžas a pocit ohrožení zaznamenáme.

2.3 Mediální konstrukce reality

V procesu konstrukce sociální reality hraje hlavní úlohu jazyk, pomocí kterého zaznamenáváme osobní a kolektivní vědění, sdílíme ho s ostatními členy společnosti a předáváme dalším generacím. Již několik staletí proto hrají v procesu institucionalizace a legitimizace klíčovou roli média. Spolu s ostatními, nemediálními, texty vysvětlují a ospravedlňují existenci institucí, dávají životu řád, vytváří pocit bezpečí a sounáležitosti. Konstruování sociální reality je jednou z nejdůležitějších funkcí médií² (McQuail 2009: 473-474).

Média konstruují sociální realitu mnoha způsoby a řada teoretiků se pokoušela tyto způsoby odhalit, popsat a vysvětlit povahu jejich účinků. Byl to právě rozhlas, který výzkum mediálních účinků stimuloval, neboť byl prvním médiem oslovujícím v jednom okamžiku velké masy lidí. Proto byla jeho schopnost působit na publikum, psychologicky nepřipravené na podobný způsob komunikace, velmi intenzivní a mezi vědci vzbuzovala zájem i obavy. V důsledku zkušeností s působením propagandy v průběhu první světové války převládala ve 20. letech mezi teoretiky představa o přímých a velmi silných účincích médií na publikum. Mělo se za to, že média publikum atomizují, vzájemně odcizují a izolují tím, že snižují jeho schopnost sociální komunikace a mají tak velkou schopnost manipulovat jeho postoji. Tuto

² Mediím byly teoretiky přisuzovány různé funkce. H. Laswell považoval za hlavní funkce médií získávání a předávání poznatků o společnosti (informační funkce), přenos kulturního dědictví (kontinuita) a vytváření vztahů mezi jednotlivci a společností (korelace). C. R. Wright přisoudil mediím zábavní funkci, která přináší důležité uvolnění. McQuail doplnil výčet o funkci mobilizační, neboť mediální komunikaci lze využít pro potřeby politické a komerční propagandy (Jiráček, Köpplová 2003: 44-60). Všechny tyto funkce lze považovat optikou sociálního konstruktivismu za funkce utvářející sociální realitu.

skepsi podporovaly určité zkušenosti s meziválečným rozhlasovým vysíláním, např. legendární rozhlasová adaptace románu *Válka světů* podle G. H. Wellse³ v roce 1938, která způsobila nebývalou paniku mezi posluchači ve Spojených státech, nebo nacistická propaganda v Evropě. Masovým médiím byla vyčítána nejen cílená manipulace s populací v zájmu mocenských institucí (ať už privátních nebo státních), ale také úpadek starých osvědčených kulturních hodnot⁴. Publiku byla přiznána jistá aktivní role teprve koncem třicátých let.⁵

Po vystřídání dvou protichůdných teorií hájících nejprve silné a poté velmi omezené účinky převažuje od sedmdesátých let 20. století právě sociálně konstruktivistický pohled na média, podle něhož je výsledný pohled publika na sociální realitu kombinací významů nabízených médii a vlastních postojů a názorů získaných například od názorových vůdců nebo vytvořených předcházejícím mediálním působením. McQuail hovoří v této souvislosti o „dohodnutém vlivu“ médií – média konstruují významy, nabízejí je publiku a to pak tyto významy na základě „dohody“ včlení nebo nevčlení do svých významových struktur (McQuail, 2009: 473).

Jednou z nejdůležitějších teorií tohoto proudu je teorie o nastolování agendy⁶, u jejíhož zrodu stáli Maxwell McCombs a Donald Shaw, kteří ve své studii z roku 1972 ukázali, že se hierarchie témat, které považovali voliči za důležité, odvíjela od toho, kolik bylo těmto tématům věnováno prostoru v médiích. Teorie o nastolování agendy „naznačuje, že masová média předem určují, které otázky budou v dané době pokládány za obzvláště důležité“ (Kunczik 1995: 198). Každý den novináři výběrem zpráv ovlivňují, o čem se bude mluvit, jaká témata budou vnímána publikem jako důležitá (tzv. gatekeeping⁷, priming⁸) a jakým způsobem je má publikum chápat (framing⁹). Masová média tedy formují pohled na svět spíše tím, že předkládají témata hodná zájmu publika, než aby se prvoplánově snažila o změnu jeho postojů.

³ Ještě dříve než Wells se podobné mystifikace dopustil československý Radiojournal, když 4. června 1930 uvedl rozhlasovou hru *Požár opery*, která vyvolala velký rozruch mezi posluchačstvem (Pokorný 2008: 162).

⁴ Z tohoto předpokladu vycházela frankfurtská škola a její studie týkající se kulturního průmyslu (T. W. Adorno, M. Horkheimer).

⁵ Výzkum H. Lasswella, marketingové výzkumy a výzkumy veřejného mínění W. Lippmanna, experimentální psychologické výzkumy účinků filmů na děti a mládež a především zkoumání účinků rozhlasového vysílání P. F. Lazarsfelda.

⁶ Dalšími jsou například koncepty spirály mlčení (E. Noelle-Neumannová), kultivační analýza (G. Gerbner), teorie závislosti (Ball-Rokeach, DeFleur) nebo teorie kódování a dekódování (S. Hall).

⁷ Pojem gatekeeping označuje v mediálních studiích proces výběru informací vpuštěných do médií. Gatekeeping ovlivňují např. redakční rutiny nebo publikum, pro které se zprávy tvoří a jejichž požadavkům se novináři snaží vyjít vstříc.

⁸ Priming je mechanismus redakční praxe, při kterém si média všimají jen určitých problémů, zatímco jiné zůstávají nepovšimnuté.

⁹ Framing (teorie záramování) tvrdí, že média publiku nepředkládají jen holá fakta, ale také hodnotový rámec (definici problému, interpretaci, morální hodnocení a návrh řešení), který nám pomáhá těmto faktům rozumět. Odpovídá teorii kódování Stuarta Halla.

Prakticky se při nastolování agendy uplatňují nástroje jako kvantita zpráv, editoriální členění, míra konfliktnosti zpráv a jejich působení v čase (Kunczik 1995: 199).

Cílem našeho výzkumu nebude analyzovat způsob nastolování agendy Lidových novin. Podoba výše zmíněných mechanismů, které se na jejím vzniku podílely, ale pomůže pochopit formování mediálního obrazu rozhlasu. Budeme si všimát toho, jaká témata týkající se rozhlasu byla v mediální agendě Lidových novin přítomna a jaká naopak absentovala i přesto, že byla součástí politické nebo veřejné agendy.

Aplikujeme-li Berger-Luckmannův koncept na média, můžeme rozpoznat jako jeden z mechanismů, kterým média konstruují realitu, typizovanou reprezentaci v zobrazování sociálních skupin či institucí (Burton, Jirák 2001: 186, Trampota 2006: 93). Média nabízejí určitý pohled na sociální skupiny a instituce, tím je legitimizují a předkládají veřejnosti tento obraz (reprezentaci) za objektivní a „normální“. Prostřednictvím reprezentací média přebírají z každodenního života, šíří a posilují přesvědčení, představy a hodnoty, popřípadě předsudky platné v dané kultuře. Tento proces nelze chápat jako něco a priori společensky nežádoucího. Naopak, tyto zjednodušené mentální modely pomáhají uspořádat realitu do pochopitelnější podoby a urychlují dorozumívání. Jejich nebezpečí spočívá v tom, že posilují dominantní ideologii a stávající mocenské rozložení sil ve společnosti, které obvykle staví některé sociální skupiny do méně výhodné pozice.

Burton rozlišuje tři roviny reprezentace lidí a sociálních skupin – typy (konkrétní postavy, které typizují charakteristické vlastnosti určitých sociálních skupin, např. typ roztržitého vědce), stereotypy (typy, které jsou ještě více zjednodušené a zdeformované) a archetypy (dosahují nejvyšší úrovně zjednodušení a všeobecné rozpoznatelnosti). Média tyto reprezentace většinou posilují a legitimizují (spíše než vytváří), a to například pomocí fyzického zjevu, věku, etnika, povolání, genderu či určitého typu chování a vztahů. Důležitým mechanismem reprezentace je také zamlčování, tedy trvalá a pravidelná nepřítomnost určitého prvku, například etnika, v mediálních sděleních (Burton, Jirák 2001: 188-192). Publikum hraje i v tomto procesu aktivní roli tím, že selektivně věnuje pozornost takovým reprezentacím, které posilují jeho hodnotovou orientaci. Během našeho výzkumu si budeme všimát toho, jestli se Lidové noviny k takovým reprezentacím uchýlovaly, jaké prostředky k tomu případně využívaly a jaké skupiny lidí tím zvýhodňovaly či znevýhodňovaly.

2.4 Ideologie

Během mediálního konstruování reality dochází podle kritické teorie médií¹⁰ k legitimizaci či delegitimizaci určitých ideologií, které představují některé z možných typů symbolických světů. Děje se tak buď otevřeně, v demokratických režimech však mnohem častěji skrytě. Během našeho výzkumu se pokusíme tyto mechanismy odhalit a objasnit, jakým mocenským skupinám sloužily.

Ideologie je poměrně nadužívané slovo s dlouhou historií, které lze obecně definovat jako relativně koherentní „soubor představ, hodnot, postojů a názorů, které slouží k výkladu světa tak, aby se jevil jako bezrozporný“ (Reifová 2004: 82). V moderních pluralitních společnostech existuje obvykle sdílené jádro symbolického světa, o kterém se nepochybuje a v rámci kterého vedle sebe přežívají dílčí světy, které mohou mít určité ideologické funkce, pokud jsou vázány na konkrétní mocenské zájmy (Berger, Luckmann 1999: 122-124). Optikou kritických teorií je ideologie souborem idejí vládnoucí moci, která musí svou dominanci neustále obhajovat, nebo souborem idejí té části společnosti, která o moc teprve usiluje. Sociální život je pak polem, na kterém mezi sebou jednotlivé ideologie soupeří buď fyzickou silou, častěji ale pomocí slov a symbolů (Thompson 1990: 10). Média proto zaujímají v procesu reprodukce ideologie centrální místo a analýzou jazyka médií, pomocí kterého jsou ideologie artikulovány, lze tuto dynamiku mezi ideologiemi zkoumat. Jak ještě ukážeme níže, Lidové noviny se ve dvacátých letech 20. století přimykaly k vládnoucí hradní elitě soustředěné kolem T. G. Masaryka. V naší analýze budeme sledovat, jestli byly zájmy mocenské skupiny tzv. Hradu texty Lidových novin skutečně posilovány, a jakými prostředky.

Jedním z teoretiků, kteří se snažili vysvětlit principy kontroly mínění veřejnosti, byl Antonio Gramsci. Podle něj se dominantní třída snaží prosadit a udržet svou nadvládu buď za použití fyzické dominance, nebo dobrovolného konsensu mezi vedoucí politickou silou a ovládanou masou, často pak obojího. Schopnost vládnoucích tříd legitimizovat a reprodukovat svou sociální a kulturní převahu prostřednictvím manipulativních praktik, například mediálních, nazývá Gramsci slovem hegemonie. Význam textu tedy nezávisí na tom, „jak se věci udály“, ale na tom, jak byly označeny. Interpretace je pak výsledkem sociálního zápasu o ovládnutí diskurzu, který je veden o to, jaký způsob sociálního udílení příznaků převládne a získá důvěryhodnost (Hall 2007: 71). Hegemonie dominujících skupin je podle

¹⁰ Kritická teorie médií se pokouší zkoumat roli médií v procesu produkce a reprodukce mocenských struktur a způsob, jakým masová média poskytují ideologickou službu dominantním společenským skupinám. Bývá sem zahrnován jak přístup reprezentovaný tzv. kulturními studiemi, tak i perspektiva politické ekonomie médií a strukturalistická teorie médií (Volek 2003: 17).

Gramsciho neustále zpochybňována neprivilegovanými sociálními skupinami, které si vytvářejí kontra-hegemonní sociální a mocenské formace a vyzývají tak vládnoucí hegemonii na „ideový souboj“. Hegemonie je v mediálních studiích považována za silnější mocenský nástroj než ideologie, neboť na rozdíl od ní pracuje skrytě, ve formě kulturních hodnot, názorů, tradic a také mediálních sdělení. Publika obvykle hegemonii s uskutečňováním mocenské nadvlády nebo s politikou přímo neztotožňuje. Barthes tento proces navozování zdání přirozenosti nazývá naturalizací. Považuje ho za primární funkci mýtů, pomocí kterých se ideologie snaží uchopit určitou událost a učinit ji přirozenou a nevyhnutelnou. „Když mýtus přechází od historie k přirozenosti, uskutečňuje se tím úsporný krok: ruší složitost lidských činů, dodává jim jednoduchost esencí, potlačuje veškerou dialektiku, jakýkoliv přesah vůči tomu, co je bezprostředně viditelné, uspořádává svět“ (Barthes 2004: 141). Na pozadí více či méně svobodné produkce i recepce mediálních obsahů se tak nepozorovaně, ale nevyhnutelně, realizuje dominantní ideologie (Volek 2003: 18).

Během naší analýzy budeme zkoumat, jestli docházelo v Lidových novinách v souvislosti s referováním o rozhlasu k ustavování hegemonie Hradu. Pokud se tak skutečně dělo, pak ne zjevně, neboť média, která se deklarují jako nezávislá a nadstranická, nepřijímají přímo nařízení od mocných a svůj výklad světa podřizují dominantním formulacím často zcela nevědomě. Zároveň musí být samozřejmě citlivá vůči obecným hranicím či rámcům toho, „na čem se všichni shodnou“ (Hall 2007: 75). Tyto skryté významy v textech by nám měla pomoci odhalit metoda diskurzivní analýzy, kterou představíme v části 4.4.

3 Dobový kontext

V této části práce se pokusíme přiblížit společenské poměry námi sledované doby, bez jejichž znalostí je diskurzivní analýza textů nemyslitelná. Budeme se přitom opírat převážně o studium odborné literatury¹¹. Nejdříve stručně nastíníme společenskou a ekonomickou situaci první republiky s přihlédnutím k dění ve světě a poté po krátkém vyjasnění pojmů shrneme historii světového a československého rozhlasu od jeho vzniku až po začátek druhé světové války. Představíme hlavní naděje a obavy spojené s nástupem rozhlasu, které budou pravděpodobně rezonovat také na stránkách Lidových novin, jejichž profil zde rovněž načrtne. V závěru kapitoly se budeme zabývat vztahem tisku a rozhlasu a jejich možným konkurenčním soupeřením.

3.1 Dvacátá léta

Rozhlas vstoupil na počátku dvacátých let do hospodářsky, politicky, sociálně i kulturně poměrně stabilizovaného a dynamicky se rozvíjejícího demokratického státu s ústavně zaručenými občanskými svobodami. Již během několika let dosáhla průmyslová výroba předválečné úrovně a po celá dvacátá léta se Československo těšilo stabilitě a ekonomickému růstu. Životní úroveň svých obyvatel se řadilo na desáté až patnácté místo ve světě (Čornej, Pokorný 2000: 48). Jednou z největších výzev, kterým musel mladý stát čelit, byla složitá národnostní otázka a ekonomické a kulturní rozdíly mezi západní a východní částí země. Tyto rozdíly se vyostřily ve třicátých letech v důsledku hospodářské krize, která přinesla silný propad průmyslové výroby a nezaměstnanost.

Dvacátá léta 20. století byla v celosvětovém měřítku dynamickou dobou ekonomické prosperity a kulturního rozmachu spojeného se zotavením po první světové válce. Američané je nazývali bouřlivá (roaring twenties), Francouzi bláznivá (années folles) a Němci zlatá (goldene Zwanziger). Hrabal je výstižně zachytil v Postřižínách, Hemingway v Pohyblivém svátku a Fitzgerald v románu Velký Gatsby. Evropa si přisvojila americký jazz, ženy si zkracovaly

¹¹ Ucelené odborné literatury o počátcích československého rozhlasového vysílání existuje poměrně málo. Nejdůležitější odbornou publikací poslední doby je Radiojournal Lenky Čábelové z roku 2003. Několik populárně-naučných knih věnujících se historii československého rozhlasového vysílání vydalo nakladatelství Českého rozhlasu Radioservis. K 80. výročí zahájení vyšla publikace Evy Ješutové Od mikrofonu k posluchačům, o pět let později kniha Báječní muži s mikrofonom Milana Pokorného. Obě obsahují užitečný faktografický materiál, jejich nedostatkem je ale neodborný, nekritický, téměř reklamní charakter. Podobná výroční publikace vznikla už v roce 1935 (Patzaková), ze které jsme také okrajově čerpali. V anglo-americkém prostoru zůstávala rozhlasová historie ještě v 90. letech 20. století stranou akademického zájmu (Avery 2006:2). Během posledních let dochází k oživení tohoto tématu, věnují se mu například tituly An Introductory History of British Broadcasting od Andrewa Crisella (2002) nebo Signor Marconi's Magic Box od Gavina Weightmana (2003).

vlasly a sukně a ve většině evropských zemí získaly volební právo. Byla to doba rychlé elektrifikace a nadšeného zavádění technologických inovací. V masovém měřítku se prosadily automobily, telefon, film a rozhlas. Významnými změnami procházel životní styl. Střední třída měla poprvé v historii dost peněz a času na koníčky a cestování a ráda se nechávala inspirovat životem celebrit, jejichž kult živila média. Překotně vznikaly a zanikaly nové a výstřední umělecké směry, které potíraly své předchůdce a sebe samy navzájem. Duch dvacátých let byl poznamenán všeobecným pocitem diskontinuity a rušením tradic. Modernita vrcholila, ale pod povrchem již klíčily znepokojivé události, které měly tento řád rozbít. V roce 1919 se experimentálně potvrdila Einsteinova teorie relativity, která přinesla zásadní proměnu mechanického Newtonova paradigmatu. Učení Marxe, Darwina a Freuda otřásla základy víry v křesťanského boha. Zhroucení náboženství za sebou zanechalo vakuum, které brzy zaplnili vůdcové s „vůlí k moci“¹². V této excentrické době, která skončila krachem na newyorské burze v roce 1929, rozhlas zastával a bránil spíše tradiční hodnoty (Pokorný 2008: 160).

3.2 Rádio nebo rozhlas

Rádio bylo zpočátku využíváno pouze jako bezdrátová komunikace mezi dvěma body, tedy jako vysílačka¹³, a jeho uplatnění se předpokládalo pouze pro vojenské účely. Teprve později byl rozpoznán jeho potenciál komunikace z jednoho zdroje k masám. Z toho plyne dualita termínů rádio a rozhlas, kterou budeme dodržovat i v této práci. Termínem rádio budeme označovat bezdrátovou radiotelegrafickou či radiotelefonickou technologii, popř. rozhlasový přijímač a termín rozhlas¹⁴ budeme používat ve smyslu rozhlasového vysílání jako masové komunikace, popřípadě instituci, která toto vysílání realizuje.

3.3 Vznik bezdrátové radiofonie

Základní principy bezdrátového přenosu byly známy již počátkem 19. století, kdy byla objevena teorie indukce (Faraday, Henry), později doplněná objevem elektromagnetických vln (Maxwell, Hertz). Za zrod rádia je považován rok 1895, kdy se Marconimu podařilo bezdrátově

¹² „Vůle k moci“ je myšlenkový koncept Friedricha Nietzscheho, poprvé představený v roce 1882 v knize *Radostná věda a posléze v díle Tak pravil Zarathustra*. V obou těchto knihách se také objevuje jeho slavný obrat „Bůh je mrtev“.

¹³ Vysílat bylo možné Morseův binární kód, pak hovoříme o radiotelegrafu (bezdrátovém telegrafu), nebo hlas a hudbu, pak hovoříme o radiotelefonu (bezdrátovém telefonu).

¹⁴ Název „rozhlas“ byl vytvořen a poprvé použit v *Národních listech* v roce 1924 novinářem J. D. Richardem (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011:179). Do té doby se používaly termíny radio (rádio), bezdrátový telegraf, krystal, radiotelefon a velmi často také anglický termín broadcasting. Ještě mnoho let po roce 1924 se používaly všechny tyto termíny dohromady, přičemž slovo rádio se ve smyslu rozhlas používá dodnes.

přenést signál na vzdálenost několika kilometrů. Marconi byl také prvním, kdo rozpoznal a úspěšně využil komerční potenciál této technologie (zpočátku jen ve vojenském a civilním námořnictvu). Teprve roku 1906 se uskutečnil první bezdrátový přenos hlasu a hudby, který umožnil rádiu stát se veřejným masovým médiem.

Za první světové války byla nová technologie plně podřízena vojenským potřebám a používat ji pro soukromé účely bylo zakázáno. Již brzy po válce se ale využívání bezdrátového vysílání začalo rychle šířit mezi amatéry i komerčními firmami. V roce 1920 vznikla v USA první rozhlasová stanice a během následujících dvou let se stalo totéž ve většině států Evropy. Dvacátá léta byla svědky prudkého rozvoje rozhlasu v mnoha zemích světa. Provozovatelé stanic se učili využívat potenciál nového média, hledaly se nové dramaturgické postupy a žánry. V poválečném světě se do rozhlasu vkládaly naděje v šíření vzdělání, kultury a porozumění mezi národy. Tato očekávání se zhroutila během politicky napjatých třicátých let, kdy byl rozhlas masivně zneužit propagandou. Přesto bývají třicátá léta označována za zlatou éru rozhlasu.

3.4 Československý rozhlas do roku 1939

První, a mezi světovými válkami jedinou, československou rozhlasovou společností byl Radiojournal, který začal pravidelně vysílat v květnu 1923.¹⁵ Jeho většinovým podílníkem byla společnost Radioslavia, která obchodovala s rozhlasovými přijímači (později je i vyráběla) a měla tedy zájem na stimulaci jejich prodeje prostřednictvím vysílání. Zbýlých 49 % vlastnila skupina lidí, z nichž většina byli žurnalisté z Politiky, Národní politiky, Českého slova a Venkova. U zrodu Radiojournalu stály tři osobnosti: ředitel Radioslavie Ladislav Šourek, podnikatel Eduard Svoboda a redaktor deníku Národní politika Miloš Čtrnáctý. Po dvou letech poznamenaných finančními problémy vstoupil do firmy 51% podílem stát,¹⁶ který prostřednictvím udělování licencí nebo zastoupením v řídicích orgánech společnosti uplatňoval nad rozhlasovým vysíláním kontrolu (Bednařík, Jiráček, Köpplová 2011: 178).

3.4.1 Kontrola státu, legislativa

Jakkoliv rozhlasové vysílání zpočátku vznikalo jako soukromá iniciativa, bylo ve většině evropských zemí již během dvacátých let převzato pod kontrolu státu, který se obával možného

¹⁵ Úspěšné pokusy bezdrátového přenosu slova a hudby byly uskutečněny již dříve (v letech 1919 a 1921).

¹⁶ V roce 1938 byl Radiojournal fakticky zestátněn úplně (byť formálně stále existovali soukromí podílníci).

zneužití veřejného potenciálu rozhlasu¹⁷. Za první světové války byla radiotelegrafie využívána ke špionáži a vlády vnímaly v křehké poválečné situaci jakékoliv soukromé experimentování na tomto poli jako ohrožení národní bezpečnosti.¹⁸ Vlády zpočátku nerozpoznávaly masmediální potenciál bezdrátového vysílání a chápaly ho jako nový druh telegrafu. Rádio bylo proto ve většině evropských zemí začleněno do poštovních a telegrafních úřadů a každý vysílatel si musel zažádat o přidělení licence a vysílací frekvence.¹⁹ Evropské vlády realizovaly dohled nad rozhlasem většinou kapitálovým státním podílem v soukromé vysílací společnosti financované z posluchačských příspěvků, ovlivňováním vysílaného programu ve prospěch osvěty a v neprospěch politické publicistiky a stavbou a vlastnictvím vysílačů (Čábelová 2003: 19). O něco později pak vznikl nový, veřejnoprávní model²⁰, jehož prototypem se stalo BBC.

Také československý rozhlas upravovala legislativa tvořená původně pro telegraf, která nepočítala s masovým veřejným vysíláním. To kladlo rozvoji rozhlasové činnosti vážné překážky, protože zákon omezoval tuzemskou výrobu přijímačů, stejně jako jejich dovoz ze zahraničí a vyžadoval koncesi nejen pro činnost vysílací, ale dokonce pro všechny posluchače rozhlasu.²¹ Důsledkem této nepřiměřené regulace byl nízký počet abonentů rozhlasového vysílání (po prvním půl roce jich měl Radiojournal jen 47). To přivedlo Radiojournal do finančních potíží, které byly překonány jen díky tomu, že do společnosti vstoupil 6. března 1925 stát jako významný podílník s nadpolovičním kapitálovým vkladem 51 %. Ten začal ihned uplatňovat kontrolu nad vysílaným obsahem, který měl být více osvětový a neměl být orientován primárně na zisk. Kvůli obavám z možných interferencí rádiových vln byla licence udělena pouze Radiojournalu. Ten ale musel brát v potaz zájmy všech československých občanů (zdůrazněny byly zájmy Slováků a Němců) (Čábelová 2003: 46).

¹⁷ Jiná byla situace v USA. Zde zůstal rozhlas, podobně jako dříve telegraf a telefon, mimo dosah státu. Opakem byl SSSR, kde byl rozhlas již od začátku plně státní.

¹⁸ Mnohá jiná komunikační média byla v historii předmětem sporů o kontrolu mezi státem a soukromým sektorem, od pošty a tisku až po železnici, telegraf a telefon. V současné době jsme svědky podobných pokusů některých států (Čína, Rusko) o ovládnutí internetu.

¹⁹ Ve Velké Británii byla od roku 1922 první stanicí BBC, která se stala v roce 1927 prvním veřejnoprávním médiem na světě. Ve Francii vzniklo několik soukromých stanic, z nichž první byla v roce 1922 Radiola, o dva roky později přejmenovaná na Radio Paris, která si udržela vedoucí postavení mezi francouzskými rozhlasovými stanicemi až do roku 1944, kdy byla zrušena v důsledku kolaborace s nacistickým Německem. Za zrod německého rozhlasového vysílání je považován rok 1923, kdy začala vysílat stanice Funk-Stunde AG Berlin. V USA uděloval vysílací frekvence trust soukromých korporací a vláda do rozhlasového vysílání nijak nezasahovala.

²⁰ Veřejnoprávní model BBC se lišil od státního či polostátního rozhlasu tím, že sloužil veřejnosti, nikoliv státu. Byl sice odpovědný parlamentu, ale byl nezávislý v oblasti programu, personální organizace a financí. Rozhlas byl vůbec prvním médiem veřejné služby na světě a byl to on, kdo dal veřejnoprávní mediální službě podobu a zásady, kterými se řídíme dodnes.

²¹ Kdo chtěl legálně vlastnit rozhlasový přijímač, musel zaplatit koncesi, která byla zpočátku drahá a jejíž vyřízení bylo administrativně velmi složité. Kromě toho museli posluchači platit každý měsíc poplatky Radiojournalu.

3.4.2 Překážky rozvoje československého rozhlasu

Počátky rozhlasového vysílání v Československu se potýkaly s vážnými problémy. Počet koncesionářů se zvyšoval velmi pomalu a po prvních dvou letech vysílání stál podnik na pokraji bankrotu (Pokorný 2008: 36). Rozvoji zpočátku bránila nejen velká státní regulace, ale také černé radioamatérství. V počátcích rozhlasu bylo oblíbenou zábavou (především mladých mužů-inovátorů²²) chytání zvuků z éteru pomocí podomácku sestrojených rozhlasových přijímačů. Jakkoliv tito nadšenci značně přispěli k popularizaci a rozšíření nové technologie, pro vysílatele představovali vážný problém, protože poslouchali rozhlas bez zaplacení posluchačských poplatků. V roce 1924 byla vyhlášena pro černé posluchače amnestie, v rámci které dostali možnost beztrestně nahlásit své dosud utajované přístroje. Ve stejné době došlo také k prudkému zlevnění koncese a poplatků a zjednodušení formalit. V důsledku těchto opatření se množství nelegálních přijímačů výrazně snížilo a v roce 1925 skokově vyrostl počet koncesionářů²³. Na zvyšování počtu legálních posluchačů rozhlasu mělo vliv také zprovoznění dvou silných vysílačů v roce 1926 a zkvalitňování programové nabídky. V dalších letech už byl růst skromnější, nicméně koncem roku 1938 bylo v zemi evidováno přes milion přijímačů (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 179).

Překážkou šíření rozhlasu byla zpočátku také vysoká cena dovozových²⁴ přijímačů. Podomácku sestrojené stanice se daly pořídit nesrovnatelně levněji. V počátcích rozhlasu byl oblíbeným přijímačem radiových vln „krystal“ – jednoduchý přístroj, který pomocí krystalu leštence olovnatého přijímal rádiové vysílání a který si radioamatéři dokázali sami doma sestrojít. Tyto krystalkové přijímače měly sice nízký výkon a vyžadovaly blízkost vysílače (do 30 km), ale zato byly velmi levné. Zatímco technicky vyspělejší lampový přijímač stál několik tisíc korun, cena krystalkového se pohybovala jen v řádech několika set korun²⁵ (Čábelová 2003: 89). Další jeho výhodou bylo to, že nepotřeboval zdroj elektřiny, protože energii, která byla třeba k rozkmitání sluchátek, odebíral přímo z vysílaného signálu. To bylo jistě v době,

²² Podle teorie difuzionismu Everetta Rogerse jsou nejvíce nakloněni k vyzkoušení nového produktu tzv. inovátoři, kteří tvoří ve společnosti 2,5% lidí a raní osvojitelé (13,5%). Obě kategorie jsou podle Rogerse lidé s vyšším socio-ekonomickým statusem a vzděláním (Rogers 1962: 283). Tyto charakteristiky před sto lety převládaly výrazně u mužů. Ještě dnes jsou (v emancipovaných Spojených státech amerických) raní osvojitelé nových médií „muži, ze střední třídy a vysokoškolsky vzdělaní“ (Jenkins 2006:23).

²³ V rozvoji rozhlasu hrály roli i další faktory, například oživení ekonomiky a snížení nezaměstnanosti po roce 1923 (Pokorný 2008: 204).

²⁴ Vinou chybějícího legislativního rámce zpočátku neexistovala domácí výroba přijímačů a dovoz ze zahraničí byl velmi drahý. Československé firmy mohly legálně vyrábět a prodávat rádia až od dubna 1924 (Čábelová 2003:139). Teprve v roce 1933 předstihla domácí produkce přijímačů dovoz ze zahraničí (Pokorný 2008: 42).

²⁵ Průměrná měsíční mzda v roce 1928 činila zhruba 700 Kč (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 70). Rádio stálo zhruba stejně jako slušná motorka (Pokorný 2008: 42).

kdy byla bez proudu stále ještě zhruba polovina domácností, velká výhoda.²⁶ Ještě v roce 1926 mělo proto více než 70 % koncesionářů krystalkový přijímač (Pokorný 2008: 83).

Prosazení rozhlasu bránily také technické problémy, se kterými se zpočátku vysílání potýkalo. Počet nových rozhlasových stanic narůstal strmým tempem a v roce 1925 jich bylo v provozu v Evropě již 87. Pokud stanice vysílaly na stejné nebo podobné frekvenci, jejich signály se rušily a snižovaly kvalitu poslechu, nebo se zcela střetly a posluchači slyšeli jen šum. Nízká technická úroveň přijímačů vedla k tomu, že poslech rušily také interference způsobované jinými elektrickými spotřebiči v domácnosti nebo atmosférickými jevy. Problémem prvních rozhlasových let bylo také zpětné vyzařování do antény, které způsobovalo nepříjemné pazvuky a šelesty. Mnozí posluchači se cítili „podvedeni reklamou, která představovala rádio jako domácí koncertní síň, a kvalita poslechu přitom byla velmi špatná“ (Pokorný 2008: 43, 56). S kvalitou gramofonových nahrávek se rozhlas zpočátku vůbec nemohl srovnávat. Mnozí umělci považovali rozhlas za výstřednost a kvůli nízké kvalitě reprodukce v něm odmítali vystupovat (Pokorný 2008: 48). Také samy přijímače byly zpočátku poruchové a nedokonalé, zvláště ty levnější, a ani samo uvedení přístroje do provozu nebylo vůbec jednoduché. První majitelé rozhlasových přijímačů tak museli vykazovat velkou dávku entuziasmu.

Průkopníci rozhlasového vysílání se potýkali také se specifícností rozhlasové dramaturgie. Vysílatelé museli teprve hledat vhodné a efektivní způsoby komunikace se svým publikem, které by využívaly potenciál nového média. Program vysílání se zpočátku omezoval jen na pouhé přenosy hudby nebo mluveného slova ve formě přednášek nebo recitací. Jen postupně a s obtížemi se hledaly svébytné rozhlasové žánry a styl rozhlasové komunikace. Po roce 1925 se ve vysílání začínají objevovat jazykové kurzy, vysílání pro děti nebo pro ženy a pro jazykové menšiny, ranní tělocvik a dokonce rozhlasové hry, tedy útvary vznikající přímo pro účely rozhlasu a respektující jeho zvláštnosti.²⁷ Oblíbené byly komentované sportovní přenosy, které se svým lidovým charakterem poněkud vymykaly zamýšlené osvětové koncepci rozhlasu.

Protože mnoho lidí přijímalo zpočátku rozhlas s nedůvěrou, bylo nutné ho cíleně propagovat. Radiojournal organizoval předváděcí akce v regionech, účastnil se veletrhů (Pražské vzorkové veletrhy), pořádal propagační koncerty a veřejné produkce na náměstích.

²⁶ Přestože zákon o elektrifikaci byl přijat již v roce 1919, nebylo velké množství obcí vybaveno elektrickou sítí po celé meziválečné období. V roce 1928 bylo elektrifikováno 50,5 % obcí v Čechách a 39,3 % obcí na Moravě a ve Slezsku (Ješutová 2003: 14). Ještě v roce 1933 byla bez proudu čtvrtina československých občanů (Pokorný 2008: 120).

²⁷ Vysoké úrovně dosáhla původní rozhlasová tvorba vznikající v brněnské pobožce Radiojournalu. Tzv. „brněnské škole“ se nejlépe podařilo „oprostit rozhlasovou hru od závislosti na divadelních pravidlech“ (Čábelová 2003:108).

Poskytoval posluchačům asistenci s instalací přijímačů a dával jim dva týdny poslechu bez koncese „na zkoušku“ (Čábelová 2003: 79). Součástí propagace bylo vydávání programových časopisů a setkávání s novináři. První velkou propagační akcí, která způsobila široký ohlas mezi veřejností, byl Týden radiofonie, který se konal ve dnech 7. -14. února 1926 a výrazně se odrazil v agendě Lidových novin (viz Tabulka č. 2 níže).

3.5 Lidové noviny

Lidové noviny, založené v roce 1893, byly jedním z nejvýznamnějších deníků první republiky. Jejich náklad sice nebyl příliš vysoký,²⁸ ale díky aktuálnímu zpravodajství (včetně vlastních zahraničních zpravodajů), zajímavým komentářům a důrazem na kulturu si získaly významný společenský vliv a pověst nejkvalitnějšího listu v zemi (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 41, 69). Vysoká úroveň Lidových novin se stala vzorem pro další generace novinářů.²⁹

Původně lokální list s hlavní redakcí v Brně³⁰ si vydobyl výjimečné postavení v celostátním (až evropském) měřítku. Ve 20. letech měl na jejich podobu zásadní vliv majitel Jaroslav Stránský a šéfredaktor Arnošt Heinrich. Bylo to Heinrichovou zásluhou, že s listem začali už před první světovou válkou spolupracovat uznávaní literáti, jako například Viktor Dyk či Fráňa Šrámek, po válce pak také Eduard Bass (mezi čtenáři byly oblíbené jeho rozhlázky), Karel Čapek (sloupky, fejetony, knihy na pokračování), Josef Čapek, Karel Poláček (soudničky) a Ferdinand Peroutka (úvodníky). Byl to mimo jiné právě tento elitní okruh spisovatelů a kvalifikovaných odborníků (např. literární vědec Arne Novák), který Lidové noviny odlišoval od ostatních československých deníků své doby. Na vysoké úrovni byla také grafická podoba listu, za níž odpovídal Eduard Milén. Autory této „školy Lidových novin“ spojovalo nepsané estetické a literární krédo spočívající v uměřené rovnováze mezi bulvarizací a nesrozumitelnou avantgardou a ve snaze vyhnout se příliš jednoduchým a ideologicky zneužitelným paušalizacím. Kvůli tomuto ohledu na čtenáře se tito autoři někdy označují jako „pragmatická generace“, někdy pejorativně ve smyslu relativismu³¹ (Holý 2013: 19).

²⁸ Průměrný náklad raníku ve všední den v roce 1928 činil 65 000 kusů. Pro srovnání Národní politika měla náklad 134 000, Venkov 96 000 a České slovo 90 000 (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 72).

²⁹ Když v druhé polovině 80. let připravovala skupina disidentů vydávání nezávislého deníku, sáhla skoro automaticky po titulu Lidové noviny (Jeřábek 2013:1).

³⁰ Umístění redakce a tiskárny v Brně situovaném v geografickém středu ČSR dávalo listu distribuční náskok před konkurencí a umožnilo mu vyhnout se obávanému pragocentrismu (Řehák 2013: 25). Pro Prahu hovořily zase jiné argumenty – například blízkost centru politické moci, snížení režijních výloh či více vzdělaných čtenářů, kteří tvořili cílovou čtenářskou skupinu listu. V polovině 30. let bylo řízení novin postupně přemístěno do Prahy.

³¹ Existenci školy Lidových novin ale popíral tehdejší šéfredaktor Heinrich: „Karel Čapek na mne přišel, abych prý napsal knížku, do níž bych shrnul své názory a filosofii; a pak abychom vydali výběr článků pod titulem Duch Lidových novin. Tož napřed by tu vskutku ten duch musel být, tj. noviny naše by jím musely být proniknuty do

Čtenáři Lidových novin pocházeli především z řad kulturní a politické elity národa (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 41, Jeřábek 2011: 111). V roce 1931 psal Eduard Bass: „(Lidové noviny – pozn. aut.) jsou už příliš kultivované, aby se mohly líbit těm nejprostším čtenářům. V Brně a na Moravě nám je sebraly konkurenční večerníky, také na Slovensko se především vsune levný lidový tisk a my budem zase odkázáni jen na malou vrstvu inteligence“ (Bass in Řehák 2013: 25).

Lidové noviny vycházely za první republiky dvakrát denně. Večerní vydání bylo pestřejší, texty byly emocionálnější a názorově vyhrcořenější a díky tomu také nákladově silnější. Za nejprestižnější bylo považováno nedělní vydání (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 38, 39). V námi sledovaných letech 1925 a 1926 existovaly v Lidových novinách dvě rubriky, které se věnovaly rozhlasu. Rubrika Bez Drátu vycházela po celé dva roky (a zřejmě i déle), zpočátku nepravidelně a v roce 1926 již pravidelně každou středu ve večerním vydání. Souběžně s ní vycházela od 26. února 1926 rubrika Radio (ta se objevovala nepravidelně už v roce 1924, v roce 1925 ale zanikla), a to nejprve v pátečním ranním vydání a od 30. října 1926 v sobotním ranním vydání. Rubrika Radio v Lidových novinách setrvala až hluboko do 30. let (poslední výskyt, který jsme zaznamenali během pilotního výzkumu je z 21. listopadu 1936).

Politicky byly Lidové noviny nezávislé a nadstranické, nepřímo ale sympatizovaly s politikou Hradu (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 161). Slovem Hrad je historiky označována skupina lidí, kterou kolem sebe soustředil prezident Masaryk již bezprostředně po vzniku republiky a která tvořila jedno z hlavních mocenských center meziválečného Československa. Nejednalo se o žádnou politickou stranu, ale o volné, neoficiální seskupení poradců, intelektuálů, zástupců průmyslu, finančních odborníků a politických důvěrníků, kteří měli informovat prezidenta ze zákulisí politických stran, šířit jeho vliv a v konečném důsledku tak přispívat ke stabilizaci státu.

Lidové noviny sice tlumočily Masarykovy myšlenky, nelze si ale představovat, že by Hrad do redakční práce Lidových novin přímo zasahoval. „Pro toto mocenské centrum, kterým Hrad nepochybně byl, bylo příznačné, že uplatňovalo svoji moc bez použití direktivně fungující státní moci. Pracovalo metodami zprostředkování a vlivu“ (Kárník 2000: 415). Koneckonců, šéfredaktor Heinrich, Masarykův žák a za hilsneriády jeho osobní strážce na univerzitě, nevzhlížel k prezidentovi s jednoznačným obdivem, jak vyplývá z jeho dochované osobní korespondence, zde z nedatovaného dopisu Eduardu Bassovi: „To si musí člověk při vší lásce

nejposlednější lokálky. A to si nemusíme povídat, že toho jsme ještě daleci a psát nějakou theorii, když ji v praxi neděláme, bylo by komické“ (Heinrich in Řehák 2013: 27).

a obdivu stále uvědomovat, jaký je ten dědek (Masaryk – pozn. aut.) nebezpečný, necitelný, tvrdý chlap“ (Heinrich in Řehák 2013: 31).

Podpora Lidových novin pramenila z blízkosti politických postojů Stránského a velké části redakce k názorům Masaryka. V roce 1925 zorganizoval Stránský odtržení moravského křídla Československé národní demokracie a založil vlastní, prohradně orientovanou, Národní stranu práce, mezi jejíž příznivce patřil i Karel Čapek a Ferdinand Peroutka.³² Masaryk Lidové noviny, a zřejmě i Stránského Národní stranu práce, občas tajně finančně podporoval (Kárník 2000: 337, 373). Prohradní postoj Lidových novin se projevoval například v referování o zahraniční politice (braly se ohledy na diplomatické zájmy státu), o Slovensku (zamlčování autonomistických tendencí), nebo ve formě oslavy „malého člověka“ jako nositele nejvyšších hodnot lidstva, který byl součástí Masarykova konceptu každodenní drobné práce jako protikladu revoluce (Řehák 2013: 34, Holý 2013: 19). Žurnalisté Lidových novin se nacházeli stejně jako Masaryk v pozici politického středu a některými jejich vrstevníky jim byla vyčítána buď velká podpora buržoazie (ze strany levice), nebo malá podpora národního státu ze strany pravicových nacionalistů, mezi něž patřil například Viktor Dyk, jeden z nejvýraznějších odpůrců politiky Hradu a člen Československé národní demokracie (Med 2013: 21).

Lidové noviny rozhodně nefungovaly pod přímým vlivem Hradu a nepředpokládáme proto, že dojdeme ve věci žurnalistické nezávislosti Lidových novin a jejich prohradního postoje k jednoduchému závěru. Zastávané postoje Lidových novin k Hradu se pod vlivem nejrůznějších tlaků velmi měnily (Řehák 2013: 31). Heinrichovi se nelíbily zákulisní intriky Hradu a tajné financování, podle jeho názoru podivných a nehodnotných osobností, z vládních peněz. Sám takové nabídky odmítal a snažil se držet si od Hradu odstup. O snaze zachovat si novinářskou nezávislost svědčí například tento úryvek z dopisu Heinricha adresovaného Eduardovi Bassovi³³:

„Tisková politika Hradu je hromada hnoje a pustého diletantismu a musí to dožrát k fenomenálnímu krachu, než se to bude moci začít spravovat (...) Na nás je starat se o sebe a jen o sebe. Všecka naše konkurence má vedlejší příjmy, na účely vládní politiky tiskové se vydávají miliony, bylo by Donquijotství od nás, kdybychom se do těchto svinstev míchali. (...) Oni nejsou na naše názory zvědaví, o naše

³² Ve volbách v roce 1925 ale neuspěla a v roce 1930 zanikla.

³³ Dopis nebyl datován.

znalosti a zkušenosti neprojevíli dosud nejmenšího zájmu – Bůh s nimi! Mají své Lauriny, Oplatky, Hájky, Skrachy, Ebly a mají peníze. My nemáme nic než to, co umíme a co uděláme (...) Hlavní věc, kterou musíme hlídat my dva, je držet si za všech okolností ke všem těm činitelům distanc a to distanc zřetelnou“ (Heinrich in Řehák 2013: 32).

V následující části si stručně představíme politické myšlenky Masaryka, které se prostřednictvím hradní skupiny snažil šířit a které by se mohly objevovat také na stránkách Lidových novin.

3.6 Politika Hradu

Prvorepublikový Hrad byl důležitým mocenským centrem, prostřednictvím kterého Masaryk šířil neformální vliv v politice, hospodářství a také v kultuře a médiích. Hrad tvořili nejen přímí spolupracovníci Masaryka, mezi kterými vynikal Edvard Beneš, ale také mnozí spříznění politici, jako předseda agrární strany Antonín Švehla, nebo lidé stojící oficiálně mimo státní struktury, například ředitel Živnobanky Jaroslav Preiss. Masaryka podporovali mnozí intelektuálové a novináři, především ti, kteří přispívali do listů vydavatelství Jaroslava Stránského, tedy Lidových novin a Přítomnosti. Patřili sem Karel Čapek, Eduard Bass, Ferdinand Peroutka a mnoho dalších. Vliv Hradu zasahoval nejen elity, ale také nejširší vrstvy společnosti, pro které se Masaryk a Hrad stali zástupným symbolem celé republiky. Mezi odpůrce Hradu patřili jen krajní nacionalisté a konzervativci, část katolíků a komunisté. Slabší podporu pak nacházel mezi slovenským a zvláště pak německým obyvatelstvem. I když Masaryk během vykonávání prezidentského úřadu nebyl členem žádné politické strany, jsou jeho politické názory díky rozsáhlé publikační, přednáškové a státnické činnosti dobře známé.

Politicky se Masaryk nacházel v prostoru mezi tehdejšími liberalismem a socialismem. Byl jednoznačně zastáncem parlamentní demokracie jako vlády majority při současném respektování minorit. V ekonomické sféře se zasazoval o sociální reformismus a přikláněl se tak k politice levého středu. Radikálnímu liberalismu vytýkal Masaryk mravní lhostejnost, přehnaný individualismus a spojení s nacionalismem. Socialismus v marxistické podobě byl pro něj nepřijatelný pro jeho nedemokratičnost, revoluční snahy a podceňování role jednotlivců. Stejně tak odmítal i konzervatismus. „Kdybychom ho chtěli formálně politicky definovat v souladu s myšlením doby, ve které žil, mohli bychom ho označit buď za sympatizanta pravého, tj. tehdy revizionistického křídla sociální demokracie, anebo za sociálně

orientovaného liberála s četnými křesťanskými motivy“ (Musil 1998: 397). Podobně označuje z hlediska dnešní typologie Kárník Masaryka za „demokratického a sociálního liberála“ (2001: 102) a Rákosník za „zastávce liberální sociální politiky“ (Rákosník 2008: 20). Z tohoto postoje pak vyplývalo Masarykovo prosazování liberálních občanských svobod a zároveň ochrany sociálně slabších vrstev. Odmítal státem řízenou ekonomiku, zároveň ale doporučoval společenskou kontrolu nad určitými částmi národního hospodářství, například železnicí, doly nebo bankami. Úzce spolupracoval se sociálně demokratickou stranou³⁴ a dokonce se stal jejím politickým rádcem a poskytoval jí i finanční podporu (Olivová 2000: 81, 146). Ve volbách roku 1925 tuto stranu Masaryk také volil. Je třeba poznamenat, že tento Masarykův postoj odpovídal duchu doby. Meziválečné období se neslo jak v Evropě, tak ve Spojených státech ve znamení soumraku klasického liberalismu, který definitivně ztratil podporu po velké hospodářské krizi. Státní intervence do ekonomiky podnikal nejen Hitler a Stalin, ale také Roosevelt (projekt New Deal).

Masaryk formoval své politické přesvědčení nejen na principech osvícenského racionalismu, individualismu a jeho ideálech osvěty a občanských svobod. Byl silně ovlivněn svou vírou a politiku chápal jako aplikovanou mravnost. Pokrokem rozuměl pohyb k vyššímu stupni humanity a demokracie, k prosazování idejí pravdy a dobra v souhlasu s Božím řádem. Ke katolické církvi neměl Masaryk příliš dobrý vztah a nebylo to jen proto, že byl sám evangelík. Prosazoval koncepci husitské tradice české státnosti a katolickou církev vnímal, podobně jako velká část českých intelektuálů té doby, jako příliš zatíženou habsburskou minulostí. V první polovině dvacátých let podporoval protikatolické hnutí, které vedlo k odtržení reformní části katolické církve a vytvoření Církve československé. Snažil se prosadit úplnou odluku církve od státu, ale neúspěšně. Zároveň ale jako důsledný demokrat prosazoval nábožensko-konfesijní toleranci.

V mezinárodní politice se Masaryk orientoval na západ, a to především na jeho anglosaskou část. Inspirovala ho anglo-americká tradice dobrovolných sdružení a lokální demokracie, kterou považoval za nejlepší školu konkrétní politické práce (Musil 1998: 400). Ve svém jednání byl věcný, střízlivý, praktický až pragmatický. Imponovala mu tradice amerického selfmademanství, jejímž symbolem byl v meziválečném Československu Tomáš Baťa a do jisté míry i sám Masaryk. Jeho orientace na západ byla jedním z bodů, ve kterém se neshodl s Karlem Kramářem, předsedou Československé národní demokracie, který ve dvacátých letech stále ještě vkládal své naděje v obnovení carského Ruska. Masaryk rovněž

³⁴ Celý přesný název byl Československá sociálně demokratická strana dělnická.

usiloval o světovost a překonání provincialismu československé politiky a podporoval rostoucí hospodářskou a kulturní vzájemnost národů: „Vítal úsilí směřující k jednotě národů i v rozměrech kontinentálních a mezikontinentálních“ (Opat 1992: 32).

Ve vnitřní národnostní politice uplatňoval svůj vliv k otupování šovinistického nacionalismu a nalézání kompromisů s československými menšinami. Němce se snažil zapojit do veřejného života a učinit z nich oporu republiky, Slováky pak motivoval koncepcí čechoslovakismu. Podobně se pokoušel stabilizovat stranicko-politickou scénu. Usiloval o překonání napětí a konfliktů a svou osobní autoritou se zasazoval o sbližování programově podobných stran. Jeho hlavním cílem bylo znemožnit vyhrocení protichůdných politických tendencí, především komunistických a vyhroceně nacionalistických, a tím přispívat k harmonizaci společnosti. Tyto zásady udávaly směr vnitropolitického vývoje Československa po celých dvacet let jeho trvání jako státu.

V námi sledovaném období let 1925 a 1926 vládla zprvu tzv. všenárodní koalice pěti stran Hradního bloku,³⁵ které byly oporou demokratické republiky a stabilizovaly její politický systém. Z těchto pěti stran agráři a sociální demokraté prezidenta Masaryka podporovali, lidovci a národní demokraté vůči němu měli výhrady, ale dokázali s Hradem bez větších problémů spolupracovat. V březnu roku 1926 byla vystřídána úřednickou vládou, která se v podstatě hlásila k politické linii předchozí vlády všenárodní koalice. Od 12. října 1926 byla u moci pravicová panská koalice agráři a lidovců. Kromě období úřednické vlády byl po celou dobu těchto dvou let premiérem Antonín Švehla, který byl přes mnohé rozdíly v důležitých momentech vždy na straně Masaryka (Kárník 2000: 412). Předpokládáme proto, že v letech 1925 a 1926 mohly Lidové noviny považovat všechny vlády, které se v této době vystřídaly, za vlády, které se nesly v pro-masarykovském duchu a vůči nimž nemohly mít principiální výhrady.

Ministerstvo pošt a telegrafů, které spravovalo i rozhlas, bylo téměř po celý rok 1925 v rukou národních socialistů blízkých Masarykovi. Mezi 9. prosincem 1925 a 18. březnem 1926 ho řídil předseda lidovců, Jan Šrámek. V úřednické vládě bylo ministerstvo obsazeno nestraničným úředníkem a od 12. října pak bylo opět v rukou lidovců. Rozhlas, plod technického pokroku a modernity, řízený konzervativními lidovci mohl být Lidovými novinami vnímán jako problém.

³⁵ Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (Agráři), Československá sociálně demokratická strana dělnická, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová a pravicově-nacionalistická Československá národní demokracie.

3.7 Naděje a obavy spojené s nástupem rozhlasu

V této kapitole představíme konkrétní obavy a naděje, které doprovázely šíření rozhlasu ve světě a Československu a přiblížíme argumenty, které odpůrci a podporovatelé nové bezdrátové technologie vznášeli.

3.7.1 Obavy

Rozhlas zpočátku fascinoval pouze technickými možnostmi bezdrátového přenosu. Již brzy se stal také politickým, sociálním a kulturním fenoménem, který sice mnohé okouzloval, jiné však děsil. Klasická modernita se svou vírou v pokrok a rozum začala na přelomu 19. a 20. století dostávat první trhliny. Industrializace a ekonomická nestabilita přinášely pocit nejistoty, dezorientace a z toho pramenící pocity nostalgie po stabilnějším a důvěrnějším světě. Hrůzy první světové války, konec newtonské fyziky a freudiánský ateismus rozklad starého řádu dovršily (Johnson 1991:52). Část evropských elit zastávala názor, že to byly právě technologické inovace, které přispěly k rozdmýchání první světové války a vinila zničující sílu modernity z krize evropské civilizace, šíření nízké, masové kultury a nacionalismu. Nepovažovala rozhlas za důvěryhodný nástroj budování společnosti (Lommers 2012: 182).

Prostí obyvatelé podléhali pověřivosti a strachu ze všeho nového. V Polsku a Československu vesničané poškozovali rozhlasové antény, protože věřili, že na jejich pole přitahují déšť (Pokorný 2008: 116). Rozhlasový technik Karel Koníček vzpomíná na počátky rozhlasového vysílání na Hané: „Došlo tam málem ke vzbouření na vsi, naše počínání vzbudilo u místního obyvatelstva velkou nevoli. Jedna babka vykřikovala na návsi: ‚Deť je to protivá páno Boho! Takový novote! Přenesó nám leda zkázo! Te dráte bodó chetat všecke hrome! Ovizete, že z toho jedná vehoři celá dědina!‘ (Koníček in Ješutová 2003: 30).

Konzervativní nedůvěřivci se vyskytovali nejen mezi intelektuály a venkovany. Ve svém rozhlasovém projevu k uvítání miliontého koncesionáře Radiojournalu 19. prosince 1937 vzpomínal Svoboda na začátky rozhlasového vysílání slovy: „Nejhorší práce byla s ‚proroky‘, kteří v rozhlase spatřovali sezónní novinku nebo vědecký sport a předvíдали mu brzký konec. Jeden z nich vyslovil svou lítost nad naší marnou námahou a pokusil se nás přesvědčit, že jsme hudební národ, u kterého se radio nikdy nemůže ujmout“ (Svoboda in Ješutová 2003: 140).

3.7.2 Naděje

Rozhlas již brzy získal mnoho přívrženců, kteří doufali, že bude mít na společnost velmi pozitivní vliv. Nejen státem kontrolované, ale dokonce i soukromé rozhlasové stanice nebyly orientovány jen na zisk. Jejich provozovatelé měli vize, které hraničily se sociálním

inženýrstvím. John Reith, generální ředitel BBC v letech 1922 až 1938, považoval rozhlas za médium ve službách humanismu, jako nástroj vytváření „šťastnějších domovů, širší kultury a opravdového občanství“ (Reith in Born 2002: 68). Sám Marconi věřil ve schopnost rozhlasu „stmelovat rodiny a přispívat ke štěstí jednotlivců“ (Marconi in Lommers 2012: 41). Ve dvacátých letech psal Henry Ford nadšeně o tom, že rozhlas dosáhne brzy plného porozumění mezi národy: „Tohle může být vize Spojených Států Světových. Nakonec se to jistě stane!“ (Ford in Edgerton 2006: 114).

Víra ve vyšší poslání rozhlasu má kořeny v ideálech osvícenství a romantismu, které zůstávaly v první polovině 20. století navzdory zkušenostem z první světové války stále obecně přijímané. Před sto lety ještě bylo rozšířené přesvědčení, že lidské bytosti jsou od přírody dobré a působením vhodných podnětů (vzdělání, kultura) lze toto ušlechtilé jádro rozvinout a vybudovat společnost mravně vyzrálých jedinců. Na této víře, která rezonovala v dílech T. G. Masaryka i Karla Čapka, byla hodnotově ukotvena první republika a dodnes tvoří základní pilíř naší západní civilizace, jakkoliv je nahlížena střízlivěji. Zakladatelé Radiojournalu tyto didaktické osvícenské ideje sdíleli. Za hlavní funkce československého rozhlasu byla považována osvěta, kultivace občanů a reprezentace (převážně kulturní) našeho státu v zahraničí. (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 62). Výroční zpráva Radiojournalu z roku 1926 uvádí, že „úkol rozhlasu je vyšší, než aby byl provozován jen za účelem finančního efektu. Má nejen poskytovat zábavu účastníkům, nýbrž je i vzdělávací a informovací“ (Čábelová 2003: 99). Československá vláda zastávala názor, že rozhlas „je vynálezem tak epochálním, jako byl vynález knihtisku (...) a má pracovat na sblížení jak občanských vrstev v zemi, tak i národů mezi sebou“ (z dopisu předsednictva ministerské rady z roku 1926, in Čábelová 2003: 125). Vnímání etického rozměru a společenského významu rozhlasu byla jednou z příčin, proč bylo rozhlasové vysílání včetně jeho obsahu v Evropě pod státní nebo veřejnou kontrolou.

Západní pohled na komunikaci obecně, a tedy i na média, vychází z předpokladu pozitivní síly komunikace. Lidé před sto lety, stejně jako my dnes, věřili, „že komunikace i její technologické nástroje posílí sociální integraci naší komunity, respektive že komunikace funguje jako efektivní nástroj řešení konfliktů, jako univerzální prostředek na řešení sociálních problémů“ (Volek 2002: 16). Naděje vkládané do rozhlasu by se daly shrnout do následujících oblastí, které níže podrobněji prozkoumáme:³⁶

³⁶ Existovalo více utopistických vizí, ale ty byly spíše okrajové. Karel Teige ve svém manifestu například prorokoval vznik radiopoezie, která by nespočívala v recitaci slov, ale v přenášení neverbální kompozice zvuků a hluků (viz Karel Teige: Manifest poetismu v Revue Svazu moderní kultury, Devětsil I, č. 9, Praha, červen 1928,

1. posílí vnitřní soudržnost státu, protože integruje okrajové sociální vrstvy obyvatelstva a geograficky izolované regiony a umožní jim účastnit se společenského, politického a kulturního života země;
2. přinese větší porozumění a mír mezi národy;
3. kultivuje obyvatelstvo prostřednictvím „vyšší kultury“, především hudby;
4. změní politiku, protože do ní vnese prvky přímé demokracie a bude zastupovat veřejnost ve vztahu k státu;
5. zprostředkuje vzdělávání dostupné pro všechny vrstvy obyvatelstva (včetně těch doposud sociálně vyloučených).

3.7.2.1 Rozhlas stmeluje stát

Očekávalo se, že až signál pokryje i nejdlehlší části republiky a příjemce budou široce dostupné, bude rozhlas plnit demokratizační a socializační funkci tím, že rozšíří osvětu a kulturu i mezi lidi, kteří nejsou schopni nebo ochotni číst noviny. Tím měl rozhlas sociálně integrovat jednotlivce, rodiny a celé komunity, které doposud stály z různých důvodů na okraji společnosti.³⁷

Radiojournal vnímal poslání rozhlasu jako službu „všem občanům bez rozdílu věku, zaměstnání i sociálního postavení“ (Výroční zpráva Radiojournalu 1930, cit. in Čábelová 2003: 80). Díky rozhlasu se měl svět stát „spravedlivějším, protože padají hradby kast, které oddělovaly od sebe ty, kteří mohli si koupiti právo na vzdělání a mohli si zaplatiti vstup do svatyně umění a ty, kterým byla brána uzavřena (časopis Radio-Journal, 21. 5. 1927, cit. in Pokorný 2008: 215). Dokonce i v USA, kde byl rozhlas již od začátku výhradně v rukou soukromých korporací a mimo kontrolu státu, věřila většina majitelů rozhlasových stanic, že rozhlas sníží třídní rozdíly a integruje chudé a nevzdělané části populace (Lommers 2012: 50). John Reith řídil BBC s vizí rozhlasu jako prostředku proti anarchii, který bude šířit národní sociální, kulturní a mravní (křesťanské) normy a tím zajišťovat efektivní fungování státu.

Integrace se měla týkat nejen sociálně slabších, ale také geograficky vzdálených a fyzicky handicapovaných. Ministerstvo pošt a telegrafů v roce 1924 přislíbilo, že pokryje signálem „i nejzazší končiny naší republiky“ (Čábelová 2003: 49). První přenosy Smetanových oper z Národního divadla v únoru 1925 komentoval v časopise Radio-Journal Miloš Čtrnáctý takto:

str. 317 – 335). Vítězslav Nezval rozhlasovou hru *beze slov* v roce 1928 skutečně napsal, jmenovala se *Mobilizace* a realizována byla v rozhlase v roce 1967.

³⁷ I dnes je hlavním úkolem veřejnoprávního rozhlasu informovat, vzdělávat a bavit, a to všechny skupiny obyvatel s cílem posílit vzájemné porozumění a toleranci a podporovat soudržnost pluralitní společnosti (Zákon 484/1991 Sb. o Českém rozhlasu České národní rady ze dne 7. listopadu 1991 o Českém rozhlasu).

„Byl to okamžik velkého pohnutí, když (...) cosi jako tajemná vlákna rozestřelo se mezi českým venkovem a Prahou a spojilo je navzájem pouty genia“ (Čtrnáctý in Pokorný 2008: 89). Národní listy z 20. května 1924 líčí rozhlas jako prostředek zapojení nevidomých do společenského života (Čábelová 2003: 167). V pohnutém pomnichovském období se rozhlas stal cenným zdrojem zpráv pro venkov, jak psal Karel Čapek v Lidových novinách 30. října 1938: „Vy lidé ve městech ani dobře nevíte, co ta skříňka znamená pro lidi venku, kteří si nemohou večer koupit nějakou tu šestákovou senzaci, kteří dostávají své noviny o den později a neslyší v kavárně ani na ulici poslední novinky (...) Právě v takovýchto přetěžkých dobách poznáváme nesmírnou cenu toho nádherného a někdy d'ábelsky zlého nástroje, jímž je rozhlas; ale také tím ostřeji cítíme, co mu chybí a čím by mohl a měl být.“

Jakkoliv byla některá očekávání zjevně přemrštěná, rozhlas jako každé jiné masmédiu bezpochyby přispěl ke kulturní a sociální unifikaci obyvatelstva, protože začal chrlit v bezprecedentním měřítku a závratnou rychlostí produkci univerzálního kulturního diskurzu a národní identity a plnit tak důležitou roli v procesu legitimizujícím společenské instituce. Průnik rozhlasu na venkov nebyl tak přesvědčivý, jak se očekávalo. Rozhlas byl nejvíce rozšířen ve velkých městech českých zemí. Na venkově, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi byl zastoupen výrazně méně (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 63). Ze zhruba jednoho milónu koncesí vydaných ke konci třicátých let spadalo na Slovensko jen 10 procent, i když se podílelo na celkovém počtu obyvatel 20 procenty.

Je třeba zmínit, že ve svých počátcích měl rozhlas jednu vadu, která v jistém smyslu komunity společensky spíše rozdělovala. První rozhlasové přijímače totiž neumožňovaly simultánní poslech, protože bylo možné je poslouchat jen se sluchátkem.³⁸ Taková praxe znemožňovala konverzaci a jiné sociální aktivity, které byly dosud u společného poslechu hudby na koncertě nebo doma u gramofonu běžné. To se změnilo teprve začátkem třicátých let, kdy byl na trh uveden přijímač s reproduktory.

Československo první republiky bylo zcela novým státním útvarem, který spojil kulturně³⁹ odlišné národy Čechů a Slováků a pojal také několik silných etnických menšin, které se najednou ocitly odtrženy od svého „mateřského“ národa. Před mladým státem vyvstala nelehká úloha tyto různé kulturní skupiny integrovat a vštípit jim pocit sounáležitosti

³⁸ Některé radiové přijímače později umožňovaly zapojení více sluchátek a lidé tak mohli poslouchat rozhlas společně, byť izolovaně se sluchátky na uších (Lommers 2012: 54). Přidávání trychtýřovitých zesilovačů bylo výjimkou (Pokorný 2008: 81).

³⁹ České země a Slovensko (spolu s Podkarpatskou Rusí) se lišily nejen kulturně, ale především ekonomicky. Zatímco české země byly industrializované, urbanizované a disponovaly kvalitní infrastrukturou, Slovensko a především Podkarpatská Rus byly zaostalými, převážně zemědělskými oblastmi.

s československým státem. Naprostá většina českých Němců⁴⁰ již od počátku odmítala své začlenění do Československa a tyto tendence ještě více posílily pod vlivem nacismu (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 29). Ani Slovensko nebylo spokojenou a stabilní částí státu. Navzdory tomu, že začleněním do Československa se Slováci vyhnuli maďarizaci a přestože slovenská ekonomika rychle rostla, projevovali Slováci nespokojenost s „přítomností Čechů ve slovenském hospodářství, správě a školství“ (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 29). Snahy o autonomii vyvrcholily odtržením Slovenska v roce 1939.

Vysílání, které ať už záměrně nebo nezáměrně, překračovalo hranice a bylo posloucháno menšinami, které zůstaly „uvězněny“ za hranicemi svého národního státu, vedlo často k mezinárodnímu napětí, pokud se jedna země cítila poškozena jeho „škodlivým“ obsahem.⁴¹ Československo si bylo vědomo nebezpečí příhraničního vysílání v okrajových oblastech republiky, které nebyly zpočátku dostatečně pokryty domácími vysílači a kde žily německé, polské a maďarské menšiny. Německo tuto příležitost brzy rozpoznalo a začalo již koncem dvacátých let stavět velmi silné vysílače (Čábelová 2003: 84). Podobně éteru na jihu Moravy a Slovenska dominovaly vídeňská a budapešťská stanice. Československo tomuto nebezpečí čelilo vlastním vysíláním pro menšiny a úsilím o pokrytí všech částí republiky kvalitním signálem, což se mu ale podařilo teprve během třicátých let (Čábelová 2003: 86).

Národnostní menšiny v Československu měly možnost poslouchat rozhlasové vysílání Radiojournalu v rodném jazyce, byť pouze v omezený vysílací čas (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 62). Od října 1925 existoval speciální program pro německou menšinu⁴² a vysílalo se také pro maďarskou, polskou a rusínskou menšinu (Ješutová 2003: 130). Zřídit vlastní vysílací stanice pro jednotlivé menšiny bylo z finančních a technických důvodů obtížné.⁴³ Teprve v roce 1938 byla vybudována první stanice pro vysílání v německém jazyce.

Československý rozhlas se nedokázal účinně bránit nacistické propagandě a zhostit se úspěšně své role „prostředníka kulturní interakce mezi jednotlivými etniky mnohonárodnostní ČSR a působit tak jako integrační faktor společnosti“ (Čábelová 2003: 188). Svědčí o tom rozpad Československa v předvečer druhé světové války odtržením sudetských Němců,

⁴⁰ Početná německá menšina tvořila v roce 1924 zhruba 30 % obyvatel českých zemí. Ačkoliv žilo v ČSR víc Němců, než Slováků, nebyla němčina přiznaným úředním jazykem a postavení Němců v rámci státu bylo podřízeno privilegovaným národům Čechů a Slováků (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 28).

⁴¹ To se týkalo nejen Československa, které čelilo maďarské a německé propagandě, ale i jiných evropských států, například polského vysílání přijímaného polskou menšinou v Německu.

⁴² Zpočátku německý rozhlas vysílal pro předplatitele třikrát týdně, v následujícím roce již každodenně (Ješutová 2003: 51).

⁴³ Pro vládu bylo prioritní nejdříve pokrýt celé území státu signálem, což se podařilo až v polovině třicátých let. Kromě toho zřizování stanic limitoval také mezinárodně udělený počet frekvencí, na kterých se mohlo vysílat (Čábelová 2003: 32).

Maďarů a Slováků a koneckonců také poválečné předání Podkarpatské Rusi. Těžko z toho lze vinit rozhlas. Jeho možnosti byly omezené a sotva mohl vzdorovat nacionalistickým vášním a národnostním odstředivým tendencím, které doprovázely soužití Čechů a Němců již od vzniku republiky. Přesto je možné konstatovat, že rozhlasové vysílání pro německou menšinu nedosahovalo takového prostoru, jaký si zasloužilo a samostatná německá vysílací stanice zřízená v roce 1938 už mohla sotva něco ovlivnit.

3.7.2.2 Rozhlas za světový mír

Ti, co stáli u zrodu rozhlasu, doufali nejen v jeho schopnost posílit národní stát, ale také zlepšit mezinárodní vztahy. Marconi věřil, že rozhlas „je jediná síla, ke které můžeme vzhlízet s nadějí na dosažení trvalého světového míru“ (Marconi in Mosco 2004: 129). Stejnou naději vkládal v rozhlas také Ladislav Šourek, zakladatel první polské rozhlasové stanice Zygmunt Chamic, průkopník švýcarského rozhlasového vysílání Maurice Rambert nebo více-prezident Italské rozhlasové organizace Luigi Solari (Lommers 2012: 49). Tyto vize pak vtělili do Mezinárodní rozhlasové unie (IBU⁴⁴), která se zasazovala o přátelskou spolupráci mezi evropskými státy v oblasti rozhlasového vysílání, snažila se předcházet zneužívání rozhlasu propagandou a regulovala rozdělení vlnových délek, aby se zabránilo interferencím rozhlasových vln a rušení příjmu. IBU se také ve spolupráci se Společností národů a Mezinárodní telegrafní unií snažila organizovat mezinárodní rozhlasové vysílání, především koncertů.

Hlavní skupině odborníků v IBU nedominovaly jen největší evropské státy. Významnou roli zde hráli experti z menších národů, jakými byly například Polsko nebo Československo. Jedním z umělců a vědců, kteří se v tomto úsilí angažovali, byl také Karel Čapek, který „vysoce hodnotil schopnost rozhlasu dosáhnout vzájemného porozumění mezi národy“ (Lommers 2012: 246) a zasazoval se o vytvoření mezinárodních rozhlasových pořadů.

Mezinárodní spolupráce, která se ve dvacátých letech vyvíjela velmi slibně, se začala zadrhávat ve třicátých letech spolu s nárůstem nacionalistických nálad a strachu z blížící se války. Státy, zvláště ty s významnými menšinami, musely čelit informační výzvě okolních zemí, která se stupňujícím se nacionalismem přerůstala v propagandu. Vyžití médií k propagandě bylo zřejmě nejvýraznějším charakteristickým rysem mediální krajiny meziválečného období. IBU sice zakázala využívat rozhlas pro účely propagandy a bránila tomu různými preventivními prostředky, ty se ale v časech narůstajícího napětí před druhou

⁴⁴ International Broadcasting Union, vznikla v roce 1925 se sídlem v Ženevě.

světovou válkou ukázaly být neúčinné.⁴⁵ „Nepokrytě a důsledně se tak v Evropě dělo zejména v Sovětském svazu a ve 30. letech v hitlerovském Německu“ (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011:154). Jeden z prvních státníků, kteří rozpoznali potenciál rozhlasu v šíření propagandy, byl Lenin, který již roku 1920 prohlásil, že rozhlas jsou „noviny bez papíru a vzdálenosti“ (Lenin 1952: 372) a všemi dostupnými prostředky se snažil jeho rozvoj v Sovětském svazu urychlit. Ve stejném roce jako BBC vznikla v Sovětském svazu první rozhlasová stanice, později známá jako Rádio Moskva, jejímž úkolem bylo šířit socialistické ideály. V roce 1925 stanice dokonce získala první krátkovlnný⁴⁶ vysílač na světě. SSSR se nikdy nestal členem IBU, i když s ní byl později nucen spolupracovat.

Československo si jako vysílatel počínalo korektně. Rozhlasové vysílání do zahraničí mělo za úkol pouze šířit dobré jméno našeho státu a zprostředkovat světu to nejlepší z československé kultury. Zpočátku se jednalo o cizojazyčné ohlašování koncertů, popř. přednášky a zprávy v cizích jazycích, od roku 1936 pak fungovalo na krátkých vlnách specializované vysílání určené pro zahraniční posluchače, především krajany.

Rozhlas, který měl prohloubit porozumění mezi národy, zůstal výrazně národním médiem, které se navíc v období před druhou světovou válkou stalo mocným nástrojem nacionalismu a propagandy. Boření hranic a nastolení světového míru je jedno z nejčastěji se opakujících se klišé, která byla v historii spojována s mnoha technologickými novinkami, počínaje parním strojem a konče internetem (Edgerton 2006: xvi). Přestože rozhlas ve své mírotvorné funkci selhal, podařilo se nicméně Evropě položit základ regulace mezinárodního vysílání, na který se navázalo po konci druhé světové války v podobě Evropské vysílací unie⁴⁷.

3.7.2.3 Rozhlas vzdělává

V celé Evropě i USA převládala zpočátku víra, že rozhlas může sloužit jako nástroj vzdělávání a kulturní osvěty. Vzdělání bylo vnímáno jako kultivující prostředek nahrazující náboženství, které ztratilo v důsledku překotného rozvoje věd své postavení, a jako nezbytný předpoklad rozkvětu státu. Rozhlasové vysílání pro školy fungovalo úspěšně v Německu, Skandinávii a Velké Británii (Patzaková 1935: 467, 469). Rozhlas se měl stát univerzitou moderní doby,

⁴⁵ Ačkoliv byla propaganda součástí agendy IBU již od počátku jejího založení, teprve v roce 1936 se podařilo vypracovat konvenci o používání rozhlasu v zájmu míru, která propagandu zakazovala a vstoupila v platnost až v roce 1938. Neměla ale téměř žádnou váhu, protože státy, které se propagandě nejvíce věnovaly, pakt buď vůbec nepodepsaly (Německo), nebo tak učinily s výhradami.

⁴⁶ Teprve objev krátkých vln učiněný začátkem 20. let technicky umožnil vysílání na dlouhé, mezikontinentální vzdálenosti. Československý rozhlas začal na krátkých vlnách vysílat až v roce 1936.

⁴⁷ Evropská vysílací unie (EVU) je evropské sdružení převážně veřejnoprávních, ale i komerčních rozhlasových a televizních stanic.

základem zcela nového typu vzdělání. V USA se věřilo, že každá domácnost má „potenciál stát se prodloužením Harvardovy univerzity” (Mosco 2004: 130) a v Československu snil Eduard Svoboda o tom, že snad v budoucnu „tyto vysokoškolské kursy budou mít své vlastní zkoušky a diplomy“ (Pokorný 2008: 98).

Vysílání pro školy bylo již od poloviny dvacátých let jednou z priorit československého rozhlasu. Eduard Svoboda byl přesvědčen, že „se rozhlasová přednáška stane integrující součástí vyučování, jakmile se rozhlas vžije a přestane být pouhou zajímavou novinkou“ a že rozhlas přivede „tisíce dětí v nejchápavějším věku do styku s největšími muži soudobé vědy a umění. Ve spojení se školou může být například vyučování cizím jazykům radiem velmi zjednodušeno a zlepšeno (...) Největší význam má však rozhlas pro správné vyslovování naší řeči“ (Svoboda in Patzaková 1935: 133). Již během propagačního týdne Radiojournalu v roce 1926 vysílal Radiojournal zkušebně tzv. Rozhlas pro školy v českém a německém jazyce. V roce 1931 pak začal pravidelně vysílat jako jeden z prvních v Evropě školský rozhlas, tedy vysílání, které se stalo součástí vyučování na základních školách. Podařilo se mu vytvořit kvalitní a žánrově bohatý program. Stát se snažil vybavit co nejvíce škol rozhlasovými přijímači. V roce 1932 bylo rozhlasové vysílání součástí výuky na více než třech tisících českých a na téměř tisíci německých škol a v roce 1938 bylo v Čechách a na Moravě vybaveno rozhlasem přes 40 % základních škol (Ješutová 2003: 129). Kromě toho existovalo od roku 1925 pravidelné vysílání pro děti, které je mělo především vést k lásce a porozumění pro dobrou hudbu. Vysílaly se ale také pohádky a hry (Ješutová 2003: 15, 74, 80, Patzaková 1935: 593).

3.7.2.4 Rozhlas kultivuje

Už na svém prvním zasedání v roce 1926 se členové IBU zavázali k „zásadě kulturní spolupráce“, která spočívala ve výměně znalostí a technických informací rozhlasové dramaturgie a která se měla řídit principy „míru, porozumění a spolupráce“ (Lommers 2012: 239). Ve stejném roce byl zřízen Výbor pro intelektuální, sociální a umělecké sblížení, který organizoval rozsáhlé mezinárodní výměny programů a tvorbu národních pořadů, které měly seznámit obyvatele s hudbou jiných národů. Jakkoliv bylo obtížné se o konkrétních podobách společného vysílání dohodnout, shoda panovala v tom, že rozhlasové vysílání by mělo sloužit vzdělávání společnosti a že kultivací vkusu lze dosáhnout tolerance mezi národy, míru a porozumění (Lommers 2012: 240, 248). Především ve 30. letech byly uskutečněny tisíce

simultánních koncertů vysílaných současně na území celé Evropy.⁴⁸ Realizace nebyla snadná, mimo jiné proto, že bylo obtížné dohodnout se na tom, kde leží hranice, za kterou je hudba již dostatečně „kvalitní“, neboť pouze „vysoká kultura“ byla podle mínění Výboru schopna lidi kultivovat.

V prvním vydání propagačního časopisu Radio-Journal (září 1923) byly formulovány úkoly československého rozhlasu a bylo stanoveno, že rozhlas by se rozhodně neměl zvrhnout „na pouhou švandu“, ale měl by se postavit do služeb kultury a umění (Pokorný 2008: 48). Především Miloš Čtrnáctý, který od začátku zodpovídal za programovou skladbu, věřil tomu, že pokud rozhlas poskytne publiku kvalitní duchovní potravu, lidé sami „odvrhnou dřívější sprostotu myšlení, vyjadřování a zábavy“ (Pokorný 2008: 52). „Naší zásadou vždy bylo (...) povznášeti posluchačstvo na vyšší stupeň, což je nevyhnutelné, nemá-li se radio státi pouhým předmětem zábavy, nýbrž má-li plniti svoje poslání kulturní“ (Čtrnáctý v červnu 1925 in Pokorný 2008: 101). Vysílala se proto především vážná hudba a touze posluchačů po oddechovější muzice se vedení Radiojournalu dlouho bránilo (Čábelová 2003: 99). V programu zpočátku zcela chyběla taneční hudba, jazz a za nejnižší přípustnou hranici zábavy byla považována opereta (Ješutová 2003: 42). Mezi další, dostatečně osvětové žánry, patřily přednášky, přenosy divadelních her a později rozhlasové hry. Je zajímavé, že Radiojournal řadil mezi pokleslou zábavu také zpravodajství, které se neslučovalo s vyšším, kulturním posláním rozhlasu (Čábelová 2003: 99).

Jak rozhlas pronikal do středních a nižších vrstev, ozývaly se požadavky po odlehčenějších formách zábavy, podobné těm, které jim poměrně levně nabízelo kino nebo gramofonové desky. Posluchači požadovali aktuálnější a zábavnější program, kritizovali „náročnou programovou koncepci, přemíru vážné hudby a přednášek, (...) špatný přednes“ (Čábelová 2003: 117) a měli pocit, že Radiojournal nezohledňuje jejich potřeby, ba že je přímo ignoruje. Posluchači a tisk vyjadřovali nespokojenost také se zpravodajstvím, které se jim zdálo být nedostatečně objektivní, strojeně formulované a nudně přednesené. Denní tisk uváděl, že lidé neposlouchají ani tak československý rozhlas, jako spíše zahraniční stanice (Čábelová 2003: 117).

Neatraktivní program byl jednou z příčin vážných finančních problémů, se kterými se rozhlas v prvních letech potýkal. V roce 1925, kdy krachující Radiojournal finančně zachránil stát, došlo ke změně přístupu k programu a vznešenost vizí musela ustoupit pragmatičnosti.

⁴⁸ První mezinárodní vysílání československého programu se uskutečnilo v roce 1927, kdy byl účastnickými rozhlasovými stanicemi přenes symfonický koncert ze Smetanovy síně (Ješutová 2003: 69).

Elitářské povýšenecké snahy o převychování národa ničily osobní, až intimní vztah mezi vysílatelem a posluchačem, který byl pro úspěch rozhlasového vysílání klíčový. Tvůrci Radiojournalu museli ze svých ideálů o výchovné funkci rozhlasu slevit, ačkoliv se tomu dlouho bránili a lpěli na svých utopiích o šíření vzdělanosti a „vysoké“ kultury i „přes to, že z mnohých stran podnikány byly na něho hotové útoky pro to, že nechce vyhovovati nejnižšímu vkusu obecnstva“ (časopis Radio-Journal, duben 1924, cit. in Pokorný 2008: 62). Radiojournal se změně koncepce bránil i přesto, že byl existenčně závislý na počtu platících koncesionářů a musel brát do úvahy jejich potřeby a zájmy.⁴⁹ O pět let později už se nicméně vysílalo asi o 50 % více hodin lehké hudby, než vážné⁵⁰ (Čábelová 2003: 107). Přesto se svých ideálů vedení Radiojournalu zcela nevzdalo, neboť ještě v roce 1937 doporučil poradní sbor Radiojournalu vysílat více lidových písní a čelit tak „hrozivému šíření šlágru“ (Čábelová 2003: 70).

Jakkoliv se nám dnes může jevit tato koncepce jako naivní a neudržitelná⁵¹, je třeba vedení Radiojournalu ocenit za to, že měl rozhlas stanovené určité meze vkusu, nesklouzl k laciné komerci a otevřel nejširšímu okruhu posluchačů dveře do koncertních sálů a divadel. Ve slovech Johna Reitha, ředitele BBC, je dobře patrné toto pnutí mezi ideály a realitou, které bylo pro evropské rozhlasové vysílání mezi válkami typické: „Jsme rozhodnuti dát veřejnosti to, co podle našeho názoru potřebuje, a ne to, co chce, ačkoliv jen málokterí vědí, co chtějí a ještě méně je těch, kteří vědí, co potřebují“ (Reith in Lommers 2012: 56). V roce 1940 už měl František Kožík, v té době již sedm let rozhlasový režisér, nicméně jasno: Lidé si pořizují rádio z touhy po osvěžení, zábavě, odpočinku a „většinou si nepřejí duševního povznesení“ (Kožík 1940: 132).

3.7.2.5 Rozhlas a politika

Rozhlas byl zpočátku, podobně jako dnes internet, prezentován jako prostředek vedoucí ke zlepšení politické kultury a lepší komunikace mezi politiky a občany (Mosco 2004: 129). Měl zprostředkovat žurnalistickou editací nezkrácené politické projevy a tím umožnit občanům kontrolu nad plněním politických slibů. Americký časopis New Republic začátkem dvacátých let psal, že rozhlas „našel cestu, jak se zbavit politických prostředníků“ a v roce 1928 americký časopis Collier's uvedl, že rozhlas „dělá politiku osobní a zajímavou a proto důležitou“

⁴⁹ Na druhou stranu nebyl československý rozhlas na přízni posluchačů závislý tak silně jako například rozhlas v USA, který byl financovaný pouze reklamou.

⁵⁰ Tehdejší měřítko pro lehkou hudbu byla samozřejmě jiná než dnes. Za lehkou hudbu byl považován i výběr z Čajkovského baletů (Čábelová 2003: 107).

⁵¹ Nástup televize po druhé světové válce zábavní funkci médií definitivně prosadil.

(Morozov 2012: 279). V Evropě si hodně slibovali od veřejnoprávní povahy rozhlasu. IBU v roce 1930 vyjádřila uspokojení nad „tendencí aktérů rozhlasového vysílání vnímat svou práci jako závažnou službu veřejnosti“ (Čábelová 2003: 20). Eduard Svoboda chválil rozhlas za to, že umožňuje občanům, „aby sledovali (veřejné – pozn. aut.) řeči a debaty přímo a učinili si o nich svůj vlastní úsudek“ (časopis Radio-Journal, květen 1926, cit. in Pokorný 2008: 123). Posluchači měli skutečně možnost slyšet 28. října 1925 v přímém přenosu projev prezidenta Masaryka a například 11. listopadu 1925 zveřejňoval rozhlas každou hodinu průběžné výsledky voleb do Národního shromáždění (Pokorný 2008: 123). Také později rozhlas svými reportážemi z významných společenských akcí spojených s politickými projevy, např. z legionářských vzpomínkových oslav konaných v roce 1928 (Ješutová 2003: 68), přispíval k právnímu vědomí a vnitřní soudržnosti státu.

Československý rozhlas byl nicméně kontrolován státem a nebyl tedy politicky nezávislým médiem. Nemohl zastupovat zájmy veřejnosti vůči jejím politickým zástupcům a neposkytoval jí vyvážené a všestranné informace, které by umožňovaly svobodné vytváření názorů. Zpravodajství se zaměřovalo především na burzovní a meteorologické zprávy a bylo plně pod kontrolou ČTK. Povinností Radiojournalu bylo odebírat zprávy výhradně⁵² od ČTK a nečerpat z žádného jiného zdroje. Rozhlas tak pouze pasivně tlumočil názory vlády (Ješutová 2003: 41).

Ve třicátých letech stoupala potřeba aktuálního zpravodajství a Radiojournal se snažil ze své závislosti na ČTK vymanit. V roce 1932 byly zavedeny přehledy tisku a od roku 1934 vysílal rozhlas vlastní původní zpravodajskou relaci, tzv. mluvené noviny (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011:180). V roce 1938 byl zaveden velmi oblíbený informační pořad Okénka. Samostatné rozhlasové zpravodajství, tak jako ho známe dnes, ale vzniklo s velkým zpožděním až po druhé světové válce (Pokorný 2008: 76).

Provozovatelé Radiojournalu byli toho názoru, že rozhlas má zůstat nadstranickým médiem, které bude šířit osvětu a v určité míře i zábavu, nikoliv však nezávislou politickou publicistiku a zpravodajství (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 60). Přesto se stal Radiojournal místem střetávání politických stran, a to prostřednictvím specializovaných vysílání pro zvláštní cílové skupiny posluchačů, například zemědělce (zde se uplatňoval vliv agrárníků) nebo dělníky (prostor pro socialistické strany). Celková kvalita vysílání tím trpěla a množily se stížnosti posluchačů, že rozhlas nadržuje té či oné politické straně (Čábelová 2003: 111). Lidové listy v roce 1926 psaly: „Nebylo dosti na tom, že páni agrárníci využili radia výhodně

⁵² Podobná situace v rozhlasovém zpravodajství panovala ve většině evropských států, s výjimkou britského BBC (Pokorný 2008: 192).

pro své účely, bylo to líto socialistům, a proto si zavedou rozhlas svůj, neboť oni potřebují také trochu posílit pozice“ (Lidové listy, 7. března 1926)⁵³. V roce 1928 byla tato skutečnost natolik zřejmá, že časopis Rozhlas považoval za nutné čtenáře varovat: „Nemá-li však vývoj radia a jeho oblíbenosti v širších vrstvách býti ochromen, nutno se vším důrazem odmítnouti pokusy, aby rozhlas byl zapřažen přímo do služeb politických stran a zneužit k propagaci stranických cílů (...) Radiojournal je podnikem pro všechny, patří všem a ne nějaké straně nebo třídě“ (Ješutová 2003: 56).

Dnes, s odstupem téměř jednoho století, již víme, že vyhraněné utopické a dystopické spekulace se nenaplnily, neboť sociální dopad rozhlasu, stejně jako jakékoliv jiné technologie nelze posuzovat bez ohledu na širší společenské souvislosti. Jak se postupně technologické novinky stávají banálními a očekávaná revoluční změna stále nenastupuje, nadšení a obavy postupně mizí. Skutečný dopad je pak většinou někde mezi těmito extrémy, mnohem subtilnější a nejednoznačnější, a mnohé důsledky nejsou v době zavádění nové technologie vůbec předvídané.

Okouzlení rozhlasem poměrně brzy pominulo. Ottův slovník nové doby z roku 1939 vyhodnotil situaci slovy: „Původní názor, že rozhlas přinese principiální převrat do života moderního člověka, byl přehnan“ (Ottův slovník naučný nové doby, str. 779). Přestože mnohé naděje vkládané do rozhlasu pro svou náročnost ztroskotaly, normativnost a ideály, které si jeho zakladatelé vytyčili, ukázaly směr, kterým by bylo záhodno se ubírat. Průkopníci rozhlasového vysílání se důsledně snažili realizovat to, co považovali za správné a nepodlehli snadné a líbivé cestě, která by jim přinesla oblíbenost u posluchačů a zisk. Použili nejnovější vymoženosti techniky k záchraně toho, co technika ničila – k záchraně kultury jako nositelce evropské civilizace a cesty k mravnosti. Svými výchovnými a osvětovými ambicemi rozhlas navázal na „lidovými tendence národního obrození a Masarykova realistického programu“ (Pokorný 2008: 207). Rozhlas se stal partnerem škol, divadel a jiných kulturních a vzdělávacích institucí a pomáhal upevňovat sdílené kulturní hodnoty. Učinil kvalitní hudbu, literaturu, drama a přednášky mnohem dostupnější a tím se výraznou měrou podílel na demokratizaci společnosti. Přispěl také k rozšíření spisovné češtiny a výslovnosti.

Rozhlas byl „zázrakem, který nám tak brzy zevšedněl“ (Kožík 1940: 10). Možná ale právě tehdy, když nová technologie přestane být zdrojem utopistických vizí, stane se důležitou silou

⁵³ Přesto sehrál Zemědělský rozhlas zřejmě spíše pozitivní roli a jeho přičiněním (zprávy o počasí, seznamování s novinkami, jakými byly například chemická hnojiva nebo elektromotory) se stala republika již v roce 1929 potravinově soběstačnou (Pokorný 2008: 109).

sociálních a ekonomických změn (Mosco 2004: 2, 6). Skutečný dopad rozhlasu na společnost není předmětem této práce. Jisté je to, že to byl dopad citelný a zasáhl každodennost milionů lidí. Jedním takovým příkladem je důležitá role, kterou sehrál rozhlas během studené války: „Železnou oponu neprolomily zbraně. Západ podniknul invazi rozhlasem, který byl mocnější než meč“ (Nelson⁵⁴ 1997: xiii).

3.8 Rozhlas jako konkurence tisku

Před výzkumem možné rivality mezi tiskem a rozhlasem je nutné si osvětlit vztah obou médií, jejich technické rozdíly a pozici na dobové mediální scéně.

3.8.1 Rozdíly mezi tiskem a rozhlasem

Rozhlas disponuje vlastnostmi, které jsou pro veřejnou komunikaci důležité a které tisk nabídnout nedokáže. Rozhlas je především zvukové médium, dostupné i negramotným, nebo těm, pro které je v daný moment snazší poslouchat, než číst.⁵⁵ Rozhlas je schopen zprostředkovat i neverbální informace, jakými jsou hudba, zvuková kulisa či intonace a barva hlasu. Rozhlasové sdělení je proto mnohem více intimní, persvazivní, dynamické a autentické, což umožňuje využívat svébytné žánry, jako živé přenosy nebo velmi oblíbené sportovní reportáže, které dávají publiku pocit, že „je při tom“. Jeden z posluchačů rozhlasového přenosu z VIII. všesokolského sletu v roce 1926 to výstižně popsal slovy: „Dojem byl tak přirozený, že jsem se cítil ve špalíru tisíců diváků, volajících bez ustání za zvuku hudby. Bylo to nádherné“ (Pokorný 2008: 129).

Pokud nebereme v úvahu poměrně velkou počáteční investici, byl provoz rozhlasu levnější⁵⁶ než noviny a po počáteční instalaci přijímače byl také dostupnější, protože se stal stabilní součástí domácnosti. Další vlastností, kterou rozhlas nabízí, je nemožnost cenzurovat zahraniční vysílání, což může být vnímáno jako výhoda (pokud je opresivní vlastní stát a rozhlas umožňuje příjem nezkreslených informací ze zahraničí, může rovněž sloužit pro propagaci státu a jeho kultury v zahraničí), nebo nevýhoda, pokud je opresivní stát sousední a zneužívá rozhlasu k propagandě. Zvláštností rozhlasu, do té doby nevídanou, byla jeho schopnost oslovit simultánně velké masy lidí (opět vlastnost, která se dá využít pozitivně

⁵⁴ Michael Nelson byl do roku 1989 generálním manažerem Reuters.

⁵⁵ Poslech obecně je méně náročný než četba. Už výzkum P. F. Lazarsfelda z roku 1940 (Radio and the Printed Page) doložil, že nejnižší příjmové kategorie výrazně méně získávaly informace z četby novin a preferovaly právě poslech rozhlasu.

⁵⁶ Ranní vydání Lidových novin stálo v roce 1928 80 haléřů (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 85). V roce 1926 stál měsíční rozhlasový poplatek 10 Kč (Čábelová 2003: 76).

i zneužit). Mezi obrovské přednosti rozhlasu patří jeho schopnost přinášet aktuální zprávy. Té ovšem československý rozhlas za první republiky nedokázal plně využít.

Slabinou rozhlasu ve srovnání s tiskem je neschopnost zprostředkovat obraz a nemožnost vybrat si v danou chvíli jen to sdělení, které posluchače zajímá. Tato druhá nevýhoda platila především pro prvorepublikový rozhlas, který vysílal jen na jedné stanici. Vyslechnuté nebylo možné zaznamenat a opakovaně si ho poslechnout, ani ho na určitou dobu přerušit. V počátcích také jistě rozhlas odrazoval technickou složitostí a nekvalitním přenosem.

3.8.2 Vztah mezi tiskem a rozhlasem

Do jaké míry vnímal tisk rozhlas jako svého konkurenta zkoumala ve své dizertační práci z roku 2003 Lenka Čábelová. Analýzou článků v Národních listech dospěla k závěru, že noviny si většinou vůbec neuvědomovaly konkurenční potenciál rozhlasu, protože ho vnímaly jako pasivní médium, které pouze reprodukuje sdělení vytvořená někým jiným (divadly, koncertními tělesy nebo novinami) a samo tvůrčí komunikační činnost nevykonává. Někteří autoři článků rozpoznávali výhody rozhlasu (jeho pružnost, rychlost), ale i v takovém případě považovali rozhlas spíše za svého pomocníka, za zdroj nejnovějších zpráv, aniž by je přitom napadlo, že stejně mohou využít rozhlas jejich čtenáři (Čábelová 2003: 178, 179). Syndik nově ustanoveného syndikátu československých novinářů, Jiří Pichl, řekl v květnu 1926, že rozhlas je „neocenitelnou pomůckou novinářovou a usnadňuje jeho práci informovat čtenářstvo co nejrychleji“ (Pichl in Pokorný 2008: 188). Jiní sice rozpoznávali v novinách konkurenta, ale domnívali se, že role novin je nenahraditelná: „Radio vám poví fakta, ale jejich rozsah, význam a důsledky povědí vám noviny“ (Národní listy, 20. 5. 1924, in Pokorný 2008: 188).

Sami tvůrci rozhlasového vysílání dopad rozhlasu na tištěná média bagatelizovali: „Ačkoliv rozhlas má určité výhody proti novinám, záležející hlavně v jeho laci a rychlosti, přece nezadrží posluchače od čtení novin, poněvadž jediné vydání listu obsahuje celou spoustu zajímavostí, které by v krátkém čase, který je zprávám v rozhlase věnován, nemohly býti přečteny“ (Eduard Svoboda, září 1926, in Pokorný 2008: 188). Eduard Svoboda dokonce nazýval rozhlas „loyálním spojencem a pilným spolupracovníkem denního tisku“ (Svoboda in Pokorný 2008: 189). Pokorný vysvětluje tuto servilitu obavami z velké síly tištěných médií, která mohla začínající médium negativními články poškodit.

Pozitivní reakce československého tisku na nástup rozhlasu byly částečně způsobeny snahou nového média navázat s novináři přátelské vztahy. Radiojournal o to usiloval již bezprostředně po svém vzniku – pořádal setkání s novináři a dokonce nabízel Spolku českých žurnalistů vlastnický podíl ve vznikajícím podniku. Odezva byla ale zpočátku nevalná. „Plán

Eduarda Svobody, že do věci prostřednictvím Spolku českých žurnalistů finančně zaangažuje novinářskou obec, selhal na celé čáře“ (Pokorný 2008: 36). Proto začal Radiojournal v září 1923 vydávat vlastní časopis Radio-Journal.⁵⁷ Později se odezvy v tisku zřejmě zlepšily, jak dokládá výroční zpráva Radiojournalu z roku 1930, ve které vedení stanice vyjadřuje uspokojení nad pozitivním hodnocením rozhlasu v tisku (Čábelová 2003: 80).

Je třeba si uvědomit, že novináři vycházeli z tehdejšího reálného fungování československého rozhlasu, který skutečně svým programem, ve kterém chybělo kvalitní zpravodajství, noviny příliš neohrožoval. Ještě ve třicátých letech, kdy už byl rozhlas masovou záležitostí a začal tisku vážně konkurovat, hrála v Československu tištěná média stále rozhodující úlohu (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 40, 56). Rozhlas zpočátku nemohl vážně konkurovat nejen tisku, ale ani filmu a gramofonu, které neměly ambice vychovávat a kultivovat a vycházely vstříc poptávce po jednoduchých podbízivých příbězích plných emocí a populární, líbivé hudbě.⁵⁸

Jiná situace byla například v USA, kde byl rozhlas v soukromých rukou a mohl bez omezení plnit zpravodajskou funkci. Ještě počátkem dvacátých let zde byly noviny vůči rozhlasu nakloněny velmi příznivě. Jakmile se ale stal rozhlas nezávislým producentem zpráv, noviny se cítily silně ohrožené a snažily se několik let rozhlasové zpravodajství bojkotovat (politický lobbying, nezveřejňování rozhlasového programu v novinách). Nejostřejší fáze tohoto konfliktu trvala dva roky (1933–1935) a vešla do dějin médií pod názvem „válka mezi tiskem a rozhlasem“ (press-radio war).⁵⁹ Rozhlas v ní jednoznačně zvítězil.

⁵⁷ Časopis měl zpočátku nepatrný dosah. Jednalo se o propagační, dnes bychom řekli PR časopis, jehož obsah tvořili Čtrnáctý a Svoboda a který museli zpočátku rozdávat zadarmo (Pokorný 2008: 38).

⁵⁸ Obavy z odlivu platícího publika měly spíše jiné instituce. Národní divadlo z tohoto důvodu brzy zpoplatnilo rozhlasové přenosy svých představení. Sportovní kluby se obávaly, že rozhlasové reportáže z fotbalových utkání sníží návštěvnost na stadionech a tím také finanční zisky oddílů a přestávaly reportáže povolovat (Ješutová 2003: 67).

⁵⁹ O tomto konfliktu pojednává např. článek Jackaway, Gwentyth. 1994. America's press-radio war of the 1930s: A case study in battles between old and new media in *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 14, 199-314. online: <http://www.durenberger.com/resources/documents/PRESS-RADIOWARS-JACK.pdf> (1. 4. 2016)

4 Metodologická část

4.1 Výzkumné téma

Výzkumným tématem předkládané práce je mediální obraz rozhlasu jako technologie, instituce i artefaktu a s ním souvisejících rolí rozhlasových účinkujících a posluchačů na stránkách Lidových novin v letech 1925 a 1926.

4.2 Cíl výzkumu

Cílem práce je analyzovat metodou diskurzivní analýzy podle J. P. Geeho způsob, jakým byl v letech 1925 a 1926 ve vybraných textech Lidových novin vytvářen mediální obraz rozhlasu. Bude nás zajímat, jaké vlastnosti byly rozhlasu přisuzovány a jaký společenský a mediální dopad mu byl prorokován. Všimnout si budeme také rozhlasového publika, rozhlasových účinkujících a jejich vzorců chování. Zaměříme pozornost na rozhlasový příjemce a způsoby jeho užití.

Ve dvacátých letech byl rozhlas novinkou, se kterou se veřejnost teprve seznamovala. Předpokládáme, že se promluvy formující raný mediální obraz rozhlasu štěpily na diskurz optimistický (zdůrazňující pozitivní přínos rozhlasu) a pesimistický (akcentující jeho negativní dopady). Bude nás zajímat, jestli se v Lidových novinách objevovaly oba tyto diskurzy, o jaké argumenty se případně opíraly a jakou roli zde hrálo konkurenční postavení obou médií, tedy novin a rozhlasu. Budeme sledovat, jestli se v textech objevily některé z obav a nadějí uvedených v části 3.7. Očekáváme, že se v textech Lidových novin bude skrytě prosazovat politika Hradu a budeme se jí snažit odhalit pomocí modů operandi J. B. Thompsona.

4.3 Výzkumné otázky

Položili jsme si jednu hlavní a šest vedlejších výzkumných otázek, z nichž některé jsme přesněji vymezili několika dalšími podotázkami, které nám pomohou zaměřit se na aspekty, který nás zajímají.

4.3.1 Hlavní výzkumná otázka

Jak vypadal mediální obraz rozhlasu v Lidových novinách v letech 1925 a 1926?

4.3.2 Vedlejší výzkumné otázky

1. **Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasovému přijímači?**
2. **Jaké charakteristiky a sociální funkce byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasu?**

2a) Objevovalo se v textech téma konkurenční rivality mezi tiskem a rozhlasem?

2b) Jaké sociální funkce Lidové noviny rozhlasu přisuzovaly?

2c) Jaké vlastnosti přisuzovaly Lidové noviny rozhlasovému vysílání a jak tyto vlastnosti ovlivňovaly podobu konzumace rozhlasu?

2d) Objevovaly se v textech v souvislosti s nástupem rozhlasu nějaké obavy?

3. **Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány Radiojurnálu?**

4. **Jaké charakteristiky byly přisuzovány rozhlasovému účinkujícímu?**

5. **Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasovému publiku?**

6. **Jaké diskurzivní modely byly při budování mediálního obrazu rozhlasu využívány?**

6a) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu **rozhlasového přijímače**?

6b) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu **rozhlasu**?

6c) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu **Radiojurnálu**?

6d) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu **rozhlasového účinkujícího**?

6e) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu **rozhlasového publika**?

4.4 Výzkumný soubor

Na samém začátku našeho výzkumu stál zájem o raný mediální obraz rozhlasu. Zcela původním základním souborem tak byly všechny mediální texty z období nástupu rozhlasu, tedy zhruba z první poloviny dvacátých let 20. století. Vzhledem k podobě tehdejší mediální krajiny se jednalo o texty časopisecké a novinové. Takto široký soubor nebylo v našich silách zanalyzovat, a proto jsme tento proto-soubor v prvním kroku zúžili na jeden tiskový titul. Rozhodli jsme se vybírat jen z novinových titulů, protože jsme chtěli volně navázat na výzkum,

který uskutečnila Lenka Čábelová v roce 2003⁶⁰ a vytvořit tak potenciální základ širší analýzy novinového rozhlasového diskurzu, na který by se dalo v budoucnu navázat analýzou dalšího novinového titulu. Tato sekvence by pak umožnila provést komparaci. Naše volba padla na Lidové noviny, a to z několika důvodů. Zaprvé se jednalo o nejrespektovanější nadstranické noviny dvacátých let s velkým vlivem na veřejné mínění (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 41) a zadruhé se v nich objevovaly mimořádně kvalitní publicistické, názorotvorné texty (tamtéž: 41). Nezanedbatelným kritériem výběru byl také fakt, že jsou k dispozici v nascanované podobě na internetu.

Dalším selektivním krokem byl výběr sledovaného období. Cílem naší práce je zmapovat mediální obraz rozhlasu v době, kdy začal pronikat do širšího povědomí veřejnosti a tisk se mu začal v dostatečném rozsahu věnovat. Československé rozhlasové vysílání bylo zahájeno v květnu 1923, ale většího ohlasu dosáhlo o jeden až dva roky později poté, co byla přijata opatření, která vedla k prudkému nárůstu počtu koncesionářů. Zatímco na konci roku 1924, tedy po roce a půl vysílání, měl Radiojournal sotva 600 předplatitelů, o dva roky později jich bylo již 150 000 (Pokorný 2008: 73, Ješutová 2003: 75). Mohli jsme jen odhadovat, kdy se stal rozhlas již dostatečně významnou součástí mediální agendy. Provedli jsme proto pilotní sondy v letech 1923, 1924, 1925 a 1926, v každém roce prvních 14 dnů v měsících lednu, květnu a září. Sondy odhalily, že v prvních dvou letech vysílání vyšlo o rozhlase velmi málo textů, z nichž většina byla zpravodajská, příliš krátká, nehodnotící a zaměřená pouze na technickou stránku bezdrátového vysílání.⁶¹ K výraznému nárůstu článků došlo v letech 1925 a 1926 (ročník 33 a 34), které jsme proto zvolili jako sledované období.

Takto vytvořený základní soubor byl stále příliš velký. Lidové noviny vycházely prvních šest dní v týdnu dvakrát denně (ráno a odpoledne), v neděli pak jednou denně. Ve sledovaném období tak vyšlo celkem 1 309 vydání (652 v roce 1925 a 657 v roce 1926) Lidových novin. Nebylo možné ani nutné zanalyzovat všechny články o rozhlase, které ve sledovaném období vyšly. Diskurzivní analýza je případově orientovaná kvalitativní metoda, která se zaměřuje na relativně malý počet textů, které analyzuje do hloubky. Proto bylo nutné sledovaný soubor dále zúžit a vytvořit takový výběrový soubor, který by byl dostatečně velký na to, aby reprezentoval základní soubor, a zároveň dostatečně malý na to, aby bylo reálné ho zvolenou metodou diskurzivní analýzy v předepsaném rozsahu prozkoumat. Vzhledem k tomu, že se v této fázi již

⁶⁰ Lenka Čábelová analyzovala novinové články z Národních listů z roku 1924. Cílem výzkumu bylo zjistit, jestli noviny vnímaly rozhlas jako svého konkurenta a jak v této souvislosti chápaly jeho společenské a mediální funkce: Čábelová, Lenka. 2003. Radiojournal na rozcestí. Československo a Radiojournal ve 30. letech 20. století. Dizertační práce na FSV UK. Praha 2003.

⁶¹ Takovými typickými články byly například krátké noticky zveřejněné v rubrice Radio 21. října 1924.

nenabízela žádná další účelová metoda selekce, zúžili jsme vzorek metodou systematického náhodného výběru na 1., 2., 5., 6., 9. a 10. měsíc z každého roku. Tímto výběrem jsme mohli využít výsledky pilotního průzkumu a rovněž se vyhnout mediálně málo či specificky pokrytému letnímu a vánočnímu období. Ve vybraných měsících jsme prohledávali celá vydání novin, a to jak raníků, tak večerníků. Celkem jsme ve sledovaném období prozkoumali 638 vydání (viz Tabulka č. 1).

	počet zkoumaných vydání	počet zkoumaných vydání
leden	56	55
únor	50	51
květen	53	52
červen	52	53
září	53	54
říjen	55	54
celkem	319	319
celkem za oba roky	638	

Tabulka 1: Přehled zkoumaných vydání Lidových novin v letech 1925 a 1926.

Dalším kritériem výběru byla klíčová slova, která se musela v článcích vyskytovat. Do výzkumného souboru jsme zařadili ty články, které obsahovaly slova: rozhlas, radio, rádio, radiotelefon, radiofonie, bezdrátový, krystal, broadcasting nebo Radiojournal (včetně všech jejich gramatických tvarů). Neomezovali jsme náš výběr určitým počtem nebo intenzitou výskytu těchto klíčových slov v článku, ale soustředili jsme se na celkový smysl textu, který se musel ve své většině rozhlasu týkat. Tímto způsobem jsme zachytili například článek Olomucký orloj a to vedle⁶², který sice obsahoval pouze jedno klíčové slovo, ale týkal se v celém svém rozsahu rozhlasu.

Dalším stupněm selekce byl výběr článků, které měly publicistický (normativní, názorotvorný) charakter. Vycházíme zde z předpokladu, že určité novinové žánry mají větší dopad na sociální realitu než jiné.⁶³ Čistě zpravodajské články byly pro náš záměr méně

⁶² „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁶³ Studie například prokázaly žánrově specifické účinky na televizní publikum, viz Cohen J, Weimann G. Cultivation revisited: Some genres have some effects on some viewers. *Communication Reports*. 2000;13:99–114.

vhodné, protože jako nehodnotící texty nemohly obsahovat explicitní autorovy názory na předmět našeho výzkumu. Výběrem proto neprošly články, které pojednávaly například o průmyslové výrobě rozhlasových přijímačů (Čs. radiový průmysl z 1. září 1926), o organizaci vysílání ze strany Radiojournalu (Je třeba symfonického orchestru Radiojournalu? ze dne 15. října 1926) a především ve velké míře se vyskytující články technické (Co by měl vědět každý radioamatér z 1. října 1926). V tehdejších Lidových novinách nebyla publicistika a zpravodajství tak striktně rozdělena jako dnes a mnohé články, které byly graficky a editoriálně prezentovány jako zpravodajské (autor nebyl uveden celým jménem, ale jen šifrou, nebyly psané kurzívou a měly domicil), byly přesto dostatečně názorově vyhocené a staly se součástí výzkumného vzorku. Do našeho výběru jsme také zařadili dvě básně, protože i ony byly názorově bohaté, ačkoliv se žánrově vymykají běžným novinovým výstupům.

Abychom se vyhnuli neúměrnému navýšení počtu článků, omezili jsme nakonec výběr na články, jejichž velikost přesahovala polovinu novinového sloupce. Vyřadili jsme tak velmi krátké noticky s nízkou vypovídající hodnotou, například krátkou zprávu „Módy rádiem“ ze dne 26. října 1926. Toto kritérium jsme ale neaplikovali na básně, které se z podstaty svého žánru nemohou kvantitativně poměřovat s prozaickými texty.

Po aplikaci těchto kvalitativních a kvantitativních kritérií se soubor ustálil na počtu 24 článků, jejichž přehled je v Tabulce č. 2.

Titulek článku	měsíc	den	číslo	den v týdnu	vydání	strana/ rubrika	šifra/jméno	velikost sloupce
1925 (ročník 33)								
Spojte se světem	leden	5	8	pondělí	V	sloupek	u	1
Bezdrátové vysílání	únor	4	61	středa	V	úvodník	Sch	1
Broadcasting	únor	18	87	středa	V	3, Bez Drátu	bg	0,5
Československý broadcasting	únor	23	95	pondělí	R	sloupek	Sch	0,7
Organisace čs. rozhlasu	únor	23	96	pondělí	V	úvodník	bg	1
Na vlnách	červen	18	302	čtvrtek	R	sloupek	Silvestr Hippmann	1
Rozvoj čs. rozhlasu	září	6	445	neděle	R	17 (PVV)	ý	0,7
Význam krátkých vln	září	9	450	středa	R	11 (PVV)	ý	0,6
Moravský rozhlas	září	23	477	středa	V	úvodník	ek	1
Středeční rozhlas	říjen	31	543	sobota	R	7, Denní zprávy	B	0,5
1926 (ročník 34)								
Organisace čs. rozhlasu	leden	26	46	úterý	V	úvodník	ej	1,2
Nová brněnská vysílací stanice	únor	1	57	pondělí	V	sloupek	ej	0,9
Budoucnost čs. radiofonie	únor	7	68	neděle	R	13, (T. R.)	Kord.	0,7
Co je týden radiofonie?	únor	7	68	neděle	R	13 (T. R.)	ý	0,7

Olomucký orloj a to vedle	únor	11	76	čtvrtek	V	2, Denní zprávy	ev	0,6
Radio	únor	13	79	sobota	R	13 (T. R.)	Cassius	0,6
Sonet pro zasvěcené	únor	14	81	neděle	R	13 (T. R.)	Eduard Bass	0,25
Muž a krystal	únor	14	81	neděle	R	sloupek	Karel Čapek	1
Stížnosti na pražský rozhlas	červen	16	303	středa	V	4, Bez drátu	s	0,6
Radosti radiofanouška	září	10	458	pátek	V	2, Denní zprávy	E. C.	0,5
Novinky čs. rozhlasu	září	22	480	středa	V	3, Bez drátu	re	0,6
Členění programů čs. rozhlasu	září	29	492	středa	V	3, Bez drátu	re	0,6
Hlasatel a posluchač	říjen	30	547	sobota	R	15	J. R. Hradecký	1,2
Rozhlas a kostel	říjen	30	547	sobota	R	14, Radio	ý	0,7

Tabulka č. 2: Výzkumný soubor. R = raník, V= večerník. PVV = Pražské vzorkové veletrhy, v rámci kterých se vystavovaly také rozhlasové přijímače (tzv. Radiotr). Konaly se 2x ročně, přičemž jejich podzimní etapa spadala do námi sledovaného období (6. – 13. 9. 1925 a 29. 8. – 5. 9. 1926) a Lidové noviny jí věnovaly speciální přílohu. Další významnou událostí, která byla v Lidových novinách reflektována zvýšeným počtem článků o rozhlase, byl Týden radiofonie (T. R.) (7. – 14. 2. 1926), první velká propagační akce Radiojournalu.

4.5 Diskurzivní analýza

Pojem diskurz nabývá ve společenských vědách stále většího počtu významů. Diskurz znamená v běžné řeči rozpravu nebo pojednání o určitém tématu. Do společenských věd toto slovo zavedl Michel Foucault, který chápal diskurz jako to, co „tvoří pozadí každé promluvy, která jej nutně „opakuje“, pohybuje se v prostoru jím vymezeném; je to zároveň to, co nám umožňuje mluvit, respektive co naše mluvení legitimizuje, a zároveň to, co nám tímž pohybem něco říci znemožňuje“ (Matonoha 2003: 582). V rámci diskurzivní analýzy je dnes diskurz obecně chápán jako relativně stabilní užití jazyka, které strukturuje sociální realitu. Zatímco někteří chápou tento pojem podobně jako Foucault, tedy jako sociálně ukotvený systém dorozumívání, jiní (například Gee nebo Fairclough) ho používají i pro konkrétní psané a orální texty (Fairclough 1992: 62, Gee 2005: 7)⁶⁴. Gee rozlišuje „diskurz“ (konkrétní promluvu, „language-in-use“) a Diskurz, který definuje jako soubor konkrétní promluvy a dalších neverbálních sociálních atributů, jakým je například vzhled, oblečení, technologie, emoce, to vše místně a časově situované a rozpoznatelné ostatními členy Diskurzu. Geeho Diskurz odpovídá Foucaultovu termínu diskurz nebo Geertzově termínu kultura (Gee 2005: 33).

Diskurzivní analýza bývá obvykle definována jako metoda pro zkoumání mluveného či psaného jazyka v jeho sociální dimenzi. Lze ji obecněji chápat jako metodu výzkumu

⁶⁴ Zcela jinak chápe tento termín Jürgen Habermas v rámci své teorie řečových aktů jako diskusi oproštěnou od nátlaku a osobních motivací a zaměřenou na společné hledání pravdy. „Pod pojmem ‚diskurz‘ jsem zavedl formu komunikace vyznačující se argumentací, v rámci které jsou diskutovány a ospravedlňovány problematické výroky (*Geltungsansprüche*)“ (Habermas 1995: 130).

významotvorných aktivit, které mohou zahrnovat také neverbální komunikaci, v případě médií tedy především obrazy, jako například fotografie, ilustrace nebo film. Diskurzivní analýza není jedinou metodou analýzy textů (k dalším patří například konverzační analýza, analýza narativních struktur nebo kvantitativní obsahová analýza) a sama diskurzivní analýza se pak používá v mnoha variantách.⁶⁵ Různé typy diskurzivních analýz jsou vhodné pro odlišné typy textů a výzkumných otázek a zároveň mohou dvě různé diskurzivní analýzy s různými nástroji dospět k podobným závěrům.

Všechny varianty diskurzivních analýz jsou ukotvené v teorii sociálního konstruktivismu a pracují s předpokladem, že funkcí jazyka není pouhé předávání informací, ale realizace sociálních aktivit a identit. Když píšeme nebo mluvíme, interpretujeme tím svět kolem nás, naznačujeme, co je normální a co už není. Podle Geeho nám jazyk ani neumožňuje vyjadřovat se neutrálně, vždy zaujímáme postoj (Gee 2005: 4). Cílem diskurzivní analýzy je v tomto smyslu odhalit způsob, jakým lidé pomocí jazyka a jiných významotvorných praktik sociálně konstruují realitu. Diskurzivní analýza předpokládá, že texty mají schopnost utvářet realitu prostřednictvím změn v názorech a postojích jednotlivců i společenských celků, jakkoliv se nejedná o přímou a nevyhnutelnou kauzalitu. Vztah mezi diskurzem a sociální strukturou je dialektický. Diskurz není pouhým odrazem hlubší sociální reality, ale ani ji mechanicky neutváří. Je tedy jen potencialitou, která se může, ale nemusí uskutečnit. Náš jazyk přizpůsobujeme sociálnímu kontextu a zároveň je tento kontext jazykem produkován, reprodukován nebo měněn (Fairclough 1992: 65, Gee 2005: 10).

Diskurzivní analýza má stejné silné a slabé stránky jako ostatní kvalitativní metody. Mezi její přednosti patří především schopnost odhalit skryté, implicitní významy, které kvantitativní obsahová analýza neumí postihnout. Diskurzivní analýza umožňuje do výzkumu zahrnout také mimojazykové aspekty komunikace. Při interpretaci je tak možné zohlednit celý kontext vzniku díla – okolnosti jeho vzniku, distribuce, sociopolitického a kulturního dění a dobových norem. Za slabiny diskurzivní analýzy bývá považována absence transparentních pravidel,

⁶⁵ Sociálněpsychologická diskurzivní analýza je používána především v sociální psychologii a všímá si rétorických a argumentačních aspektů diskurzu ve formě řečových aktů. Kritická diskurzivní analýza (CDA) se zaměřuje na vztah mezi diskurzem a ideologií, vnímá diskurzivní praktiky jako způsob prosazování a reprodukování ideologie a mocenských nerovností, je tedy zaujatá, normativní. Slovo „kritická“ odkazuje na Frankfurtskou školu. CDA vychází z předpokladu, že společenské vědy mají společnost kritizovat a měnit, ne jen popisovat a vysvětlovat. CDA chce být kritickým věděním, které umožní lidem emancipovat se od dominance pomocí sebereflexe. Foucaultovská historická DA (někdy též zvaná kontinentální nebo poststrukturalistická DA) se od kritické DA liší v tom, že nezkoumá konkrétní promluvy (parole), ale diskurz jako systém pravidel (langue), v rámci kterých se mohou odehrávat konkrétní promluvy.

ovlivnitelnost výsledků osobními preferencemi výzkumníka, nemožnost jednoznačné verifikace a replikace, přílišné spoléhání na intuici a neschopnost zpracovat velké množství dat.

4.6 Diskurzivní analýza podle J. P. Geeho

4.6.1. Kontext

Žádná diskurzivní analýza se neobejde bez důkladné znalosti socio-kulturního kontextu zkoumaného textu. „Dobový kontext je vždy analyzován a zahrnut do interpretace diskurzů a textů“ (Wodak 2002: 70). Vztah mezi kontextem (sociální realitou) a užitým jazykem je vzájemně konstitutivní – jazyk ovlivňuje naše chápání kontextu a naopak (Gee 2005: 57, Fairclough 1992: 64). Podle Geeho vstupuje kontext do řečových aktů například jako intertextualita, o které hovoříme tehdy, když zkoumaný text obsahuje části z jiných textů, například ve formě přímých či nepřímých citací nebo narážek. Vliv kontextu může být mnohem subtilnější. Text většinou nereflktuje jiné texty, ale spíše myšlenkové proudy, argumenty, debaty a témata, které probíhají ve veřejném prostoru. Gee tuto komunikaci na pozadí, jejíž znalost ovlivňuje nebo přímo podmiňuje naše chápání, popř. naši tvorbu textu, nazývá Konverzacemi⁶⁶. Součástí kontextu je také povaha sociální a kulturní skupiny, v rámci které je text tvořen a konzumován. Všechny tyto aspekty, tedy povaha aktérů komunikace a dobový kontext, ovlivňují význam textu. Jinak řečeno, „slova nabývají odlišných specifických významů, v závislosti na tom, v jakém kontextu jsou použita a jakou sociální a kulturní skupinou“ (Gee 2005: 53). To znamená, že slova mají obvykle více „významových potencialit“, z nichž se v dané situaci realizuje v závislosti na kontextu a jako výsledek vyjednávání s ostatními aktéry jen jeden, tzv. „situovaný význam“.

4.6.2. Diskurzivní model

Situované významy nejsou statické a jasně dané „slovníkové“ významy. Jsou to flexibilní vzorce, které při každém čtení textu vždy znovu a znovu tvoříme, potvrzujeme nebo měníme v závislosti na našich aktuálních zkušenostech. Abychom mohli rychle a efektivně pochopit situovaný význam textu a orientovat se tak ve složité realitě, je toto „uskutečňování“ situovaného významu rutinizováno pomocí zjednodušených a většinou nevědomých

⁶⁶ Gee nabízí čtyři tzv. výzkumné nástroje (Sociální jazyky, Diskurzy, Intertextualita a Konverzace), z nichž použitelné pro analýzu psaného textu jsou jen výše zmíněné tři z nich (Diskurzy zahrnují zkoumání mimotextových atributů mluvčího).

myšlenkových schémat, které Gee nazývá Diskurzivními⁶⁷ modely. Diskurzivní modely jsou proměnlivé koncepty, které jsou nepřetržitě sdílené a korigované v rámci sociálních praxí – v konverzacích mezi lidmi, veřejné debatě a samozřejmě v médiích. Jsou individuální, ale ve stejných sociokulturních skupinách se do velké míry překrývají, což zvyšuje porozumění členů uvnitř skupiny. Každý člen společnosti disponuje velkým množstvím složitě organizovaných a často protichůdných a nekonzistentních Diskurzivních modelů. Síť Diskurzivních modelů tvoří specifické Diskurzy, které organizují myšlení a sociální praxi sociokulturních skupin.

Jako každý model nebo teorie musí i Diskurzivní modely během svého vzniku projít procesem zjednodušení. Některé věci je třeba zvýraznit, jiné potlačit a některé dokonce zcela vynechat, podobně jako karikatura zjednodušuje realitu. Toto zjednodušení nutně zaujímá nějakou perspektivu. Diskurzivní modely jsou normativní a politické, protože definují vhodné postoje, hodnoty, jednání, emoce a tím distribuují sociální statky jako je moc nebo status. Diskurzivní modely určují, co je ještě normální a co je třeba považovat za vybočení z této normy. Zde se skrývá společenské nebezpečí, protože odchylku od normálu můžeme snadno vnímat jako nežádoucí deviaci (Gee 2005: 76). Zjednodušení s sebou nese riziko nevyváženosti, ať už ve směru přehnaného pesimismu (například xenofobní předsudky) nebo optimismu (například přehnaný entusiasmus v případě nového vynálezu). Nebezpečí se ale skrývá také v nerovném přístupu k vytváření a distribuci Diskurzivních modelů – mocenské skupiny (mezi nimi média) mohou skrze Diskurzivní modely ovlivňovat méně mocné skupiny (Gee 2005: 78). Mediální odborníci by měli tato zjednodušení a manipulace demaskovat a tím přispívat ke společenské stabilitě.

Když informace o vynálezu rádia překročila úzkou skupinu odborníků (vojáků, technických nadšenců), vstoupila do veřejného prostoru a pronikla do mediální agendy, začala média⁶⁸ o rozhlasu produkovat texty a tím vytvářet Diskurzivní modely týkající se rozhlasu (model rozhlasu jako technologie, model Radiojournalu, model rozhlasového posluchače, model nelegálního rozhlasového posluchače apod.). Tyto Diskurzivní modely vytvořily širší Diskurz rozhlasu. Média nemají monopol na vytváření Diskurzivních modelů, protože na jejich podobě se podílí mnoho jiných faktorů, například informace, které získáváme od jiných lidí,

⁶⁷ Tento koncept používá Gee s velkým D, protože se týká Diskursu v jeho širším významu (viz výše). Kulturní antropologové pro tento koncept používají pojem „kulturní model“.

⁶⁸ Zpočátku o rádiu referovaly pouze noviny (popř. časopisy), jediné existující masové médium té doby. Již brzy se ale sám rozhlas stal novým masovým médiem a zároveň šířitelem a propagátorem informací o sobě.

z knih nebo přímou zkušeností. Média ale hrála ve vznikajícím rozhlasovém Diskurzu klíčovou roli, protože se jednalo o fenomén, se kterým neměla většina lidí žádnou osobní zkušenost.⁶⁹

4.6.3 Sedm oblastí konstrukce reality

Metoda diskurzivní analýzy podle Jamese Paula Geeho je unikátní ve své koncepci sedmi oblastí konstrukce reality (building tasks), které se uplatňují, kdykoliv z pozice autora mluvíme či píšeme nebo z pozice čtenáře či posluchače text interpretujeme:

1. Identity (Identities)

Prostřednictvím jazyka autor textu buduje role (identity) sebe a jiných subjektů, skupin, objektů a institucí. Ptáme se, jaké identity a s nimi spojené vědění, emoce a hodnoty se v textu objevují, jak jsou textem posilovány nebo měněny a jaké Diskurzy se zde uplatňují.

2. Activity (Activities)

Prostřednictvím jazyka autor textu sděluje okolí, jakou aktivitu výše zmíněné identity „rozehrávají“ (enact). Ptáme se, jaká se zde realizuje hlavní aktivita, z jakých subaktivit se skládá a z jakých akcí se skládají tyto subaktivity.

3. Vztahy (Relationships)

Prostřednictvím jazyka autor textu naznačuje, jaké vztahy mají mezi sebou identity (čtenáři, autor, lidé, skupiny, instituce). Ptáme se, jaké vztahy mezi subjekty jsou v textu budovány a jaké Diskurzy se zde uplatňují.

4. Souvislosti (Connections)

Prostřednictvím jazyka autor vytváří nebo ruší souvislosti mezi tématy, objekty či subjekty. Ptáme se, jaké souvislosti jsou v textu naznačovány mezi lidmi, texty (viz intertextualita), myšlenkami či institucemi a jakým způsobem je zde pomocí těchto souvislostí budována koherence.

⁶⁹ Výzkum Harolda Zuckera v roce 1978 prokázal (výsledky byly potvrzeny i v pozdějších výzkumech – Huegel 1989, Zhu 1993), že vliv mediální agendy (tedy závislost publika na médiích, jejich informacích a interpretacích) je vyšší v případě témat s malou přímou osobní zkušeností (Soroka 2002:2).

5. Názory (Politics)

Pomocí jazyka přiděluje autor textu ostatním subjektům sociální statky. Sociálními statky má Gee na mysli hodnotící sociální atributy, které daná skupina lidí považuje za zdroj moci, statutu nebo společenského významu. Patří sem například inteligence, peníze, verbální schopnosti, vzhled, věk, normálnost, správnost, vhodnost, vina, odpovědnost. Názevem pak Gee myslí způsob, jakým jsou tyto sociální statky uvažovány, diskutovány a distribuovány ve společnosti. Ptáme se, jaké sociální statky jsou v textu zmíněny a jak jsou hodnoceny.

6. Zvýznamňování (Significance)

Prostřednictvím jazyka autor textu přikládá (nebo nepřikládá) výše vyčísleným oblastem, věcem („things“, ve smyslu témat, míst, lidí, objektů, institucí, jiných textů) důležitost a dává jim určitý význam a smysl („meaning and significance^{70c}“). Analýza se pokouší identifikovat tyto zvýznamněné věci a také způsob, jakým jsou zvýznamňovány⁷¹. Ptáme se, jaké věci (slova, fráze) jsou v textu zvýrazněny a jaký situovaný význam mají, jaké Diskurzivní modely se zde uplatňují a jaké instituce a Diskurzy se textem (re)produkuje nebo mění.

7. Znakové systémy a systémy vědění (Sign systems and knowledge)

Prostřednictvím jazyka přidělujeme prestiž či relevanci určitým znakovým systémům a systémům vědění. Pod znakové systémy Gee zahrnuje národní jazyky, jazyky subkultur („sociální jazyky“), nelingvistické systémy (obrazy, matematické znaky). Systém vědění může být jakákoliv teorie, přesvědčení, názor nebo víra. Ptáme se, jaké znakové systémy a systémy vědění jsou upřednostňovány a jaké jsou naopak upozadovány.

Jednotlivé oblasti se podílejí na vytváření sociální reality simultánně a často jsou vyjadřovány v textu stejnými slovy a frázemi (Gee 2005: 18). Do výzkumu je přínosné zahrnout také neverbální projevy, o které je analýza psaných textů ochuzená. Konkrétní řečové akty se v jistých obměnách opakují, habitualizují a vytvářejí instituce, které zpětně tyto akty podporují nebo vynucují (viz sociální konstruktivismus výše). Každý text obsahuje gramatické stopy a narážky („cues or clues“), které pomáhají publiku pochopit situovaný význam slov a konstruovat z daného textu sedm zmíněných oblastí. Děje se tak v interakci s jinými

⁷⁰ Slovo „význam“ má v češtině dvě denotace: 1. smysl 2. důležitost. Pojem „zvýznamňování“ zahrnuje obě dvě, protože Gee hovoří v této souvislosti o „meaning and significance“ (Gee 2005: 110).

⁷¹ Podobně foregrounding – backgrounding u Fairclougha, emphasizing – mitigating u van Dijk, Wodak.

účastníky rozhovoru, v tichém vyjednávání s autorem textu a pod vlivem dříve konzumovaných textů.

Klasifikace do sedmi oblastí konstrukce reality někdy působí výzkumníkům potíže, protože oblasti reality budujeme často simultánně (Gee 2011: 17) a jedna věta nebo dokonce slovní spojení či slovo tak mohou být zařazeny současně do více oblastí. Typickým příkladem je identita, která musí být uváděna nejen v oblasti identit, ale také jako původce aktivit a vstupuje rovněž do oblasti vztahů. To vede k opakování a neúměrnému zvětšování rozsahu práce. Abychom se tomu vyhnuli, spojili jsme dohromady oblasti identit a souvislostí (5.1). Ostatní oblasti byly konstruovány natolik svébytně, že jsme je mohli ponechat oddělené, aniž bychom se příliš často opakovali. Přesto docházelo i k dalším případům současného působení více oblastí (například aktivita „vznášivali“ se podílela na zvýznamňování tématu odporu k pokroku, viz 5.4.2). V takových případech jsme identifikovali i tu oblast, která se nacházela mimo „svou“ kapitolu. Geeho metoda není autorem zamýšlena jako rigidní soubor pravidel, které je třeba dodržovat „krok za krokem“ a sám Gee vyzývá analytiku, aby si jeho metodu přizpůsobili pro svoje potřeby (Gee 2011: 12).

4.7 Thompsonova analýza ideologie

Protože se část našeho výzkumu týká ideologie, rozšíříme náš metodologický rámec o přístup sociologa Johna B. Thompsona, který umožňuje ideologii a její projevy v textech analyzovat. Thompsonova metoda používá pět modů operandi, tedy jakýchsi typických postupů, uplatňovaných při utváření, posilování a oslabování ideologií. Těmito způsoby jsou legitimizace (legitimation), disimulace (dissimulation), unifikace (unifikation), fragmentace (fragmentation) a reifikace (reification). Každý z těchto způsobů využívá typické strategie⁷².

Legitimizace

Thompson používá tento pojem ve stejném smyslu jako Berger s Luckmannem, tedy jako proces, v rámci kterého se skupina lidí snaží prosadit (ospravedlnit, obhájit, udržet, upevnit) legitimitu své ideologie a tedy i své mocenské autority. V procesu legitimizace tak dochází k reprezentaci ideologie „jako spravedlivé a zasluhující podporu“ (Thompson 1990: 61) a zároveň k utvrzování společenských nerovností v přístupu k podílu na moci. Během legitimizace se uplatňují tři strategie: racionalizace (použití logických argumentů),

⁷² Velmi podobně kategorizuje ideologické mechanismy Stuart Hall jako zastírání-fragmentaci-sjednocení (Volek 2003: 16).

univerzalizace (obhajuje danou ideologii zájmy celé společnosti) a narativizace (zasazuje ideologie do zdánlivě nezávisle platných narativů, které vysvětlují minulost a považují současnost za část nadčasově platné a uctívané tradice).

Disimulace

Tento způsob funguje opačně než legitimizace. Nesnaží se ideologii obhajovat (simulovat její platnost), ale skrývat (di-simulovat), a to za účelem odvádění pozornosti od privilegovaného postavení dané mocenské skupiny. Podle Thompsona používá disimulace strategii přemístění (pozitivní nebo negativní konotace spojované s určitými subjekty jsou přenášeny na jiné subjekty), eufemizace (zlehčování negativních vlastností subjektů) a tropů (metafor⁷³, metonymií⁷⁴ a synekdoch⁷⁵).

Unifikace

Modus unifikace pracuje s přitažlivostí pocitu příslušnosti individua ke kolektivu. Ideologie zde obhajuje svou existenci (často v dobách ohrožení) zdůrazňováním kolektivní identity (například stranické nebo etnické). Unifikace používá strategii standardizace (ideologie a s ní symbolické formy, například jeden dominantní národní jazyk v mnohonárodnostním státě, se prezentují jako standardní, tedy společně sdílené) a symbolizace jednoty (použití symbolů, např. vlajek, sloganů, které ve zkratce vyjadřují jednotu kolektivu).

Fragmentace

Ideologie se často prosazuje pomocí vymezení se vůči „cizím“ jednotlivcům nebo kolektivům. Toto rozdělování společnosti nazývá Thompson fragmentací. Ideologie touto strategií bojuje proti skupinám či jednotlivcům, které považuje za hrozbu pro svou existenci. Uskutečňuje se pomocí diferenciací (zdůraznění odlišnosti cizích skupin) a tzv. vyloučení jiného (odlišný jedinec či skupina stojící uvnitř nebo vně skupiny je označen za nepřítele a vyloučen z kolektivu).

⁷³ Metafora je přenášení významu na základě podobnosti (vzhledu, rozměru, množství, funkce). Na rozdíl od prostého přirovnání není podobnost vyjádřena explicitně (tedy nikoliv X je mazaný jako liška, ale X je liška).

⁷⁴ Metonymie je přenášení významu na základě souvislosti. K označení jedné skutečnosti v tomto případě používáme slova označujícího jinou skutečnost – mezi těmito skutečnostmi však musí být nějaký vztah, souvislost. Příkladem je pojmenování Komenského jako *učitele národů*.

⁷⁵ Synekdocha bývá považována za druh metonymie. Jedná se o záměnu části za celek nebo naopak celku za část. *Nebyla tam ani noha* znamená, že tam nebyl žádný člověk.

Reifikace

Reifikace, čili zvěčnění, se snaží prezentovat sociálně podmíněné a historicky ukotvené mocenské vztahy jako nadčasovou, danou, přirozenou a nevyhnutelnou skutečnost. Používá prostředky naturalizace (argumentuje přírodními, biologickými charakteristikami, např. dělba práce mezi mužem a ženou opírající se o fyziologické rozdíly mezi pohlavími) a zvěčnění (prezentuje jevy jako ahistorické). Jazykově si pomáhá pomocí nominalizací⁷⁶ a pasivizací⁷⁷, čímž zastírá původce děje a prezentuje procesy jako věci nebo události, které se uskutečňují bez přítomnosti jednajícího subjektu. Zároveň vyvolávají dojem nadčasovosti tím, že vypouštějí slovesný čas.

Při analýze si budeme všímat, jakým způsobem se v textech prosazovala ideologie Hradu, jak jsme ji popsali v části 3.6 a jaké z Thompsonových modů operandi k tomu novináři Lidových novin využívali.

⁷⁶ Nominalizace je změna slovesa nebo přídavného jména na podstatné jméno. Nominalizace jsou většinou abstraktní, nejasně definovaná slova, pomocí kterých lze s příjemci sdělení manipulovat. Zastírají totožnost jednajících subjektů a znejasňují význam sdělení, čímž ho činí obtížně napadnutelným. Např. místo *my budeme válčit* se použije *válka zasáhla i nás*.

⁷⁷ Pasivizace upozaduje nebo zcela skrývá původce děje.

5 Analytická část

Objektem naší analýzy bylo 24 článků z Lidových novin z let 1925 a 1926, jejichž přehled je uveden ve výše uvedené Tabulce č. 2. Citace z textů jsou psané kurzívou a vloženy do uvozovek. Příklady z citací použité v bezprostředně navazujících větách jsou psány kurzívou, bez uvozovek a někdy jsou upravené v mluvnickém pádě tak, aby gramaticky navazovaly na předchozí část věty. Pokud v této části hovoříme o textech, máme na mysli pouze 24 textů tvořících výzkumný vzorek.

5.1 Identity a souvislosti

5.1.1 Rádio

Identita rádia a rozhlasového vysílání v textech obvykle splývá, protože rádio je nejen přístroj, ale především zprostředkovatel mediálního obsahu a může být s tímto obsahem významově zaměňováno. Přesto v některých textech vystupuje rádio zřetelně jako artefakt a v tomto smyslu budeme tuto identitu také chápat.

Rozhlasové přijímače se stávaly **objektem touhy**, jak ukazuje výrok: „*Radiová stanička je trochu jako kniha: vidíte-li ji u někoho, vypukne ve vás potřeba vypůjčit si ji*“.⁷⁸ Slovo *vypůjčit si* naznačuje, že rádio zpočátku nebylo komodifikovaným předmětem, který bylo možné si snadno zakoupit. To odpovídá informacím z odborné literatury, podle kterých byly rozhlasové přijímače na trhu obtížně dostupné a drahé. Předpokládáme, že tato touha po rádiu mohla být uměle vytvářena marketingem, například inzercí v tisku, a také byla jistě poháněna přirozenou zvědavostí a okouzlením novostí, technikou a komunikačním překonáváním velkých vzdáleností. V citované větě dává autor rádio do nepřímé **souvislosti s knihou**. Zařazuje tak rádio mezi média a vytváří obraz rádia jako mediálního artefaktu, který tvoří další vývojový stupeň po médiích tištěných. V jedné z básní je rádio kladeno do podobné **souvislosti s poštou**, tedy komunikačním systémem, který se významně podílel na vzniku a distribuci tištěných médií: „*Bud' pozdravena, hudbo atmosféry, věrná poštovní holubice*“.⁷⁹ Slovo *věrná* ukazuje, že důležitou vlastností rozhlasového vysílání, stejně jako u jiných periodických médií, byl jeho předvídatelný, pravidelný výskyt.

Rádio bylo zpočátku výrobcem nabízeno jako čistě technický objekt, který se nesnažil skrývat své dráty, diody, kondenzátory a rezistory: „*skříňce se stříbrnými žárovkami otáčet*

⁷⁸ Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁹ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

různými černými velkými knoflíky a strkat všelijaké tyčinky do všelijakých dírek“.⁸⁰ Autoři tento fakt reflektovali a přisuzovali rádiu **identitu hračky**. Rádio ve své době zprostředkovalo mnoha lidem jejich první zkušenost s vlastněním moderní technologie a stalo se symbolem vědeckého a technologického pokroku (Silverstone, Haddon 1998: 47). Muži tvořili, jak dále ukážeme, převážnou část raných rozhlasových posluchačů. Pro mnohé z nich se rádio stalo objektem, na kterém mohli realizovat své kutilské sklony a hravost. Fenoménu rozhlasového kutilství se budeme věnovat v části 5.4.8.

Pro muže technicky méně zdatné ovšem představovalo rádio jistou výzvu. Obtížné bylo především jeho zprovoznění. Takoví posluchači vnímali rádio prostřednictvím **identity labyrintu**. Výstižně to ilustruje výrok: „*zapletete se jaksí do těch bezdrátových drátů*“.⁸¹ Sloveso *zaplést se* evokuje uvíznutí v síti či bludišti a vytváří obraz člověka jako oběti techniky. Přídavné jméno *bezdrátový* je v rozporu s významem podstatného jména *drát* (jedná se o druh metafory, tzv. oxymóron). Autor tím poukazuje na absurditu technologie, která je nazývána „bezdrátová“, ale k jejímuž zprovoznění je třeba překonat spleť drátů. Neurčité zájmeno *jaksí* zdůrazňuje nejistotu a bezradnost člověka, který se snaží přístroj zapojit. Zvýznamňování složitosti rádia a rozhlasové technologie bude podrobněji rozebráno v části 5.4.6.

Někdy může rádio nabývat podoby **lovce**, který se snaží ulovit posluchače, respektive toho, kdo se rádio pokouší zprovoznit. Autor následujícího výroku rádio antropomorfizuje a přisuzuje mu nebezpečný a zákeřný charakter: „*anténa se vám zlomyslně otočí kolem krku, (...) z drátu sluchátek se utvoří smyčka, do níž jste chycen*“.⁸² Autorem textu je Karel Čapek, z jehož pera pochází technopesimistické drama R.U.R.⁸³ V tomto dramatu, které vzniklo pět let před napsáním daného článku v Lidových novinách, dochází rovněž ke vzbouření techniky a jejímu útoku na lidi.

Velmi odlišná je pak **dětská identita** rádia, kterou autoři budují pomocí zdobnělin „*krystálek*“⁸⁴, „*strojek*“⁸⁵, „*stanička*“⁸⁶ nebo „*aparátek*“⁸⁷. Prostřednictvím dětské identity vnímali rozhlasové přijímače mnozí radiofanoušci, kteří měli ke svým rádiím, které si sami sestavovali, silný citový vztah: „*A ti nedělají nic jiného, než že stále chválí radio, vynášejí svůj*

⁸⁰ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁸¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁸² „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81.

⁸³ Podobně dystopický je také Čapkův román *Továrna na absolutno*.

⁸⁴ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁸⁵ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁸⁶ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁸⁷ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

*krystálek*⁸⁸. Tato infantilní identita ale mohla být také reakcí na existující obavy z nové technologie. Zdrobnělina označující rádio vyvolávala pocit, že se jedná o něco malého, sympatického a neškodného. Domníváme se, že se zde uplatňuje modus **disimulace** (Thompson 1990: 62), tedy odvádění pozornosti od nežádoucích jevů nové technologie, a to pomocí strategie přemístění, neboť se na rozhlas přenáší pozitivní významy spojované se subjektem dítěte, nebo malého, nezákladného předmětu.

Je zajímavé, že v textu Muž a krystal jsou přítomné obě výše popsané identity – dětská identita rádia (*stanička*) a zároveň identita živé a nebezpečné bytosti. Identita rádia prochází v tomto textu proměnou, kterou blíže popíšeme v části 5.2.1, ve které si budeme všimnout vztahu mezi posluchačem a rádiem.

5.1.2 Rozhlas

Rozhlasové vysílání je chápáno jako **způsob komunikace**. Nejlépe to ilustruje tento pokus o definici rozhlasu: „*rozhlas, to jest sdělování různých radiofonických produkcí majitelům přijímacích stanic*“⁸⁹. Konstrukce *sdělování – majitelům* znamená, že se jedná o komunikaci jednosměrnou od rozhlasové stanice k posluchači. Slovo *majitelům* pak naznačuje, že poslouchání rozhlasu byla již od počátku činnost převážně individuální a hromadný poslech, například v restauracích, byl jevem spíše ojedinělým.

Rozhlas oslovoval posluchače nejen na kognitivní úrovni ve formě přednášek a zpráv, ale také na úrovni emocionální. Byl vnímán jako **zdroj potěšení**: „*v blahu ladím si svůj krystal*“⁹⁰ či zde: „*člověk se těší na večer*“.⁹¹ Toto potěšení může nabývat vznešené povahy duchovní a umělecké, ale bývá vykreslováno také jako radost více přízemní. Smyslný, konzumní užitek z poslechu rozhlasu je patrný z výroku, který označuje rozhlas za prostředek k „*ukojení našich choutek*“⁹². Jinde se pak o posluchači rozhlasu píše, že se během poslechu „*usmívá (...)* *slastně*“⁹³. Autor, který přirovnával rádio k *věrné poštovní holubici* (viz 5.1.1), použil tento přírůbek ve své básni ještě jednou, ale tentokrát s adjektivem *sladký*, jehož primární význam je spojen se smyslovým zážitkem: „*Bud' pozdravena, hudbo atmosféry, sladká poštovní holubice*“.⁹⁴ O duchovním potěšení svědčí slova autora, kterému rozhlas přináší „*nové krásy*

⁸⁸ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁸⁹ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁹⁰ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁹¹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁹² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁹³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁹⁴ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

tvého světa, Božě⁹⁵. Zde jsme svědky strategie **přemístění** (Thompson 1990: 62) vlastnosti „krásný“ na rozhlas, který tuto krásu zprostředkovává. Další text označuje rozhlas za „chléb duše“⁹⁶, což je slovní spojení typické pro křesťanství, ve kterém je chléb symbolem duchovní potraviny a Kristus je nazýván „chlebem života“⁹⁷. V textech jsme se s vytvářením **souvislosti mezi rozhlasem a křesťanstvím** setkávali velmi často a budeme se k ní vracet i v dalších částech naší analýzy.

V textech se opakovaně konstruuje identita rozhlasu jako **veřejně prospěšné**, a proto **státem podporované instituce**. Rozhlas byl považován za podnik mimořádného společenského významu: „vysílacích stanic, které (...) vykonají svoje kulturní poslání“⁹⁸, „běží o podnik obecně užitečný“⁹⁹, „význam broadcastingu je veliký, hlavně pro lidové extense. Rozhlasem bude možno dosíci ve dvou letech (...) úspěchů lidovýchovných“¹⁰⁰. Lidové noviny proto uvítaly, když se stát stal většinovým akcionářem Radiojournalu, převzal kontrolu nad programem a omezil výtěžnou činnost podniku: „společnost (Radiojournal – pozn. aut.) bude míti zisk limitován, aby byla skutečně všeužitečnou“.¹⁰¹ Lidové noviny tedy konstruovaly mediální obraz rozhlasu jako instituce, která je důležitá pro společnost z hlediska kulturního a lidovýchovného, a proto nesmí být ponechána zcela mimo kontrolu státu: „Je tudíž jisto, že zájem, který naše státní správa věnuje otázce bezdrátové telefonie, je na místě a není snad – jak se mnozí domnívají – diktován nějakými nezdravými tendencemi zestátnovacími“.¹⁰² To bylo zcela v souladu s tehdejší evropskou praxí státního dohledu nad rozhlasovým vysíláním, který se většinou realizoval formou státního kapitálového podílu a následné kontroly vysílaného programu. Klíčové byly rovněž státní investice do stavby rozhlasových vysílačů (Čábelová 2003: 19). Lidové noviny se na příklady ze zahraničí také odvolávaly: „Jakého významu a rozšíření si zjednává radiofonie v nejširších vrstvách v cizině, kde je vhodně organizována a chápána, ukazuje několik číslíc“.¹⁰³ Oprávněnost státní regulace rozhlasu byla v Československu legitimizována také poukazováním na neúspěšné podnikání Radiojournalu v letech 1923 a 1924, kdy byl Radiojournal ještě čistě soukromým podnikem.

⁹⁵ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁹⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁹⁷ „Já jsem chléb života! Kdo přichází ke mně, nebude nikdy hladovět, a kdo věří ve mne, nebude nikdy žíznit.“ (Bible, Janovo evangelium 6, 35). Symbolický význam chleba jako Ježíše a duchovní potraviny také vyplývá z podstaty eucharistie.

⁹⁸ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁹⁹ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

¹⁰⁰ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

¹⁰¹ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

¹⁰² „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹⁰³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

Zdůrazňováním nutnosti státních zásahů do obecně prospěšného rozhlasu tak Lidové noviny pomocí modu univerzalizace, tedy poukazováním na zájem všech občanů, **legitimizují** (Thompson 1990: 61) ideologii sociálně orientovaného liberalismu, který prosazuje jistou míru státního intervencionismu. Zároveň se ale ve výše citované větě objevuje snaha ohradit se vůči výtce klasických liberálů, kteří si tento zájem státní správy o rozhlas nesprávně vykládají jako *nezdravé zestátňování*, které Masaryk i přes svůj kritický postoj ke kapitalismu odmítal. Vidíme zde balancování mezi liberalismem a socialismem, které bylo pro Masaryka příznačné (Musil 1998: 396).

Protože je rozhlas prospěšný všem, je ten, kdo by ho snad odmítal, v opozici vůči celé společnosti. Jedná se o příklad modu **unifikace** pomocí strategie standardizace (Thompson 1990: 64), a to zdůrazňováním kolektivní identity, v tomto případě státní. Příkladem může být následující text, který uvádí výčet všech důležitých státních institucí, které rozhlas podpořily: *“Týden radiofonie je pořádán našimi vůdčími radiovými kluby, součinnost závazně slíbily (...) veškeré školy, vojsko i úřady. Jde o podnik celostátní, nepolitický.”*

Nyní se blíže podíváme na to, jaké identity rozhlasu odvozené od jeho společenských funkcí se v textech objevovaly. U těch funkcí, které byly uvedeny v literatuře, nebudeme znovu uvádět okolnosti jejich vzniku, neboť jsme je již podrobně popsali v kapitole 3.6.2.

a) **identita rozhlasu jako nástroje stmelování státu**

Opakovaně v textech zaznívá především požadavek na sociální stmelení republiky. Rozhlas by se měl stát přístupným „*nejširším vrstvám lidovým*“¹⁰⁴ a „*vrstvám méně majetným*“¹⁰⁵. Aspektu demokratičnosti rozhlasu se budeme blíže věnovat v části 5.4.4. V textech kupodivu zcela chybí zmínka o tom, že by rozhlas mohl napomoci integraci národnostních menšin nebo lepšímu porozumění Čechů a Slováků (společné vysílání v českém a slovenském jazyce). Vzhledem ke sledovanému období je naopak pochopitelné, že jsme nenarazili na téma zahraniční propagandy (především německé), která by toto stmelování republiky narušovala. Propaganda začala být větším problémem až ve třicátých letech.

Důraz se klade na nutnost pokrytí signálem celého území československého státu: „*stavba sítě bezdrátových stanic v celé republice (...) nesnese již dalších dokladů*“¹⁰⁶ „*broadcasting má větší význam pro vesnice a zapadlé osady než pro města, kde je vždy příležitost přímého*

¹⁰⁴ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹⁰⁵ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

¹⁰⁶ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

poslechu“.¹⁰⁷ O rok později je s uspokojením konstatováno, že se již pracuje na tom, „aby rozhlas mohl být zachycován v celé její (republiky – pozn. aut.) oblasti“.¹⁰⁸ Je navrhována stavba vysílací stanice v Bratislavě a Užhorodě¹⁰⁹, čímž je pamatováno na pokrytí území Slovenska a Podkarpatské Rusi.

b) **identita rozhlasu jako nástroje vzdělání a osvěty**

Jak jsme očekávali, objevuje se v textech naděje ve vzdělávací a výchovnou funkci rozhlasu, který se má stát „platnou složkou národního vzdělání“¹¹⁰, rozhlas je „poučná zábava“¹¹¹. „Rozhlasem bude možno dosíci ve dvou letech takových úspěchů lidovýchovných, jichž by se nedosáhlo i při veliké obětavosti a námaze dnešní soustavou přednáškovou ani za desítiletí“.¹¹² Zřetelně zde zaznívá osvícenský étos, podle něhož je vzdělání zdrojem společenského bohatství a blaha a je proto mravní povinností obce své občany vzdělávat.

c) **identita rozhlasu jako nástroje kultivace**

Téma kultivace občanů zprostředkováním vysoké kultury v Lidových novinách nedostalo tolik prostoru, kolik pozornosti mu podle literatury věnovali manažeři Radiojournalu. Jen ve dvou textech se dočítáme, že se rozhlas stal „nepostradatelnou složkou kulturního života“¹¹³, má „kulturní poslání“¹¹⁴ a „stal (se) důležitým činitelem kulturním“¹¹⁵. Z výroku „broadcasting není věcí pouhé zábavy“¹¹⁶ vyplývá, že rozhlas byl považován za médium, které se nemá podbízet levné, masové zábavě. Rozhlas tehdy ještě neměl podléhat a skutečně nepodléhal vzorci kulturního průmyslu¹¹⁷, jehož cílem je především bavit publikum a maximalizovat tak svůj zisk. Vysoké nároky na kulturní úroveň vysílání se ale nesetkaly s jednoznačnou podporou veřejnosti a byly jednou z příčin nízkého počtu abonentů rozhlasu v prvních dvou letech vysílání (více viz 3.6.2.4).

¹⁰⁷ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

¹⁰⁸ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

¹⁰⁹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹¹⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹¹¹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

¹¹² „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

¹¹³ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹¹⁶ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹¹⁷ Pojem kulturní průmysl se poprvé objevil v Dialektice osvícenství (1944). Zde vycházejí Adorno a Horkheimer z předpokladu, že základní kritická a transcendentální dimenze umění byla zničena tehdy, když se z něj stala masová kultura podléhající tržním mechanismům.

d) identita rozhlasu jako nástroje zkvalitnění politického života

Požadavek na zkvalitnění politického života byl v literatuře zastoupen slabě a také v textech se objevuje tento aspekt jen okrajově: Rozhlas se stal „*důležitým činitelem (...) zpravodajským, politickým*“¹¹⁸, „*bezdrátovou horečkou, kterou nevzbudila jen radost z naslouchání hudby, zpráv, politických řečí*“¹¹⁹. Není to překvapivé vzhledem k tomu, že rozhlas nebyl rozhodně vnímán jako „hlídací pes demokracie“ a jeho politický význam měl spočívat pouze v jednosměrném seznamování posluchačů se stanovisky představitelů vlády. Ve zkoumaných textech se objevují záznamy o tom, že rozhlas tyto projevy skutečně přinášel. Konkrétně jsou zmíněny projevy Masaryka¹²⁰ (více viz 5.3.3f), Beneše¹²¹ a „*presidenta francouzské republiky*“¹²².

e) identita rozhlasu jako nástroje politikaření

Nacházíme zmínku o tom, že se rozhlas stal místem, kde se střetávaly zájmy některých politických stran, konkrétně socialistů a agrárníků. Politizace rozhlasu vzbuzovala obavy a nelibost. Předpokládalo se, že netransparentní („*stavovské a zájmové*“¹²³) přidělování vysílacího prostoru pouze některým stranám vyvolá u ostatních stran odpor: „*Povolil-li Radiojournal rozčlenění programu již dvěma vrstvám, je ovšem mimo to též nasnadě, že se těžko ubrání dalšímu členění. O podíl se hlásí již nyní, pokud víme, živnostníci, a tak to půjde asi dále. Tento postup (...) bude mít, opakujeme, nezbytně neblahé důsledky pro celý čs. rozhlas*“.¹²⁴ Lidové noviny se v této souvislosti obávaly blíže nespecifikovaných problémů (*neblahé důsledky*) a tím ospravedlňovaly také cenzuru, nebo spíše regulaci přidělování vysílacího času: „*posluchač často zaslechne zakrytou propagandu politickou přes přísnou cenzuru Radiojournalu*“.¹²⁵ Argumentuje se také tím, že „*všude v cizině je (rozhlas – pozn. aut.) úzkostlivě strážěn takových vlivů*“¹²⁶.

¹¹⁸ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹¹⁹ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

¹²⁰ „Středěční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

¹²¹ „Novinky čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 480

¹²² Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

¹²³ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

¹²⁴ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

¹²⁵ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

¹²⁶ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

f) **identita rozhlasu jako nástroje komunikace církve s věřícími**

Toto poměrně okrajové téma se objevuje pouze v jednom textu, který se zabývá vývojem postoje katolické církve k rozhlasu a jeho využití pro komunikaci s věřícími. Autor textu při tom vychází především z informací uveřejněných v oficiálním listu katolické církve, Věstníku katolického duchovenstva. Po krátkém období odmítání rozhlasu katolická církev ve svých novinách přiznává, že rozhlas může „*míti v ohledu církevním velmi veliký význam*“¹²⁷, zvláště pak pro „*nemocné, v nemocnicích a na samotách*“¹²⁸. Katolická církev přiznává právo rozhlasové propagace všem církvím, ale doporučuje nepřipustit „*řeči polemických a agresivních*“¹²⁹. Dvacátá léta byla skutečně poznamenána nevráživostí mezi katolickou církví a Církví československou¹³⁰, která vznikla v roce 1920 v důsledku odštěpení radikální části české katolické moderny. Církevní krize byla vážná a vyvrcholila v červenci roku 1925, tedy zhruba rok před vznikem tohoto článku, odvoláním papežského nuncia z Prahy v souvislosti s oslavou památky Jana Husa (tzv. Marmaggiho aféra). K usmíření došlo teprve v roce 1927. Podrobněji se vztahu církve a rozhlasu budeme věnovat v části 5.2.10.

g) **identita rozhlasu jako nástroje posílení míru**

Poměrně slabě v textech rezonuje téma, kterému se literatura věnovala obsírně, a to úlohy rozhlasu v úsilí dosáhnout světového míru. Rozhlas se „*stává důležitým nástrojem mezinárodních styků*“¹³¹, „*vlny neznají překážek, (...) sblíží na doslech příslušníky vzdálených ras. Jsou dalším mohutným krokem v technickém sblížení lidstva, které bylo zahájeno parou. Zdali pak proniknou vlny lidstvo sblížující od pouhých uší až k srdcím? Postrčí i ony trochu vývoj světoobčanství? Pochybujete? Musíme v to věřit!*“¹³² Druhý z citovaných textů navíc v závěru naznačuje utopičnost této vize.

h) **identita rozhlasu jako nástroje prezentace ČSR v zahraničí**

Mladé Československo se upínalo k vyspělejším evropským státům a snažilo se v zahraničí ukázat v dobrém světle. Lidové noviny například volaly po vybudování silné vysílací stanice, která by byla „*slyšitelná v celé Evropě*“¹³³ a jejímž úkolem mělo být „*informovati*

¹²⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹²⁸ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹²⁹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹³⁰ Od roku 1971 Církev československá husitská.

¹³¹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹³² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹³³ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

*a propagovati v cizině*¹³⁴. Více se vztahu k zahraničí budeme věnovat v částech 5.2.7 a 5.4.5. Hranice mezi kulturní reprezentací a politickou propagandou byla poměrně tenká. Nejen totalitní, ale také demokratické státy se snažily ovlivňovat veřejné mínění cizích států prostřednictvím propagace, která ale na rozdíl od propagandy nešířila konkrétní politické cíle. IBU oficiálně považovala za propagandu přeshraniční vysílání v jazycích menšin za účelem prosazování myšlenky národního sjednocení, které způsobovalo napětí mezi dvěma státy (Lommers 2012: 232). Československé vysílání bylo v tomto ohledu korektní a omezovalo se pouze na budování dobré pověsti našeho státu pomocí kultury, především hudby. Právě o tuto „dobrou pověst“¹³⁵ se obává v důsledku údajně nízké úrovně programu Radiojournalu anonymní rozhlasový posluchač, jehož dopis je součástí jednoho z analyzovaných textů.

Většinu z těchto uvedených funkcí jsme již identifikovali v odborné literatuře a věnovali jsme se jim v kapitole 3.6.2. Některé funkce byly v literatuře zmíněny buď okrajově (zahraniční propagace), nebo vůbec (služba církvím). Vzhledem k nízkému počtu článků nepřikládáme absenci nebo slabému zastoupení některých témat větší váhu.

Pro označení rádiového záření se od počátku používalo slovo „vlna“, které na sebe navázalo celý okruh dalších metafor, které **souvisely s vodou**, například zde: „*spěte sladce při šplouchání éteru*“¹³⁶. Rozhlasovému vysílání tak byla připisována **identita oceánu**¹³⁷, ve kterém posluchači jako lovci či rybáři chytají rozhlasové vlny: „*Chci totiž psát o vlnách rozhlasu a vyličit, jak to vypadá v přístavu jeho velikého oceánu, odkud se po vlnách vypouštějí zvuky a zvěsti na tisíce ostrůvků. Na každém z nich sedí skrytí domorodci (jsou také ostrůvky osazené piráty) a s pocitem nesmírné pýchy chytají buď ve vznešeném osamění nebo v houfu vlny ze všech konců, jak je právě napadne*“.¹³⁸ Vysílací rozhlasové studio je zde přirovnáno k přístavu, jednotlivá rádia k ostrůvkům, černí posluchači k pirátům a posluchači k ostrovanům, kteří chytají vlny. Posluchači jsou sice uvězněni na ostrovech, rozhlas jim ale poskytuje svobodu a možnost tuto izolaci překonat, neboť mohou chytat jeho vlny ze všech konců, jak je právě napadne. Jak ale ještě ukážeme v části 5.3.3b), byl to paradoxně právě rozhlas, který lidi na ostrůvcích uvěznil. Zájmeno *všech (konců)* znamená, že posluchači nejsou ničím omezováni (například nedokonalou technikou nebo cenzurou) a mohou chytat svobodně jakoukoliv stanici.

¹³⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

¹³⁵ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

¹³⁶ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

¹³⁷ Podobně se dnes internet přirovnává k moři, když se pro vyhledávání informací na internetu používá slovo „surfovat“.

¹³⁸ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

Slovo *konců* je výrazem touhy překonat velké vzdálenosti, zcela se zmocnit prostoru a dostat se až na *všechny konce* světa. Slovní spojení *právě napadne* vyjadřuje velkou míru individuální svobody, kterou rozhlas posluchačům poskytoval. Ukazuje také, že českoslovenští posluchači neposlouchali jen Radiojournal, jak dosvědčují i další analyzované texty. Možnost chytat vzdálené, zahraniční stanice byla jednou z důležitých předností rozhlasu, která k němu přilákala mnoho raných radioamatérů a přispěla tak k rychlému prosazení rozhlasu. Svědčí o tom například fakt, že Lidové noviny zveřejňovaly pravidelně nejen program Radiojournalu, ale také mnoha dalších zahraničních stanic, především anglicky a německy mluvících, ale také italských nebo švédských.¹³⁹ Překážkou při poslechu zahraničních stanic byla jazyková bariéra (nikoliv však velkou, protože se poslouchala převážně hudba) a technická náročnost kladená na rozhlasový přijímač (obyčejné krystaly vzdálené signály nepřijímaly). Svoboda „cestování“ éterem a exotika vzdálených zemí připadala lidem romantická: „*Zvuky našich nástrojů se duší v čalounech atelieru, plíží se stlačeně, dokud se jich nechopí vlna 550, aby je osvobozené nesla v dál! Romantická technika!“¹⁴⁰ Rozhlas v této větě nabývá **identity osvoboditele**, který *dušící se a stlačeně plížící se zvuky* (přeneseně také lidi, kteří tyto zvuky produkují) *osvobozuje*. Rozhlas je zde **legitimizován** (Thompson 1990: 61) pomocí strategie narativizace, neboť využívá narativní strukturu osvobození z otroctví, ve které rozhlas zaujímá místo archetypálního hrdiny (Trampota 2006: 93).*

Domníváme se, že tato možnost svobodně brouzdat éterem byla přitažlivá zvláště pro rané osvojitele rozhlasu, kterými byli, jak ukážeme níže, především mladí, vzdělaní muži, kteří se cítili společensky izolovaní a kteří mohli svobodným pohybem v éteru tuto izolaci překonávat. Společenské vyloučení pociťovali podle námi analyzovaných textů v důsledku svého neobvyklého radioamatérského koníčku (více viz 5.3.3b). Lze se ale domnívat, že to byla skupina lidí, která byla společensky izolovaná i z jiných důvodů, například pro své jednostranné technické zaměření, zapálenost a vysoce odborné znalosti. Podobně jsou dnes vnímáni odborníci na informační technologie, kteří také často překonávají svou sociální izolaci spíše ve virtuálním světě internetu, než v reálném světě.

Výjimečně je v textech budována negativní, **zamlčená identita** rozhlasu. V titulku textu „Olomucký orloj a to vedle“ je rozhlas s neskryvanými antipatiemi označen za „*to vedle*“¹⁴¹. Vzhledem k žurnalistické funkci titulku, kterou je výstižné shrnutí obsahu článku, by bylo mnohem vhodnější použít například formulaci „Olomucký orloj a rozhlas“, ze které by bylo

¹³⁹ Viz například Pp. 10 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 521

¹⁴⁰ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁴¹ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

čtenářům jasné, co je námětem článku. Autor to neudělal a o jeho pohnutkách můžeme jen spekulovat. Mohl mít pocit, že pojmenováním posílí právo rozhlasu na existenci, jako se ve starověku věřilo, že znalost jmen bohů umožní lidem tyto bohy vzývat¹⁴². Nebo chtěl zcela otevřeně dát čtenářům najevo svoje pohrdání rozhlasem. Důležitější než autorovy úmysly je ale dojem, jakým titulek působí na čtenáře, a ten je zcela jistě negativní. Tento text budeme podrobněji analyzovat v části 5.4.2.

Okrajově je konstruována identita rozhlasu jako **podvodu**: „*Vždyť jsem si myslel, pravíte si, že je to humbuk*“.¹⁴³ Jakkoliv se v textu vzápětí ukáže, že rozhlas žádný podvod není, tato zmínka naznačuje, že takový názor ve společnosti existoval. Dokládá to i literatura: Když se Radiojournal ocitl po půl roce ve vážných finančních problémech, snažil se Miloš Čtrnáctý přimět stát k finanční podpoře. Ve svých pamětech líčí, jak mu jeden z ministrů sdělil, že „radio je velký švindl“ (Čtrnáctý in Čábelová 2003:45).

5.1.3 Radiojournal

Zatímco rozhlasová technologie jako taková se v textech setkávala s drtivě pozitivním ohlasem, Radiojournal byl naopak prezentován jako **neúspěšný podnik**, a to především v textech, které vyšly v období před kapitálovým vstupem státu. Zakladatelům Radiojournalu se sice přiznávají dobré úmysly („*byl jistě založen s velikým nadšením*“¹⁴⁴), jeho vedení je ale „*nešťastné*“¹⁴⁵, a on „*musí nyní hledati nové cesty, aby vybředl ze své nemožné situace*“¹⁴⁶. Jeho fungování je hodnoceno jako neúspěch, a to dokonce hluboký („*hlubší, než je patrné z projevu*“¹⁴⁷). Radiojournal umírá, o jeho oživení se pochybuje a snad není ani žádoucí: „*Podaří-li se vzkřísiti Radiojournal, nelze dnes dohadovati, a není též jisté, zda by to přímo prospělo rozvoji čs. broadcastingu*“.¹⁴⁸ Takové hodnocení není překvapivé, když si uvědomíme, že se v námi sledovaných letech 1925 a 1926 Radiojournal zotavoval ze závažné krize. Špatné hospodářské výsledky způsobené především nízkým počtem abonentů přivedly podnik k téměř úplnému zániku. Problémy byly nakonec vyřešeny reorganizací společnosti a kapitálovým vstupem státu dne 6. března 1925, tedy na počátku námi sledovaného období. Výše uvedené citace, které patří

¹⁴² „V mytickém myšlení (a vůbec životě) má slovo původně silnou magickou moc: slovo jakožto jméno přivolává skutečnost do bezprostřední přítomnosti (do naší přítomnosti). Vyslovení jména nám dává moc donutit jmenovanou skutečnost (event. bytost), aby se dostavila a ukázala, vyjevila“ (Hejdánek 1990: 1 - 5).

¹⁴³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

¹⁴⁴ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹⁴⁵ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹⁴⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹⁴⁷ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹⁴⁸ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

k nejkritičtějším, pak pocházejí z jednoho textu, který vyšel 4. února 1925, tedy měsíc před reorganizací.

Kritika Radiojournalu neustávala ani po reorganizaci. Lidové noviny mu vytýkaly neprofesionální vedení („vysílání rozhlasu v neodborných rukou“¹⁴⁹) a nekvalitní program („programy našeho rozhlasu, zvláště na počátku, byly velmi slabé“¹⁵⁰). Poukazovaly na to, že Radiojournal příliš často vysílá taneční hudbu, ačkoliv posluchači „netančí, nýbrž hudbě pouze naslouchají“¹⁵¹. Kritizována je nízká umělecká úroveň účinkujících, jejichž přednes je údajně příliš strojený (výkony „mohly by být umělejší a ne umělé“¹⁵²). Pomocí uvozovek jsou ironizovány jejich profesionální úspěchy: „výkony různých »věhlasných« sil, (...) veličin, o nichž nikdy nikdo neslyšel“¹⁵³. Dalším nástrojem ironizace je v této větě paradoxní výrok *veličin, o nichž nikdy nikdo neslyšel*. Do protikladu jsou pak kladeni kvalitní umělci („dokonalým, skutečným umělcům“¹⁵⁴), které ovšem Radiojournal není ochoten najít a dostatečně honorovat. Autor textu se pozastavuje nad tím, že chybí specializovaná rozhlasová kritika, podobná kritice divadelní. Radiojournal je dále kritizován za to, že nedostatečně komunikuje se svým publikem, nevysvětluje svoje záměry a působí tím mezi posluchači „rozčilení a nedůvěru“¹⁵⁵. Posledně zmiňovaný argument vypovídá o snaze Lidových novin budovat identitu emancipovaného posluchače a zároveň občana, neboť rozhlas byl, jak jsme ukázali výše, považován za obecně prospěšnou instituci. Vztahu veřejnosti k Radiojournalu a státu se budeme blíže věnovat v částech 5.2.4.

Intenzivní kritika Radiojournalu ze strany Lidových novin mohla být zapříčiněna podezřením, že se v Radiojournalu uplatňuje prostřednictvím osoby Miloše Čtrnáctého vliv Československé národní demokracie. Čtrnáctý byl nejen programovým ředitelem Radiojournalu, ale současně také redaktorem deníku Národní politika, který s národní demokracií sympatizoval (Kárník 2000: 331). Vztah mezi vydavatelem Lidových novin, Jaroslavem Stránským, a Kramářovou národní demokracií se vyhroutil poté, co se Stránský postavil do čela odštěpeného, moravského křídla národní demokracie a založil v září roku 1925 Národní stranu práce. Literatura nicméně takový vliv Čtrnáctého nepotvrzuje, naopak uvádí, že Československá národní demokracie si v Radiojournalu významnější postavení a vliv neprosadila (Ješutová 2003: 56). Proto taková interpretace zůstává jen v rovině spekulace.

¹⁴⁹ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

¹⁵⁰ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

¹⁵¹ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

¹⁵² „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

¹⁵³ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

¹⁵⁴ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

¹⁵⁵ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

Silným předmětem kritiky bylo monopolní postavení Radiojournalu. Lidové noviny tuto situaci zpočátku navrhovaly vyřešit udělením vysílacích koncesí i jiným subjektům a umožnit tak vznik zdravého konkurenčního prostředí: „*Jistě by však prospělo, kdyby vláda zrušila monopolní soustavu pro vysílání zpráv a udělila koncesi i jiným společnostem*“.¹⁵⁶ Texty, které vznikaly v období státní reorganizace Radiojournalu, ale již schvalovaly řešení prostřednictvím státního dohledu nad Radiojournalem: „*zájem, který naše státní správa věnuje otázce bezdrátové telefonie, je na místě a není snad – jak se mnozí domnívají – diktován nějakými nezdravými tendencemi zestátňovacími*“.¹⁵⁷ Přesto se ještě později (zhruba po roce) objevila v jednom z textů kritika této státní regulace: „*co je to nepochopitelné monopolisování a centralisování vysílání rozhlasu v neodborných rukou pod státní patronací a z nedobře pochopeného státního zájmu*“.¹⁵⁸ Tato poslední věta se liší od všech ostatních textů, které kapitálový vstup státu do Radiojournalu hodnotily. Chápeme to tak, že se Lidové noviny striktně nedržely nějakého nařízeného politického kurzu, volně oscillovaly kolem politického středu a umožňovaly svým novinářům jistou dávku nezávislosti.

5.1.4 Rozhlasový hlasatel

Rozhlas vytvořil řadu nových pracovních míst (rozhlasový technik, dramaturg) a dal nový prostor umělcům (zpěvákům, hudebníkům, recitátorům). Mezi zcela nové profese, které spolu s rozhlasem vznikly, patřila profese rozhlasového hlasatele. Této identitě se podrobně věnuje text Hlasatel a posluchač, který konstruuje identitu rozhlasového hlasatele jako člověka **s prestižní profesí**. Podle textu se jedná o „*nejkrásnější ze všech ostatních povolání (...) To bych chtěl dělat! Všichni bychom to chtěli dělat*“¹⁵⁹. Zde se uplatňuje Geeho zvýznamňování – pomocí superlativu *nejkrásnější*, vymezovacího zájmena *všech*, *všichni*, vykřičníku a gradace (nejdříve já, potom všichni). Dále text v souvislosti s touto profesí používá adjektiva „*svůdné*“ a „*opojné*“¹⁶⁰. Prestiž profese hlasatele je dále budována tvrzením, že se jedná o práci obtížnou, kterou mohou vykonávat jen výjimečně nadaní lidé: „*Vždyť člověk se až zachvěje, když si pomyslí a představí, že by měl mluvit k stočtyřiceti tisícům lidí!*“¹⁶¹ jinde pak: „*výtečných řečníků (...) není mnoho*“.¹⁶² Práce hlasatele je v očích posluchačů natolik přitažlivá, že

¹⁵⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

¹⁵⁷ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹⁵⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

¹⁵⁹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶⁰ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶¹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547.

¹⁶² „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

dokonce vyvolává fantazie o mimořádném fyzickém vzhledu jejího vykonavatele: „*Hned si představíme skvělý zjev v sametu a s krejzly*“.¹⁶³

Tato profese je prestižní také proto, že poskytuje hlasateli moc a staví ho v sociální hierarchii až téměř na samý vrchol. Hlasatel je totiž ve spojení s vládnoucí mocí, tlumočí její slova a nabývá **identity herolda**. Autor textu to v nadsázce formuluje takto: „*přijíždí přímo z královského paláce, oznamuje shromážděnému národu vůli královu*“.¹⁶⁴

Stejně jako výše u rozhlasového vysílání se také u profese hlasatele setkáváme s tendencí vnímat ji jako nekomodifikovanou činnost, jejímž cílem je primárně nikoliv zisk, ale vyšší poslání: „*Je si vůbec vědom vznešenosti a ohromnosti svého úkolu, svého poslání?*“¹⁶⁵ Autor tohoto výroku neupřesňuje, o jaké poslání jde. Můžeme předpokládat, že se jedná o stejné poslání, jaké má plnit samotný rozhlas, tedy stmelovat společnost, šířit vzdělanost, kulturní osvětu a světový mír.

Komunikace, kterou vykonával rozhlasový hlasatel, byla sugestivní a aktivní, zatímco posluchači byli odsouzeni k jejímu pasivnímu přijímání: „*Opojně je pomyšlení, že ty tisíce mu musí poslouchat. Ano, my hlasatele poslouchat musíme, vždyť oznamuje program*“.¹⁶⁶ Profese hlasatele přinášela nejen moc, ale také slávu: „*My ostatní pracujeme, žijeme a žádný o nás neví. Ale práci jeho, hlasatele, vidí a slyší celý svět*“.¹⁶⁷ Z prestiže profese rozhlasového hlasatele, z jeho napojení na vládnoucí struktury, z posvátného úkolu, který zastával a z aktivní povahy jeho komunikace a slávy pak vyplývala identita hlasatele jako **mocného člověka**. Podrobněji se vztahu mezi hlasatelem (rozhlasem) a posluchačem budeme věnovat v kapitole 5.2.2. a 5.2.3.

Velmi okrajově je konstruován mediální obraz **ženské identity** hlasatelské profese. Text Radosti radiofanouška přináší tuto letmou zmínku: „*něžný ženský hlásek oznámí Radio Bern*“¹⁶⁸. Adjektivum *něžný* konstruuje stereotypní (Burton, Jirák 2003: 197) obraz ženy jako jemné a slabé bytosti. Ačkoliv se jedná o švýcarskou hlasatelku, v memoárové literatuře se dochovaly záznamy, ze kterých je zřejmé, že již v samých počátcích československého rozhlasového vysílání pracovaly hlasatelky také pro Radiojournal (Koníček 1966: 7-8). Profese rozhlasového hlasatele stojící na pomezí žurnalistiky a umění byla pro ženy zřejmě společensky akceptovatelná. Ženy pracovaly v našich zemích v tištěných médiích a v umění již delší dobu. První republika bývá považována za „zlatý věk“ českého feminismu, ve kterém ženy získávaly

¹⁶³ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁶⁸ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

rychlým tempem vzdělání, relativně dobře placené pracovní pozice, více volného času a sebevědomí podílet se na veřejném životě (Szopová 2011: 32).

Texty budují **záhadnou identitu** rozhlasového hlasatele. Zvýznamňují nepochopitelnost bezdrátového přenosu a dávají projev neviditelného rozhlasového hlasatele do **souvislosti s duchy**: „*zjevte se džinové*“¹⁶⁹, **s bohem**: „*zříme HO, svého hlasatele, sedícího na obláčku nad námi*“¹⁷⁰, nebo **s přírodními úkazy**: „*Již se nesnažím pochopit to, sklonil jsem se před faktem; věc je nesporná a podivná, jako kterýkoliv přírodní úkaz*“.¹⁷¹ Je zajímavé, že do souvislosti s duchy jsou přímo dávaní také posluchači, kteří se tak jeví rozhlasovému účinkujícímu: „*mluví zřetelně a zvolna konferenciér jako k duchům, zdánlivě kdesi v pokoji meškajícím*“.¹⁷² Autoři obou textů reagují z opačných pozic rozhlasového posluchače a účinkujícího na nezvyklou skutečnost ztráty fyzického kontaktu mezi producentem a konzumentem audiálního obsahu. Zatímco rozpojenost mezi autorem a čtenářem psaného textu existovala již tisíce let (od dob vzniku písma), u mluveného slova zůstávala vazba mezi zdrojem a příjemcem do příchodu rozhlasu neporušená. Autoři textů vnímali toto rozpojení jako něco nového a nepochopitelného a snažili se zorientovat v této nezvyklé situaci hledáním analogií s duchy, bohem, nebo přírodními úkazy: „*Zdaž se nepodobají pocity mé pocitům onoho starého Řeka či jiného člověka dávnověku, když po prvé uzřel blesk či poznal účinek jiné síly přírodní, jemu nevysvětlitelné? Rozdíl je mezi námi jedině ten, že onen pračlověk si udělal z přírodní síly Boha, kdežto já z ní dělám tento sloupek!*“.¹⁷³ Zde autor vytváří **souvislost mezi svou zkušeností s rozhlasem a zkušeností lidí z dávnověku s nevysvětlitelnými přírodními úkazy**, srovnává a hledá podobnosti a rozdíly. Pocity jsou stejné, reakce je jiná – předkové si stvořili boha, autor našel ztracenou rovnováhu poté, co svůj úžas reflektoval při psaní článku. Tímto srovnáním autor zároveň **naturalizuje** (Thompson 1990: 66) osvícenskou ideu pokroku.

5.1.5 Rozhlasový posluchač

Pomocí generického maskulina¹⁷⁴ „posluchač“ konstruuji analyzované texty **mužskou identitu** rozhlasového publika. Kultura genderově vyváženého vyjadřování je teprve záležitostí pozdního 20. století a používání generických maskulin nebylo v námi sledované době nijak zpochybňováno. Nelze tedy jednoznačně usuzovat, že rozhlasoví posluchači byli skutečně

¹⁶⁹ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

¹⁷⁰ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁷¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

¹⁷² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁷³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁷⁴ Užívání podstatných jmen rodu mužského pro souhrnné označení mužů i žen.

převážně muži. Pouze titulek textu Muž a krystal naznačuje, že přinejmenším zpočátku se za posluchače rozhlasu považoval automaticky muž. Podle Jutty Röser, která zkoumala domestikaci¹⁷⁵ rádia v Německu, byl poslech rozhlasu v prvních letech výhradně mužskou záležitostí, ze které byly ženy vyloučeny. Teprve v průběhu domestikace rádia poté, co přijímače získaly reproduktory, se rozhlas stal uživatelsky příjemnější a přizpůsobil se ženám a jejich potřebám (Röser 2007: 120). Stejně se vyjadřují také Morley a Silverstone: „Domestikace rádia byla postupným procesem, v jehož počátcích tvořilo rádio bariéru, která oddělovala muže a ženy v rámci domácnosti“ (Morley, Silverstone 1990: 38). Ženy si našly cestu k rádiu teprve ve třicátých letech poté, co rádia získala reproduktor a přestala se poslouchat se sluchátky, která umožňovala pouze individuální poslech vyhrazený většinou mužům (více viz 5.3.3b)¹⁷⁶. Jedním z mála označení osob v ženském rodě, které se v textech vyskytly, je „*stěžovatelka*“ z textu *Co je týden radiofonie?*¹⁷⁷. Ať už to byl záměr autora či nikoliv, konstruuje se zde obraz žen jako odpůrkyň rozhlasu a stereotypizuje (Burton, Jiráček 2001: 197) se zde žena jako člověk obrácený do minulosti a zastávající konzervativní postoje. Zároveň se vylučováním žen z diskurzu rozhlasu posiluje stereotyp ženy jako člověka, který nemá schopnosti či zájem seznamovat se s novou rozhlasovou technologií.

Několik textů dává do **souvislosti mládí a rozhlas** a buduje tak **identitu mladého posluchače rozhlasu**: „*Skoro celý svět a hlavně mládež všech zemí je zachváčena bezdrátovou horečkou*“¹⁷⁸, „*nějáci mládenci, dělali tam něco se šňůrami*“¹⁷⁹. V jednom textu je mládí spojeno se vzdělaností: „*mnozí, zejména studenti, si zhotoví (...) sami své radiové aparáty*“.¹⁸⁰ Obě výše uvedené identity tak potvrzují náš předpoklad, že raní osvojitelé rozhlasu byli převážně mladí muži (viz 3.4.2). Zahraniční odborná literatura zde dochází ke stejným zjištěním (Moore 1988: 24)¹⁸¹.

Jeden z textů¹⁸² přináší příběh o vesnickém učiteli, který se při instalaci radiové antény dostal do sporu s nedůvěřivými sousedy. Prostřednictvím postavy učitele, obvyklého nositele pokroku v zapadlých vesnicích, se zde konstruuje **identita vzdělaného posluchače rozhlasu**.

¹⁷⁵ Teorii domestikace technologií uvedli do sociálních studií na počátku 90. let 20. století Roger Silverstone a David Morley. Domestikace je proces, během kterého se nová technologie, například médium, stává součástí prostoru privátní domácnosti.

¹⁷⁶ Významnou roli při domestikaci rádia sehrál také programový posun směrem k rodinné zábavě a strukturování vysílacích časů tak, aby korespondovaly s rytmem každodenního rodinného života (Moore 1988: 27).

¹⁷⁷ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

¹⁷⁸ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

¹⁷⁹ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

¹⁸⁰ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

¹⁸¹ Shaun Moore vychází z výzkumu prováděného ve Velké Británii.

¹⁸² „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

Tuto identitu buduje také věta z jiného textu: „*avšak zeptejte se desíti (...) příslušníků z řad inteligence, co ví o radiofonii? Sotva jeden z nich dá uspokojivou odpověď*“.¹⁸³ Autor zde klade do **souvislosti vzdělání a informovanost o rozhlasu** a předpokládá, že inteligence je předvoj společnosti, který má být o rozhlasu informován jako první.

Autor textu Na vlnách buduje **atomizovanou identitu** rozhlasového publika. Přirovnává posluchače rozhlasu metaforicky k domorodcům sedícím izolovaně „*na tisících ostrůvků*“¹⁸⁴, kde „*chytají buď ve vznešeném osamění nebo v houfu vlny*“¹⁸⁵. Jednotky posluchačského publika jsou tedy tvořeny buď jednotlivci, nebo skupinami. Jakkoliv jsou tyto skupiny podle autora početné (*houf*), jsou přesto zároveň relativně malé (zdrobnělina *ostrůvků*) a izolované (samotné přirovnání k *ostrůvkům*).

Rozhlasovému publiku je přisuzována většinou **pasivní identita**: „*Tisíce ostrovanů (...) čekají, co jim vlny rozhlasu přinesou*“,¹⁸⁶ „*čekám, co zas večer schystal*“¹⁸⁷. Setkali jsme se ale i s příkladem **aktivní identity** publika: „*Pravý vášnivce radia nečeká na oficiální pořad oznamovaný novinami; sedí u strojků a hledá*“.¹⁸⁸ Rozdílný přístup ke konzumaci rozhlasového vysílání je nezávisle na sobě vyjádřen protikladnými aktivitami *čekat* a *nečekat*. K aberantnímu užití rozhlasu a nevyváženému vztahu mezi aktivním producentem a pasivním publikem se ještě vrátíme níže.

Rozhlasové publikum je dále prezentováno jako **anonymní**, a to nejen ve vztahu k ostatním posluchačům v důsledku izolace na ostrovech, ale také ve vztahu k producentům rozhlasového sdělení. Rozhlasoví posluchači se rozhlasovým účinkujícím jeví jako „*neviditelní a skrytí*“¹⁸⁹, jako „*duchové, zdánlivě kdesi v pokoji meškající*“¹⁹⁰. Tato představa pozoruhodně koresponduje s tehdejší vědeckým názorem na povahu mediálního publika jako masu atomizovaných, izolovaných, anonymních a pasivních jedinců (viz kapitola 2.3).

Výrazným sociálním statkem, který se rozhlasovými posluchači ve většině textů připisuje, je jejich početnost, a to navzdory tomu, že se československý rozhlas ještě v roce 1924 potýkal s velmi nízkým počtem koncesionářů a v následujících letech se teprve snažil vyrovnat ostatním státům. Lze spekulovat o tom, zda má tato **identita početné masy** zveličít

¹⁸³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

¹⁸⁴ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁸⁵ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁸⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁸⁷ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

¹⁸⁸ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

¹⁸⁹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁹⁰ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

úspěchy rozhlasu, nebo jestli se spíše než absolutní počet abonentů myslí relativní přírůstek nových abonentů, který během let 1925 a 1926 skutečně dosahoval strmě stoupajících hodnot.

Konstrukce této identity se dosahuje například výčtem institucí, které se podílejí na pořádání propagační akce Týden radiofonie, mezi něž patří všechny nejdůležitější státní instituce – školy, armáda, státní úřady. Identita početnosti publika je budována pomocí totalizačních zájmen a přídavných jmen *veškeré, všechny, celé* (republice), *každému, všem* a expresivním adjektivem *ohromný* (zájem) a adverbium *spousty* (dotazů). Dobře to ilustrují tyto dvě věty: *“Týden radiofonie je pořádán našimi vůdčími radiovými kluby, součinnost závazně slíbily tělovýchovné organisace, osvětové spolky, veškeré školy, vojsko i úřady. Jde o podnik celostátní“*.¹⁹¹ V následující větě autor dokonce přirovnává rádia, a nepřímo také posluchače, k vojsku: *„Po konstrukci nové stanice vyroste nám v Praze a okolí armáda krystalů, počet radioamatérů vzroste rázem a pak teprve lze mluvit o rozšíření rozhlasu“*.¹⁹² Vytváří se tak dojem masy, která je nejen početná, ale také silná. Budoucí narůstání počtu posluchačské základny je pak vyjádřeno slovesy *vzrůst* a *rozšířit*.

Dalším nástrojem, který se uplatňuje při konstrukci této identity, jsou číslovky. Obvykle se mluví o *„tisících“*¹⁹³ posluchačů, *„statisících amatérů“*¹⁹⁴, v jednom případě se číslo přesně specifikuje: *„mluvit k stočtyřiceti tisícům lidí! A tolik už je u nás koncesionářů přijímacích stanic! A teď počítejme, že jedna stanice má dvě i více sluchátek – že tedy někde poslouchají i čtyři, nejméně pak dvě osoby! Je to tedy zcela jistě 280.000 osob, které dnes a denně naslouchají hlasateli!“*¹⁹⁵

Významnost skupiny je velmi často posilována také odkazy na silnou posluchačskou základnu v zahraničí: *„Skoro celý svět a hlavně mládež všech zemí je zachváčena bezdrátovou horečkou“*,¹⁹⁶ (s rozhlasem) *„musí počítati každý národ a každý stát“*¹⁹⁷, slovo broadcasting *„ovládlo za krátkou dobu celý svět“*¹⁹⁸. S vysokými a konkrétními čísly, které působí jako nezvratné důkazy početnosti rozhlasového publika, pracuje text Organisaace čs. rozhlasu¹⁹⁹, který uvádí počty rozhlasových abonentů v zahraničí a příjmy vysílacích stanic z abonentských poplatků.

¹⁹¹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

¹⁹² „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

¹⁹³ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547, „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68, „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

¹⁹⁴ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

¹⁹⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

¹⁹⁶ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

¹⁹⁷ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹⁹⁸ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

¹⁹⁹ „Organisaace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

Takové zdůrazňování velikosti skupiny je příkladem **unifikace** prostřednictvím standardizace (Thompson 1990: 64). Texty prezentují poslouchání rozhlasu jako něco již běžného a společně sdíleného, rozhlasové publikum je konstruováno jako početné a ten, kdo do něj nepatří, se musí v důsledku toho cítit v menšině. Domníváme se, že se zde uplatňoval efekt spirály mlčení Elisabeth Noelle-Neumannové²⁰⁰.

Rozhlasoví posluchači nebyli rozhodně homogenní skupinou. V textech bylo konstruováno několik typů (Burton, Jirák 2001: 197) rozhlasových posluchačů:

5.1.5a) Nováček

Na nejnižším stupínku v hierarchii rozhlasových posluchačů stáli „začátečníci, kterým neběží než o to, aby přístrojem, který si sami udělají, slyšeli aspoň něco“.²⁰¹ Nováčkovi se v textech přisuzuje **identita toužícího člověka**, který si chce vyzkoušet či přímo získat rozhlasový přijímač: „vypukne ve vás potřeba vypůjčit si“.²⁰² Jinde jsou nováčci popisováni jako „žádostiví“²⁰³ informací o rozhlase za účelem jeho koupě. Nováček má v textech přisouzeno také **identitu laika**. Technické aspekty rozhlasu jsou pro něj „dogmata, kterým jistě nikdo na světě nerozumí“.²⁰⁴ Jak jsme již ukázali v kapitole 3.4.2., bylo jednou z obtíží, se kterými se první rozhlasoví posluchači potýkali, složité zprovoznění rozhlasových přijímačů.

5.1.5b) Fanoušek

Fanoušek (termín jsme si vypůjčili z textu Radosti radiofanouška²⁰⁵) je rozhlasový posluchač, který disponuje určitými zkušenostmi s překonáváním obtíží při poslechu rozhlasu a znalostmi, mezi něž patří například zapojení, nebo dokonce konstrukce vlastního přijímače. Text Spojte se se světem²⁰⁶ užívá pro tuto skupinu termín *amatéři*, pro více pokročilé pak *amatéři učenci* nebo *amatéři-umělci*. Text Radosti radiofanouška²⁰⁷ odhaduje, že první fanoušci se objevili začátkem roku 1926. Bezpochyby existovali již dříve, nejpozději se jistě objevili se zahájením vysílání

²⁰⁰ Noelle-Neumannová je autorkou vlivné teorie spirály mlčení, kterou lze podle McQuaila popsat těmito čtyřmi body: 1. společnost hrozí těm, kteří se odlišují, izolací 2. jedinec prožívá stálý strach z izolace 3. strach z izolace nutí jedince neustále pozorovat a vyhodnocovat názorové klima skrze pozorování svého okolí, interpersonální komunikaci a sledování obsahu masových médií 4. toto pozorování a jeho výsledky pak ovlivňují jednání jedince a jeho neochotu vyjadřovat názory (McQuail (2009: 394).

²⁰¹ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

²⁰² „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁰³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁰⁴ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁰⁵ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²⁰⁶ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

²⁰⁷ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

čs. rozhlasu v roce 1924 a tvořili jeho první abonenty. Do roku 1926 ale zřejmě nebyli ještě dost viditelní, možná by se dalo říct, že teprve začátkem roku 1926 vznikla po inovátorech více početná skupina raných osvojitelů.

Fanoušek nabývá v textech **identity nadšence**. Je označován jako „*horlivec*“²⁰⁸ a „*vášnivce*“²⁰⁹. Fanouškovství s sebou, podobně jako zamilovanost, přinášelo silné emoce: „*strasti i slasti*“²¹⁰, „*rozkoš*“²¹¹. Svě zapálení pro věc fanoušci neskrývali: „*A ti nedělají nic jiného, než že stále chválí radio, vynášejí svůj krystálek*“²¹², „*velebí ohnivě svůj aparát*“²¹³. Ke svým rádiím měli tito nadšenci citový vztah, jak je patrné ze zdrobnělin, kterými rádio nazývají (*krystálek, aparát*). V okamžiku, kdy se jejich horlení dostává na veřejnost, můžeme rozpoznat identitu agitátora, kterou uvedeme samostatně níže (5.1.5d).

Mediální obraz radioamatérů byl poměrně často budován pomocí identity **lovce**. Se stejnou identitou jsme se setkali již u rádia, které během zprovoznování „lovilo“ do svých drátů nezkušeného posluchače-nováčka (5.1.1). Zde je v pozici lovce naopak posluchač, který loví rozhlasové vlny z éteru: „*nejradši si vyloví ze vzduchu Řím*“.²¹⁴ Vzniká zde triáda rádio-posluchač-rozhlas, ve které vznikají tyto vztahy: rádio se svou technickou složitostí dominuje nad nezkušeným posluchačem a poté, co je zkroceno, umožňuje posluchači, aby se sám stal lovcem a zmocnil se rozhlasu jako média. Proměnou těchto vztahů se budeme zabývat v částech 5.2.1 a 5.2.2.

Fanoušek v textech dále získává **identitu sociálně izolovaného** člověka, který je součástí menší subkultury radioamatérů. Má potřebu svou posedlost sdílet s ostatními: „*chtěl by všem povídat o radosti radiofanouška*“²¹⁵, pochopení ale nalézá jen u podobně „postižených“ radiofanoušků: „*Bohužel však lidé toho nechápou a musí to zůstat v duši do doby, dokud se nepřiblíží jiný radiofanoušek, aby se pak hovořilo o tom, co lze slyšet na jednu lampu*“.²¹⁶ Fanoušek je izolován také od ostatních členů domácnosti, protože poslouchá se sluchátky na uších. Tato identita izolovaného posluchače v rámci domácnosti je v jednom textu budována pomocí **souvislosti s bláznem**. Podobně jako Macbeth, sám mezi ostatními hosty u večeře, vidí ducha svého zesnulého přítele Banqua, tak i rozhlasový posluchač se sluchátky na uších slyší

²⁰⁸ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²⁰⁹ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

²¹⁰ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²¹¹ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²¹² „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²¹³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²¹⁴ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

²¹⁵ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²¹⁶ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

zvuky, které ostatní neslyší. Ostatním tak připadá jako někdo, kdo blouzní: „*Je to trochu příšerný pohled. Připomíná to Macbetha, jenž sám mezi všemi přítomnými vidí ducha Bancova. Máte stálý dojem blázna*“.²¹⁷ Podrobněji se budeme tomuto aspektu věnovat v části 5.3.3b), kde budeme zkoumat možný vliv rozhlasu na sociální izolaci posluchačů.

Text Středeční rozhlas naznačuje jakousi nekonvenčnost a **aktivní, až subverzivní identitu** fanoušků: „*Pravý vášnivec radia nečeká na oficiální pořad oznamovaný novinami; sedí u strojků a hledá*“.²¹⁸ Aktivní povaha konzumace rozhlasového vysílání je zde vyjádřena slovesy *nečekat* a *hledat*. Fanoušek nečeká na *oficiálně* oznámený program, z čehož nepřímo vyplývá, že jeho činnost je neoficiální, subverzivní. Slovo *pravý* ukazuje, že autor textu takové počínání schvaluje a rámuje tuto identitu jako žádoucí. Jsme zde svědky naznačeného improvizovaného, kreativního přizpůsobení rozhlasu v rozporu s preferovanou formou užití tak, jak byla zamýšlena tvůrci vysílání. Vystává nám zde obraz spíše aktivního publika, které ale pravděpodobně tvořilo jen část veřejnosti. Ta se navíc s pronikáním rozhlasu mezi konformní část většinové veřejnosti nejspíš relativně zmenšovala. Subverzivní recepční taktiky dnešních publik, které využívají interaktivní povahy informačních technologií, tak mohou mít jeden z kořenů právě zde.

Tato subverzivita zřejmě občas přecházela v černé radioamatérství (fenoménu černého radioamatérství jsme se věnovali v kapitole 3.4.2). Někteří radioamatéři odmítali platit abonentské poplatky z principu, neboť „považovali „brouzdání éterem a „lovení“ rozhlasových vln za sport“ (Čábelová 2003:77). V USA byli tito „radio boys“ oslavováni v populárním umění jako romantičtí hrdinové, státem a podnikatelským sektorem byli ale za svou často nelegální činnost pronásledováni. Každopádně byli, podobně jako dnes počítačovní hackeři, považováni za skupinu, která jediná rozuměla nové technologii a budoucnosti (Mosco 2004: 2, 130).

5.1.5c) Sekta

Domníváme se, že identita jednotlivce není totožná s identitou skupiny takových jednotlivců, a proto zde uvádíme odděleně skupinu fanoušků, kterou nazýváme pracovníě „sektou“ kvůli jejímu zpodobnění v textech, které se nápadně podobá církvi nebo heretické odnoži církve.

²¹⁷ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²¹⁸ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

Autor textu Muž a krystal nazývá skupinu fanoušků „*radiovou církví*“²¹⁹, jinde se pak hovoří více neutrálně o „*obci amatérské*“²²⁰ či o „*stavu*“²²¹ (ve smyslu sociální skupiny).

Fanoušci disponovali jistou sumou znalostí a používali jazyk, který obsahoval pro laika neznámé technické výrazy nebo slova s novým významem, například krystal. Pomocí těchto znalostí a technických termínů se v textech buduje **identita výlučnosti** této skupiny. Ta je patrná např. v textu Sonet pro zasvěcené, jehož autor označuje fanoušky jako „*zasvěcené*“²²². Zároveň byla tato skupina otevřená pro kohokoliv, ba dokonce se snažila získat nové členy. Její výlučnost byla tedy falešná, budovaná jen pro zvýšení prestiže, tajemnosti a tím atraktivity pro lidi nacházející se mimo sektu. Báseň se sice prezentuje jako Sonet pro zasvěcené, ale na konci básně v pointě prozrazuje své největší tajemství, totiž to, že „*postel je dobrou antenou*“²²³.

Od fanouška se očekávalo, že si nejprve prodělá tzv. *radiovou nemoc*, která fungovala jako jakýsi vstupní rituál do sekty: „*průběh jeho radiové nemoci je tedy naprosto normální a proto tento vzácný člověk se přiblížil i celé obci amatérské*“²²⁴. Jiní autoři píšou o „*horečce*“²²⁵, „*záchvatu*“²²⁶, či „*infekci bacilem „TSF*“²²⁷ (tuto zkratku se nám nepodařilo dešifrovat). Nepřímo se mediální obraz radiové nemoci konstruuje pomocí aktivity *vypuknout* také v této větě: „*vidíte-li ji u někoho, vypukne ve vás potřeba vypůjčit si ji*“²²⁸. Narážky na horečku, nemoc nebo poslouchání v posteli byly srozumitelné jen fanouškům a sloužily jako jakési šifry, symboly jednoty a kolektivní identity radiofanoušků, které sektu sjednocovaly. Optikou Thompsonovy teorie ideologie se jedná o nástroj **unifikace** (Thompson 1990: 64).

5.1.5d) Agitátor

Agitátorem nazýváme člověka (skupinu lidí, instituci), který rozhlas aktivně propagoval mezi veřejností. V jednom z textů nacházíme pro tento typ osob označení „*radiový sekretář*“²²⁹, v jiném pak „*buditel*“²³⁰. Agitátoři se nejen snažili vzbudit zájem u lhostejných, ale řečeno

²¹⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²²⁰ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

²²¹ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²²² „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²²³ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²²⁴ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

²²⁵ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8, „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

²²⁶ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

²²⁷ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²²⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²²⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²³⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

metaforou „ze Šavla udělat Pavla“²³¹ se také pokoušeli obrátit na „pravou víru“ otevřené odpůrce rozhlasu. Text Budoucnost čs. radiofonie proti sobě klade dvě identity takových agitátorů. První z nich je identita **nepovolaných agitátorů**: „radiofonie byla diskreditována t. zv. veřejným předváděním nepovolanými lidmi nebo bezcennými přístroji“.²³² Tím se nepřímou legitimizuje existence instituce, která by měla na propagaci rozhlasu dohlížet, tedy *povolávat* „správné“ agitátory. Níže ve stejném textu se pak uvádí, že se jedná o radiokluby. Nepovolání agitátoři jsou uváděni jako jeden z důvodů zaostávání čs. rozhlasu, jejich počínání je označeno jako „nešvar“²³³ a „ubohé“²³⁴, jejich agitace je ironizována slovem „takzvaný“ („diskreditována t.zv. veřejným předváděním“²³⁵). Proti nim jsou vyzdviženi **povolání agitátoři**, mezi něž patří „radiové kluby (se – pozn. aut.) svými osvědčenými činovníky a dokonalými přístroji, nebo školy, nebo velké firmy odbornými silami“²³⁶. Tito pak „vrací pomalu, ale jistě důvěru těch, kteří slyšeli ubohé veřejné produkce předváděné před dvěma roky a stali se tenkrát nepřáteli radiofonie“²³⁷. V této kritice nepovolaných agitátorů se pomocí diference, která poukazuje na jinakost (*nepovolanými lidmi*) a následné vyloučení z kolektivu (odsouzení slovy *nešvar, ubohé*) uplatňuje modus **fragmentace** (Thompson 1990: 65) za účelem posílení radioklubů.

Agitátor v textech nabývá rovněž **identitu náboženského horlivce**, který chce lidi vně sekty „získat pro tuto novou víru“²³⁸, rozhlas „velebí ohnivě“²³⁹ a „koná delší přednášku o některých vyšších tajemstvích radiové církve“²⁴⁰. Autor textu zde používá slova typická pro náboženský diskurz (*víra, velebí, církve*). Podobně zde: „prohlásíte uchvácen, že je to prostě zázrak (...) tu vyskočíte a běžíte zvěstovat lidem, že to mluví“.²⁴¹ S přebíráním slov z náboženského diskurzu jsme se setkali již v části 5.1.2 a blíže se budeme tomuto aspektu rozhlasového vysílání věnovat v části 5.4.6. Je možné, že používání těchto slov a konkrétně přirovnání radioamatérů k *radiové církvi* bylo podníceno relativně nedávným vznikem Církve československé v roce 1920 a přetrvávajícími spory s Vatikánem kvůli Marmaggiho aféře.

²³¹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³³ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³⁴ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³⁵ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³⁶ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³⁷ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²³⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²³⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁴⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁴¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

5.1.5e) Černý posluchač

Lidem, kteří poslouchali rozhlas bez zakoupení licence, připisují autoři identitu **neslušných lidí**. V souvislosti s jejich počínáním jsou použita slova s negativními konotacemi („*bujel tajný radioamaterismus*“²⁴²), nebo přímo slovo negativní („*nepěkný čin*“²⁴³). Text Na vlnách je nazývá otevřeně „*piráty*“²⁴⁴. Poslouchání rozhlasu bez zaplaceného koncesionářského poplatku je v textu Budoucnost čs. radiofonie²⁴⁵ dáváno do **souvislosti** hned se třemi situacemi, které byly zřejmě všeobecně pokládány za nemravné: **odebírání elektřiny na černo, jízda vlakem bez platné jízdenky, vplížení se do cirkusu** bez zaplacení. Autor stejného textu schvaluje odsouzení některých z černých posluchačů „*k přísným trestům*“²⁴⁶ a vymezuje je vůči „*slušným lidem*“, čímž je nepřímou označuje za lidi neslušné a také zpozdilé (slovo *dávno*): „*Slušní lidé ostatně už dávno pochopili*“.²⁴⁷

Podobně se odsuzovali také ti radioamatéři, kteří doma vyráběli rádia nikoliv pro svou osobní potřebu, ale na prodej. Taková činnost nejen že škodila rádiovému průmyslu, ale byla také daňovým únikem: „*způsobila tato výrobní činnost citelnou – doufejme přechodnou – tíseň radiového průmyslu, neboť mnozí amatéři nevyrábějí jen pro sebe, nýbrž též pro cizí, ač to je, děje-li se to po živnostensku, trestné*“²⁴⁸. Konstruuje se zde identita člověka, který nerespektuje právní řád, stojí mimo *slušnou* většinovou společnost a je kvůli tomu vyloučen z kolektivu. Jedná se o typickou **fragmentaci** (Thompson 1990: 65), která má posílit stávající status quo právního státu.

5.1.6 Odpůrce rozhlasu

Existence lidí, kteří měli proti rozhlasu výhrady, byla v textech marginalizována. Pokud už o nich padla zmínka, pak byla většinou negativně rámována. Odpůrci rozhlasu byli především zesměšňováni jako **zaostalí hlupáci**. Tato identita je přiřazena venkovanům a státní správě.

Autor textu Co je týden radiofonie? považuje přinejmenším část výtek vůči rozhlasu za „*předsudky*“²⁴⁹ a líčí dva údajně skutečné případy, ve kterých se odpůrci rozhlasu projeví a zesměšňovali právě svými nesmyslnými předsudky vůči rozhlasu. První z nich se odehrává

²⁴² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁴³ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁴⁴ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

²⁴⁵ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁴⁶ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁴⁷ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁴⁸ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁴⁹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

„v jedné odlehle krajině republiky“²⁵⁰. Pomocí adjektiva *odlehle* dává autor do analogické souvislosti **zaostalost odlehlých částí státu se zaostalostí odpůrců rozhlasu**. Učitel si zde na svém domku montoval rozhlasovou anténu. „*To už bylo vesničánům podezřelé*“.²⁵¹ Jakkoliv je i sám učitel obyvatel vesnice a tudíž vesničan, je z této skupiny vydělen. Postava vesničana je zde zjednodušeně stereotypizována (Burton, Jirák 2003: 197) do podoby zaostalého a předsudečného člověka. Vesničané „*tušili nějaké čáry*“²⁵². Sloveso *tušili* a neurčité zájmeno *nějaké* naznačuje, že odpůrci rozhlasu nemají jasné a odůvodněné argumenty proti rozhlasu, které by obstály v diskuzi. Jejich odpor pramení z pouhé nejistoty a strachu z neznámého. Slovo *čáry* pak odpůrce rozhlasu zesměšňuje jako lidi, kteří věří v kouzla. Podezření vesničanů se pak zdánlivě potvrdilo následujícím líjákem. Dávání do příčinné souvislosti rozhlasovou anténu a dešť má u čtenářů vyvolat pobavení a despekt. Další vlna smíchu a opovržení přichází při čtení pointy příběhu: *Když aparát hrál, hledali po celém domě ukrytý gramofon*“.²⁵³ Hledat ukrytý gramofon ovšem nebylo v situaci vesničanů vůbec hloupé a nelogické. Čtenáři a sám autor článku by zřejmě ještě nedávno přemýšleli podobným způsobem. Čtenář se možná až zachvěl při pomyslení, že ještě nedávno patřil do skupiny „vesničanů“ a že jen tenká čára ho dělí od zesměšnění a vyloučení z kolektivu vzdělaných a pokrokových lidí. Tento strach ho pak zřejmě motivoval přimknout ještě těsněji k té „lepší“, pokrokové, straně.

Tento krátký příběh buduje obraz dvou velmi odlišných částí společnosti, které bychom mohli nazvat po vzoru Lévi-Strausse²⁵⁴ příroda a kultura. Proti venkovu staví implicitně město, proti vzdělané inteligenci zaostalé venkovany, proti technice (rozhlasu) staví magii (*čáry*). Jak jsme ukázali, je příběh zarámován tak, aby bylo čtenářům jasné, jakou z těchto dvou binárních opozic považuje autor za tu správnou. Modus **fragmentace** (Thompson 1990: 65) zde podporuje převládající způsob nazírání světa založený na osvícenském racionalismu, víře v sílu vzdělání a techniky a odmítání iracionálna. Takové vidění světa konvenovalo s názory Hradu a Lidových novin a koneckonců tvoří dodnes základní pilíř euro-americké kultury.

V druhém případě vystupuje odpůrkyně rozhlasu, která písemně žádá „*slavný úřad*“²⁵⁵, aby „*sousedovi zakázal »to radium«*“²⁵⁶. Spojení „*slavný úřad*“ bylo v době první republiky již

²⁵⁰ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁵¹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁵² „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁵³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁵⁴ Lévi-Strauss, francouzský antropolog a filosof, významný představitel strukturalismu, se snažil v kulturních textech, především mýtech, odhalovat skryté struktury, binární opozice, z nichž nejdůležitější byla opozice kultura a příroda.

²⁵⁵ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁵⁶ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

archaické²⁵⁷. Jeho použití proto poukazuje na přehnanou konzervativnost a zaostalost odpůrkyně, která mentálně uvízla v době Rakouska-Uherska. Slovo *radium* je uvozovkami významově zarámováno jako chybně použité. Užití nesprávného výrazu pro rádio stěžovatelku zesměšňuje a ukazuje na její nevzdělanost. Žádost je odůvodněna tím, že rozhlas „v domě šíří nezdravotu a vlny obtěžují stěžovatelku“²⁵⁸. Tento argument je čtenáři jistě dekodován jako pošetilý. Také tato příhoda je příkladem modu **fragmentace** (Thompson 1990: 65) pomocí diferenciací (poukazování na odlišnost odpůrců rozhlasu) a vyloučení (ponížením a zesměšněním). Letmo načrtnutý obraz odpůrkyně naznačuje možné vymezování se vůči konzervativním příznivcům zaniklého habsburského mocnářství.

Jako jeden z původních odpůrců rozhlasu je identifikována státní správa a také ona je v tomto kontextu přiřazena k identitě zaostalých hlupáků: „*státní správa v radiu větrila velezrádný prostředek*“.²⁵⁹ Sloveso *větrila* pak (podobně jako sloveso tušit v příběhu s venkovským učitelem) naznačuje, že ani státní správa nedokáže proti rozhlasu vznést žádný racionální argument a pouze intuitivně *větrí* cosi nekalého. Slovo *velezrádný* je hyperbolou, která výrok ironizuje a zesměšňuje. Tuto interpretaci potvrzuje následující věta: „*teprve loni byl vydán zákon, jímž se občanům dovoluje poslechnouti si v bytě nevinné koncerty*“.²⁶⁰ Do kontrastu je zde stavěna neškodnost umění a neúměrná opatrnost státu, jehož počínání je tímto vykresleno jako hloupé, až absurdní.

Druhou identitou, kterou odpůrci rozhlasu nabývají, je identita **mocenských manipulátorů**, kteří brojí proti rozhlasu ne proto, že jsou hloupí, ale proto, že rozhlasové vysílání není v souladu s jejich mocenskými zájmy. Tato identita je ale zastoupena mnohem slaběji a spíše implicitně. Patří sem katolická církev, která zpočátku vystupovala proti rozhlasovým přenosům mše proto, že se obávala snížení jejich návštěvnosti ze strany věřících. Na rozdíl od argumentů předkládaných těmi, které jsme výše přiřadili k „zaostalým hlupákům“, jsou tyto obavy vyhodnoceny jako „*do jisté míry oprávněny*“²⁶¹. Odpor církve byl zpočátku zřejmě silný (označen autorem jako „*boj*“²⁶²), časem se zmírnil. Více o vztahu mezi církví a rozhlasem v 5.2.10.

²⁵⁷ Již v roce 1836 ho například používal Josef Kajetán Tyl: „slavný úřad své drabanty vyše“ (Tyl 1836: 437).

²⁵⁸ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁵⁹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

²⁶⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

²⁶¹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

²⁶² „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

Zmínka v textu Budoucnost čs. radiofonie se okrajově dotýká identity **úmyslných škůdců**. Autor je označuje jednoznačně negativně jako „živly“²⁶³, které šíří „*různé nesmyslné zprávy o radiu*“²⁶⁴. Slovo *živl* označuje hanlivě nebezpečné jedince vykazující nějakou nekalou a podvratnou aktivitu proto, že chtějí z nějakého důvodu úmyslně škodit. O jejich motivaci se autor dále nezepisuje.

Další subidentitou jsou **zmanipulovaní odpůrci**, kteří se stali „*nepřáteli radiofonie*“²⁶⁵ omylem, protože vyslechli nekvalitní veřejné předvádění nepovolaných agitátorů (viz výše). K těmto odpůrcům byl zaujímán smířlivý postoj, bylo na ně pohlíženo jako na oběti a věřilo se, že svůj názor přehodnotí: „*tak se vrací pomalu, ale jistě důvěra těch, kteří slyšeli ubohé veřejné produkce předváděné před dvěma roky a stali se tenkrát nepřáteli radiofonie*“.²⁶⁶

Poslední subidentitou jsou **odpůrci, kteří ještě neprohlédli**. Tato identita je budována vytvářením **souvislosti s biblickým Šavlem**: „*říci obyvatelstvu vše dobré i zlé o rozhlasu, vyvrátit z kořene předsudky a ze Šavla udělat Pavla*“.²⁶⁷ Šavel se zpočátku hlásil k farizejům a pronásledoval křesťany. V jednom okamžiku byl ale osloven z nebe hlasem Ježíše, přijal křesťanskou víru, jejíž stoupence do té doby pronásledoval, a přijal jméno Pavel. Rčení „ze Šavla se stal Pavel“ tak označuje prudkou změnu v názorech a postojích lidí poté, když se přesvědčí o správnosti určité věci. Tato metafora zároveň vytváří **souvislost mezi rozhlasem a křesťanstvím**, neboť stejně jako Šavel přijal křesťanskou víru, požaduje text za žádoucí, aby veřejnost přijala rozhlas. Vytvářením analogií s biblickým příběhem se rozhlas **legitimizuje** (Thompson 1990: 61) pomocí narativizace.

5.1.7 Veřejnost

Veřejností máme na mysli všechny československé občany. Ve vztahu k rozhlasu se jedná nejen o stávající posluchače, ale i o potenciální budoucí posluchače. Veřejnost autoři konstruují nikoliv přímo, ale vymezením vůči institucím, které nějakým způsobem ovládají rozhlasové vysílání – státu, Radiojournalu a výrobcům rozhlasových přijímačů (průmyslu). Tato veřejnost měla v únoru 1925 svého mluvčího, kterým byl Radioklub československý²⁶⁸. Zájmy veřejnosti

²⁶³ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁶⁴ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁶⁵ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁶⁶ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁶⁷ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁶⁸ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

hájl také tisk, včetně Lidových novin: „*Redakce denního listu je často posledním útočištěm radioamatérů, kteří by za každou cenu chtěli dosíci nápravy v programové části rozhlasu*“.²⁶⁹

Texty konstruuji identitu veřejnosti jako **zajímavého subjektu**²⁷⁰, jehož zájmy musí být při organizaci rozhlasového vysílání zohledňovány. Veřejnost měla například právo být o situaci kolem rozhlasu „*náležitě poučena*“²⁷¹ (není upřesněno, kým). Stát zohledňoval zájmy veřejnosti při řešení rozhlasové legislativy: „*Po zprávách zástupců ministerstva zdůraznil přisedící Sotolář, že zprávy jsou pro veřejnost uspokojivé*“²⁷², dále v témže textu: „*ministerstvo pošt nechtělo bez domluvy s moravskou veřejností navrhopati změny organisace broadcastingu*“.²⁷³ Veřejnost si byla svých práv vědoma a vyžadovala jejich prosazování. Radioklub československý například sebevědomě „*žádá*“²⁷⁴ ministerstvo pošt a telegrafů vyřešit technické nedostatky rozhlasového vysílání a zrušení monopolu Radiojournalu. Je samozřejmě otázkou, do jaké míry byli všichni českoslovenští občané vůči státu skutečně takto emancipovaní. Lidové noviny ale každopádně takovýto mediální obraz veřejnosti konstruovaly, a to v souladu s Masarykovým ideálem liberálně demokratického zřízení založeného na svobodné vůli suverénních občanů. Více ke vztahu mezi veřejností a státem v části 5.2.4.

5.1.8 Československý národ²⁷⁵

Slova *národ* a *národní* se v textech objevuje bez upřesňujícího adjektiva. Nemůžeme proto s určitostí říct, jak autoři a čtenáři tato slova chápali. Je možné, že Češi a české noviny chápali národ jako národ český a nikoliv československý, nebo vnímali termíny československý a český jako synonyma. Faktem je, že všechny texty používaly téměř výhradně termíny Československo / československý, nikoliv český. Jen jednou se v textech objevilo slovo český, a to v případě, který se týkal tradiční, před-československé identity českého národa („*jemnost českého ucha*“²⁷⁶). Slova Československo a československý byly teprve několik let starými novotvary a je až s podivem, že se v textech používaly skutečně důsledně. Takové konsekvntní používání politicky korektních slov „Československo“ a „československý“ vyvolávalo dojem, že homogenní československý národ zde existuje již odpradáva

²⁶⁹ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

²⁷⁰ Do češtiny poslední dobou proniká pro označení tohoto typu subjektu anglické slovo „stakeholder“.

²⁷¹ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁷² „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

²⁷³ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

²⁷⁴ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

²⁷⁵ Koncem 19. století byla prosazována v rámci českých a slovenských emancipačních snah kulturně-politická koncepce, která vycházela z představy o existenci jednotného československého národa (tzv. čechoslovakismus). Mezi její představitelé patřil T. G. Masaryk. Tento koncept dominoval politice první republiky.

²⁷⁶ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

a významně tak pomocí zvěčnění **reifikovalo** (Thompson 1990: 66) Masarykův koncept čechoslovakismu.

Identita československého národa se lišila od identity veřejnosti specifickými vlastnostmi, které ji odlišovaly od jiných národů. V textech je budována **identita kulturně vyspělého národa**, a to pomocí vytváření **souvislosti mezi československým a německým národem**: *“Hrdě se často prohlašujeme za národ kulturně vyspělý, cizina nás nazývala Prušáky mezi Slovaný, avšak zeptejte se desíti jeho příslušníků z řad inteligence, co ví o radiofonii? Sotva jeden z nich dá uspokojivou odpověď”*.²⁷⁷ Použitím metafory *Prušáci mezi Slovaný* je posílen stereotypní (Burton, Jirák 2003: 197) obraz Němců jako kulturně vyspělého národa a Slovanů jako národa, kteří této vyspělosti nedosahují. Vyjevuje se zde rovněž autorova (nepřímo naše národní) snaha zařadit se kulturně mezi Němce, nebo obecněji do západní Evropy. Dále je zde budována naše identita ve vztahu k ostatním Slovanům. Stejně jako Prušáci vynikli nad ostatní Němce a sjednotili Německo, analogicky také československý národ vyniká nad ostatními Slovaný. Důvěryhodnost zde této identitě navíc dodává názor ze zahraničí (*cizina nás nazývala*). Zapojují se zde současně dva Thompsonovy mody operandi. Československý národ se vymezuje vůči ostatním Slovanům tím, že se zdůrazňuje jeho odlišnost, což je příklad modu **fragmentace** (Thompson 1990: 65). Zároveň se přimyká ke kolektivní identitě Němců a jiných kulturně vyspělých národů pomocí modu **unifikace** (Thompson 1990: 64).

Identita kulturně vyspělého národa, která je konstruována jako žádoucí (*hrdě se často prohlašujeme*), je ohrožena příliš pomalým rozvojem čs. rozhlasu. Autor totiž ve druhé části citovaného textu konstruuje **souvislost mezi znalostí rozhlasu a kulturní vyspělostí národa**: Ohrožení je konstruováno jednak implicitně, pomocí slovesa *nazývala* v minulém čase, kterým autor naznačuje, že dnes se situace změnila a že již nemůžeme být považováni za *Prušáky mezi Slovaný*. Autor dále explicitně zpochybňuje naši vyspělost tvrzením, že dokonce i mezi inteligencí je stále ještě nízká informovanost o rozhlase: *avšak zeptejte se (...) Sotva jeden z nich dá uspokojivou odpověď*. Neznalost rozhlasu tak řadí náš národ mezi kulturně zaostalé Slovaný. Souvislost mezi rozvojem rozhlasu a vyspělostí země je budována i v jiných textech: *„Stupeň dokonalosti broadcastingu v jednotlivých státech je dnes také měřítkem jejich kulturní vyspělosti”*²⁷⁸. Nízký počet rozhlasových koncesionářů je pro náš stát *„balance žalostná,*

²⁷⁷ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

²⁷⁸ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

Československa nedůstojná“²⁷⁹. Znamená to, že rozhlasová zaostalost řadila Československo někam, kam správně nepatřilo.

Konstruování pocitu ohrožení naší hýčkané identity kulturně vyspělého národa a vytváření souvislosti mezi pomalým přijímáním rozhlasové technologie a zaostalostí zasazuje rozhlas do technooptimistického myšlenkového proudu jako plodu osvícenství a modernity. Použitím příměru *Prušáci mezi Slovany* pak Lidové noviny pomocí narativizace **legitimizují** (Thompson 1990: 61) prozápadní orientaci Československa, což bylo plně v souladu s Hradní ideologií a naopak v opozici k proruské orientaci národní demokracie, se kterou majitel Lidových novin v námi sledované době politicky soupeřil. V rámci této prozápadní orientace se zvýznamňoval spíše příklad Velké Británie a Spojených států, Německa a Rakouska pak méně, Francie nejméně. Upřednostňování angloamerických zemí je patrné například z této věty: „*Nejkrásnějšího dosti učinění se americkým radioamatérům dostalo v Německu, které jak známo, nedovede ani tak dobře vynalézati jako zdokonalovati a prakticky využití důvtipu jiných mozků*“.²⁸⁰ I zde je patrná shoda s Masarykem, jemuž byl anglosaský duch zvláště blízký. Příliš velké zvýznamňování našeho zaostávání ale mohlo být považováno za odklon od Masarykova ideálu emancipovaného československého národa.

Podobná, ale přesto trochu odlišná, je identita českého národa jako **hudebního labužníka**, která využívá stereotypního (Burton, Jirák 2003: 197) vnímání Čechů jako muzikálního národa a je konstruována výrokem: „*hudební jemnost českého ucha*“.²⁸¹ Náročný český posluchač vyžaduje technicky kvalitnější vysílání, než s jakým se spokojí v cizině, kde „*mají menší smysl pro hudbu, a proto se tam věc přijímá mnohem blahovlnněji*“²⁸². Stojí za zmínku, že toto je v analyzovaných textech jediný případ, ve kterém Češi vychází ve srovnání se zahraničím lépe. Muzikálnost tak tvořila významnou část české národní identity.

5.1.9 Zahraničí

Identita zahraničí se v textech objevuje velmi často, a to pod označením *cizina*, *cizí* (například zkušenosti), *zahraniční*. Rozlišili jsme identitu **vyspělého zahraničí**, se kterým texty porovnávají rozvoj čs. rozhlasu. Patří sem státy kulturně a ekonomicky vyspělé, tedy západní Evropa a USA: „*porovnání s počtem radiových amatérů ve vyspělých zemích evropských*“²⁸³,

²⁷⁹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

²⁸⁰ „Význam krátkých vln“ Pp. 11 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 450

²⁸¹ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

²⁸² „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

²⁸³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

„v *bohaté Americe, kde technický pokrok není ničím omezen*“²⁸⁴. Vztahu k tomuto druhu zahraničí se budeme věnovat v části 5.2.7. Druhou identitou je **daleké zahraničí**, které představují vzdálené rozhlasové stanice, jejichž vysílání posluchači touží zachytit. Zde se na vyspělost nehledí a platí „čím vzdálenější, tím lepší“. Fenoménu okouzlení geografickou vzdáleností se blíže věnujeme v části 5.4.3c).

5.2 Vztahy

5.2.1 Posluchač – rádio

Složitý a dramatický vývoj vztahu mezi posluchačem-nováčkem a rádiem líčí s nadsázkou a svým proslulým barvitým jazykem Karel Čapek v textu *Muž a krystal*.

V první fázi je vztah **toužebný**. Rádio nejprve vyvolává u nováčka prudkou touhu zmocnit se ho: „*vidíte-li ji u někoho, vypukne ve vás potřeba vypůjčit si ji*“.²⁸⁵ Původcem děje je zde *potřeba*, posluchač je pasivizován. Každá touha činí toužící osobu zranitelnou. V tomto případě se oslabený nováček stává snadnou kořistí majitele rádia a zároveň agitátora, který mu vnutí „*delší přednášku*“²⁸⁶ o fungování rozhlasu a poté mu rádio půjčí.

V další fázi, která popisuje pokus zprovoznit rádio, je budován **vztah mezi lovcem a lovnou zvěří**, přičemž rádio jako lovec má zpočátku zřetelně navrch: „*anténa se vám zlomyslně otočí kolem krku, nohy se vám zamotají do uzemnění a z drátu sluchátek se utvoří smyčka, do níž jste chycen*“.²⁸⁷ Části rádia jsou antropomorfizovány, čímž autor zvyšuje dramatický účinek a efektivněji buduje obraz rádia jako něčeho úmyslně zlého, nebezpečného a agresivního, nadaného vlastní vůlí. Ani zde nemá posluchač na průběh děje žádný vliv, dokonce nemá pod kontrolou ani své tělo (*nohy se zamotají*). Krize dosahuje svého vrcholu, když je posluchač „*lapený do sítě*“²⁸⁸ a rádio na chvíli zdánlivě vítězí. I v této kritické chvíli si ale posluchač zachovává svou morální převahu člověka nad technikou, neboť autor ho označuje jako „*dravce*“²⁸⁹ (*byť lapeného do sítě*).

Nakonec ale posluchač nad rádiem vítězí a vztah se obratem mění na **vztah vítěze a poraženého**. Posluchač-vítěz rádiu oplácí jeho útoky stejnou mincí: „*pícháte do krystalu*“²⁹⁰,

²⁸⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

²⁸⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁸⁶ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁸⁷ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁸⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁸⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁹⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

„*napichujete vlnu*“²⁹¹. Zde je konečně posluchač původce děje, a to přímo aktivity bojové a agresivní, která buduje vztah nadřazeného vítěze k porobenému nepříteli. Posluchač využívá slabého místa, „*na němž je ten krystal lechtivý*“²⁹², a rádio jako zkrocené zvíře „*odpovídá tichým a trpělivým pochrchláváním*“²⁹³. Sloveso *odpovídat* a adjektiva *tichý* a *trpělivý*, stejně tak jako substantivum *pochrchlávání*, budují poslušnost, pasivitu, slabost a podřízenost rádia.

Zkrocené rádio a posluchač vstupují do fáze **vztahu sluha a pán**. Rádio „*začne hlasitě a jasně povídat*“²⁹⁴, začne tedy plnit svůj úkol, pro který je předurčeno. Neježe povídá, ale povídá dokonce *hlasitě a jasně*. Jeho poslušnost je tímto dovršena.

Zdánlivě ukončený souboj ale pokračuje dál. Situace se komplikuje a přestává být jasné, kdo je vítěz a kdo poražený. Ukazuje se totiž, že rádio (a následně také domácnost) k sobě posluchače přivázalo jednak fyzicky, drátem od sluchátek, a především duševně, svým zajímavým a neodbytným programem: „*budeme přivázáni za uši k svým čtyřem stěnám*“.²⁹⁵ Rádio tak svým specifickým užitím v domácnosti vtahuje posluchače do nového vztahu **vězně a vězňatele**. Dopad domácího poslechu rozhlasu na sociální izolaci publika prozkoumáme v části 5.3.3b).

V ostatních textech nacházíme jinou perspektivu, která nahlíží rozhlas jako hračku. Tento odlišný přístup k rádiu vyplývá ze dvou různých identit, které rádio nabývá – identity hračky a identity labyrintu. Vztah mezi **kutilem a hračkou** je budován například zde: „*kdo to nezkusil sedět (...) u jednoduchého aparátu, jež jste si sami sestrojili (...), ten neví, jaká je přímo v tom rozkoš*“.²⁹⁶ Fenomén kutilství prozkoumáme ještě v části 5.4.8.

V ostatních textech se setkáváme s **ochranitelským** vztahem mezi posluchačem a rádiem. Rozhlasový přijímač je v textech několikrát vykreslen jako bezbranné dítě, které je třeba chránit, o které se bojíme a které nazýváme zdrobnělinami (viz dětská identita rádia výše). Posluchač v jednom z textů dokonce „*přístroj ovine ženinou bluzou, jako opatruje a hřeje hospodyně těsto*“²⁹⁷. Zde jsme zřejmě svědky jisté podoby domestikace rádia, při které majitel právě nepoužívaný přístroj přikrývá textilem, podobně jako později lidé přikrývali televizor, aby se na něj neprášilo a byl ochráněn před slunečním zářením.²⁹⁸

²⁹¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁹² „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁹³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁹⁴ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁹⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

²⁹⁶ „Radosti radiofanůška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

²⁹⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

²⁹⁸ Viz například výsledky výzkumu zpracovaného v rámci diplomové práce Šicová, Zuzana. 2011. Život s televizí: Role a místo televize v každodenním životě vybraných seniorek. Brno: FSS MU.

5.2.2 Posluchač – rozhlas

Text Muž a krystal dále sleduje příběh posluchače, který zprovoznil rádio a tvoří si vztah k rozhlasovému vysílání. Druhým textem, který si vztahu posluchače a rozhlasu intenzivně všímá, je text Hlasatel a posluchač. Přesněji řečeno jde o vztah posluchače a rozhlasového hlasatele. Protože zde ale hlasatel nevystupuje jako individuum, ale jako hlas, kterým rozhlas promlouvá, rozhodli jsme se tyto dvě identity ztotožnit. Rovněž by bylo možné chápat hlasatele za zástupce Radiojournalu spíše než rozhlasu. I tuto interpretaci jsme odmítli, protože aktivity a vlastnosti, které se zde objevují, by příslušely všem rozhlasovým stanicím, pokud by jich v Československu existovalo víc. V těchto dvou textech jsme identifikovali několik podob vztahu posluchač – rozhlas:

a) **Rozhlas má nad posluchačem moc**, která podle autora článku vyplývá z určitých vlastností rozhlasové komunikace. Zaprvé je to její jednosměrná povaha. Rozhlas předkládal program, na jehož podobu neměl posluchač vliv: „někdy nám hlasatel říká a předkládá věci, o které nestojíme“.²⁹⁹ Je třeba si uvědomit, že v době vzniku tohoto textu existovala pouze jedna česky mluvená rozhlasová stanice a posluchač opravdu neměl možnost výběru, pokud neovládal cizí jazyk nebo pokud se nespokojil s poslechem hudby na nějaké zahraniční stanici. Kromě toho nebylo možné na levná krystalková rádia, kterých byla zpočátku většina, zahraniční stanice chytat: „krystalky na cizinu nestačí“.³⁰⁰

Autor dokonce přirovnává rozhlas k „osudu“³⁰¹ a „Pánubohu“³⁰², vůči nimž je člověk stejně bezmocný a kteří ho mohou libovolně trestat. Rozhlas stejně tak trestá své posluchače nechtěným (věci, o které nestojíme) nebo technicky nekvalitním programem (eufemisticky: „náš božský (...) dostal rýmu“³⁰³), nebo programem, který posluchače rozladí špatnými zprávami: „Někdy se v radiu něco popsuje a máme jen zlobení a trápení“.³⁰⁴ Situaci bezmocnosti shrnuje autor slovy: „Hlasatel dělá si s námi, co chce. Jsme v jeho moci. (...) Ale nemůžeme nic dělat. My na hlasatele nemůžeme. Jsme zkrátka – budiž to řečeno bez obalu – na něho krátcí (...) On nám může říkat, co chce, my jemu nic! Na nás pouze a jediné jest:

²⁹⁹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

³⁰¹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰² „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰³ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547.

³⁰⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

*poslouchat!*³⁰⁵ Pocit bezmoci je v textu silně zdůrazňován modálními slovesy *chtít* a *moci* a záporným zájmenem *nic*.

Musíme si klást otázku, proč posluchač rozhlas prostě nevypnul, stejně jako čtenář odkládá noviny, když se mu jejich obsah nelíbí. Napovědět může následující výrok ze stejného textu: „*ty tisíce mu musí poslouchat. Ano, my hlasatele poslouchat musíme, vždyť oznamuje program (...) neboť nikdy nevíme, nepropásneme-li nějakou senzaci, něco jedinečného*“.³⁰⁶ Vidíme tedy, že k moci rozhlasu přispívá další specifická vlastnost rozhlasové komunikace, a tou je kontinuální, neopakovatelný proud rozhlasového vysílání, který v posluchači vzbuzuje obavy z toho, že by mohl něco zajímavého *propásnout*.

b) Rozhlas má nad posluchačem moc také proto, že posluchač po rozhlasovém vysílání **touží**: „*čekáme na jeho slova dychtivěji a připraveněji, než na exposé ministerského předsedy*“.³⁰⁷ Podřízenost zde buduje aktivita *čekat*, spolu s příslovcem *dychtivěji* a srovnáním s *ministerským předsedou*. Jak jsme viděli výše, stejný vztah touhy byl konstruován také mezi posluchačem a rozhlasovým přijímačem jako artefaktem.

c) Pravidelné, opakované poslouchání rozhlasu naznačuje až jakousi **závislost na rozhlase**: „*dnes a denně naslouchají hlasateli (...) tu posluchač rozhlasu bojuje velký boj se sebou: rád by už spal, (...) ale hlasatel, (...) mu čte stále ještě nějaké zprávy. Posluchač si myslí, což kdyby bylo něco senačního*“.³⁰⁸ Též jinde: „*den za dnem čekám, co zas večer schystal*“.³⁰⁹ O velké přitažlivosti poslechu svědčí sloveso *bojuje*, které naznačuje sílu závislosti či alespoň touhy po rozhlasových senzacích, které posluchač čelí. Je navíc ještě zdůrazněna blízkostí dalšího slova s kořenem „*boj*“ a adjektivem *velký* (*bojuje velký boj*). Dočítáme se dokonce, že posluchači u poslechu rozhlasu usínali: „*posluchač spí maje sluchátka na uších*“³¹⁰, v jiném textu též: „*spěte sladce při šplouchání éteru*“.³¹¹ Tento fakt si lze vyložit jako závislost, ale také jako akt intimity. Více o intimním vztahu k rozhlasu níže v bodě f).

d) Jeden z projevů mocenské převahy je ignorování slabšího partnera. Také **rozhlas posluchače ignoruje**. Výstižně a expresivně to autor líčí takto: „*Jeho božstvo je tam někde*

³⁰⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰⁸ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁰⁹ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

³¹⁰ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³¹¹ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

*vysoko a daleko. Jestliže voláme do sluchátek své protesty, křičíme-li, člověče, to si nech – jím to nehne, i když jsme ještě neuctivější. Zdá se, že ON nás prostě neslyší. Nebo nás jednoduše ignoruje. Nestojíme mu za to“.*³¹² Autor zde zaznamenal neinteraktivní povahu vztahu mezi rozhlasem a posluchačem pomocí protikladných aktivit *voláme, křičíme* versus *neslyší*. Ta vyplývá ze samotné povahy jednosměrné rozhlasové komunikace, ale může také odrážet špatné vztahy Radiojournalu s veřejností, o které se zmiňují jiné texty (viz 5.2.4).

e) **Rozhlas je vznešené božstvo, posluchač je obyčejný.** Mocenský vztah mezi posluchačem a rozhlasem místy nabývá podoby vztahu mezi božskou entitou (viz božská identita rozhlasu výše) a posluchačem, který může nabývat identity náboženského horlivce (viz výše), nebo častěji prostého věřícího, který k božstvu vzhlíží. Podřízenost božskému vzniká v důsledku nepochopitelnosti rozhlasové technologie: *„je to prostě zázrak, již se nesnažím pochopit to, sklonil jsem se před faktem“.*³¹³ Příslovce *prostě* a *již* podtrhují definitivnost tohoto výroku. Sloveso *sklonil jsem se* vyjadřuje posluchačovu podřízenost rozhlasové technologii. Vztah mezi božským a obyčejným posiluje skutečnost, že rozhlas k posluchači promlouvá ústy neviditelného hlasatele, který se proto jeví být *„nějakým božstvem. Je záhadný a nezjevitelný jako bůh. Je proto také tak nedostupný a vznešený. Nám, obyčejným posluchačům, jeví se tedy hlasatel jako božská síla, nedostupná a nezbadatelná (...) zříme HO, svého hlasatele, sedícího na obláčku nad námi, ale pořád ještě nepředstavitelného, neboť jeho obličej nevidíme, ježto září a svítí“.*³¹⁴ Mocenská převaha rozhlasu vyvolává v posluchači strach a pokoru: *„A člověk ráno vstane, pohlédne nedůvěřivě na svůj radioaparát a myslí si bojácně a pokorně, zda milost Radiojournalu stojí nad námi“.*³¹⁵ Zde je patrná velká míra nadsázky, se kterou autor textu mocenskou převahu rozhlasu nad posluchačem konstruuje. Domníváme se, že tím dochází k zlehčování situace, v důsledku čehož čtenář nebere výtky vůči rozhlasu vážně.

f) Vztah mezi posluchačem a rozhlasem je ale mnohvrstevnatý a rozporuplný a posluchač není zcela bezmocný, jakkoliv nás autor v první části textu přesvědčoval o opaku. **Posluchač má moc nad rozhlasem**, rozhlas mu slouží: *„Často máme také dojem, že hlasatel rozhlasu je naším osobním sekretářem. Stává se často, že nám začne vypravovat něco, co jsme chtěli právě*

³¹² „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³¹³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

³¹⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³¹⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

*vědět, nebo že diskretně zmlkne právě ve chvíli, kdy už toho máme dost a chceme spát“.*³¹⁶
V tomto případě je v silnější pozici posluchač, který když *chce*, tak rozhlas *zmlkne*. Rozhlas, resp. rozhlasový hlasatel, je zde explicitně označen za posluchačova podřízeného (osobní sekretář). Moc posluchače se vyjevuje také ve chvílích, kdy je vůči rozhlasu kritický („*hlasatel říká a předkládá věci, o které nestojíme*“³¹⁷) a hlasitě protestuje, když se mu něco nelíbí: „*voláme do sluchátek své protesty, křičíme (...)* jsme ještě *neuctivější*“.³¹⁸

g) Vztah mezi rozhlasem a posluchačem je **intimní**. Rozhlas přinášel prvním posluchačům jistě zcela novou a neobvyklou zkušenost, kterou nebylo možné zažít s žádným jiným médiem té doby. V důsledku své akustičnosti byl rozhlas mimořádně sugestivní, oslovoval publikum individuálně (na rozdíl od filmu) a živě a neopakovatelně (na rozdíl od gramofonu). McLuhan nazýval rozhlas pro jeho intimitu „kmenovým bubnem“, který zvrátil celé směřování a smysl literární (ne-kmenové, individualistické) západní civilizace tím, že obnovil model intenzivní vtaženosti a probudil kmenové vzpomínky západního člověka: „Podprahové hlubiny rozhlasu jsou nabitý rezonujícími ozvěnami kmenových trub a starobylých bubnů. Přichází k nám se zdánlivou přímostí osobního kontaktu, která je soukromá a intimní, zatímco v naléhavější rovině je vskutku podprahovou dozvukovou komorou s magickou schopností zahrát vzdálené a zapomenuté akordy“ (McLuhan 1991: 276-279).

Síla tohoto neobvyklého zážitku je patrná ze slov: „*A onen podivný pocit, ta zvláštní, možno říci diskretní situace! Když to začne, máme dojem, že hlasatel sedí těsně u naší postele*“.³¹⁹ Redundantní opakování *podivný – zvláštní – diskretní* v jediné větě zdůrazňuje nezvyklost situace jednak samotným opakováním, ale také tím, že autor pro tak nezvyklou situaci nenachází slov. Slova *a onen, ta, možno říci* hovoří nikoliv o faktech, ale o dojmech, jak ostatně dokládají použitá slova *pocit* a *dojem*. Příslovce *těsně* vypovídá o zakoušení důvěrné blízkosti.

Tato důvěrnost byla bezpochyby umocněna ještě tím, že mnozí poslouchali rozhlas v posteli, jejíž drátěná matrace sloužila jako anténa: „*radiu, jak známo, nasloucháme v posteli*“.³²⁰ O tom, že to byla tehdy obvyklá praxe, svědčí vsuvka *jak známo*. Tento fakt

³¹⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³¹⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³¹⁸ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³¹⁹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³²⁰ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

zmiňují ještě čtyři další texty.³²¹ Postel byla prostorem, který byl jistě vnímaný, zvláště konzervativnějšími lidmi, za výsostně intimní. Dokládá to tento výrok: „*neodolal ani pokušení každého amatéra poslouchati v posteli*“.³²² Použitím slova *pokušení* zde autor implicitně říká, že poslouchat rozhlas v posteli je jakýmsi prohřeškem. Slovo *každého* pak naznačuje, že se jednalo o velmi rozšířenou praxi. Podobně též v Bassově básni je postel považována společností za choulostivé téma, zdroj studu a součást morálky, jejíž porušení je přirovnáno ke zradě intimity:

„O loži manželském se málo píše básní.

Je stud to snad? Morálka století?

(...)

Kdo odváží se zraditi intimitu vlastní

a na otázky tyto odvěti?

Já sám se nebojím chváliti svoje lože

neb nové krásy tvého světa, Bože,

přijímám v jeho měkkost zastřenou“³²³

Vstup rozhlasu do intimní sféry domácnosti byl zřejmě vnímán rozporuplně. Posluchači měli zpočátku nutkavý pocit, že se musí chovat tak, jako by byl hlasatel v místnosti fyzicky přítomen, a chovat se k němu slušně: „*že na nás je chovati se tak, jako kdyby v ložnici seděla nějaká cizí byt' vítaná návštěva*“³²⁴ a podivuhodně velmi obdobně v jiném textu: „*jako byste měl doma návštěvu, které ze slušnosti musíte dopřát sluchu*“.³²⁵ Posluchači si sice přáli poslouchat rozhlas, jeho přítomnost v domácnosti, ba přímo v ložnici, v nich ale vzbuzovala rozpaky. Tato ambivalence je patrná z použití protikladných adjektiv *cizí byt' vítaná* (návštěva). Rozhlas jako host je zde vnímán jako narušitel privátního prostoru, neboť slovo *cizí* je spojeno se slovem *vítaná* spojkou *byt'* (opačného účinku by byl býval autor dosáhl použitím spojky „*ale*“: *cizí, ale vítaná*). Tuto interpretaci podporují také slova *musíte* a *ze slušnosti* v druhé citaci.

³²¹ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79, „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81, „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81, „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³²² „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³²³ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

³²⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³²⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

Poslech rozhlasu z postele podle našeho názoru urychlil domestikaci rádia, protože obešel začleňování rozhlasu do neutrálních místností a vpustil rádio skokově rovnou do intimního prostoru ložnice a postele. Jednalo se ale zřejmě jen o krátké období. Poté, co bylo rádio technicky zdokonaleno a území bylo pokryto kvalitním signálem, přestal se zřejmě poslech v posteli praktikovat a rádio se usídlilo v obývacím pokoji. Druhá vlna poslechu rozhlasu v posteli přišla mimochodem v 50. letech, když se na trhu objevilo přenosné tranzistorové rádio s bateriovým napájením (Bijsterveld, van Dijck 2009: 130).

Dalším aspektem, který přispíval k pocitu intimity, byl fakt, že rozhlas byl zřejmě poslouchán především večer, tedy v tu část dne, která bývá vyhrazena právě intimním činnostem. Tuto zmínku nalézáme hned v sedmi textech, například zde: „*Den za dnem čekám, co zas večer schystal*“.³²⁶ Důsledkem domácí konzumace rozhlasového vysílání je kromě proměny chápání privátna také sociální izolace posluchačů. Tento aspekt budeme analyzovat v části 5.3.3b).

Jak jsme ukázali, nabývá vztah mezi posluchačem a rádiem/rozhlasovým vysíláním mnoha podob. Pokusíme se proto o krátké shrnutí.

Moc rádia a rozhlasu nad posluchačem se projevuje, když:

1. Rádio jako artefakt a rovněž rozhlasové vysílání vzbuzují touhu.
2. Rádio je technicky složitý přístroj, který posluchač jen obtížně zprovožňuje. Tento fakt lze ale vnímat také jako bezmoc rádia, neboť snižuje atraktivitu rádia jako spotřebitelského zboží.
3. Princip fungování rozhlasové technologie je pro laika nepochopitelný, rozhlas tím nabývá silnou magickou či božskou identitu.
4. Rozhlas si svým kontinuálním, neopakovatelným, nepozdržitelným a sugestivním vysíláním vynucuje pozornost posluchače a buduje až posluchačskou závislost.
5. Rozhlasová komunikace je jednosměrná a neumožňuje posluchači téměř žádnou míru aktivní participace.

Moc posluchače nad rádiem/rozhlasem se projevuje, když:

1. Rádio slouží posluchači jako hračka.
2. Rádio je malé, zranitelné, je třeba ho chránit.

³²⁶ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

3. Rozhlas posluchači slouží, neboť mu něco poskytuje (vysílací program) a jako takové se může stát předmětem kritiky.
4. Při poslechu rozhlasu je možné chovat se aktivně – brouzdat éterem a hledat cizí stanice.

Mocensky ambivalentní je pak intimní vztah mezi rozhlasem a posluchačem, neboť posluchače obohacuje (*vítaná návštěva*) a zároveň ruší (*cizí návštěva*).

5.2.3 Posluchač – rozhlasový hlasatel

Jak jsme již zmínili výše, je obtížné vést jasnou hranici mezi rozhlasovým vysíláním a rozhlasovým hlasatelem. V jednom aspektu ale rozhlasový hlasatel vystupuje jednoznačně sám za sebe, a to tehdy, když s ním posluchač navazuje **parasociální vztah**, tedy důvěrný vztah k člověku, kterého nezná osobně, ale pouze virtuálně prostřednictvím média, v případě rozhlasu dokonce pouze pomocí sluchu. V jednom z textů se posluchač snaží představit si neviditelného hlasatele jako konkrétní osobu: „*Často máme také dojem, že hlasatel rozhlasu je naším osobním sekretářem (...) A teď si představujeme, jak náš společník a sekretář asi vypadá (...) A tu sníme: Je starý? Je mladý? Jaké nosí kravaty? Má knírek nebo vypadá jako herec?*“³²⁷ Parasociální interakce a existence mediálních celebrit je fenomén, který byl poprvé pozorován právě u rozhlasu, ale doprovází také všechna pozdější masová média.³²⁸

Zdá se, že první rozhlasoví posluchači měli obtíže považovat rozhlas za neosobní médium a k osobě hlasatele, který k nim rozhlasem promlouval, si tvořili osobní vztah. Někdy měli pocit, že si rozhlasový hlasatel vynucuje jejich pozornost („*žádá na vás, abyste ji pořád poslouchal*“³²⁹) a oni nemají dost drzosti, aby ho odmítli: „*jako byste měl doma návštěvu, které ze slušnosti musíte dopřát sluchu*“.³³⁰ Vazba dopřát sluchu je nominalizací, která eufemisticky zjemňuje podřízenost posluchače rozhlasu a spolu se slovy *návštěva* a *slušnost* naznačuje, že podřízený vztah mezi posluchačem a rozhlasem je zde založený na společenských konvencích, které autor pozoruhodně vztahuje i na neživou věc, totiž rozhlas. Posluchači se tedy *ze slušnosti* zdráhali rozhlas vypnout, neboť jim připadal jako živá bytost (host), kterého by takovou

³²⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³²⁸ Termín „parasociální interakce“ poprvé použili psychiatr Wohl a sociolog Horton v článku pro časopis Psychiatrie v roce 1956. Zkoumali reakce právě rozhlasových posluchačů na určité fiktivní osoby, zejména jednu hlasatelku, která ve večerním vysílání smyslně oslovovala posluchače jako svého milého a zvala ho, aby si s ní „lehl na pohovku a nechal se hladit po vlasech“. Mnoho osamělých mladých mužů pak do rádia poslali tisíce nabídek k sňatku (Giles 2012: 85, 86).

³²⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81.

³³⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81.

neslušností zranili. Jsme zde svědky obtíží, s jakými se raní rozhlasoví posluchači vyrovnávali s jednosměrnou rozhlasovou komunikací.

5.2.4 Veřejnost – Radiojournal, průmysl, stát

Vztah budovaný v Lidových novinách mezi občany a institucemi, které rozhlasové vysílání zprostředkovávaly (výrobci rozhlasových přijímačů, Radiojournal, stát), můžeme označit jako **kritický**. Veřejnost se snažila aktivně prosazovat své zájmy, především kvalitní program a cenově dostupné rozhlasové přijímače. V tomto úsilí se na její stranu stavěl Radioklub československý a tisk, a to nejen Lidové noviny: „*Pražské listy občan. stran*”³³¹ *počaly útočit na Radiojournal*“.³³² Jinde pak: „*redakce denního listu je často posledním útočištěm radioamatérů, kteří by za každou cenu chtěli dosíci nápravy v programové části rozhlasu*“.³³³

Rovnováhu mezi zájmy veřejnosti a podnikatelskými zájmy výrobců a Radiojournalu narušují monopolizační tendence jak výrobců, tak vysílatele a tyto jsou v textech kritizovány: „*výroba přístrojů (byla donedávna – pozn. aut.) ohrožena tím, že povolení k výrobě se bude udělovati jako monopolní právo (...) a vysílání zpráv a uměleckých programů (je stále ještě – pozn. aut.) vázáno nevhodnou formou monopolní administrativy*“.³³⁴ Zatímco v průmyslu bylo nebezpečí monopolizace zažehnáno, v případě vysílání se to nepodařilo, což bylo Lidovými novinami kritizováno: „*monopol Radiojournalu úplně zklamal*“³³⁵, „*nepochopitelné monopolisování a centralisování vysílání rozhlasu*“.³³⁶

Předmětem ostré kritiky se stává především Radiojournal, předmětem jehož podnikání je podle Lidových novin věc veřejného zájmu, do které má veřejnost a stát právo mluvit. Kritika Radiojournalu poněkud polevila poté, co se jeho spoluvlastníkem stal stát. Jisté věci byly ale Radiojournalu vytýkány i poté, například nedostatečná komunikace s koncesionáři. Radiojournal byl kritizován za to, že své publikum „*bezohledně*“³³⁷ ignoruje, když nedostatečně vysvětluje svoje záměry a tím „*budí zbytečné rozčilení a nedůvěru*“³³⁸. O co hůře, byl podezírán, že toto pomíjení veřejnosti je z jeho strany „*úmyslné*“³³⁹.

³³¹ Nepodařilo se nám dohledat, o jaké noviny, či skupinu novin, se jedná.

³³² „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

³³³ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

³³⁴ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

³³⁵ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

³³⁶ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³³⁷ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³³⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³³⁹ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

V jednom textu se Lidové noviny s nelibostí pozastavují nad tím, že Radiojournal stojí mimo kontrolu veřejnosti: „*společnost více méně nekontrolovaná veřejností a jí také neodpovědná*“.³⁴⁰ Tato letmá zmínka z roku 1926 se prozíravě dotýká důležitého aspektu veřejné kontroly nad médii, který byl v této době ještě prakticky neznámý. BBC, první médium veřejné služby na světě, bylo totiž do této formy přetransformováno teprve v následujícím roce.

Lidové noviny konstruovaly identitu aktivní a kritické veřejnosti, která se podílela na fungování společnosti a účastnila se rozhodování o veřejných věcech (viz též identita veřejnosti jako zainteresovaného subjektu výše). Vztah státu a veřejnosti byl budován jako vztah suverénního občana a státu, který občanům slouží: „*Je na státní správě, aby bezodkladně přistoupila k splnění těchto podmínek*“.³⁴¹ Veřejnost se u státu dovolává například vyřešení technických nedostatků rozhlasového vysílání nebo zrušení monopolu Radiojournalu. Jak jsme již ukázali výše, odpovídal takový emancipovaný vztah veřejnosti ke státním institucím Masarykově ideálu důsledného demokraticismu.

5.2.5 Veřejnost – Lidové noviny

Vztah Lidových novin a veřejnosti, tak jak byl prezentován v analyzovaných textech, lze označit za **spojenecký**. Lidové noviny otevřeně hájí zájmy posluchačské veřejnosti vůči státu (např. tlak na zjednodušení koncesního řízení), Radiojournalu (mimořádně silná kritika, mnohdy konkrétní a konstruktivní, doprovázena doporučením, např. jak zlepšit komunikaci s posluchači) nebo průmyslu (apelováním na výrobu levných rádií). Lidové noviny explicitně formulují poslání tisku obecně vůči rozhlasové veřejnosti takto: „*Redakce denního listu je často posledním útočištěm radioamatérů*“.³⁴² Adjektivum *posledním* poukazuje na to, že tisk (tedy nejen Lidové noviny) je dokonce nejvěrnějším spojencem veřejnosti a stojí na její straně i tehdy, když ji ostatní spojenci již opustili (například spolky, politické strany). Radioamatéři byli jen malým výsekem veřejnosti, nicméně se dá předpokládat, že stejným způsobem se Lidové noviny zastávaly i jiných částí veřejnosti. Mediální obraz tisku jako zástupce veřejnosti byl v souladu s Masarykovou vizí demokratického uspořádání Československa. Konstruování novinářské profese jako služby veřejnému zájmu zároveň legitimizovalo prospěšnost existence nezávislého tisku a posilovalo profesionalizaci žurnalistiky.

³⁴⁰ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

³⁴¹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

³⁴² „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

5.2.6 Lidové noviny – státní správa

Před analýzou tohoto vztahu je třeba si uvědomit, že zájmy Hradu a československé vlády se nemusely nutně shodovat. Jakkoliv se Lidové noviny deklarovaly jako nadstranické, mohl se přesto jejich postoj ke státní správě mírně lišit podle toho, jaká strana či koalice byla zrovna u moci a jaká strana měla ve svém portfoliu ministerstvo pošt a telegrafů, které spravovalo rozhlas. Jak jsme již psali v části 3.6, proti vládám, které byly v námi sledovaném období u moci, nemohly mít Lidové noviny zvláštní výhrady, neboť všechny z nich s Hradem spolupracovaly. Jako problematické mohly ale Lidové noviny vnímat obsazení postu ministra pošt a telegrafů lidovci, a to předsedou Československé strany lidové a římskokatolickým knězem Janem Šrámkem v období od 9. prosince 1925 do 18. března 1926 a Františkem Noskem po 12. říjnu 1926. Když jsme ale srovnávali texty, které vycházely v těchto obdobích, s ostatními články, nenašli jsme žádnou změnu v hodnocení činnosti státní správy nebo ministerstva pošt a telegrafů. Texty oscilovaly mezi jednoznačnou podporou vlády (například text *Československý broadcasting*³⁴³) a poměrně ostrou, ačkoliv nikdy ne destruktivní, kritikou (*Rozvoj čs. rozhlasu*) bez zjevné souvislosti s tím, jaká vláda byla zrovna u moci.

Podobně pestrý obraz jsme získali, když jsme se zaměřili pouze na texty, které vyšly v období lidoveckého držení ministerstva. Text z 26. ledna 1926, tedy po dvou měsících Šrámkova vedení, přináší ostrou kritiku státní organizace rozhlasového vysílání: *„nepochopitelné monopolisování a centralisování vysílání rozhlasu v neodborných rukou pod státní patronací a z nedobře pochopeného státního zájmu“*.³⁴⁴ O pár vět dál se pak autor zřejmě přímo opírá do konzervativního vedení ministerstva: *„Konzervativní správa, která nedovede probudit ještě ani nyní sama dostatečný zájem o tak dobrou věc, jako je rozhlas“*.³⁴⁵ Jen o necelý týden později ale vychází úplně opačně laděný článek: *„U nás (...) se obrací teprve nyní vývoj rozhlasu směrem, který měla sledovati rozhlasová správa již dříve“*.³⁴⁶ Plný chvály na ministerstvo je rovněž text *Budoucnost čs. radiofonie*³⁴⁷ ze stejného týdne.

Z těchto zjištění vyvozujeme závěr, že Lidové noviny neměnily svůj obsah podle toho, jaká politická strana byla zrovna u moci, a zůstávaly tak skutečně **nadstranické**. V tom se chovaly masarykovsky, neboť se pokoušely povznést nad stranické šarvátky a sledovat, stejně jako on, především zájem občanů a republiky, potažmo rozhlasu, který považovaly za společensky prospěšnou instituci.

³⁴³ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

³⁴⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁴⁵ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁴⁶ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

³⁴⁷ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

5.2.7 Československý národ, stát – zahraničí

Vztah československé veřejnosti k zahraničí byl konstruován ve 20 textech, tedy ve více než 80 % textů výzkumného souboru, přičemž většina z těchto textů konstruovala k zahraničí jednoznačně **ponížený vztah**. Dělo se tak v několika směrech. Zaprvé byla zjevná snaha vybudovat si u vyspělých států dobrou pověst. Zadruhé měli autoři textů tendenci se neustále s vyspělými státy srovnávat, přičemž z tohoto srovnávání vycházelo Československo téměř vždy jako ten horší.

Komunikace se zahraničím nespočívala jen v našem poslechu cizích stanic. Také československý rozhlas byl slyšen v zahraničí a tato skutečnost byla vnímána jako něco vzrušujícího a závazného. Snaha zalíbit se Evropě je výstižně vyjádřena tímto souvětím: „*Evropa o nás ví, Evropa čeká!*“³⁴⁸ Kvalitní rozhlasový program slyšitelný v zahraničí byl jedním ze způsobů, jak si vybudovat v zahraničí „dobrou pověst“³⁴⁹. Submisivní vztah k cizině vyznačuje mimoděk například z následující formulace, ve kterém je názor domácího publika kladen až na druhé místo: „*neboť poslouchá naše programy i cizina a konec konců ani naši amatéři nejsou společnost, kterou možno přehlížeti*“.³⁵⁰ Vyjádření „*cizina nás nazývala Prusáky mezi Slovany*“³⁵¹ pak ukazuje, že svoje národní sebehodnocení zakládáme na názorech jiných národů.

Při srovnávání poměrů v československém rozhlasovém vysílání s poměry v zahraničí si texty všímají výhradně našich nedostatků, například: „*u nás není ani odborníků, kdežto v Německu*“³⁵² nebo „*naše republika (...) stále pokulhává za ostatní Evropou*“³⁵³. Srovnávaly se buď kvalitativní vlastnosti, např. úroveň programu (celkem v deseti textech), nebo kvantitativní vlastnosti, typicky počet abonentů nebo vysílačů (celkem v šesti textech). Československý rozhlas z tohoto srovnání vyšel vždy hůře. Ostatní státy to zkrátka dělaly buď lépe, nebo více a rychleji, často pak obojí. Počty článků zde uvádíme proto, že se jedná o mimořádně vysoký podíl a jedná se tedy zřejmě o téma, které silně rezonovalo mediální agendou Lidových novin.

Argumentování příkladem ze zahraničí je nástroj modu **legitimizace** (Thompson 1990: 61) prostřednictvím racionalizace. Poukazuje se totiž na to, že když rozhlas dosahuje úspěchů v cizině, je to vynález, který je životaschopný a zaslouhuje si i naši pozornost. Operuje se dále

³⁴⁸ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

³⁴⁹ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

³⁵⁰ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

³⁵¹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

³⁵² „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

³⁵³ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

tím, že rozhlas vzniká v bohatých státech jako důsledek jejich vyspělosti („*To je ovšem, namítne se, možno jen v bohaté Americe, kde technický pokrok není ničím omezován*“³⁵⁴) a zároveň pak sám tuto vyspělost dále zvyšuje, např. svým lidovými výchovným působením. Tím se naznačuje, že analogicky také u nás přítomnost silného rozhlasu prokáže naši již dosaženou kulturní a ekonomickou úroveň a následně ji ještě zvýší.

Mezi státy, které byly dávány za příklad, byly nejčastěji jmenovány Spojené státy americké (zmíněny celkem 16x), Anglie (11x) a Německo (6x). Rusko se objevilo jen jednou a to spíše v negativním významu: „*dokonce i sovětské Rusko se horečně snaží vyrovnat se jiným pokročilým zemím*“.³⁵⁵ Slovo *dokonce* a aktivita „*snaží vyrovnat se*“ naznačuje, že Sovětský svaz (*sovětské Rusko*), bylo považováno za zaostalou zemi a možnost, že bychom mohli za takovou zemi zaostávat, byla alarmující. Jednoznačná orientace na západní, především anglosaský prostor, byla plně v souladu se stejnou zahraniční orientací Masaryka. Negativní hodnocení Sovětského svazu útočilo nepřímou na pozice komunistů. Můžeme zde tedy identifikovat skrytě pracující modus **fragmentace** (Thompson 1990: 65), pomocí kterého se Lidové noviny vymezovaly vůči Sovětskému svazu a jeho příznivcům.

5.2.8 Tisk – rozhlas

V žádném z textů jsme neidentifikovali žádný útok Lidových novin na rozhlas, ani náznak nějaké animozity. Naopak, přístup Lidových novin byl buď neutrální, častěji však vstřícný, až **ochranitelský**. Je třeba ale zdůraznit, že takto byl vztah budován k rozhlasové technologii, nikoliv k Radiojournalu, který byl naopak cílem soustavné kritiky a Lidové noviny samy sebe považovaly za „*poslední útočiště*“³⁵⁶ nespokojených zákazníků Radiojournalu.

Zcela explicitně je formulován vztah Lidových novin a rozhlasu zde: „*snahou Lidových Novin je podporovat zdravý vývoj čs. rozhlasu, který má prospěti všem*“.³⁵⁷ Druhou větu v tomto souvětí chápeme jako odůvodnění věty první, přesněji tedy: podporujeme rozhlas, **protože** má prospěti všem. Důvodem podpory rozhlasu ze strany Lidových novin byla tedy všeobecná prospěšnost rozhlasu pro celý náš národ, či dokonce lidstvo. Opět se zde setkáváme s doznívajícím vlivem ideálů osvícenství. Lze se domnívat, že podnikání motivované nejen honbou za ziskem, ale také altruistickou snahou přispět dobré věci a pocitem morální odpovědnosti za stav a budoucnost lidské civilizace, tak typické pro rané rozhlasové vysílání ve

³⁵⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁵⁵ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁵⁶ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

³⁵⁷ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303.

všech evropských zemích a dokonce i v USA, bylo zřejmě přítomné také v novinovém vydavatelství a zřejmě i v jiných oborech podnikání. Zatímco dnes se firemní étos realizuje hlavně v oblasti ekologické (tedy technopesimistické), před sto lety podnikatelé považovali za svou mravní povinnost přispět pokroku (technooptimistická motivace). Z výše citované věty lze vyčíst ještě následující: Lidové noviny nebudou podporovat jakýkoliv rozvoj rozhlasu, ale pouze ten *zdravý* (t.j. správný), přičemž si zřejmě vyhrazují právo posoudit, jaký rozvoj zdravý je a jaký nikoliv. Mají tak ambici fungovat jako arbitr, který spoluutváří podobu rozhlasového vysílání.

Některé noviny měly k rozhlasu postoj **odmítavý**. Důvodem byly údajně námitky nikoliv *věcné* (kam by asi spadaly obavy z rozhlasu jako možné mediální konkurence), ale blíže neupřesněné důvody osobní: „*Některé politické*³⁵⁸ *listy brojily nedávno proti vysílání mše (...)* *Bylo to tažení proti rozhlasu, jež má spíše pozadí osobní než věcné*³⁵⁹. Dalšími „znepřátelenými“ novinami byly katolické listy, které zpočátku vedly „*dlouhý boj proti rozhlasu*³⁶⁰“ a rozhlasovým přenosům mše, neboť se církve bála odlivu věřících z kostela. Píše se konkrétně o Věstníku katolického duchovenstva (oficiální list katolické církve), který ale nakonec k rozhlasu zaujal smířlivější postoj (více viz 5.2.10).

5.2.9 Radiojournal Praha – Radiojournal regiony

Jako žádoucí je budován vztah **kolegiální spolupráce** („*nejtěsnější vzájemnou součinnost*³⁶¹) založené na tvůrčí volnosti, rovnoprávnosti a autonomii: „*Neznamená to, že menší stanice v Brně, v Bratislavě a jinde nebudou se moci slyšeti v celém státě a v cizině. (...) Ohlásí-li kterákoliv stanice vynikající program, bude jen v zájmu prestiže čs. hudby, aby se vysílala zároveň a přímo z atelieru toho kterého města silnou stanicí pražskou (...). Jednotlivá města, jímž (...) zaručí vedení čs. broadcastingu plnou akční volnost*³⁶². Realita byla nejspíš jinde, jak dokládá jiný text, který negativně hodnotí stávající závislost regionálních odboček na pražské centrále: „*pobočky (...) budou opět odkázány na milost Prahy*³⁶³. Zároveň se za správné

³⁵⁸ Toto tvrzení podporuje náš předpoklad uplatněný při konstrukci výběrového souboru, že totiž pro získání neutrálního obrazu rozhlasu bylo třeba zvolit nadstranický titul, do jehož textů by se nepromítala jeho stranická orientace.

³⁵⁹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁶⁰ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁶¹ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

³⁶² „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁶³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

považuje **zdravé soupeření** jednotlivých stanic: „budou takto moci závoditi ve výběru a uspořádání svých programů“.³⁶⁴

Tímto způsobem se mimochodem prezentovaly jako ideální vztahy nejen v rámci Radiojournalu, ale v celém státě. Je příznačné, že se automaticky, bez nutnosti ospravedlnění a vysvětlení, počítá s tím, že ústřední vysílací stanice bude zbudována v Praze.³⁶⁵ Tento text odráží vztah Čechů a Slováků, ve kterém si Češi nepřipouštěli, že by mohlo být státní uspořádání jiné, než čechocentristické a zároveň měli pocit, že jednají se Slováky jako s rovnocenným partnerem. Jen nepřímo se zmiňuje v jednom z textů návrh jistého prof. dr. V. Nováka³⁶⁶, který na jednání vlády navrhoval umístit hlavní vysílací stanici do středu republiky (do Brna nebo do Olomouce).

5.2.10 Církev – rozhlas

Vztah katolické církve a rozhlasu je hlavním tématem textu Rozhlas a kostel.³⁶⁷ Podle autora prošel tento vztah vývojem od otevřeného **boje** ze strany katolických listů a církevních činitelů po jisté **smíření** poté, co církev prostřednictvím svého oficiálního listu přiznala, „že radio může míti v ohledu církevním velmi veliký význam“.³⁶⁸

Hlavním důvodem odmítavého postoje ze strany církve byl strach z odlivu věřících z kostela, příčinou změny postoje pak bylo uvědomění si, že rozhlas může církvi naopak pomoci upevnit či rozšířit vliv mezi ty věřící, kteří z nějakého důvodu nemohou být fyzicky přítomni na mši („v nemocnicích a na samotách“³⁶⁹). Církev ale stále trvala na tom, že rozhlasem lze přenášet jen mešní hudbu a nikoliv samotnou mši svatou, k osobní účasti na níž je „každý katolík v neděli povinen“³⁷⁰. Přesto k přenosům mše v této době docházelo, jak dokládá např. Patzaková (1935: 139) a koneckonců také sám text Rozhlas a kostel, který zmiňuje: „listy brojily nedávno proti vysílání mše z kostela karlínského a basiliky smíchovské“.³⁷¹ Zdá se tedy, že v rámci církve existovalo více proudů, které se neshodly na tom, jak by měl vztah rozhlasu a církve vypadat.

³⁶⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

³⁶⁵ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

³⁶⁶ Jedná se zřejmě o Vladimíra Nováka, profesora obecné a technické fyziky na brněnském VUT a též rektora VUT v letech 1910–1911 a 1921–1922.

³⁶⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁶⁸ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁶⁹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁷⁰ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁷¹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

Rozhlas mohl být vnímán katolickou církví za faktor, který byl schopen ovlivnit nejen poměr sil mezi církví a ateistickou částí veřejnosti, ale také mezi katolickou církví a odštěpenou Církví československou, o jejichž sporu jsme se již zmiňovali. Rozhlas zde mohl sehrát roli negativní (oslabení vazby na prostor katolického kostela), pozitivní (oslovení věřících, kteří objektivně nemohli do kostela přijít), nebo zklidňující, jak naznačuje tento výrok: „*správa vysílací stanice při duchovních řečech nemohla připustit řeči polemických a agresivních a že by se řeči tyto musily pohybovat v mezích ryze pozitivních*“³⁷² *důkazů*“³⁷³. Mocenské zájmy církve ovlivňovaly nejen vztah církve k rozhlasu, ale také mediální obraz rozhlasu tak, jak byl prezentován nejširší veřejnosti. V tomto ovlivňování mediální agendy stály podle autora na straně katolické církve blíže neurčené „*některé politické listy*“³⁷⁴ a oficiální Věstník katolického duchovenstva.

Zájmy církve poznamenaly dokonce samo fungování rozhlasu, a to prostřednictvím ministra pošt a telegrafů, kterým byl po zhruba tři měsíce³⁷⁵ katolický duchovní Msgr. Jan Šrámek³⁷⁶. Šrámkův vliv na rozhlas v zájmu katolické církve se projevil tím, že „*nedělní kostelní hudba se v radiu zmrskla na zmenšené ukázky (...) hudebních produkcí a vyzvánění zvonů k velké mši*“.³⁷⁷ Expresivní slovo *zmrskla* naznačuje, že zmenšení bylo podle autora příliš velké. Tento počín nicméně autor vzápětí hodnotí tak, že to „*byla dobrá iniciativa*“³⁷⁸, neboť byla kompromisem mezi konzervativními a liberálními věřícími.

Autor textu zaujímá v tomto rozporuplném vztahu mezi rozhlasem a církví smířčí pozici. Vyjadřuje pochopení pro obavy církve a zároveň fandí rozhlasu. Použití trpného rodu a zakrytí původce děje („*mezi církevními činiteli se vyslovovala obava*“³⁷⁹) zjemňuje vyhrocenost sporu a naznačuje, že autor vůči církvi není v jasné opozici. To také dosvědčuje o kus dál věta: „*Obavy (církve – pozn. aut.) byly do jisté míry oprávněny*“.³⁸⁰ Autorovo nadšení pro rozhlas a odpor k církevní rigidnosti je naopak patrný z věty: „*vyhovělo se všem radiovým amatérům, těm hodným, kteří rádi poslouchají, i těm, již v církevním rozhlasu spatřovali jakési porušení*

³⁷² Pokud autor Lidových novin parafrázoval Věstník katolického duchovenstva přesně a tento list skutečně použil slova „*positivních důkazů*“, jednalo by se o zvláštní a zajímavý průnik pozitivistického diskurzu do diskurzu katolické církve.

³⁷³ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁷⁴ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁷⁵ Od 9. prosince 1925 do 18. března 1926.

³⁷⁶ Jan Šrámek, český římskokatolický kněz a zakladatel Československé strany lidové, byl ministrem v téměř všech prvorepublikových vládách a jedním z nevlivnějších politiků v zemi.

³⁷⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁷⁸ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁷⁹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁸⁰ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

svatého obrádu“.³⁸¹ Církevní odpůrci rozhlasu jsou zde postaveni proti *těm hodným* a jsou tak implicitně označeni za „ty nehodné“. Váha jejich argumentu je pak snížena zájmenem *jakési* a zřejmě lehce ironickým adjektivem *svatého*.

Vztah mezi Lidovými novinami a Hradem na jedné straně a církvemi na straně druhé byl utvářen snahou o nábožensko-konfesijní toleranci, která v sobě ale skrývala lehce pejorativní názor na katolickou církev, kterou velká část, především české části Československa, vnímala jako zdiskreditovaný nástroj bývalé habsburské moci. Zároveň je ale třeba učíst tradičně silné postavení Lidových novin na Moravě, která byla vůči katolické církvi méně kritická.³⁸² Článek odráží tuto nejednoznačnou situaci a snahu nalézt kompromis mezi věřícími a ateisty, stejně jako mezi jednotlivými církvemi.

Pro nevěřící intelektuály nabízí autor toto smířlivé východisko: „*neboť dobrou hudbu církevní si každý inteligent poslechne rád*“.³⁸³ Ortodoxní katolíci museli ocenit autorův respekt k Věstníku katolického duchovenstva: „*Tolik asi praví úřední orgán katolického duchovenstva. Je to řeč rozumná, jež svědčí o jisté pokrokové pružnosti*“³⁸⁴. Spojení pokrokové pružnosti s konzervativní katolickou církví má zřejmě oslovit moderně smýšlející katolíky. Jiné církve pak byly uklidněny konstatováním: „*Námítka, že by i jiné náboženské společnosti mohly užívat ke svým účelům radia, nepadá na váhu. Taková věc se jím zabrániti nemůže*“.³⁸⁵

Autor se postavil diplomaticky také k oběma katolickým osobnostem, o kterých se v textu zmiňuje, k Janu Šrámkovi a Methodu Zavoralovi. Jakkoliv nebyl Jan Šrámek u Masaryka příliš oblíben,³⁸⁶ schvaluje autor jeho zásahy do rozhlasového vysílání slovy: „*Byla to dobrá iniciativa*“.³⁸⁷ Více chvály ale v textu získává Masarykovi bližší opat Zavoral³⁸⁸: „*opat Zavoral, duchaplný muž, homiletik světové úrovně, zasloužilý o naši republiku, muž, o němž mluví s respektem i ti, kdož v zásadě jsou proti jeho bílé říze*“.³⁸⁹ Autor zde možná naráží přímo na Masaryka, který byl sice evangelík, ale s opatem Zavoralem ho pojilo blízké pouto (Balík,

³⁸¹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁸² Zatímco v Čechách zbylo katolické církvi po odštěpení Církve československé 70 % věřících, na Moravě a ve Slezsku to bylo bezmála 90%. Ještě výraznější byl rozdíl mezi počtem ateistů v Čechách (640 000) a na Moravě (55 000) (Kárník 2000: 318).

³⁸³ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁸⁴ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁸⁵ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁸⁶ viz např. článek historika Pavla Kosatíka online zde: <http://cs-magazin.com/index.php?a=a2004091059> (12. 4. 2016).

³⁸⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

³⁸⁸ Metoděj (Method) Jan Zavoral, římskokatolický kněz, opat premonstrátského kláštera v Praze na Strahově, působil do roku 1925 jako senátor za Československou stranu lidovou.

³⁸⁹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

Hloušek, Holzer, Šedo 2003: 65). Method Zavoral se přátelil také s Karlem Čapkem, jehož pohřeb v roce 1938 organizoval.

5.3 Názory

5.3.1 Rozhlas a vyspělost státu

Úroveň rozvoje rozhlasového vysílání je v textech dávána otevřeně do přímé souvislosti s ekonomickou a kulturní vyspělostí země, přičemž ekonomická vyspělost je uváděna jako příčina a kulturní vyspělost jako důsledek rozvinutého rozhlasu: „*v cizině, kde počet účastníků dosahuje statisíce, mají ovšem také již bohatý průmysl a obchod*“³⁹⁰, „*stupeň dokonalosti broadcastingu v jednotlivých státech je dnes také měřítkem jejich kulturní vyspělosti*“³⁹¹. V dalším textu se dočítáme: „*pak má náš rozhlas vyhráno a kulturní naše úroveň vystoupí o stupínek výše*“.³⁹² Konstruování takové příčinné souvislosti je typickým znakem utopického technodeterminismu, neboť prezentuje technologii jako příčinu pozitivní společenské změny.

Poměrně velký prostor v textech získává názor, že stupeň rozvoje československého rozhlasu dostatečné úrovně zdaleka nedosahuje. Většina z příčin pomalého rozvoje československého rozhlasu, které texty jmenují, byla popsána také v literatuře a my jsme se jim podrobně věnovali v kapitole 3.4.2. Jsou to:

- chybějící domácí výroba rozhlasových přijímačů;³⁹³
- drahé rozhlasové přijímače z dovozu;³⁹⁴
- nekvalitní rozhlasové přijímače;³⁹⁵
- černé radioamatérství;³⁹⁶
- málo vysílacích stanic;³⁹⁷
- nekvalitní vysílací stanice (slabé, s malým dosahem);³⁹⁸
- vysoké abonentské poplatky Radiojournalu;³⁹⁹

³⁹⁰ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁹¹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

³⁹² „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

³⁹³ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61, „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

³⁹⁴ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61, „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68, „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

³⁹⁵ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

³⁹⁶ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

³⁹⁷ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

³⁹⁸ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57, „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

- omezující legislativa, složité koncesní řízení;⁴⁰⁰
- nezajímavý rozhlasový program;⁴⁰¹
- zdoluhavé řešení těchto problémů ze strany státu.⁴⁰²

Kromě toho texty uvádějí další příčiny, které se v literatuře neobjevily:

- diskreditace rozhlasu neodborným veřejným předváděním a/nebo na nekvalitních přístrojích;⁴⁰³
- diskreditace rozhlasu pomluvami;⁴⁰⁴
- monopol Radiojournalu;⁴⁰⁵
- potenciálně také monopol na výrobu rádií, ke kterému nakonec nedošlo.⁴⁰⁶

Tyto skutečnosti vstupují nejen do souvislosti příčinné (jsou příčinami zaostávání či přímo ohrožení samotné existence rozhlasu: „*u nás vzrůstal počet abonentů tak vleklým tempem, že to ohrožovalo trvání rozhlasu vůbec*“⁴⁰⁷), ale také důsledkové (jsou důsledky špatných rozhodnutí státu, průmyslu nebo Radiojournalu).

Další zmiňovanou příčinou zaostávání byla příliš krátká existence rozhlasu, respektive průmyslu na výrobu rozhlasových přijímačů. Tato skutečnost byla ale přirozeným průvodním jevem každého zavádění nové technologie a nebyla proto považována za důsledek nějakého chybného rozhodnutí: „*Československý průmysl na výrobu bezdrátových přístrojů pro telefonii i pro telegrafii je příliš mladý. Nelze se tedy diviti, že máme zatím v obchodě jen málo přístrojů*“.⁴⁰⁸

Naopak příčiny úspěchu, tedy budování souvislosti mezi určitými událostmi a úspěchem čs. rozhlasu, se v textech objevovaly zřídka. To souvisí se zvýznamňováním zaostávání (více viz 5.4.1). Pokud se už tyto příčiny v textech objevují, pak jde o:

³⁹⁹ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61, „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴⁰⁰ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68, „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46, „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445, „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

⁴⁰¹ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

⁴⁰² „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁰³ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴⁰⁴ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴⁰⁵ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61, „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁴⁰⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁴⁰⁷ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴⁰⁸ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

- propagační výstavy;⁴⁰⁹
- úspěšné lobování průmyslu ve prospěch zrušení monopolu na výrobu rádií;⁴¹⁰
- existence čs. průmyslu na výrobu rádií;⁴¹¹
- státní regulace dovozu nekvalitních rádií ze zahraničí;⁴¹²
- nové vysílače v Praze a Brně zprovozněné v únoru 1926.⁴¹³

5.3.2 Oprávněnost rozhlasu

Dosavadní úspěchy rozhlasu jsou pro mnohé autory potvrzením jeho významu a zárukou budoucího růstu: „*Kdo srovnává statistiky o vzrůstajícím počtu přijímacích bezdrátových stanic (...) dochází k nezvratnému přesvědčení, že broadcasting není věcí pouhé zábavy, nýbrž že se stal důležitým činitelem kulturním, vědeckým, zpravodajským, politickým, s nímž musí počítati každý národ a každý stát*“.⁴¹⁴ Roztáčí se zde jakási spirála falešného dokazování ze sebe samého – minulé úspěchy rozhlasu jsou mediálně prezentovány jako důkaz budoucích úspěchů. Autor apeluje na rozum použitím slov *statistiky* a *nezvratné přesvědčení* a **legitimizuje** (Thompson 1990: 61) tak význam rozhlasu pomocí racionalizace.

5.3.3 Sociální dopady rozhlasu

Vnímání technologií jako příčin společenských změn je výsostně technodeterministická perspektiva. Explicitně je tento názor formulován například zde: „*svět se (v důsledku rozhlasu – pozn. aut.) trochu změní*“.⁴¹⁵ Autoři se ovšem lišili v názoru na to, jestli tyto změny budou pro společnost spíše dobré, nebo špatné.

5.3.3a) Rozhlas osvobozuje

Typicky utopickým tématem je myšlenka osvobození člověka prostřednictvím techniky – osvobození od limitů našeho fyzického těla, osvobození od útlaku mocných (emancipace žen, sociálně slabých), osvobození od pout přírodních zákonů. Toto téma se objevuje pouze v jednom textu, jehož autor si všímá toho, jak rozhlas osvobozuje zvuky a roznáší je po prostoru: „*dokud se jich nechopí vlna 550, aby je osvobozené nesla v dál! Romantická*

⁴⁰⁹ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

⁴¹⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁴¹¹ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴¹² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴¹³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46, „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴¹⁴ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴¹⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

*technika!*⁴¹⁶ Rozhlas zde sice osvobozuje zvuky, ale jsou to zvuky vytvářené člověkem (v tomto případě hudba) a je to tedy člověk, koho rozhlas tímto způsobem osvobozuje a umožňuje mu komunikovat na velké vzdálenosti. V době, kdy všechny kouty naší planety nebyly ještě odkouzleny snadnou dopravní dostupností, se pak takové překonávání vzdálenosti jevílo jako *romantické*. Paradoxně to byl rozhlas a další komunikační média, která svět tohoto kouzla postupně zcela zbavila. Stejný text zmiňuje také svobodu rozhlasového posluchače při brouzdání éterem: „*chyťají (...) vlny ze všech konců, jak je právě napadne*“.⁴¹⁷ Svoboda překračovat pomocí rozhlasu státní hranice nicméně nebyla ve svobodném Československu 20. let důležitým tématem.

Zcela chybí zmínka o tom, že by rozhlas mohl emancipovat části veřejnosti vyloučené nebo oslabené z důvodu genderu, věku, etnika nebo fyzického handicapu (ženy, seniory, slepce, národnostní menšiny), například tím, že by jim poskytl snadnější a levnější přístup ke kultuře nebo vzdělání. Jedinými vyloučenými skupinami, které jsou v této souvislosti zmíněny, jsou lidé žijící v odlehlých koutech republiky („*broadcasting má větší význam pro vesnice a zapadlé osady než pro města*“⁴¹⁸) a především pak lidé sociálně slabí: „*a rozhlas, tak jako v jiných městech evropských, probouje si cestu i k vrstvám méně majetným*“.⁴¹⁹ Požadavek na lidovost rozhlasu byl poměrně silně zdůrazňován, viz část 5.4.4.

5.3.3b) Rozhlas spojuje nebo izoluje?

Většina autorů považovala rozhlas za prostředek **spojení se světem**. Cizí města a státy naplňovaly naše spoluobčany před sto lety vcelku pochopitelně větší touhou a rozechvěním než dnes. Rozhlas slovy básníka „*zvučí rytmem světa*“ a *svět se (...) proměnil v úl bzučící u tvých uší*“.⁴²⁰ Jeden z textů má tento požadavek dokonce v titulku a ještě zdůrazněný vykřičníkem: „*Spojte se se světem!*“.⁴²¹ Touha překonat provinční dějiny „malého češství“, jak o něm mluví Jan Patočka (2006: 299), byla v politice Masaryka silně přítomná. Konstruování obrazu širokého světa jako vzrušujícího a přitažlivého prostoru tuto Masarykovu koncepci nepřímou podporuje. Rozhlas je pak rámován jako prostředek k dosažení této světovosti.

Někteří autoři naopak budovali souvislost mezi poslechem rozhlasu a **společenskou izolací**. Sociální izolace během konzumování mediální technologie je klasickým dystopickým

⁴¹⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴¹⁷ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302.

⁴¹⁸ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

⁴¹⁹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴²⁰ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁴²¹ „Spojte se se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

tématem, které je velmi aktuální i dnes, v souvislosti s rozvojem digitálních médií. Takový pohled stojí v protikladu k tvrzení technooptimistů, že technologie lidi sblíží. Argumentace dokazující izolaci rozhlasových posluchačů se opírala o skutečnost, že rozhlasové vysílání bylo konzumováno v rámci domovů. Rozhlas tak doslova stahoval lidi z veřejného prostoru do domácností. Karel Čapek to vyjádřil v jednom z textů takto: „*Dříve lidé chodili z domu, aby někde něco slyšeli, buď muziku, nebo mnoho řeči; nyní budou chodit domů, aby něco slyšeli*“.⁴²² Čapek zde polemizuje s tehdy rozšířeným názorem, že rozhlas spojí člověka se světem („*řiká se, že kdo poslouchá rádio, je ve styku se světem*“⁴²³) a přináší jiný, doplňující pohled na věc, který sice tento názor přímo nevyvrací, ale komplikuje ho: „*ale zapomíná se, že kdo poslouchá rádio, je hlavně ve styku se svým domovem, protože sedí doma*“.⁴²⁴ Ještě jednou tuto myšlenku shrnuje v paradoxu: „*Člověk bude sedět doma, aby byl ve styku se světem*“.⁴²⁵ Čapek zde nepopírá, že bude člověk ve spojení se světem, ale poukazuje na jeho stažení z lokálního veřejného prostoru.

Tuto izolaci hodnotí Čapek negativně: „*nové bude, že budou k domácímu krbu přivázáni víc než dosud a pevněji, protože budou přivázáni drátem. Nebyly jenom vynalezeny vlny v éteru, nýbrž nová pouta domova; budeme přivázáni za uši k svým čtyřem stěnám; blahoslavené vězení domova, z něhož jsme prchali, nás bude držet na drátku (...) Hrozí nám propuknutí nebyvalých domácích ctností*“.⁴²⁶ Autor zde volí poměrně expresivní a negativní slova jako *vězení*, *pouta*, třikrát se zde opakuje přičestí *přivázáni*, a to dost hrozivě nikoliv provazem, ale *drátem* a ještě navíc *za uši* (autor naráží na drát od sluchátek). Čapek tvrdí, že s příchodem rozhlasu *hrozí propuknutí* (domácích ctností), což evokuje nemoc či přímo epidemii, způsobenou rozhlasem. Zároveň ale tuto děsivou vizi budoucnosti zmírňuje katachrézemi (konkrétně oxymórony), tedy spojuje logicky nespojitelná pojmenování: *blahoslavené vězení*, *propuknutí ctností*. Stejnou metaforu použil i jinde v témže textu: *bezdrátové dráty, tajemně jednoduchý*. Čapkův text je v hodnocení dopadů rozhlasu nejednoznačný a tyto katachrézy jsou jedním z prostředků, kterými tuto nejednoznačnost buduje.

Zajímavé je spojování *domova* a *ctností*. Otvírá se zde dichotomie, kterou dnes už tak ostře nevnímáme: domov versus ulice, ctnost versus neřest.⁴²⁷ Rozhlas měl podle Čapka posílit

⁴²² „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴²³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴²⁴ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴²⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴²⁶ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴²⁷ Opět se zde setkáváme s hlavní binární opozicí podle Lévi-Strausse, kterou je kultura a příroda.

složku domova, tedy zkvalitnit rodinný život a potírat neřesti ulice. Se stejným názorem se setkáváme také v literatuře. Pokorný cituje zakladatele Radiojournalu, Eduarda Svobodu: „Ti, kteří vzdalují se od rodinného krbu, přilnou opět ke své rodině a nebudou již pokoušeni (...) aby vyhledávali noční místnosti. Tím stane se radio nejlepší zbraní v boji proti alkoholu“ (Svoboda in Pokorný 2008: 56). Jinde: „nesčetné děti teď tráví večery nasloucháním rozhlasu místo nebezpečného pobíhání po ulicích“ (časopis Radio-Journal, 1927, in Pokorný 2008: 215). Ve skutečnosti rozhlas spíše začal stírat rozdíl mezi domovem a ulicí, neboť vnesl ulici do domova („Člověk bude sedět doma, aby byl ve styku se světem“⁴²⁸). Posílil tak modernitou odstartovaný proces stírání rozdílů mezi tradičními dichotomiemi, například mezi kulturou a přírodou, globálním a lokálním.⁴²⁹

Čapek předvídá nejen izolaci posluchače vůči vnějšímu světu, ale také **izolaci v rámci domácnosti**, v důsledku poslechu se sluchátky na uších: „*Ale sedí-li váš bližní se sluchátky na uších, nedívejte se na něho; ponechte ho jeho tichému vytržení (...)* Je to trochu *příšerný pohled*. Připomíná to *Macbetha*, jenž *sám mezi všemi přítomnými vidí ducha Bancova*. Máte *stálý dojem blázna, ovšem tichého, dokonce velmi tichého. Odejďeme po špičkách*.“⁴³⁰ Autor nabádá ostatní členy domácnosti (zřejmě manželky a děti), aby posluchače *ponechali*, dokonce se na něj ani *nedívali* a *odešli* potichu pryč. Izolaci autor nazývá *vytržením* a hodnotí ji negativně (*příšerný pohled, blázen*). Izolace posluchače je dále vyjádřena adjektivem *tichý (blázna, ovšem tichého, dokonce velmi tichého)*. Vystává zde obraz osamocенého a nekomunikujícího (*tichého*) podivína (*blázna*). Domácnost se v důsledku individuálního poslechu pomocí sluchátek pravděpodobně štěpila genderově. Manžel poslouchal rádio a žena s dětmi zůstala z poslechu vyloučena, což mnohdy pociťovala jako frustrující. Moores cituje britskou pamětnici: „Poslouchat mohl vždy jen jeden z nás a tím člověkem byl můj manžel. My ostatní jsme seděli kolem jako mumie“ (Moores 1988: 24).

Téma individualizace se objevuje implicitně také v textu *Rozhlas a kostel*, ve kterém se referuje o boji katolických novin proti rozhlasu a jeho přenosů mší, a to kvůli obavám z malé návštěvnosti kostelů, přičemž tyto obavy považuje autor textu za „*do jisté míry oprávněné*“⁴³¹. Kostel byl tedy dalším veřejným prostorem, který sloužil po staletí jako důležité místo setkávání a sociální interakce, jehož společenská funkce byla v důsledku rozhlasového vysílání

⁴²⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴²⁹ Roger Silverstone píše, že typickým rysem modernity 20. století je hybridizace, která narušuje naši schopnost rozlišovat mezi tradičními dichotomiemi, jakými jsou například příroda a kultura, soukromé a veřejné nebo realita a fantazie (Silverstone 2003: 54-56).

⁴³⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴³¹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

vnímána jako ohrožená. Katolická církev již podobnou negativní zkušenost s novou mediální technologií měla, a to s knihtiskem, který zlevnil tisk bible, podstatně rozšířil možnosti její individuální četby, oslabil pozici kněze a přispěl k šíření reformace. Domácí rozhlasový poslech mše oslaboval rétorickou sílu kázání, protože připravoval projev kněze o jazyk těla. Nedokázal zprostředkovat přenos rituálních úkonů, které bohoslužbu doprovázejí. Na rozhlasové posluchače mše nemohla působit výtvarná výzdoba kostela, jehož samotná fyzická existence se mohla náhle jevit jako zbytečná. Rozhlasový poslech mše ale především rozbíjel společenství věřících a neumožňoval účast na svatém přijímání.

Zcela jiným druhem sociální izolace je vyloučenost způsobená nikoliv specifickou posluchačskou praxí, ale v důsledku příliš brzkého, nebo naopak příliš pozdního přijetí nové mediální technologie. Obecně se v procesu sociálních změn vyvolaných například nástupem nové technologie objevují ve společenské izolaci málo početné skupiny, nejdříve inovátorů a raných osvojitelů, na konci pak opozdílů (každá skupina tvoří zhruba 16 % populace, viz Rogersova křivka, kapitola 3.4.2). V analyzovaných textech je tato sociální vyloučenost patrná. Raný osvojitel vnímá svou izolaci takto: „*Bohužel* však lidé toho nechápou a musí to zůstat v duši do doby, dokud se nepřiblíží jiný radiofanoušek (...) Nikdo nemá tušení, jak je člověku, když dostává vlnu nějaké nové stanice (...) Nikdo by tomu nevěřil, ale je to pravda“.⁴³² Zvýznamnění se zde konstruuje pomocí slov *tušení* (nemít tušení je důraznější, než nevědět), *nevěřil* a *pravda* (buduje se obraz izolovaného jedince, kterému se nevěří, ale on zná pravdu) a samozřejmě opakováním zájmena *nikdo*. Izolace, která může být někdy vnímána jako něco vznešeného, je zde hodnocena fanouškem jako něco nežádoucího (modální částice *bohužel*). Raný osvojitel by rád sdílel své nadšení s ostatními lidmi, spřízněnou duši ale nalézá jen mezi sobě podobnými: „*chtěl by všem povídat o radosti radiofanouška (...)* musí to zůstat v duši do doby, dokud se nepřiblíží jiný radiofanoušek“.⁴³³ Stejný text přináší na okraj postřeh, že fanoušci bývají pro svou zapálenost vysmíváni: „*mnohým lidem to dává podnět třeba i k děláni vtípů na takové horlivce*“.⁴³⁴

Ovšem také jedinci z opačného spektra Rogersovy křivky se cítí jako vydědění. Reflexi tohoto pocitu přináší text Olomucký orloj a to vedle, který líčí dojmy autora z propagace rozhlasu před olomouckým orlojem a lítost na odcházejícím starým světem: „*Byl jsem snad sám, který s hlubokým smutkem v srdci postřehl, že to není zvuk valčíku a zvuk staré zvonkové*

⁴³² „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁴³³ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁴³⁴ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

hry, ale že to tu zněl ryk velkého boje dvou od sebe vzdálených staletí“.⁴³⁵ V tomto případě se ale nejedná o pozdního osvojitele rozhlasu (v únoru roku 1926, kdy vznikl tento článek, ještě většina lidí rozhlas osvojený neměla), ale spíše o pozdního osvojitele modernity.

5.3.3c) Organizace času

Jedním z doprovodných znaků modernity je přesná organizace času a jeho standardizace mezi různými teritoriálními oblastmi. Ze sociálního hlediska je koordinace času předpokladem pro kontrolu geografického a sociálního prostoru. Všechna periodická média (tedy již nejstarší periodické noviny) organizovala čas, dlouho ale jen nenásilně, v jednotkách měsíců, týdnů, dnů, popř. dělila den na ráno a odpoledne (raníky a večerníky). Rozhlas byl prvním médiem, které začalo fázovat den s přesností na minuty, a to nejen časově strukturovaným programem, ale také ohlašováním přesného času, kterým rozhlas synchronizoval v celém státě nejen čas, ale také na něj navázané společenské dění. Rozhlas posluchačům umožňoval simultánní zakoušení časového momentu, ve kterém mohli všichni posluchači prožívat současně tytéž události. Moores nazývá tento proces rozhlasové strukturace privátního času a simultánně prožívaných pravidelných rozhlasových rituálů „domestikací standardního národního času“ (Moores 1993: 86), v rámci které se ve Velké Británii vytvářela kolektivní národní identita. Ve 30. letech se některé rozhlasové programy (hudební koncerty) vysílaly simultánně dokonce na území celé Evropy a přispívaly tak k formování jednotné evropské identity.

Zkušenost časové strukturace byla vnímána jako něco nového a neobvyklého a byla reflektována především v textu *Na vlnách*: „*Vlna 550 se rozechvěje podle evropského programu přesně o dvacáté hodině*“⁴³⁶. Jinde v témže textu: „*zírají elektrické hodiny neúprosně projevující postup času k hodině dvacáté*“.⁴³⁷ Příslovce *neúprosně* a sloveso *zírají* jsou konotovány negativně, zrcadlí se v nich tlak, který autor zakoušel. Také adjektivum *elektrické* zdůrazňuje strojově nelítostnou přesnost hodin. Vykřičník za větou „*Dvacátá hodina!*“⁴³⁸ podtrhuje důležitost dosažení právě tohoto přesného časového okamžiku. Hudebník v rozhlasovém studiu si připadá „*jako robot, který úderem dvacáté hodiny automaticky pozdvihne ruce a počne dělat hudbu*“.⁴³⁹ Časová organizace je zde reflektována jako jeden z průvodních jevů dehumanizace, která je patrná z příměru *jako robot*. Zajímavá je také nezvyklá nominalizace *počne dělat hudbu*, místo přirozenějšího *hrát*. Zatímco člověk *hraje*,

⁴³⁵ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁴³⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴³⁷ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴³⁸ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴³⁹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

robot *dělá hudbu*. Časová tíseň je patrná také z těchto vět: „*Jsmo osvobozeni na několik okamžiků a jen tikot hodinek (...) letí na vlnách, aby dával najevo, že rozhlas zůstává v činnosti. A začínáme znovu a znovu, až vyčerpáme sedmadvacet minut sonatové hudby (...) hrajeme na vlnách, až vyplníme svých sto minut hudby netto*“.⁴⁴⁰

5.3.3d) Neprostorová souběžnost

V textu *Na vlnách* autor nepřímou reflektuje jev, který sociologové nazývají časoprostorové rozpojení (time-space distancing, neologismus zavedený Anthony Giddensem (Giddens 1981: 4)). Giddens považuje oddělení času a prostoru za jeden z průvodních jevů modernity. Dochází k tomu, že dění v místě (například mediálního publika) je formováno společenskými vlivy, které jsou od místa značně vzdáleny (například události, která je publiku předkládána médií, často přímo v živém přenosu). „S rozlukou prostoru a času, kterou přinesla telekomunikace, byla souběžná zkušenost zbavena prostorové podmínky společného umístění. Začalo být možné prožívat události jako souběžné, přestože se odehrávaly na místech prostorově od sebe velmi vzdálených“ (Thompson 2004: 32). Tato zvláštní zkušenost prostorového oddělení publika a interpreta (při zachování časové souběžnosti) byla reflektována jako něco neobvyklého z pozice rozhlasového účinkujícího: „*začínáme sonatu jako stroje, neviditelné svému obecenstvu, ale stejně dobře slyšitelné zde, jako v dáli tisíce kilometrů! Divné obecenstvo, příšerně tiché a neviditelné, nevíš o něm nic, máš jen pocit, že tvé tóny nabyly nekonečné dalekonosnosti a že jen jimi jsi ve spojení s jinými tvory tobě podobnými!*“.⁴⁴¹ Neobvyklost zážitku naznačují vykřičníky na konci obou vět a slova *divné, příšerně*. V autorovi tento zážitek vyvolal pocit, že je *stroj*. O pocitu dehumanizace svědčí také část *s jinými tvory tobě podobnými* – autor pochybuje, zdali je jeho publikum vůbec tvořeno lidmi. Časoprostorové rozpojení je zde vyjádřeno protikladem *neviditelné* versus *slyšitelné*, tedy prostorově rozpojené, ale časově spojené. Stejnými adjektivy tuto propast zachytil i jiný autor: „*náš božský, neviditelný, ale slyšitelný*“.⁴⁴²

Prostorovou propast mezi interpretem a publikem zaznamenává, tentokrát ze strany publika také autor jiného textu: „*Nikdo z nás, tisíců, nedovede si představit, jak náš hlasatel vypadá. I máme pocit a dojem, že je nějakým božstvem. Je záhadný a nezjevitelný jako bůh (...) Sedí tak někde v neskutečnu a jen slyšíme, jak nám povídá (...) zda večer přijde k nám*

⁴⁴⁰ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁴¹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁴² „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

*z neviditelná a z nepomyšlitelná chléb duše jako jindy?*⁴⁴³ Oběma protagonistům tohoto vztahu (účinkujícím i posluchači) připadá situace *divná a záhadná*. Zásadní rozdíl je v tom, že rozhlasová strana je aktivní (vysílá) a publikum je pasivní. Zatímco ze strany vysílatele se publikum jeví pouze jako *divné a příšerné*, publiku se vysílatel jeví jako *vznešená, nedostupná, nezbadatelná, božská síla* či přímo jako *bůh*, jehož tvář rovněž není možné spatřit: „*neboť jeho obličej nevidíme, ježto září a svítí. Sedí tak někde v neskutečnu a jen slyšíme, jak nám povídá*“.⁴⁴⁴

Rozbití jednoty „tady a teď“ přerušuje vztah mezi společenskými činnostmi a jejich lokálním kontextem a mimo jiné tak osvobozuje společenské aktivity od omezení místními zvyklostmi a praktikami (Giddens 2003: 26). Karel Čapek v textu *Muž a krystal* zmiňuje, že rozhlasový posluchač bude hudbu poslouchat doma, neformálně oblečený: „*Člověk bude sedět doma, aby byl ve styku se světem (...) Sundá si límec, aby byl v opeře*“.⁴⁴⁵ Autor textu *Na vlnách* reflektoval tento aspekt jednoznačně pozitivně z pozice interpreta:

*„Výhoda naší intensivní práce je v tom, že nám jsou dovoleny toaletní úlevy, neboť ředitelství rozhlasu na příklad nejen že netrvá na fraku, nýbrž spokojí se se sákem, ba nemá dokonce nic proti tomu, abychom i to sako odložili, což působí velmi blahodárně na nervy. Lze též uleviti citům přiměřenými gesty k obraceči, ba možno i ztlumeně zasakrovat, neboť sykvami prý vlny pohrdají. Je to něco podobného, jako když člověk hraje doma a ví, že za zdí poslouchá soused-znalec.“*⁴⁴⁶

Autoři těchto dvou citovaných textů reflektují změny, které vnáší rozhlas do tvorby a recepce umění, v tomto případě hudby, a to pozoruhodně jak z pozice posluchače, tak také z pozice tvůrce. Rozhlas podle těchto dvou autorů zbavuje jak tvorbu, tak recepci hudebního díla jejich ritualizované podoby, která se doposud projevovala například tím, že tvůrce i konzument museli na sobě mít formální oděv (*frak, sako, límec*) a určitým způsobem se chovat (nevyjadřovat své pocity gesty a slovy, nebylo možné například *zasakrovat*). To měl

⁴⁴³ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁴⁴⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁴⁴⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴⁴⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

zřejmě Walter Benjamin⁴⁴⁷ na myslí, když psal o tom, že nová média (rozhlas, film, fotografie) osvobozují „umělecké dílo od parazitování na rituálu“ (Benjamin 1979: 22). Benjamin se domníval, že taková recepce umožní intenzivnější a autentičtější vnímání uměleckého díla a povede k emancipaci konzumentů (Volek 2012: 14). Podobně si Abercrombie a Longhurst⁴⁴⁸ všímají nižší míry ceremoniálnosti u masových publik ve srovnání s publikem tradičním, takzvaně jednoduchým (Abercrombie, Longhurst 1998: 58). Autor prvního citovaného textu (*„sundá si límec, aby byl v opeře“*⁴⁴⁹) hodnotí tuto vyvázanost z rituálu spíše negativně. Vidí v ní projev sociální izolace posluchače, který nově nekonzumuje operu v divadle na veřejnosti, ale doma.⁴⁵⁰ Neželi tedy přímo ztráty rituálu, ale varuje před rozpadem sociálních vazeb v důsledku domácí izolace rozhlasových posluchačů.

5.3.3e) Trvalá přítomnost

Rozhlas jako nová mediální technologie přinesl nový aspekt, do té doby neznámý, a to trvalou přítomnost spojenou s kontinuálním přísunem neustále se měnícího obsahu. Tato vlastnost, kterou mají také všechna pozdější elektronická média, bývá ve svých dopadech na lidskou psychiku vnímána rozporuplně. Námí analyzované texty tuto novou situaci reflektují velmi okrajově. Čapek ji vnímá negativně. Posluchač v jeho textu se cítí k rozhlasu přivázan, rozhlas si vynucuje jeho pozornost a on, ještě nezvyklý na tuto novou mediální formu, rozhlasu podléhá, jakoby neměl sílu říct rozhlasu „ne“: *„povídá kdesi cosi a vůbec žádá na vás, abyste ji pořád poslouchal, tak jako byste měl doma návštěvu, které ze slušnosti musíte dopřát*

⁴⁴⁷ Walter Benjamin, německý filozof a literární kritik, je zařazován teoretiky médií mezi představitele frankfurtské kritické teorie médií, od jejíhož hlavního proudu se ale lišil menší mírou skepse vůči masovým médiím. „Benjamin zaujímá pozici mezi skeptiky a těšiteli, tedy mezi stoupenci kritické teorie na jedné straně a vizionáři či obhájci radikálně emancipativních možností nových komunikačních technologií na straně druhé“ (Volek 2012: 9). Benjamin napsal v letech 1927 až 1933 pro berlínský a frankfurtský rozhlas několik desítek rozhlasových her pro děti, knižních recenzí a filozofických úvah. Zabýval se také ve spolupráci s Bertoldem Brechtem teoretickými úvahami o rozhlasu, například jeho osvětovou a výchovnou funkcí (viz jeho eseje *Reflexionen zum Rundfunk* z roku 1931 nebo *Der Autor als Produzent* z roku 1934). Jeho práci pro rozhlas a o rozhlasu zkoumala ve své studii *Walter Benjamin und der Rundfunk* z roku 1984 Sabine Schiller-Lergová. Zatímco ostatní představitelé frankfurtské školy považovali rozhlas za nástroj propagandy a pokleslé zábavy (Gilloch 2002: 156), Benjamin se domníval, že rozhlas by mohl umožnit aktivní participaci posluchačů na rozhlasovém vysílání, například formou rozhovorů s občany (Benjamin 1989: 1506).

⁴⁴⁸ Nicholas Abercrombie a Brian Longhurst vnesli do mediálních studií koncept rozptýleného publika jako třetího vývojového stupně po publiku jednoduchém a masovém. Jednoduché publikum bylo v přímém fyzickém kontaktu s producenty sdělení a zároveň si od nich zachovávalo velkou distanci, představení mělo ceremoniální charakter. Typickým příkladem jednoduchého publika je publikum operního představení, o které píše autor textu *Muž a krystal*. Příkladem ceremoniálnosti je zde „límec“.

⁴⁴⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in *Lidové noviny* 1926, r. 34, č. 81

⁴⁵⁰ Ztrátu kontaktu mezi interpretem a rozhlasovým publikem komentoval také Básník Otokar Březina v roce 1926: „Jemnosti unikají, ale co chceme od mechanismu, stroje? Je to jen vergl. Ale aby člověk měl plný dojem hudby, musí být blíže i sluchem, je tu potřeba také jisté distance, musíme vnímat nejen tu hudbu, nýbrž i pohyby hudebníků, kapelníka, výraz tváří, cítit tu práci vnější i vnitřní, musíme vidět, ba i cítit to perlení potu atd., ale to vše při rádiu není.“ (Ješutová 2003: 40).

sluchu“.⁴⁵¹ Jinde velmi podobně: „*rád by už spal, je už třiadvacet hodin, ale hlasatel, čili jeho osobní sekretář mu čte stále ještě nějaké zprávy*“.⁴⁵² Nehodnotícím způsobem ji zaznamenává autor textu Na vlnách: „*zaznějí (...) verše (...) aby se abonenti rozhlasu ani v pause nenudili*“.⁴⁵³ Tato vlastnost rozhlasu mohla u posluchačů vyvolávat až závislost, viz 5.2.2.

5.3.3f) Narušování starých pořádků

Moderní doba hluboce změnila podobu společnosti jak na institucionální úrovni, tak na úrovni každodennosti. Autor textu Středeční rozhlas píše o neobvyklé povaze rozhlasové komunikace jako o jedné z mnoha podob této ničivé síly modernity a reflektuje svou snahu se s ní vyrovnat.

Autor v tomto textu cituje z jistého projevu přenášeného rozhlasem. Mluvčí, podle obsahu projevu politik, není jmenován. Toto zamlčení naznačuje, že se jedná o osobnost natolik známou, že stačí citovat několik jejích vět a většina čtenářů se dovtípí. Z těchto indicií a také z obsahu projevu („*Naše politika musí být rozumná a poctivá*“⁴⁵⁴) usuzujeme, že se jednalo o projev Masaryka.⁴⁵⁵ Samotné citování z Masarykova projevu Masaryka samozřejmě podporuje, protože šíří jeho myšlenky. Zajímavější je ale zamlčení jeho jména, které buduje identitu Masaryka jako toho, jehož názory jsou natolik všeobecně známé, že již není třeba uvádět jejich autora. Snad se zde dokonce opět setkáváme s mytickou snahou zamlčet jméno, o které jsme mluvili v souvislosti se zmlčenou identitou rozhlasu. Tentokrát se ale zamlčuje z důvodu posvátného. Takové zamlčování autora rovněž vytváří dojem, jako by prezentované myšlenky nebyly sociálně a historicky zakotvené, a proto se také „zdá být nepředstavitelná otázka jejich konce“ (Thompson 1990: 66). Domníváme se, že se jedná o **reifikaci** (Thompson 1990: 66) ideologie Hradu pomocí strategie zvěčnění.

Autor si všímá toho, jak je tento rozhlasový projev rušen hlukem z okolí posluchače a konstatuje, že ještě nedávno by lidé považovali takové míšení posvátného⁴⁵⁶ a profánního za rouhání: „*Před několika lety by naše nervy takové směsi nesnesly. Před několika lety byli bychom považovali snad za blasfemii, že se připomínka nejvážnějších věcí ozývá uprostřed*

⁴⁵¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁴⁵² „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁴⁵³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁵⁴ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁴⁵⁵ Masaryk často formulovat tento požadavek (dělat rozumnou a poctivou politiku), viz např. Čapek, Karel: *Hovory s T.G.M.*, 1990: 130) nebo tzv. První poselství T. G. Masaryka přednesené po svém návratu do vlasti dne 22. prosince 1918.

⁴⁵⁶ Prezidentský úřad byl za první republiky držen v až posvátné úctě. Někteří historici mluví v případě Masaryka o kultu osobnosti, viz Šedivý, Ivan. 2007. T. G. Masaryk: zrozen k mýtu in *Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, č. 1, s. 14-16

halasu a tartasu denního shonu“.⁴⁵⁷ Autor zde reflektuje zneklidňující dopady modernity, která svým hlukem a překotností útočila na lidské smysly a rozbíjela tradiční hodnoty. Autor tvrdí, že on sám se s těmito změnami vyrovnává dobře. Přizpůsobil se rychlému tempu a složitosti moderní doby: „*Ale vepluvše rychle ve mnohonásobnou složitost a kvapící překotnost novodobého dění, naučili jsme se najít krásu i v tříšti pravědních vjemů a rozeznati moudré slovo i v rachotu setrvačnicků života. A shledali jsme, že obávané disharmonie jsou jen zdánlivé. Suverén život mísí klidně nejvznešenější s nejobyčejnějším, mocné s ubohým, velkolepé s prostým*“.⁴⁵⁸ Opět tu narážíme na prolínání tradičních dichotomií: *nejvznešenější s nejobyčejnějším, mocné s ubohým, velkolepé s prostým*. Autor se původně obával, že takové prolínání způsobí *disharmonii*, ale zjistil, že tomu tak není. Chaotická směs posvátného (Masaryka) a profánního (štěkot psa) mu připadá krásná, dokáže se v ní zorientovat a věci správně vyhodnocovat (dokáže *rozeznati moudré slovo*).

Použitím autorského plurálu (*naučili jsme se, shledali jsme*) autor navozuje dojem, že takový názor na modernitu a rozhlas je obecně přijímaný. Dá se nicméně předpokládat, že ve společnosti existovali lidé, kteří rozhlas vnímali jako nebezpečný element, který se drze zmocňoval dosud nedotknutelných a uctívaných institucí, snižoval jejich důstojnost a zbavoval je slovy Benjamina⁴⁵⁹ jejich aury. Mezi konzervativní části společnosti, které v rozhlasu spatřovaly narušitele zavedených pořádků a ničitele auratické zkušenosti, patřila část katolické církve: „*vyhovělo se všem radiovým amatérům, těm hodným, kteří rádi poslouchají, i těm, již v církevním rozhlasu spatřovali jakési porušení svatého obřadu*“.⁴⁶⁰ Autor zjevně sympatizuje s těmi pokrokově flexibilními posluchači, kteří rozhlas za porušení obřadu nepovažují, neboť je nazývá *těmi hodnými*. Více viz část 5.2.10.

5.3.3g) Dehumanizace

Jeden ze zásadních technopesimistických argumentů je souvislost mezi technikou a dehumanizací člověka. Některé z projevů odlidšťování a mezilidského odcizování jsme zmínili již v jiných částech této analýzy – společenskou izolaci v 5.3.3b), důsledky organizace času v 5.3.3c) a neprostorové souběžnosti v 5.3.3d). Téma dehumanizace je silně přítomné v textu *Na vlnách*, v němž rezonují, reflektovaně i podprahově, obavy z proměny člověka ve stroj a ovládnutí lidstva stroji. Autor textu, rozhlasový účinkující, se opakovaně cítí „*jako*

⁴⁵⁷ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁴⁵⁸ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁴⁵⁹ Walter Benjamin nazývá auru jistou posvátností a jedinečnou, časoprostorovou zakotveností (autentičností) uměleckého díla, která se projevuje svou distancí (Unnahbarkeit) vůči divákovi (Benjamin 1979: 20).

⁴⁶⁰ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

*stroj*⁴⁶¹. Tento pocit v něm vyvolává skutečnost, že hraje do prázdna, k neviditelnému obecenstvu, pro které i on sám je neviditelný. Cítí se osamocen a jen pomocí technologie „*ve spojení s jinými tvory tobě podobnými*“⁴⁶². Zdá se, jakoby touto formulací autor předjímal existenci „tvorů jemu ne-podobných“, zřejmě robotů, jehož společnost ho děsí.

Možnost nadvlády strojů se objevuje zde: „*strojů, které vládou vzdušné elektrině*“⁴⁶³. Původcem aktivity zde není člověk, ale stroje, které místo něj ovládají přírodu jakoby samostatně, mimo jeho kontrolu. Spojení identity *stroje* s aktivitou *vládnout* vyvolává v čtenáři podprahový strach z příliš velké samostatnosti strojů. Tuto interpretaci ostatně potvrzuje zmínka o R.U.R. hned v následující větě, ve které autor již zcela otevřeně píše, že má „*pocit, že jsi v posledním jednání R.U.R., robot, který úderem dvacáté hodiny automaticky pozdvihne ruce a počne dělat hudbu pro naplnění úkolu tajuplných sil přírodních*“⁴⁶⁴. Odkazem na drama R.U.R. se zde pomocí narativizace realizuje **legitimizace** (Thompson 1990: 61) technopesimistické perspektivy, která ale byla Hradu zřejmě cizí. Masaryk byl bytostný modernista, který věřil v pokrok ve smyslu směřování dějin k dokonalejším formám společenského uspořádání (Petrušek 2008: 40) a Čapkovy chmurné postmoderní vize zřejmě nesdílel. Narážíme zde na jeden z mála momentů, kdy se texty s ideologií Hradu rozcházel.

5.4 Zvýznamňování

5.4.1 Pokrok

Analyzované texty předjímalý myšlenku lineárního časového kontinua⁴⁶⁵ a většina autorů věřila v pokrok, tedy v to, že tento lineární vývoj vede od horšího k lepšímu. Minulost byla horší, než je přítomnost a ta jistě není tak skvělá, jako bude budoucnost. Věci se s postupem času mění k lepšímu, zdokonalují se. Toto přesvědčení není v textech obhajováno, ale rozumí se samo sebou, funguje jako předpoklad, který sdílí většina čtenářů. Myšlenka pokroku se v textech předjímalá například v této větě: „*U nás se teprve nyní obrací vývoj rozhlasu směrem, který měla sledovati rozhlasová správa již dříve*“⁴⁶⁶. Vývoj společnosti se tedy podle tohoto výroku ubírá odněkud někam, není cyklický, má *směr*. Slovo pokrok je pozitivně konotované například zde:

⁴⁶¹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁶² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁶³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁶⁴ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁶⁵ V opozici proti němu stojí cyklické vnímání času archaických společností.

⁴⁶⁶ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

„je to řeč rozumná, jež svědčí o jisté pokrokové pružnosti“.⁴⁶⁷ Pokrok je zde spojován s vlastnostmi *rozumný* a *pružný*.

Paradigma pokroku je v západní civilizaci v silnější či slabší podobě přítomno již několik tisíc let, počínaje již některými antickými filozofy (Xenofanés, Protagoras) a později středověkými učiteli (křesťanská eschatologie a její lineární charakter dějin). V moderní době bylo již dávno úspěšně internalizováno. Vědecký koncept dějinného pokroku vrcholil v díle Charlese Darwina a Herberta Spencera (sociální darwinismus a jeho myšlenka o „přežití nejschopnějších“). Tyto teorie byly velmi vlivné koncem 19. století, ale ve 30. letech 20. století začaly, mimo jiné v důsledku negativních zkušeností s 1. světovou válkou, svůj vliv postupně ztrácet.⁴⁶⁸ Idea pokroku zůstává stále velmi silná i v 21. století. „Víra v osvobozující sílu vědění je zakódovaná do moderního života (...) (*tuto sílu – pozn.aut.*) můžeme možná zmírnit, ale nejsme schopni ji překonat“ (Gray 2004: 15).

Rozhlas vystupoval v textech jako součást procesu pokroku, jako jeho důsledek i příčina. Budování souvislosti mezi technikou a stavem společnosti je ryze technodeterministické východisko.⁴⁶⁹ Jak jsme již uvedli v části 5.1.2, kde jsme si všímali předpokládaných sociálních důsledků rozhlasu, argumentovala většina textů tím, že rozhlas bude mít převážně pozitivní a emancipační dopady na společnost. Autoři tedy nahlíželi novost rozhlasu z technooptimistické pozice, která byla v 19. a začátkem 20. století velmi rozšířená jak mezi socialisty⁴⁷⁰, tak mezi liberály, neboť obě tyto ideologie měly své kořeny v osvícenství, které dávalo technický a společenský pokrok do přímé souvislosti. Toto východisko bylo seriózně zpochybněno teprve frankfurtskou školou v důsledku otřesů způsobených druhou světovou

⁴⁶⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁴⁶⁸ Kritika víry v pokrok začala ale zaznívat mnohem dříve. Zpochybňovali ji již romantikové (Rousseau), anti-osvícenci (Joseph de Maistre) a filozofové S. Kierkegaard a F. Nietzsche. Ve 20. století pak britský psychoanalytik David Eder (Eder, M. D. 1932. *The Myth of Progress in The British Journal of Medical Psychology*, 1932, Vol. XII, p. 1.), následovali například sociolog Sorokin nebo filozof Popper (Popper, Karl. 1957. *The Poverty of Historicism*. Routledge).

⁴⁶⁹ Technologický determinismus je redukcionistická sociologická koncepce, podle níž úroveň rozvoje techniky určuje typ společnosti, její sociálně ekonomickou strukturu, mocenské vztahy a kulturní hodnoty. Pro technodeterminismus je příznačná snaha spekulovat o budoucích společenských dopadech nových technologií. Zatímco radikální technodeterministé technologii reifikují, tedy přisuzují jí věcnou a kauzální autonomii, díky které technologie působí na sociální život svou vlastní a na sociální kontrole nezávislou silou (Macek 2013: 74), umírnění deterministé přiznávají, že technologie a jejich vliv je podmíněn sociálním kontextem. Jednou z forem technodeterminismu je mediální determinismus, jehož hlavními představiteli jsou zástupci tzv. torontské školy, Harold Innis a Marshall McLuhan a jejich následovatelé (např. Neil Postman). McLuhanovo slavné prohlášení „médiium je poselství“ shrnuje tuto víru v mocný vliv médií na společnost, lidské vnímání a jazyk. McLuhan považoval specifické vlastnosti určitého média za „spouštěcí mechanismus“ společenských změn, včetně například nových uživatelských (v našem případě posluchačských) praxí.

⁴⁷⁰ Mezi levicové technoutopisty patřili Robert Owen, Charles Fourier, Henri de Saint-Simon, Edward Bellamy či Karl Marx, který považoval výrobní technologie za hlavního hybatele společenských vztahů a byl prvním vědcem, který myšlenku technodeterminismu teoreticky rozpracoval.

válkou a holokaustem. Ani technopesimismus ovšem nebyl ve dvacátých letech 20. století zcela stranou pozornosti, jak dokládá například Čapkovo vědeckofantastické drama R.U.R. z roku 1921, ve kterém autor varuje před negativními dopady techniky na lidstvo a které získalo velmi rychle světový ohlas.⁴⁷¹

Cílem pokroku je podle textů *technické sblížení lidstva*⁴⁷² a dosažení *světoobčanství*: „*Zdali pak proniknou vlny lidstvo sblížující od pouhých uší až k srdcím? Postrčí i ony trochu vývoj světoobčanství? Pochybujete? Musíme v to věřit!*“⁴⁷³ Setkáváme se zde se zvýznamňováním pohybu vpřed (*proniknou, postrčí, vývoj*). Budoucí optimistický vývoj sice v tomto textu není jistý (*pochybujete, věřit*), ale je každopádně žádoucí (*musíme v to věřit!*). Masaryk rovněž vkládal naděje ve spolupráci mezi národy jako „mezinárodní nenucenou organizaci svéprávných kulturních národů“ (Masaryk 1990: 12).

Autoři nahlíželi téma pokroku z několika perspektiv.

a) Zvýznamňuje se **zdokonalování**, tedy kvalitativní posun od horšího k lepšímu. Jsou odsuzovány „*poměry, v nichž místo zlepšování a zdokonalování možno sledovat spíše jen stále zhoršování*“.⁴⁷⁴ Je vytvářena souvislost mezi *kulturní vyspělostí* a *stupněm dokonalosti* rozhlasu: „*Stupeň dokonalosti broadcastingu v jednotlivých státech je dnes také měřítkem jejich kulturní vyspělosti*“.⁴⁷⁵ Slovo *stupeň* naznačuje, že se společnost pohybuje po pomyslných schodech vzhůru, směrem k ideálnímu stavu *vyspělosti*, přičemž tento proces je racionální a měřitelný (*měřítkem*). S podobnými tvrzeními se setkáváme také v pěti dalších textech, například zde: „*touhy po dalším zdokonalení*“.⁴⁷⁶ *Zdokonalení* je zde předmětem *touhy*. Slovo *další* evokuje, že proces zdokonalování má více fází, je-li vůbec konečný. Jinde se proces zdokonalování metaforicky přirovnává ke změně „*slibného větríčku*“ v „*dokonalý orkán*“⁴⁷⁷.

Proces zdokonalování je v několika textech demonstrován na příkladu dospívání dítěte. Československý rozhlas je přirovnáván k dítěti, které se *bolestně rodilo* („*se u nás bolestně rodily první počátky rozhlasu*“⁴⁷⁸). Porodní bolesti jsou metaforou počátečních obtíží

⁴⁷¹ Stejně téma je námětem antiutopického sci-fi filmu Metropolis rakouského režiséra Fritze Langa z roku 1927, který byl sice komerčně neúspěšný, ale vysoká investice do jeho realizace dokazuje, že jeho producenti (UFA, největší německá produkční společnost) věřili v jeho masové přijetí.

⁴⁷² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁷³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁴⁷⁴ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁴⁷⁵ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁷⁶ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴⁷⁷ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴⁷⁸ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

rozhlasového vysílání. Rozhlas-dítě je stále ještě příliš malé („*náš broadcasting je stále v plenkách*“⁴⁷⁹). Slovo *stále* je narážkou na to, že rozhlas je součástí vývoje dospívání, v němž je třeba pokračovat dopředu. Rozhlas se nejspíše vyvíjí normálně, neboť se mu podařilo překlenout jistou nutnou vývojovou fází: „*máme dětské nemoci rozhlasu již za sebou*“.⁴⁸⁰ Metaforické přirovnání rozhlasu k dítěti je příkladem modu **reifikace** pomocí naturalizace (Thompson 1990: 66). Lidové noviny považují za přirozené a nevyhnutelné, že mladé rozhlasové vysílání trpí nedostatky. Jako tolerujeme nemoci růstu u dítěte, měli bychom analogicky tolerovat počáteční problémy rozhlasu: „*počátky našeho rozhlasu byly špatné a mnohého odradily. Bylo to novorozeně a ty, jak známo, vřeští příšerně*“.⁴⁸¹ Vsuvka *jak známo* poukazuje na všeobecnou legitimitu faktu, že každé dítě, analogicky každý podnik ve svých počátcích, má problémy. Stejnou argumentaci nacházíme zde: „*Československý průmysl na výrobu bezdrátových přístrojů (...) je příliš mladý. Nelze se tedy diviti, že máme zatím v obchodě jen málo přístrojů (...) Vinu nenese průmysl, (...) neboť pracuje vlastně teprve rok a nemohl se dosud vyvinouti*“.⁴⁸² Někdy je používána stejná metafora, ale dochází se k opačnému závěru: „*Náš rozhlas není právě mladý, aby nebylo ještě žádných zkušeností*“⁴⁸³.

Rozhlas je obdobně přirovnáván také k plodu, který spěje k žádoucí zralosti: „*dozrály všechny otázky čs. broadcastingu ke konečnému řešení*“,⁴⁸⁴ „*věci, jež jsou základem čs. broadcastingu, jsou již zralé k řešení*“.⁴⁸⁵ Nedokonalá přítomnost je často spojována s příslovci *zatím, dosud*, které naznačují, že se jedná jen o přechodný stav, který bude časem napraven: „*máme zatím v obchodě jen málo přístrojů*“,⁴⁸⁶ „*dosud jsou velké většině průměrných lidí nedostupné*“.⁴⁸⁷

b) Zvýznamňuje se **růst**, tedy kvantitativní změna od nežádoucího „dole“ směrem k žádoucímu „nahore“. Pozitivně se hodnotí zvyšující se počet vysílačů⁴⁸⁸, rádií⁴⁸⁹

⁴⁷⁹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁸⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴⁸¹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴⁸² „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁴⁸³ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁴⁸⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

⁴⁸⁵ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁸⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁴⁸⁷ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁴⁸⁸ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁸⁹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87, „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

a abonentů⁴⁹⁰. Mluví se často o existenci pomyslných stupňů rozvoje, u kterých platí „čím výše, tím lépe“: „Stupeň dokonalosti broadcastingu“.⁴⁹¹ Objevuje se obrat být „na výši doby“⁴⁹², jakoby cesta, kterou se ubírá lidstvo, vedla nejen kupředu, ale také do výšky. Existence růstu je často dokládána čísly, například zde: „již 850.000 radiových amatérů a podle posledních výkazů přibývá jich tam měsíčně osm až deset tisíc“.⁴⁹³

c) Zvýznamňuje se existence **překážek**. Slovo „překážka“ implikuje existenci cesty a snahy dostat se do cíle. Potíže, se kterými se rozhlas potýkal, nebo stále ještě potýká, jsou jako „překážky“ pojmenovány ve třech textech.⁴⁹⁴ Vzbuzuje se dojem, že rozhlas si svou cestu musí razit s obtížemi: „rozhlas, tak jako v jiných městech evropských, probojuje si cestu“.⁴⁹⁵ Metafora cesty a s ní nevyhnutelně spojených překážek zde **disimulují** (Thompson 1990: 66) problémy při prosazování rozhlasové technologie.

d) V šesti textech se konstruuje téma **závodění**, většinou se zahraničím. S oblibou se používá metafora *milovými kroky*: „cizina pokračuje v bezdrátové telefonii milovými kroky kupředu“⁴⁹⁶ a stejná metafora ve stejném významu je použita i v dalších dvou textech⁴⁹⁷. Nedostatečné tempo je předmětem kritiky („radiový ruch nemůže stále s místa a postupuje hlemýždím krokem“⁴⁹⁸) a někdy je dokonce považováno za ohrožení samotné existence rozhlasu: „u nás vzrůstal počet abonentů tak vleklým tempem, že to ohrožovalo trvání rozhlasu vůbec“.⁴⁹⁹

Text Organizace čs. rozhlasu přináší podrobné informace o stavech abonentské základny v jednotlivých zemích a konstruuje obraz jakéhosi žebříčku rozhlasové vyspělosti: „za těmito státy následují se statisícovými počty amatérů Francie, Belgie, Itálie, Španělsko a jiné státy, dokonce i sovětské Rusko se horečně snaží vyrovnat se jiným pokročilým zemím“.⁵⁰⁰ Tento žebříček koresponduje s celkovou ekonomickou a kulturní vyspělostí daného státu, jak jsme ukázali v části 5.3.1. Československo není umístěno v žebříčku tak, jak by si zasloužilo

⁴⁹⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445, „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁴⁹¹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁹² „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

⁴⁹³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁴⁹⁴ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68, „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61, „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴⁹⁵ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁴⁹⁶ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁴⁹⁷ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445, „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁴⁹⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁴⁹⁹ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁰⁰ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

vzhledem k jeho kulturní úrovni. Zvýznamňuje se naše zaostávání: „*naše republika v ní stále pokulhává za ostatní Evropou*“.⁵⁰¹ Československo se snaží ztráty dohnat, nebo alespoň udržet krok a zvyšovat počty abonentů: „*dohoníme záhy státy, kde začali s vysíláním radiofonie až po nás, ale zatím nás již daleko předstihly*“,⁵⁰² „*Československý rozhlas přechází do živější podzimní sezony pomaleji, než většina zahraničních stanic*“.⁵⁰³ Závodění se buduje i mezi pražskou centrálu Radiojournalu a odbočkami: „*Brněnský Radiojournal zůstává v tomto směru poněkud pozadu*“⁵⁰⁴ (oproti pražskému Radiojournalu).

e) V textech se konstruuje **časová tíseň**. Argumentuje se tím, že pokrok je všude kolem nás (zahraniční státy), a naznačuje se, že kdo si nepospíší, nemusí už ztrátu dohnat: „*je jisto, že stavba sítě bezdrátových stanic (...) nesnese již dalších odkladů a musí být řešena s největším urychlením*“⁵⁰⁵, „*je na státní správě, aby bezodkladně přistoupila*“⁵⁰⁶, „*investice (do rozhlasu) je třeba rozumně podniknout (...) raději ihned, než bude pozdě*“⁵⁰⁷, „*naléhavé otázky čs. broadcastingu*“⁵⁰⁸.

f) Silně zvýznamněno je **zaostávání** československého rozhlasu a jeho úspěchy jsou naopak marginalizovány. Zvláště jeho počátky jsou hodnoceny velmi kriticky: „*Počátky našeho rozhlasu byly špatné a mnohého odradily*“⁵⁰⁹, ze vzpomínek na kbelskou vysílací stanice se pamětníkům dělá „*nevolno a v uších jim loupe*“⁵¹⁰. Někteří autoři se domnívají, že současná situace je už v pořádku a počáteční potíže omlouvají tím, že každý začátek je těžký: „*máme dětské nemoci rozhlasu již za sebou*“⁵¹¹. Jiní autoři zůstávají nespokojeni. Stávající situace se hodnotí jako „*neutěšená*“⁵¹², analyzují se příčiny problémů a hledá se viník. Konstatuje se, že abonentů je „*jistě žalostně málo*“⁵¹³, jinde též: „*je to tedy bilance žalostná, Československa nedůstojná*“.⁵¹⁴ Československý rozhlas „*stůně a trpí úbytěmi*“⁵¹⁵, má „*bolesti*“⁵¹⁶. Přestože už

⁵⁰¹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵⁰² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁰³ „Novinky čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 480

⁵⁰⁴ „Novinky čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 480

⁵⁰⁵ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁵⁰⁶ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁵⁰⁷ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

⁵⁰⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

⁵⁰⁹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵¹⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵¹¹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵¹² „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

⁵¹³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵¹⁴ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵¹⁵ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

existuje dostatečně dlouho, je stále ještě zaostalý („*Náš rozhlas není právě mladý, aby nebylo ještě žádných zkušeností*“⁵¹⁷) a dokonce i přiznané úspěchy se komentují skepticky („*jakýkoliv optimismus po dosavadních zkušenostech by byl předčasný (...) propagační radiové týdny, jaký se připravuje na počátek února na »oslavu« uvedení nových stanic, ještě nepomohou*“⁵¹⁸). Slovo *oslava* je uvozovkami ironizováno. Za touto mnohdy skutečně ostrou kritikou nestojí snaha rozhlas zdiskreditovat, ale naopak snaha rozhlas vylepšit: „*Lajeme jim občas, ale to je jen výraz touhy po dalším zdokonalení*“⁵¹⁹.

g) Součástí konstrukce pokroku je reflektování minulosti. Ta je často hodnocena **negativně**, aby v lepším světle vynikla přítomnost a naznačil se proces zdokonalování: „*Není tomu dlouho, kdy stav čs. radiofonie byl zcela bezútěšný, (...) ale rok 1926 slibuje*“⁵²⁰ „*počátky našeho rozhlasu byly špatné (...) dnes, kdy máme dětské nemoci rozhlasu již za sebou*“⁵²¹ Zvýznamňuje se rozdíl mezi zaostalou minulostí a pokročilou přítomností. Autor jednoho z textů klade rozhlas do historických souvislostí a nazývá ho „*mohutným krokem v technickém sblížení lidstva, které bylo zahájeno parou*“⁵²². Expresivní adjektivum *mohutný* zvýznamňuje důležitost rozhlasu v širším proudu modernity (tedy obdobím *zahájeném parou*). Stejný text zvýznamňuje rozdíl mezi minulostí a budoucností, když srovnává své pocity údivu nad rozhlasem s pocity „*starého Řeka či jiného člověka dávnověku, když po prvé uzřel blesk či poznal účinek jiné síly přírodní, jemu nevysvětlitelné*“⁵²³, přičemž rozdíl mezi nimi je zásadní, a to ten, že „*onen pračlověk si udělal z přírodní síly Boha, kdežto já z ní dělám tento sloupek!*“⁵²⁴. Taková změna ve vnímání světa zde není způsobena rozhlasem, ale modernitou obecně.

Také autor textu *Hlasatel a posluchač* zasazuje rozhlas jako médium do historického kontextu, když píše, že v podobě rozhlasového hlasatele znovu ožívá „*středověká funkce*“⁵²⁵ královského hlasatele, ale již ve zcela jiné podobě: „*Dnes hlásají se ne ortely a vypovězení války a výzvy k šikování se do boje. Hlásají se ceny akcií, zábava a umění*“⁵²⁶ Zlom v čase je budován srovnáním barbarské minulosti (*ortely, války, boj*) a příjemné, humánní současnosti

⁵¹⁶ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵¹⁷ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵¹⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵¹⁹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵²⁰ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵²¹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵²² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵²³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵²⁴ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵²⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 54

⁵²⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 54

(akcie, zábava, umění). Utopický motiv zlomu v čase se objevuje také zde: „Není vskutku příkladu v dějinách moderní techniky, aby vynález, sebe sensačnější (...) zasáhl do tolika oborů lidské práce“.⁵²⁷

Jindy je minulost **heroizována**: „Statisíce jiných amatérů obětovalo před ním mnoho peněz, trpělivosti i námahy stejné myšlenky a práce těchto předchůdců byla korunována úspěchy“.⁵²⁸ Průkopníci rozhlasu jsou zde až myticky glorifikováni, a to pomocí aktivity *obětovat* a nadměrné velikosti této oběti (*statisíce*, domníváme se, že je to na leden 1925, i v celosvětovém měřítku, přehnané číslo). Oslavován je zde pokrok jako proces, který sice vyžaduje oběti, ale jeho aktéři jsou náležitě odměněni (*korunováni úspěchy*). Jedná se o **legitimizování** (Thompson 1990: 61) myšlenky pokroku pomocí narativizace (parazitování na hrdinském eposu).

h) Pro paradigma pokroku je typická pozitivní **orientace na budoucnost**, se kterou jsme se v textech setkávali často, například zde: „při budování našeho rozhlasu nutno stále a především pomýšlet na budoucnost“.⁵²⁹ Budoucnost se vyhlíží s nadšením a nadějemi („*Radiojournal byl jistě založen s velikým nadšením a nadějemi do budoucna*“⁵³⁰), někdy také s obavami („*o budoucnost radiofonie v Československu již nemusíme mít obavy*“⁵³¹). Jeden text má slovo budoucnost přímo v titulku (*Budoucnost čs. radiofonie*⁵³²). Jeho autor předpovídá, jak bude s hlediska rozhlasu vypadat rok 1926 a jeho predikce je slibná („*rok 1926 slibuje, že vzrůst československého rozhlasu půjde nyní kupředu velmi rychle*“⁵³³). Podobně pozitivní předpověď nacházíme v jiném textu, který prorokuje, že „*po bezdrátové telefonii přijde bezdrátové vysílání obrazů*“⁵³⁴. Další autor píše o možném hudebním přenosu ze zahraničí takto: „*ale to je nepochybně hudba daleké budoucnosti*“.⁵³⁵ Konstruuje se zde budoucnost jako něco krásného (je použita metafora s pozitivně konotovaným slovo *hudba*), ale *dalekého* (vyvolává dojem nedostižnosti, konstruuje objekt touhy). Je otázkou, jestli použitím otřelé metafory (*hudba daleké budoucnosti*) dochází k zvýznamnění, nebo naopak k oslabení významu sdělení. Lze argumentovat tím, že klišé posiluje význam tím, že ho zařazuje do kolektivně sdílených

⁵²⁷ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁵²⁸ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁵²⁹ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

⁵³⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁵³¹ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵³² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵³³ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵³⁴ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁵³⁵ „Novinky čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 480

schémat. Může ho oslabovat tím, že jeho dojem na čtenáře je oslaben jeho povrchností, automatizovaným chápáním.

Všechna výše vyčíslená témata konstruovala diskurzivní model rozhlasu jako jedné z etap pokroku. Není nám známo, jestli Masaryk explicitně formuloval svůj vztah k technickému pokroku a jeho názor na tuto věc můžeme jen nepřímou odvodit. Masaryk byl modernista a přijímal myšlenku obecného pokroku, aniž by to kolidovalo s tím, že byl věřícím člověkem: „pokrok jest, o tom, myslím, není vážné pochyby“ (Masaryk 1990: 48). Vycházel přitom jednak z osvícenství a evolucionismu, ale zároveň vnímal pokrok v souladu se svým náboženským přesvědčením jako eschatologickou naději v nový příchod Krista. Věřil v pokrok, ale v pokrok pomalý, založený na drobné, každodenní práci. Odmítal náhlou revoluční změnu tak, jak ji požadovali komunisté, a vkládal své naděje v postupný vývoj: „pokrok bude povlnný. Žádný skok, žádný zázrak se nestane“ (Masaryk 1990: 48). Zvýznamňování pokroku tedy bylo souladu s ideologií Hradu.

Myšlenka pokroku byla sice velmi rozšířená, ale nesdíleli ji úplně všichni. Svědčí o tom kritika, která se snesla na Lidové noviny za druhé republiky ze strany katolických spisovatelů, kteří chápali události roku 1938 jako porážku liberální demokracie: „všichni katoličtí spisovatelé a publicisté vnímají mnichovskou katastrofu, podpoření i postojem katolické hierarchie, jako Boží trest za bezbožný liberalismus, (...) K. Schulz, L. Jehlička, ale i J. Čep a J. Zahradníček, všichni volají po tom, aby byl z českého prostoru vymýcen duch liberalismu a masarykovského pokrokářství, jak je symbolizoval právě duch LN“ (Med 2013: 23).

5.4.2 Odpor k pokroku

Ojediněle v textech zaznívala nostalgie po starých časech. Autor textu Na vlnách o minulosti mluví pozitivně jako o „*idylické době, kdy jsme se vznášivali na vlnách valčků*“⁵³⁶. Sloveso *vznášivali* je pozitivně konotované (člověka povznáší jen příjemné pocity). Autor s politováním konstatuje, že tato doba již minula: „*Ach, nikoliv, jsme v době jiných vln*“.⁵³⁷ Jeho postoj je ale rozporuplný, neboť je zároveň fascinován současnou, moderní dobou, ve které lidé dokážou ovládat přírodu.

Prvoplánově nostalgický je článek Olomucký orloj a to vedle, který srovnává orloj (zástupce starého) a rozhlas (zástupce nového). Také orloj býval kdysi technickým a trochu

⁵³⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵³⁷ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

tajemným divem („*pohlednice s vyobrazením orloje a s vysvětlivkami těchto zázraků*“⁵³⁸), ale dnes již vzbuzuje jen lítost. Ve čtenáři je vůči orloji vyvoláván smutný soucit, podobný soucitu se starými lidmi: „*cosi dvanáctkrát nesměle zacinkalo, pak to zarachotilo, smutně zachraptělo (...) a zvonková hra se pokusila stlouci dohromady bídnou trosku čehosi, co kdysi bylo písničkou (...) cosi uvnitř orloje smutně zaklinkalo, zapraskalo*“.⁵³⁹ Tento pocit smutku nad zašlou slávou orloje je stavěn do kontrastu vůči drze veselé rozhlasové produkci: „*veselý zvuk a břeskný valčík počal dorážet hlučně (...) perlily ze žlutého amplionu do obecnstva trilky klavíru, provázejícího ryčný orchestr*“.⁵⁴⁰ Dravost rozhlasu je místy až hrozivá: „*obrovský amplion, obložili jej černými stěnami jako rakví, ale jeho nesmírnou žlutou tlamu nechali zívát proti náměstí*“.⁵⁴¹ Autor tak konstruuje negativní a technopesimistický obraz rozhlasu.

Autor lituje odcházející staré časy s jejich pravidelně se opakujícími rituály: „*vždycky před dvanáctou hodinou (...) Nazítří se tu sešel znovu velký zástup, pozítří zase a tak celý rok, děj se co děj, ať přšelo, ať mrzlo*“.⁵⁴² Kontinuita a předvídatelnost za každých okolností (*ať přšelo, ať mrzlo*) jsou základními složkami ontologického bezpečí⁵⁴³ a rozhlas zde vystupuje jako jeho narušitel: „Obecně tradice přispívá základním způsobem k ontologickému bezpečí tou měrou, jak udržuje důvěru v kontinuitu minulosti, současnosti a budoucnosti a spojuje tuto důvěru s rutinizovanými sociálními praktikami“ (Giddens 2003: 96). Rozhlas ve svých počátcích toto bezpečí sice narušoval, jakmile si na něj ale lidé zvykli, začalo být pravidelné a předvídatelné rozhlasové vysílání naopak garantem ontologického bezpečí.

Staré a nové se utkává v boji: „*ryk velkého boje dvou od sebe vzdálených staletí*“⁵⁴⁴, který je symbolicky zpodobněn jako snaha rozhlasu a orloje se navzájem přehlušit. Na prohru starého reaguje autor bolestí: „*porážka starého byla strašlivá, vzbuzující soucit nejhlubší, opravdový, palčivý*“.⁵⁴⁵ Většina lidí na náměstí s ním ale tuto bolest nesdílí: „*Byl jsem snad sám, který s hlubokým smutkem v srdci postřehl*“.⁵⁴⁶ Dokonce i prodavač pohlednic, který doposud na existenci orloje vydělával, „*pohlédl zděšen na prázdne prostranství před orlojem, vzdychl,*

⁵³⁸ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵³⁹ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴⁰ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴¹ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴² „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴³ Vycházíme zde z konceptu Anthony Giddense, který rozumí pod pojmem ontologického bezpečí důvěru, „kterou má většina lidských bytostí v trvalost své vlastní identity a ve stálost sociálního a materiálního prostředí svého jednání (2003: 85).

⁵⁴⁴ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴⁵ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴⁶ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

zastrčil pohlednice a odšoural se k velkému zástupu vedle⁵⁴⁷. Prodavač si sice vzdychne, ale nikoliv nad osudem orloje, ale nad odlivem zákazníků. Poté se bez odporu, ale i bez nadšení (*odšoural*), připojí k nové technologii, nové době. Vystává zde obraz lidí, kteří si osvojují nové mediální technologie tehdy, když jsou podporovány většinou (*k velkému zástupu*).

Rozhlas zde ale není jediným důvodem porážky starého. Již před jeho příchodem se totiž orloj nacházel v tristním stavu, který byl důsledkem dlouhodobějšího procesu modernizace. Orloj překřičený rozhlasem je symbolem umlčené, do kouta zahnané technopesimistické perspektivy, která zde poraženě vyklízí pozice. Svůj boj prohrál nejen orloj, ale i autor-dystopista, který dobrovolně umlká⁵⁴⁸, když přiznává *strašlivou porážku* svého vidění světa a navíc ještě slabou podporu mezi spoluobčany (*byl jsem snad sám*). Jediné, na co se může, je snaha vyvolat u čtenářů lítost a nostalgii. Tato strategie by se dala považovat za **narativizaci** (Thompson 1990: 62), protože využívá starý motiv úcty ke stáří a univerzálního strachu z (vlastního) konce. Taková narativizace by zde podporovala konzervativní ideologii, která nebyla v souladu s postoji redakce Lidových novin.

5.4.3 Okouzlení

Nová rozhlasová technologie vzrušovala autory textů, a zřejmě i posluchače, několika svými aspekty.

5.4.3a) Okouzlení novostí

V analyzovaných textech byl silně zvýznamňovaný aspekt „novosti“ rozhlasové technologie. Toto téma lze uchopit ze dvou protikladných perspektiv. Zatímco pro technopesimisty jsou technologické novinky něčím nebezpečným a ohrožují těžko vydobytou stabilitu, technooptimisté je vnímají jako vítanou příležitost. Svou novostí fascinovala lidstvo celá řada jiných technologických novinek. Macek mluví například v souvislosti s digitálními médii o „okouzlení novostí“ v podobě „kulturně mocného vzrušení nebo zneklidnění z nového“, které se pojí s tendencí spekulovat o sociálních dopadech nové technologie (Macek 2013: 11, 81).

Hledali jsme v textech slova s kořenem „nov“ a rovněž slova příbuzná adjektivu „starý“ (neboť význam nového lze konstruovat vymezením vůči starému) a všimli si jejich konotací. Pouze jeden článek „nové“ neopěvuje a naopak lituje odcházení „starého“: „*porážka starého*

⁵⁴⁷ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁴⁸ Viz koncept spirály mlčení Elisabeth Noelle-Neumannové.

byla strašlivá, vzbuzující soucit nejhlubší“.⁵⁴⁹ Většina textů ale používala slova s kořenem „nov“ v kladném významu ve spojení s pozitivními zkušenosti a prožitky. Bass ve své básni například píše, že díky rozhlasu „přijímá nové krásy (...) světa“⁵⁵⁰, o novém opatření se píše jako o „užitečné novince“⁵⁵¹. Mnoho článků se opájí novotou natolik, že adjektivum nový zdvojuje, například: „*Rusko se horečně snaží vyrovnat se jiným pokročilým zemím, zřizuje stále nové a nové rozhlasové vysílací stanice*“⁵⁵², „*budou se prostě hlásit noví a noví amatéři*“⁵⁵³, „*investují do organizace rozhlasu stále nové a nové sumy*“.⁵⁵⁴ Rozhlas je také prezentován jako médium, které přináší „nejnovější zprávy ČTK“⁵⁵⁵. Zde je téma novosti zvýznamněno pomocí nejvyššího stupně přídavného jména „nový“. Slovem „nový“ jsou zároveň omlouvány nedostatky rozhlasu a prezentovány jako dočasné nemoci růstu (rozhlas je přirovnán k „novorozeněti“⁵⁵⁶). V kladném významu se slovo nový spojuje také s novými (vyspělejšími) rozhlasovými přijímači: „doufejme, že tam nalezneme mnoho nových (...) krystalků“.⁵⁵⁷

Žádný z textů ale nezvýznamňoval revolučnost rozhlasové technologie a nekonstruoval mediální obraz rozhlasu jako něco, co způsobí přelomový zvrat v dějinách. Rozhlas byl spíše prezentován jako jeden z mnoha kroků, byť krok *mohutný*: „*Jsou dalším mohutným krokem v technickém sblížení lidstva, které bylo zahájeno parou*“.⁵⁵⁸ Ani se nemělo jednat o krok poslední: „*poněvadž po bezdrátové telefonii přijde bezdrátové vysílání obrazů*“.⁵⁵⁹

Vzácně vyváženou pozici mezi dvěma vyhrocenými diskurzí technopesimismu a technooptimismu zaujímá Karel Čapek svým textem Muž a krystal. Čapkovo označení rozhlasu slovy *nová víra* („*získat pro tuto novou víru*“⁵⁶⁰) naznačuje, že převládající nadšení spojené s rozhlasem je něčím racionálně ne zcela opodstatněným, se sklony k fanatismu. Pro označení rádia používá Čapek slovo *novota*, které má (na rozdíl od významově stejného slova „novinka“) spíše negativní zabarvení. Čapek konstatuje, že každá novota má *úkladnou stránku* (v tomto případě složité zprovoznění), se kterou se musí bojovat („*konečně zvítěziv nad úkladnou stránkou každé novoty*“⁵⁶¹). Dále se v textu Čapek zabírá predikcí společenských

⁵⁴⁹ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁵⁵⁰ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁵⁵¹ „Novinky čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 480

⁵⁵² „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵⁵³ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

⁵⁵⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵⁵⁵ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵⁵⁶ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵⁵⁷ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁵⁵⁸ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵⁵⁹ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁵⁶⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁵⁶¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

dopadů rozhlasu: „Nuže, nebude nic nového na tom, že lidé budou sedět a poslouchat přednášku nebo operu; nové bude, že budou při tom sedět doma; nové bude, že budou k domácímu krbu přivázáni víc než dosud“.⁵⁶² Čapkovy „nové“ je v tomto textu hodnocené rozporuplně. Přináší negativně hodnocenou izolaci (k domácímu krbu přivázání), ale zároveň jinde pozitivně hodnocené spojení se světem („člověk bude sedět doma, aby byl ve styku se světem“⁵⁶³).

Přepjaté zvýznamňování novosti nebylo zcela v souladu s názory Masaryka, který nechápal pokrok jako chorobné bažení po novinkách. „Masaryk je odpůrcem toho, pro co sociologové našli pojmenování "neofilní společnost", je odpůrcem společnosti bažící a toužící po novotách, společnosti marnotratné a nezdravě zahleděné do sebe, společnosti narcistní“ (Petrušek 2000: 5). Masarykově střízlivému přístupu byl tedy zřejmě nejbližší vyvážený a opatrný text Karla Čapka. Ostatní autoři, kteří zvýznamňovali novost, nejspíše stáli poněkud mimo proud Masarykova myšlení, jakkoliv ne zásadně, protože nevnímali novost rozhlasu jako přelomovou a revoluční.

5.4.3b) Okouzlení celebritami

Některé autory fascinovalo, že jsou prostřednictvím rozhlasu v neviditelném spojení se slavnými osobnostmi, které se vyskytovaly jak mezi rozhlasovými účinkujícími, tak mezi posluchači. Jako vzrušující byla konstruována skutečnost, že celebrity (zvláště pak zahraniční) možná právě naslouchají stejné rozhlasové stanici, nebo k posluchačům rozhlasem promlouvají. Báseň Radio⁵⁶⁴ zmiňuje anglickou královnu, presidenta francouzské republiky, Emmu Destinovou, či francouzského herce Sachu Guitryho. Z pozice rozhlasového účinkujícího je tato skutečnost reflektována takto: „Kdoví, zda nás neposlouchal také Lloyd George, papež nebo dokonce Vilém⁵⁶⁵? Nepodceňujte obecnstva rozhlasu! Je neviditelné (...) ale mohou mezi nimi býti kapacity!“⁵⁶⁶ Uvedení dvou státníků, hlavy katolické církve a také slovo *kapacity* ukazuje na to, že se jednalo o osobnosti, které si svou slávu něčím zasloužily. Nejednalo se tedy o uměle vytvořené celebrity, jak je známe z dnešní doby.

Celebritami, na jejichž slávě se posluchači mohli přiživovat, byla v jistém smyslu také významná místa, jejichž signál se radioamatérům dařilo chytat z éteru. Autory zde nefascinovala velká vzdálenost těchto míst, ale spíše jejich proslulost nebo exotičnost: „*drnčení*

⁵⁶² „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁵⁶³ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁵⁶⁴ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁵⁶⁵ Zřejmě Vilém II. Pruský.

⁵⁶⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

Eifellovy věže, hřmot tajfunu na březích oceánu“.⁵⁶⁷ Neobvyklé destinace měly před sto lety pro publikum bezpochyby větší kouzlo, než dnes. Okouzlení slavnými místy je patrné i v dlouhém výčtu šestnácti stanic, které autor textu Radosti radiofanouška chytil na svém přijímači: „*tu začneš Brnem, jdeš přes Vratislav, Vídeň (...)*“.⁵⁶⁸

5.4.3c) Okouzlení vzdáleností

Mnozí autoři se opájeli velkými vzdálenostmi, které pomocí rádia překonávali, většinou jako posluchači přijímající vysílání vzdálených stanic, někdy také jako účinkující, jejichž projev byl do velké vzdálenosti vysílán: „*Vlny neznají překážek, neznají vzdálenosti, smějí se malosti povrchu této zeměkoule, které říkáme mezi sebou svět, a sblíží na doslech příslušníky vzdálených ras*“.⁵⁶⁹ Jinde: „*radost při poslouhání hudby z měst vzdálených tisíce kilometrů a z měst krajin zámořských*“⁵⁷⁰, „*vlny překonávají cestu 12.000 km dlouhou!*“⁵⁷¹ Rozhlas výrazně akceleroval informační globalizaci započatou tištěnými médii. Prostorově vzdálené události se staly součástí každodennosti rozhlasového publika a přispěly k modernímu restrukturování času a prostoru, jak jsme si již všimli v části 5.3.3d). McLuhan v této souvislosti o rozhlasu psal, že „*smršťuje svět do rozměru vesnice*“ (McLuhan, 1991: 282).

Takové rušení vzdáleností a mizení neprozkoumaných míst mohlo vzbuzovat nejen nadšení, ale také odpor, jak ukazuje citát Miloše Čtrnáctého z Národní politiky, z října 1924: „*Existují ještě dnes vzdálenosti? Existují hranice? Existují neprostupné hory? Pro radio nikoli. Hovořím-li s lidmi o tom, praví mi jeden: Zkáza! Peklo! Nebude už pomalu místa, kde by mě neslyšela moje žena! Druhý namítá: Co Anglie! Chci slyšet Javu, Borneo, Celebes*“ (Čtrnáctý in Pokorný 2008: 74). V našich textech jsme ale tyto obavy z odkouzlení vzdálených míst nezaznamenali.

5.4.3d) Okouzlení technikou

Nápadným rozdílem mezi dnešními a tehdejšími novinami je přítomnost velkého množství odborných technických článků, které se snažily seznámit čtenáře s podstatou fungování nejnovejších technologií. Takový je například text Význam krátkých vln.⁵⁷² Většina těchto technických textů se ovšem pro svou nehodnotící povahu do výzkumného souboru

⁵⁶⁷ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁵⁶⁸ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁵⁶⁹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁵⁷⁰ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁵⁷¹ „Význam krátkých vln“ Pp. 11 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 450

⁵⁷² „Význam krátkých vln“ Pp. 11 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 450

nedostala. Jak jsme si všimli při pilotním průzkumu, netýkaly se tyto články jen rozhlasu, ale také například letadel a automobilů, pro něž existovaly speciální rubriky. Nedomníváme se, že to lze vysvětlit jen převahou mužských čtenářů. Svou roli zde jistě sehrálo také všeobecné nadšení z technického pokroku a s ním spojená popularita technických oborů a přírodních věd. Zároveň jsme zřejmě v této době svědky jakéhosi zlomu mezi dvěma etapami. V té první, která trvala tisíce let, lidé chápali princip fungování drtivé většiny artefaktů a každý běžně zručný muž si také většinu z nich dokázal sám vyrobit nebo postavit. Moderní doba začala produkovat stále složitější výrobky a tato transparentnost lidských výtvorů se postupně vytratila. Parnímu stroji ještě většina lidí zřejmě ještě rozuměla, elektřina, film a rozhlas o sto let později už byly pro většinu populace nepochopitelné. Dnes technologie používáme, ale nerozumíme jim a zdá se, že nám to vůbec nevádí. Rozhlas byl jednou z posledních technologií, kterou se veřejnost snažila pochopit a sama sestrojít, ovšem z již průmyslově vyrobených komponentů. Novináři této poptávce vycházeli vstříc odbornými technickými články, které byly ale již jen labutí písni jedné odcházející etapy.

Jeden z textů je zakončen touto pointou: „*A sluneční paprsek proletí za osm minut stopadesát milionů kilometrů nekonečného vesmíru, aby nakonec dopadl na podlahu chudé světničky a ozlatil prach temné sklepní dílny*“.⁵⁷³ Věta je reflexí fascinace nepatrností člověka (*chudé světničky, prach temné sklepní dílny*) vydaného napospas přírodním silám ohromujícím svou rychlostí a nezměrností (zvýznamněné udáním závratné rychlosti světla). Tato spoluúčast na vesmírném dění je vnímána jako něco posvátného (*ozlatil*). Přírodní síly, popřípadě věda je zkoumající, zde rovněž zaplňují vakuum vzniklé po „smrti boha“.

5.4.3e) Okouzlení akustičností

Raní rozhlasoví posluchači zřejmě vnímali nezvyklé zprostředkování reality pouze pomocí zvuků odtržených od vizuálních vjemů citlivěji než my. Prvním čistě zvukovým médiem byl gramofon, který byl v době nástupu rozhlasu již poměrně rozšířen. Ten ale zprostředkoval výhradně hudbu, u které není vizuální kontakt s jejím původcem tak důležitý. Hudba jako pouhá kulisa navíc fungovala již dlouho, například jako varhanní produkce přicházející z kůru umístěného nad hlavami věřících. Rozhlas nově přenášel lidskou řeč (recitace, přednášky, politické projevy), nebo dokonce spontánní projevy davu a zvuky ulice (viz přenosy z všesokolského sletu, kapitola 3.7.1).

Básník zachytil akustickou povahu rozhlasové komunikace takto:

⁵⁷³ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

„Už nebude básníku hrobkou
lože s drátěnou matrací,
umře na resonanční desce,
zvučící rytmem světa.
(...)

Dělá vás nervosním drnčení Eifellovy věže,
hřmot tajfunu na březích oceánu?
otočte prsten a spěte sladce
při šplouchání éteru.

V zkamenělou slzu křišťálu
bijí magnetická křídla zvuku:
slyšíte duhové vidmo světa,
jež zpívá lampa Aladinova?

Bud pozdravena, hudbo atmosféry,
sladká poštovní holubice,
tvůj svět se, Atlante, proměnil v úl
bzučící u tvých uší“.⁵⁷⁴

Autor jiného textu zachytil akustičnost takto: „Bzukot tajemných proudů břínkne mu co chvíli do ucha (...) hlas jasný a jadrný, hlas řečníka, který zkušeně nasazuje každou část věty (...) nad slovy díků bylo tušiti jasné oči“.⁵⁷⁵ Jak je patrné z poslední věty, bylo citlivé vnímání zvuků předpokladem dobré imaginace. Stejný autor pokračuje:

„Radio je podivná věc. Neboť zatím, co deštičky sluchátek naléhavě přenášejí v sluch tato velká a vážná slova, hrnou se přes ně vlny cizího hřmotu: vojenská hudba vyhrává kdesi v ulici, nízko nad domy hučí

⁵⁷⁴ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁵⁷⁵ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

motory dvaceti aeroplanů, zdí z kuchyně proniká bušení sekáčku, z koupelny o patro výše hučí proudící voda. A pes venku zaštěkne, i auto zahaleká – je to strakatá symfonie zvuků od všedního praskotu kamen až po ten tichý hlas, jenž je ze všeho nejtišší a přece nejnaléhavější a nejslyšitelnější. Před několika lety by naše nervy takové směsi nesnesly. (...) Ale vepluvše rychle ve mnohonásobnou složitost a kvapící překotnost novodobého dění, naučili jsme se najít krásu i v tříšti pravědních vjemů a rozeznati moudré slovo i v rachotu setrvačnicku života. A shledali jsme, že obávané disharmonie jsou jen zdánlivé“.⁵⁷⁶

V tomto úryvku jsme svědky nejen silného zvýznamňování akustičnosti (*hřmot, hudba, bušení, nejtišší, nejslyšitelnější*, atd.). Text zároveň naznačuje, že nová byla nejen akustičnost komunikace, ale také její mísení se zvuky okolí, které vytvářelo těkavou, zneklidňující mozaiku vjemů (*směs, strakatá symfonie, tříšť vjemů, disharmonie, složitost a kvapící překotnost*). Šokové povahy percepce nových médií (filmu, rozhlasu) si ve své době všiml také Walter Benjamin. Domníval se, že „šoková povaha nových médií (...) učí diváky překonávat šokovou povahu moderní společnosti“ (Volek 2012: 13) a tím publikum emancipuje, protože mu umožňuje vyrovnat se s náparem na smyslový aparát, který člověk v moderním světě zažívá. Také autor citovaného textu to vnímá stejně, neboť se s náparem tříštivých sluchových vjemů dokázal vyrovnat stejně dobře, jako s mísením profánního a posvátného (viz výše 5.3.3f). Konstatuje, že *novodobé dění* je velmi (*mnohonásobnou*) složité a rychlé (*složitost a kvapící překotnost*) a vzbuzuje úzkost (*obávané disharmonie*) a nezvyklý nápor na nervovou soustavu, který by byl ještě nedávno nesnesitelný (*Před několika lety by naše nervy takové směsi nesnesly*). Autor v tomto chaosu ale nalézá *krásu*, moudrost (*moudré slovo*) a nepřímou také harmonii (*disharmonie jsou jen zdánlivé*).

5.4.4 Demokratičnost

V textech se opakovaně klade důraz na nutnost rozšíření rozhlasu mezi nejširší vrstvy obyvatelstva. Myšlenka demokratizace společnosti byla silnou součástí československé státní identity. Opírala se o osvícenský koncept občanské společnosti, ve které jsou si všichni lidé rovni před zákonem a jejich úspěch nezávisí na původu a pokud možno ani na bohatství, ale jen

⁵⁷⁶ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

na jejich schopnostech. V souladu s těmito ideály měl být rozhlas dostupný všem občanům státu.

Dočítáme se, že s rozhlasem je třeba „seznámit nejširší vrstvy obyvatelstva“⁵⁷⁷, za tímto účelem se budou pořádat „lidové přednášky o radiofonii“⁵⁷⁸. „Význam broadcastingu je veliký, hlavně pro lidové extenze“⁵⁷⁹ a rozhlas „je i u nás již přístupný nejširším vrstvám lidovým“⁵⁸⁰. Jeden z textů cituje zástupce ministerstva pošta a telegrafů, který uvedl, že rozhlas by měl dosáhnout „obecné užitečnosti“⁵⁸¹. Rozhlas je vnímán jako technologie, která je schopna či je svou povahou přímo předurčena k tomu, aby pronikla do všech sociálních vrstev.

K zlidovění rozhlasu bylo třeba splnit tyto podmínky:

1. Levná rádia. Autoři textů si opakovaně stěžují na to, že rozhlasové přijímače jsou „drahé“⁵⁸² a „dostupné jen boháčům“⁵⁸³. Je třeba zajistit výrobu „laciných, opravdu lidových přijímacích přístrojů, jež dojdou nejširšího uplatnění“⁵⁸⁴.
2. Pokrytí signálem. Rozhlasový signál měl pokrývat všechny části republiky, a proto je třeba postavit „řadu vysílacích stanic po republice, jež umožní, aby rozhlas mohl být zachycován v celé její oblasti“⁵⁸⁵.
3. Uvolnění monopolu. Je kritizováno monopolní postavení Radiojournalu a některých výrobců přijímačů jako něco, co je „velikou překážkou rozvoje a zlidovění bezdrátové telefonie“⁵⁸⁶.
4. Program pro všechny. Radiojournalu je vytýkáno, že jím vysílaný program nezohledňuje zájmy všech skupin obyvatel, že podléhá politickým zájmům a pokračuje „v stavovském a zájmovém členění programů svých stanic na úkor rozšiřování a zlepšování (...) ve směru obecně-kulturním“⁵⁸⁷. Pro zájmové a politické skupiny, které se snažily rozhlas politizovat (dělnické strany a agráři) používá autor opakovaně negativně konotované slovo *stav*, *stavovské*.

⁵⁷⁷ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁷⁸ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁷⁹ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

⁵⁸⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁵⁸¹ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

⁵⁸² „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁵⁸³ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁸⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

⁵⁸⁵ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁸⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁵⁸⁷ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

5. Veřejná kontrola. Radiojournalu je nepřímě vytýkáno, že je to „*společnost více méně nekontrolovaná veřejností a jí také neodpovědná*“⁵⁸⁸.

Požadavek široké dostupnosti rozhlasu byl plně v souladu se sociálním reformismem Hradu. Masaryk neuznával radikální liberalismus s jeho lpěním na zásadě laissez faire. Jakkoliv kategoricky odmítal státem řízenou ekonomiku, doporučoval společenskou kontrolu nad hospodářským životem. Jak jsme již ukázali, byl rozhlas považován za instituci důležitého veřejného zájmu a bylo proto pochopitelné, že se vyslovoval požadavek nejen na státem kontrolované vysílání, ale také na cenovou dostupnost rádií, bez kterých by taková snaha státu nedošla svého naplnění. Akcentem na demokratičnost se **legitimizuje** (Thompson 1990: 61) sociální liberalistická ideologie Hradu pomocí strategie univerzalizace (zvýznamněn je zájem všech) a zároveň se zde uplatňuje modus unifikace (strategie standardizace) (Thompson 1990: 64), neboť do ideologie mají být zahrnuti všichni a poslouchání rozhlasu se má stát standardním vzorcem chování.

5.4.5 Úspěchy zahraničí

Úspěchy ostatních států na poli rozhlasového vysílání jsou v mnoha textech zvýznamňovány a někdy až nerealisticky zveličovány. Účelem tohoto zvýznamňování jejich úspěchů je ve všech případech snaha motivovat či přímo vyburcovat náš stát, průmysl a jiné zainteresované strany (Radiojournal, posluchače) k větší podpoře rozhlasu a stimulovat tak jeho růst.

V cizině se rozhlas rozvíjí lépe: „*všude za hranicemi pracuje více podobných společností a všechny pracují s úspěchem*“⁵⁸⁹, „*cizina pokračuje v bezdrátové telefonii milovými kroky kupředu*“⁵⁹⁰. Zahraniční rozhlas má víc abonentů: „*ve velkých cizích státech (...) přibývalo předplatitelů rozhlasu denně po tisících (Anglie)*“⁵⁹¹, „*u nás proti jiným evropským zemím průměrně až o 1000 procent méně abonentů rozhlasu*“⁵⁹². Zvýznamňování je zde konstruováno pomocí slov *všude*, *všechny*, *milové* a velkými čísly *tisících* a *1000 procent*. Zvlášť druhý číselný údaj je natolik velký, že je obtížné si ho představit.

Zahraniční rozhlas je politicky neutrální („*všude v cizině je úzkostlivě střežen takových vlivů*“⁵⁹³), jeho program je kvalitnější („*časově-technickou svěžest, jakou mají programy*

⁵⁸⁸ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁵⁸⁹ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁵⁹⁰ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁵⁹¹ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁵⁹² „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

⁵⁹³ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

anglických a jiných cizích stanic“⁵⁹⁴, „evropské stanice s jejich výbornými programy“⁵⁹⁵), investice do rozhlasu jsou větší („co péče na př. věnovala opatření vhodného atelieru a jeho vhodnému vybavení známá londýnská stanice 2LO“⁵⁹⁶), organizace rozhlasu je lepší: „Skoro všude jinde byl vývoj v rozhlasovém podnikání obrácený. Státy stavěly dokonalé stanice pro potřebu země a podněcovaly zájem o rozhlas tím, že umožňovaly jeho poslech na nejlacnějších přístrojích, což se jim také zdařilo, kdežto u nás se začíná tento směr teprve nyní, když je už ostatně pozdě“.⁵⁹⁷

Zdůrazňuje se, že se rozhlas rychle vyvíjí ve všech vyspělých zemích: „*To je ovšem, namítne se, možno jen v bohaté Americe, kde technický pokrok není ničím omezován a dosahuje tam ve všech oborech nadprůměrného rozpětí. Ale rozvoj radiofonie (...) pokračuje mílovými kroky i na evropském kontinentě*“.⁵⁹⁸ Autor zde používá pro zvýznamnění rétorickou figuru anticipace, tedy vytvoření námítky, kterou vzápětí vyvrátí: *To je ovšem, namítne se, možno jen v bohaté Americe (...) Ale (...).*

Poukazováním na úspěchy vyspělé ciziny používají propagátoři rozhlasu modus **legitimizace** pomocí racionalizace (Thompson 1990: 61). Když je rozhlas podporován vyspělými státy, měl by být logicky podporován i u nás. Typickým příkladem této strategie je tento výrok: „*Tyto vyhlídky nejsou neodůvodněné, nýbrž potvrzují je bohaté zkušenosti odjinud*“.⁵⁹⁹ Spojení *nejsou neodůvodněné* implikuje, že tyto vyhlídky jsou odůvodněné, tedy racionální. Uplatňuje se zde také narativizace (Thompson 1990: 61), neboť se texty opírají o starší příběh české touhy dohonit západní Evropu, viz např. historické srovnání „*Prušáci mezi Slovany*“⁶⁰⁰, o kterém jsme psali v 5.1.9.

Prozápadní orientace Lidových novin jistě odpovídala politice Hradu. Masaryk odmítal šovinistický nacionalismus a „vlastenčení“ a velmi podobně jako článek citovaný výše se sám odvolával na to, co o nás říkali v zahraničí: „*Cizinci o nás říkají, že jsme nadaní*“ (Čapek 1990: 338, 340-341). Přehnaná servilita vůči západním státům ale nebyla v souladu s jeho ideály, neboť byl přesvědčen, že základem dobře fungující demokracie je národní sebevědomí a zdravý nacionalismus. Domníváme se proto, že zvýznamňování zaostávání Československa nepracovalo ve prospěch Hradu, ale bylo spíše reakcí na naše několik set let potlačované národní sebevědomí a Habsburky přerušenu tradici české státnosti. Dá se předpokládat, že

⁵⁹⁴ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁵⁹⁵ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

⁵⁹⁶ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

⁵⁹⁷ „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57

⁵⁹⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁵⁹⁹ „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477

⁶⁰⁰ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

takový nedostatek národního sebevědomí v kombinaci s orientací na západní státy musel být trnem v oku nacionalistům.

5.4.6 Magie

S postupující modernitou se lidé museli vyrovnat s tím, že mnohým předmětům, které je obklopovaly v jejich každodenním životě, přestávali rozumět. Mezi rané technologie, které byly běžnému laikovi nepochopitelné, patřila například fotografie, gramofon nebo letadlo. Někteří řadili takové technologie do sféry magie a kouzel. Britský autor science fiction Arthur C. Clarke tuto tendenci formuloval v jednom ze svých třech zákonů takto: „Každá dostatečně vyspělá technologie je nerozeznatelná od kouzla“ (Clarke 1973: 21). Také rozhlas byl kvůli své složitosti rámován jako nepochopitelný a tajemný. Tento magický aspekt rozhlasu je více přítomen v textech publicistických, které se objevovaly mimo speciální rozhlasové rubriky a nebyly primárně určené rozhlasovým nadšencům.

Pro název tohoto tématu jsme použili slovo magie pro jeho výstižnost a symboličnost. Slovo magie chápeme velmi široce jako snahu ovládnout přírodní síly vymykající se lidskému chápání pomocí nevědeckých metod. Magii lze dělit na bílou, která je motivována eticky nezávadným cílem, a tomu protikladnou magii černou. Z celkového kontextu textů usuzujeme, že texty, které připisovaly rozhlasu magické vlastnosti, většinou chápaly tuto magii rozhlasu spíše jako „bílou“, přesto však ve své tajemnosti potenciálně nebezpečnou a znepokojivou.

V básni *Radio* nacházíme tyto metafory: „otáčím kouzelným prstenem“⁶⁰¹ (= ladím rádio), „zjevte se džinové“⁶⁰² (= začni mluvit, rádio). Jinde se objevují spojení: „záhadami bezdrátové telefonie a telegrafie“⁶⁰³, „bzuket tajemných proudů“⁶⁰⁴, jiný text pak přirovnává rádio k „čarovné skřínce se stříbrnými žárovkami“⁶⁰⁵. Text *Na vlnách* přibližuje čtenářům rozhlas z druhé strany, z pohledu hudebníka účinkujícího v rozhlase. Rozhlas se podle něj usídlil v nejvyšším patře „vysokého paláce (...) nad střechami domů“⁶⁰⁶. Zvýznamňování umístění rozhlasu ve výšce buduje obraz rozhlasu jako něčeho nadpozemského. Následující věty z téhož textu tuto interpretaci potvrzují: „pocit, že jsme se octli v ovzduší zakletém (...) jsme v jakémsi vězení umlčených zvuků. Neslyšitelnými kroky přichází konferenciér, se stěny zírají elektrické hodiny (...) vidíš do menší místnosti, plné záhadných a divotvorných strojů, které vládnou

⁶⁰¹ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁶⁰² „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁶⁰³ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁶⁰⁴ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁶⁰⁵ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁶⁰⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

vzdušné elektrině“.⁶⁰⁷ Konferenciér zde chodí *neslyšitelnými kroky* jako duch, *hodiny* a *stroje* jsou antropomorfizovány jako v pohádce.

Velmi silně je toto téma přítomno v textu Muž a krystal od Karla Čapka. Ten se ve svém textu dozvídá od agitátora o „*vyšších tajemstvích* radiové církve, jako jsou *vlny*, *polovičky vln*, *krátké vlny*, *dlouhé vlny* a jiná *podivná dogmata*, kterým *jistě nikdo na světě nerozumí*. Tvrdí, že *musíte vykonat jisté obřady*, jako *strčit jeden drát kamsi do matrace*, *jiný drát do vodovodu* a *třetí drát do ucha*“.⁶⁰⁸ Nadměrné opakování technických výrazů (*vlny*, *polovičky vln*, *krátké vlny*, *dlouhé vlny*) zde funguje jako prostředek zvýznamnění nepochopitelnosti rozhlasové technologie. Ve druhé větě autor tvrdí, že dráty je třeba strkat do *matrace*, do *vodovodu* a do *ucha*. Jakkoliv zřejmě nepřeháněl, protože vodovodní potrubí a matrace skutečně sloužily radioamatérům jako antény, působí takto formulovaná věta na čtenáře absurdně a navozuje dojem nikoliv pouhé složitosti, ale přímo magie. Čapek opakovaně používá neurčitá příslovce a zájmena (*kamsi*, *jakéhosi*, *jaksi*, *či co*), které umocňují pocit nejistoty posluchače.

Čapek pokračuje: „*prohlásíte uchvácen, že je to prostě zázrak, a krouťte hlavou* (...). *Posléze shledáte, že je to tajemně jednoduché a že by to snad mluvilo a hrálo, i kdybyste jeden drát připnul k ocasu své kočky a druhý k popelníčku nebo k francouzskému slovníku. Prostě funguje to, třeba způsobem tajemným a nepochopitelným; věřím a vyznávám, že jsou na světě vlny a zázraky, amen. Již se nesnažím pochopit to, sklonil jsem se před faktem; věc je nesporná a podivná, jako kterýkoliv přírodní úkaz*“.⁶⁰⁹ Vidíme zde zvýznamňování nepochopitelnosti (*nepochopitelným*, *podivná*, *krouťte hlavou*, *již se nesnažím pochopit*) až magičnosti (*tajemně*, *tajemným*). Spojení *tajemně jednoduché* je katachrézí, která spojuje logicky nespojitelné a tím záhadnost rozhlasu ještě více umocňuje. Opět se zde objevují absurdní úkony, které připomínají magické obřady (*drát připnul k ocasu své kočky a druhý k popelníčku nebo k francouzskému slovníku*).

V některých částech textu naznačuje Čapek souvislost mezi nepochopitelností rozhlasové technologie a mysterijní povahou křesťanství tím, že si vypůjčuje slova z náboženského diskurzu: *věřím a vyznávám, zázraky, amen, dogmata, obřady, církve*. Poslouchání rozhlasu nazývá „*novou vírou*“⁶¹⁰, po úspěšném zprovoznění rozhlasu běží autor „*zvěstovat lidem, že to mluví*“⁶¹¹. *Zvěstovat* je sloveso používané nejčastěji pro oznámení narození Krista (Zvěstování

⁶⁰⁷ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁶⁰⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶⁰⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶¹⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶¹¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

Panny Marie). Stejně religiózně, byť v nadsázce, vnímá rozhlas autor textu Hlasatel a posluchač, který opakovaně přirovnává rozhlas, respektive rozhlasového hlasatele, k bohu:

„Je záhadný a nezjevitelný jako bůh. Je proto také tak nedostupný a vznešený. Nám, obyčejným posluchačům, jeví se tedy hlasatel jako božská síla, nedostupná a nezbadatelná (...) zříme HO (...) sedícího na obláčku nad námi, ale pořád ještě nepředstavitelného, neboť jeho obličej nevidíme, ježto září a svítí. Sedí tak někde v neskutečnu a jen slyšíme, jak nám povídá: Budete-li hodní, uslyšíte zítra Devátou symfonií. Ale budete-li brát jména mého nadarmo a hřešit na naše božská zařízení (...) neuslyšíte nic“⁶¹²

Přirovnávání rozhlasu k trestajícímu bohu (*Budete-li hodní, uslyšíte*) se aktivuje archetyp otce (Trampota 2006: 92). Používání křesťanských slov, obrátů či dokonce parafráze celých pasáží z Písma (*budete-li brát jména mého nadarmo*) **legitimizuje** rozhlas pomocí narativizace (Thompson 1990: 61, 62). Zároveň naznačuje, že rozhlas do jisté míry obsadil v myslích a srdcích některých posluchačů prázdné místo, které bylo v předmoderní době vyhrazené víře v boha. Následující citace ze stejného textu svědčí o tom, že rozhlas již v této rané fázi zprostředkovával posluchačům pocit ontologického bezpečí⁶¹³, jehož zdrojem bylo v předmoderních společnostech právě náboženství (Giddens 2003: 94): „*A člověk ráno vstane, pohlédne nedůvěřivě na svůj radioaparát a myslí si bojácně a pokorně, zda milost Radiojournalu stojí nad námi, zda se nic nestalo a zda večer přijde k nám z neviditelná a z nepomyslitelná chléb duše jako jindy“⁶¹⁴ Autor použil slovo *nedůvěřivě*, kolem jehož kořene (důvěra) Giddens rozvíjí svůj koncept ontologického bezpečí. Autor-posluchač se obává výpadku rozhlasového vysílání a to v něm vyvolává ztrátu důvěry (*nedůvěřivě*), strach (*bojácně*) a rovněž pokoru (*pokorně*), tedy podřízení se někomu v důsledku uznání vlastních nedostatků. Rozhlas tedy, podobně jako dříve bůh (*z neviditelná a z nepomyslitelná*), poskytuje pocit bezpečí, a to mu propůjčuje nad posluchačem moc. Posluchač touží po tom, aby rozhlasové vysílání přicházelo pravidelně (*jako jindy*) a tím potvrzovalo, že svět je v pořádku (*zda se nic nestalo*).*

⁶¹² „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶¹³ Později začala tuto funkci plnit také televize, která dnes okupuje prostor rutinních činností, tradicí a mýtů a tím se významně podílí na konstrukci ontologického bezpečí porušeného modernitou (Volek 1998: 31).

⁶¹⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

V podobě černé magie se rozhlas objevuje v textech jen jednou: „*To už bylo vesničanům podezřelé. Tušili nějaké čáry*“.⁶¹⁵ Slovo *čáry* je negativně konotováno, přičemž tento úhel pohledu na rozhlas byl autorem připsán odpůrcům rozhlasu (vesničanům), kteří byli v textu posléze zesměšněni.

Střízlivý, věcný a hluboce věřící Masaryk zřejmě nebyl nakloněn vysvětlovat si přírodní úkazy a techniku jako kouzla a už vůbec mu asi nebylo blízké brát nadarmo slova jako „bůh“. Nemyslíme si proto, že by zvýznamňování magické tajemnosti a prisuzování božských atributů rozhlasu mohlo posilovat ideologii Hradu. Toto zjištění potvrzuje náš předpoklad, že Lidové noviny nelze považovat za médium jednoznačně tlumočící politiku Hradu a jejich snaha o nezávislost a názorovou vyváženost nezůstávala jen v proklamativní rovině.

5.4.7 Lovecká vášeň

Pro popis ladění rádia se v textech často používají slova odvozená od slov hledat, lovit nebo chytat. Slovní spojení „chytat vlnu“ se objevuje hned ve třech textech⁶¹⁶, v jednom textu pak „lovit vlnu“⁶¹⁷.

Lov rozhlasových vln je zdrojem silných emocí: „*rozkoš chytati z prostoru vlny*“⁶¹⁸, nepřímou pak také zde: „*to vyskočíte, zajásáte, a píšete k seznamu slyšených stanic stanici šestnáctou!*“.⁶¹⁹ Tato lovecká vášeň je považována za skutečně autentický přístup k rozhlasovému vysílání: „*Pravý vášnivce radia nečeká na oficiální pořad oznamovaný novinami; sedí u strojků a hledá*“.⁶²⁰ Součástí tohoto postoje k rozhlasu je také soutěživost (závodění s ostatními „lovci“ nebo možná jen se sebou), což je patrné například z toho, že si fanoušek chycené vlny počítá (*šestnáctou*) a je na sebe hrdý: „*duch se zablýskne a chtěl by všem povídat a chlubit se*“.⁶²¹ Sportovní rivalitu radioamatérů reflektuje také tento text: „*nejroztomilejší je poslouchat dva takové, když se snaží přistihnouti se v některých slabších kusech svých vědomostí*“⁶²².

⁶¹⁵ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁶¹⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302, „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543, „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶¹⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶¹⁸ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶¹⁹ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶²⁰ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁶²¹ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶²² „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

Tento aspekt, který rozvoji rozhlasu jistě pomohl, byl zřejmě projevem tzv. užitkové agrese⁶²³ a obecné touhy člověka zmocňovat se objektů. Tomu napovídá tato věta: „*nejradši si vyloví ze vzduchu Řím*“.⁶²⁴ Velmi podobně je to formulováno také v jiném textu: „*Zavře se u sebe, aby si dal Řím nebo Londýn*“.⁶²⁵ Důležitá je zde zvrtná částice „si“, která naznačuje, že si autor budoval k objektu lovu majetnický, konzumentský vztah. Pokud by ve větě tato částice nebyla, šlo by autorovi jen o lov samotný. Věta by pak zněla: „*nejradši vyloví ze vzduchu Řím*“. Touha zmocňovat se byla jistě motivována přitažlivostí objektu, kterým je zde vzdálený, krásný, bájný *Řím* (o okouzlení dálkami jsme psali v části 5.4.3c).

5.4.8 Kutilství

Jednou z mnoha podob raného rozhlasového nadšení byla bezpochyby tvůrčí kutilská radost a hravost radioamatérů, kteří si sami sestrojovali jednoduché rozhlasové aparáty a pak se s nimi pokoušeli „chytat“ stanice, včetně těch zahraničních: „*kdo to nezkusil sedět jeden večer nebo několik večerů u jednoduchého aparátu, jež jste si sami sestrojili, a vyladovali spoustu stanic, ten neví, jaká je přímo v tom rozkoš*“.⁶²⁶ Vyrábět si doma rádio ale mohl zpočátku jen ten, kdo si opatřil koncesi, kterou bylo třeba každým rokem obnovovat. Trestné bylo taková rádia prodávat. Lidové noviny toto kutilství podporovaly zveřejňováním návodů a rad na sestrojení a zapojení rozhlasových přijímačů:

Bezdrátovou horečku „nevzbudila jen radost z naslouchání hudby, zpráv, politických řečí, (...) ale hlavně snaha amatérů, zhotoviti si samostatně přístroj, který pak skýtá dvojnásobnou radost (...) Poslouchati přístrojem, který jsme si sami zhotovili, je radostnější než poslouchati přístrojem koupeným. Podaří-li se bezdrátovému amatéru dosíci přístrojem vlastnoručně vyrobeným lepších úspěchů než dosáhnou zdánlivě jeho šťastnější přátelé přístroji koupenými za drahé peníze, budí tyto úspěchy přímo hrdost a podporují tak vzrůst i sebevědomí praktických jedinců“⁶²⁷.

⁶²³ Psychologové dělí agresi mimojiné na agresivitu hostilní (nenávistnou), obrannou a užitkovou (původně loveckou a teritoriální).

⁶²⁴ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶²⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶²⁶ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶²⁷ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

Domácí výroba rádií a radost z takových přijímačů je zde uvedena jako hlavní (slovo *hlavně*) příčina šíření rozhlasu ve světě. Kutilové nejsou motivováni pouze snahou ušetřit. Radioamatéři pociťovali *hrdost, vzrůst, sebevědomí* a převahu nad těmi, kdo si přístroj koupili: „*A to se váš konstruktérský nebo mechanický nebo elektrický duch zablýskne*“.⁶²⁸ Kutilství ovšem není podle tohoto článku pouhá zábava, ale je považováno za jistý druh průpravy a vzdělání: „*domácí výroba bezdrátových přijímačů není jen zábavka a hračka, nýbrž má veliký význam pro výchovu technického ducha*“.⁶²⁹

Vlastní sestavování rozhlasových přijímačů bylo běžným jevem i v zahraničí. Moores uvádí jako hlavní důvod snahu ušetřit a tendenci mužů si hrát (Moores 1988: 24, 25). Na zahraničních trzích nabízeli prodejci hned od počátku dvacátých let radiové stavebnice, tedy kompletní soupravy radiových dílů, ze kterých si muži sestavovali vlastní rozhlasové přijímače. Zůstaly populárními ještě dlouho po druhé světové válce (Haring 2007: 68-71). V české literatuře ani v analyzovaných textech jsme na zmínku o existenci takových stavebnic na československém trhu nenarazili. Zdá se, že mnoho součástek si českoslovenští radioamatéři dokonce sami vyráběli: „*Stanici po dobrém návodu si lehce opatříme doma z prvků, které si sami vyrobíme, jen telefonní naslouchátka pro tuto stanici třeba si koupiti. (...) Zříditi si stanici z částek vlastnoručně vyrobených či koupených*“.⁶³⁰

5.4.9 Ovládnutí přírody

Zřetelným technooptimistickým tématem je zkrocení chaotických či přímo nebezpečných přírodních živlů. Technologizace přírody se projevuje například ve spojování slov „vlna“ a „rozhlas“: „*Chci totiž psát o vlnách rozhlasu*“⁶³¹. Text Na vlnách začíná těmito větami:

„Myslíte si, že chci psát a vzpomínat na idylické doby, kdy jsme se vznášivali »na vlnách« valčíku? Ach, nikoliv, jsme v době jiných vln, jež nejsou čereny rytmem tance ani vesly vratké lodičky, které nešplouchají, ale samy zpívají, které se neslívají v nezměřitelnou záplavu, ale jsou pěkně očíslovány a mohou být kdykoliv znovu v libovolném pořadí přidrženy pro ukojení našich choutek“.⁶³²

⁶²⁸ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶²⁹ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁶³⁰ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁶³¹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁶³² „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

Autor zde pracuje s dichotomií vodní vlny a rozhlasové vlny.⁶³³ Vodní vlny, symbol nespoutané přírody, patří do *idyllické* minulosti, na kterou autor vzpomíná s nostalgií, která je budována pomocí citoslovce *Ach* a slovesem *vznášivali*. Zdrobnělina *lodička* buduje identitu loď jako hračky a dobu minulou tak implicitně přirovnává k dětství. Adjektivum *vratká* zvýznamňuje technickou nedokonalost a nevyspělost těchto dětských let moderního člověka. Slovní spojení *nezměřitelnou záplavu* evokuje živelnou povodeň, nespoutaný přírodní živel. Minulost byla tedy podle autora dobou krásnou, ale nezralou, kdy člověk-dítě ještě nebyl schopen kontrolovat přírodu, která byla v důsledku toho potenciálně nebezpečná (*nezměřitelnou záplavu*).

Do protikladu k minulosti klade autor současnost, ve které hrají roli vlny nikoliv vodní, ale zvukové, které jsou nicméně stále projevem přírodních sil. Tyto vlny jsou očíslovány, to znamená, že každá rozhlasová stanice má přidělenou svou vlnu s určitým číslem. Z adverbia *pěkně (očíslovány)* se dá usuzovat, že autor s tímto ovládnutím přírody souhlasí. Slovy *kdykoliv* a *libovolném* autor zvýznamňuje kontrolu, kterou člověk nad tímto fyzikálním jevem má. U autora je tedy patrná jistá rozpolcenost – stesk po minulosti a fascinace pokrokem zároveň.

Je zajímavé, že důvodem dnešního porobení přírody v podobě rozhlasu je podle autora *ukojení našich choutek*. Člověk zde tedy přírodu již neovládá proto, že z ní má strach, ale proto, že ji chce využít pro svou zábavu. Po dlouhá staletí se lidé pokoušeli dostat přírodu pod kontrolu proto, aby je neohrožovala na životě. Moderní člověk má již přírodu porobenou a hledá cesty, jak by ho mohla pobavit.

Autor stejného textu se dále domnívá, že jsme přírodní jevy sice ovládli, ale neporozuměli jsme jim: „*Zdaž se nepodobají pocity mé pocitům onoho starého Řeka či jiného člověka dávnověku, když po prvé uzřel blesk či poznal účinek jiné síly přírodní, jemu nevysvětlitelné? Rozdíl je mezi námi jedině ten, že onen pračlověk si udělal z přírodní síly Boha, kdežto já z ní dělám tento sloupek!*“⁶³⁴ Zkušenost s rozhlasovou technologií je zde přirovnána k setkání s *nevysvětlitelným* přírodním úkazem. Přesto, že tento úkaz nechápeme, alespoň se ho už nebojíme. Zatímco dříve si takové úkazy lidé vysvětlovali božským působením, dnes o tomto úkaze autor píše *sloupek*. Lidé tedy rezignovali na vysvětlení, stačí, že jim technologie slouží. Pokrok je v tom, že se těchto nevysvětlitelných úkazů lidé již nebojí, nehledají za nimi bohy, ale přijímají je jako fakt, reflektují je (*dělám tento sloupek*) a užívají si jich.

⁶³³ Binární opozice kultura a příroda Lévi-Strausse.

⁶³⁴ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

5.5 Aktivity

V této části budeme věnovat pozornost aktivitám těch identit, které jsme v textech rozpoznali a popsali výše. Svou pozornost zaměříme na slovesa, a to jak plnovýznamová, tak neplnovýznamová, která tvoří význam teprve ve spojení s jiným slovesem nebo jiným slovním druhem (například sponová slovesa *být*, *stávat se*, nebo kategoriální slovesa, například ve vazbě „*mít strach*“). Mezi aktivity budeme rovněž zahrnovat slovesná podstatná a přídavná jména (verbální substantiva a adjektiva) a zvláštní pozornost budeme věnovat slovesům modálním, která často vytvářejí vztahy podřízenosti a nadřízenosti.

5.5.1 Distribuce moci

5.5.1a) Posluchač – rozhlas

V textech jsme se setkávali s konstruováním nadřízenosti a podřízenosti mezi různými identitami. Nejvíce prostoru dostal aspekt mocenské nadřízenosti rozhlasu nad pasivním posluchačem, který jsme analyzovali v části 5.2.2. Tento vztah byl konstruován pomocí modálního slovesa **muset**: „*ty tisíce (lidí) mu musí poslouchat. Ano, my hlasatele poslouchat musíme* (...) *Hlasateli naslouchat musíme, neboť nikdy nevíme, nepropásneme-li nějakou senzaci*“.⁶³⁵ Sloveso *muset* se zde opakuje dokonce třikrát v pěti po sobě následujících větách. Druhou část modálního predikátu, která nese hlavní lexikální význam, je v jednom případě sloveso **naslouchat**, tedy „vnímat sluchem“. Ve dvou zbývajících případech je to sloveso **poslouchat**, které zde ale neznamena jen „vnímat sluchem“, ale zároveň také „plnit něčí rozkazy“. Jasně je tento druhý význam slovesa *poslouchat* patrný v témže textu v této větě: „*Na nás pouze a jediné jest: poslouchat!*“⁶³⁶ Také sloveso **nevědět** ve výše citované větě staví původce této aktivity (posluchače) do bezmocné pozice. Nejen proto, že „nevědět něco“ je vždy oslabující, protože objekt vědění zůstává mimo kontrolu subjektu, ale také proto, že se zde tato aktivita dává do přímé souvislosti s aktivitou *muset*: *nevíme* (zdali *nepropásneme*), a proto *musíme* *hlasatele poslouchat*. Nevědomost, v důsledku které je posluchač rozhlasu podřízen, pramení ze specifické povahy rozhlasového vysílání, a to z nepozdržitelnosti a neopakovatelnosti proudu vysílání.

Tentýž autor si všímá i jiného rozdílu mezi konzumací novin a rozhlasu, a to nemožnosti vybrat si jen takové sdělení, které posluchače zajímalo: „*hlasatel dělá si s námi, co chce* (...)“

⁶³⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶³⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

*Není to jako u novin, kde čtenář čte si, co chce a co nechce, vynechá (...) Ale nemůžeme nic dělat. My na hlasatele nemůžeme“.⁶³⁷ Mocenská nevyváženost je zde umocněna spojením modálních sloves **chtít** a **moci** s plnovýznamovým slovesem **dělat**, což je aktivita mimořádně nabitá činným významem. Zatímco hlasatel tedy co *chce*, to *dělá*, posluchač *nemůže dělat* nic. Hlasatel navíc nedělá něco významově neutrálního, ale *dělá si* s posluchačem, *co chce*. Jak vidíme, dosahuje zde autor účinku opět pomocí opakování, v tomto případě slovesa *nemůžeme*. Toto opakování je bezpochyby záměrné, neboť se vyskytuje v daném textu vícekrát, například zde: „*To bych chtěl dělat! Všichni bychom to chtěli dělat“.⁶³⁸ Opakování byl zřejmě autorův oblíbený nástroj, jímž se snažil na čtenáře zapůsobit.**

Mocensky nevyvážený vztah rozhlasu a posluchače je budován také pomocí aktivity **čekat**: „čekají, co jim vlny rozhlasu přinesou“⁶³⁹, „čekám, co zas večer schystal“⁶⁴⁰, podobně pak v dalších čtyřech textech⁶⁴¹. Člověk, který čeká, je pasivní a závislý na aktivitě někoho nebo něčeho jiného, co nemá pod kontrolou. Podobného pasivního účinku se dosahuje použitím slovesa **přijímat** (rozhlasové vysílání), které často vytvářelo přídavná a podstatná jména (přijímací přístroj, rozhlasový přijímač).

Rozhlas ale neměl ve vztahu s posluchačem rozhodně jednoznačnou převahu. Posluchač může, byť omezeně, projevat svůj názor a činit určitá rozhodnutí, například přeladit na zahraniční stanici nebo kritizovat program Radiojournalu. Taková aktivita byla v jednom textu otevřeně označena za autenticky správný (*pravý*) způsob poslechu: „Pravý vášnivec radia nečeká na oficiální pořad oznamovaný novinami; sedí u strojku a hledá“.⁶⁴² Aktivní konzumace rozhlasu je zde budována pomocí sloves **nečekat** a **hledat**.

V jiných textech pak posluchač projevuje nespokojenost s úrovní programu pomocí sloves **lát** („Lajeme jim občas“⁶⁴³), jinde pak **volat**, **křičet**: „Jestliže voláme do sluchátek své protesty, křičíme-li, člověče, to si nech – jím to nehne“.⁶⁴⁴ Posluchač rozhlasovému hlasateli dále nařizuje pomocí slovesa **nechat** v rozkazovacím tvaru (*nech*). Je ale příznačné, že tento projev aktivity posluchače je zbytečný, neboť jeho protesty nikdo neslyší (*jím to nehne*). Opět tu narážíme na to, že mocenský vztah mezi posluchačem a rozhlasem byl ovlivněn

⁶³⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶³⁸ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶³⁹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁶⁴⁰ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶⁴¹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547, „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543, „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57, „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶⁴² „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁶⁴³ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁶⁴⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

technologickou povahou rozhlasové komunikace, v tomto případě její jednosměrností. To je výstižně shrnuto zde: „*Zdá se, že ON nás prostě neslyší. Nebo nás jednoduše ignoruje*“.⁶⁴⁵ Zatímco posluchači, jak jsme ukázali výše, byla přiřazována aktivita poslouchat, rozhlas je zde spojen s opačnou aktivitou **neslyšet**. Dominantní povahu rozhlasu pak již zcela jasně ukazuje sloveso **ignorovat**.

Pomocí plnovýznamových aktivit poslouchat, nevědět, dělat a čekat a modálních sloves muset, chtít a moci je v textech konstruována bezmoc posluchače, která byla způsobena jednosměrným a neopakovatelným charakterem rozhlasové komunikace a existencí pouze jedné československé vysílací stanice. V textech jsou konstruovány, někdy dokonce v rámci jednoho textu, protikladné aktivity: pasivní posluchač čeká, aktivní nečeká (a hledá). Posluchač rozhlas poslouchá, rozhlas posluchače neposlouchá.

5.5.1 b) Veřejnost – Radiojournal, průmysl, stát

Lidové noviny se stavěly na stranu veřejnosti v jejím vztahu k ostatním subjektům, které se nějakým způsobem podílely na rozhlasové komunikaci (výrobci rozhlasových přijímačů, Radiojournal, stát) a osvojovaly si právo tyto subjekty hodnotit, radit jim, ba jim přímo nařizovat. Snažily se tímto způsobem vyrovnávat mocenské postavení obou stran, neboť vnímaly samy sebe jako jeden z mála nástrojů, které veřejnost mohla v tomto mocenském vyjednávání použít. Otevřeně svou roli Lidové noviny takto definují zde: „*Redakce denního listu je často posledním útočištěm radioamatérů, kteří by za každou cenu chtěli dosíci nápravy*“.⁶⁴⁶

Veřejnost je Lidovými novinami konstruována jako emancipovaná. Pojí se s aktivitami **žádat** („*Radioklub československý žádá*“⁶⁴⁷), **vytýkat** („*Ačkoliv Radiojournalu bylo již mnohokrát vytknuto*“⁶⁴⁸), **kontrolovat** („*Radiojournal, společnost více méně nekontrolovaná veřejnosti*“⁶⁴⁹), **stěžovat si** („*tyto dny si nám vážný radioamatér postěžoval na programovou část pražského rozhlasu*“⁶⁵⁰) a **domáhat se** („*naši amatéři nejsou společnost, kterou možno přehlížeti, a myslím, že právě oni mají právo domáhati se více ohledu*“⁶⁵¹).

Nejčastěji je v textech kritizován Radiojournal, mimo jiné za to, že nedostatečně vysvětluje své záměry posluchačské veřejnosti. V poslední citované větě je tento fakt vyjádřen slovesem

⁶⁴⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶⁴⁶ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

⁶⁴⁷ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁴⁸ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁶⁴⁹ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁶⁵⁰ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

⁶⁵¹ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

přehlížet, jinde pak slovesem **pomíjet**: „*úmyslné pomíjení veřejnosti včasnou informací*“.⁶⁵² Ignorování koncesionářů bylo jen jednou z uváděných příčin problémů, se kterými se Radiojournal potýkal. O Radiojournalu se píše, že „*musí nyní hledati nové cesty, aby vyběděl ze své nemožné situace (...) Podaří-li se vzkřísiti Radiojournal, nelze dnes dohadovati*“.⁶⁵³ Mluví se těmito větami pasuje do role silnějšího arbitra, který Radiojournalu nařizuje (sloveso **muset**), co má dělat. Také sloveso **dohadovati** buduje identitu autora textu (potažmo Lidových novin) jako subjektu, kdo má erudici na to, aby domýšlel důsledky a predikoval budoucnost.

Pomocí slovesa „**muset**“ Lidové noviny nařizují také průmyslu na výrobu rádií: „*O řešení obecné užitečnosti se musí starati též průmysl pro bezdrátová zařízení, který musí opatřiti levné přístroje*“.⁶⁵⁴ Stejným způsobem se přikazuje také státu: „*stát musí žádati od rozhlasové společnosti platy na amortisaci zařízení*“.⁶⁵⁵ „*musí býti postaráno též o dobré vysílací stanice*“.⁶⁵⁶ Ve druhé větě je sice použito sloveso **muset**, ale zároveň je zde plnovýznamové sloveso **postarat se** použito ve formě přičestí (*postaráno*). Tato konstrukce zakrývá původce děje a zjemňuje nekompromisnost slovesa **muset**. Lidové noviny zde sice nařizují, ale nevíme komu. Jen z kontextu článku vyplývá, že státu, neboť právě stát je zodpovědný za stavbu vysílacích stanic.

Aktivita kritizujících se dále budovala se pomocí sloves **útočit** („*Pražské listy občan. stran*“⁶⁵⁷ *počaly útočit na Radiojournal*“⁶⁵⁸). Radiojournalu pak byly přisuzovány negativně konotované aktivity **zklamat**, **zhoršovat**, **zrazovat** a **škodit**: „*monopol Radiojournalu úplně zklamal*“⁶⁵⁹, „*zhoršování (způsobené monopolem Radiojournalu – pozn. aut.), jež zrazuje všechny*“⁶⁶⁰. Jinde pak: „*Ačkoliv Radiojournalu bylo již mnohokrát vytknuto, že svým bezohledným postupem k veřejnosti a posluchačům škodí nejvíce sobě, neboť jim budí zbytečné rozčilení a nedůvěru, dopustil se i tentokrát stejně chyby*“.⁶⁶¹ Další negativní aktivity jsou v poslední větě vyjádřeny nominalizacemi **budit rozčilení** (rozčilovat) a **dopouštět se chyby** (chybovat). Nominalizace se často používá k zamlžení sdělení a zastírání totožnosti jednajících subjektů. To ale není tento případ, neboť jednající subjekt je ve větě jasně jmenován. Je zde ale

⁶⁵² „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁶⁵³ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁶⁵⁴ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

⁶⁵⁵ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

⁶⁵⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁵⁷ Nepodařilo se nám dohledat, o jaké noviny, či skupinu novin, se jedná.

⁶⁵⁸ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

⁶⁵⁹ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁶⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁶¹ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

pomocí pasiva zastřen původce aktivity **vytýkat** (bylo vytknuto) a jen z kontextu je zřejmé, že se jedná o veřejnost a tisk jako jejího zástupce.

Radiojournal je spojován se slovesy **hledat, vybřednout, vzkřísit, stonat, trpět úbytěmi**: „*musí nyní hledati nové cesty, aby vybředl ze své nemožné situace (...) Podaří-li se vzkřísiti Radiojournal, nelze dnes dohadovati*“⁶⁶². Jinde pak: „*čs. rozhlas stůně a trpí úbytěmi*“.⁶⁶³ Tyto aktivity evokují slabost a zranitelnost, neboť implicitně odkazují na bloudění (*hledat cesty*), existenci nějaké tíživé situace (*vybřednout*) a fyzické slabosti či nemoci (*vzkřísiti, stůně, trpí úbytěmi*). Tím budují identitu Radiojournalu jako slabého, neúspěšného podniku.

Několikrát jsme se v textech setkali s mechanismem eufemizace, tedy zmírňováním nepříjemných faktů o určitých subjektech, se kterými autor textu sympatizoval a chtěl jejich negativní vlastnosti zlehčit. Jako nástroj eufemizace sloužil autorům trpný rod a nominalizace. Jakkoliv Thompson řadí tyto nástroje k modu **reifikace** (Thompson 1990: 66), domníváme se, že v tomto případě slouží spíše **disimulaci** (Thompson 1990: 62), tedy zjemnění kritiky rozhlasu v článku, který je jinak rozhlasu velmi nakloněn. Oba tyto nástroje ruší vazbu mezi aktivitou a subjektem a odvádějí pozornost od původce nežádoucí činnosti, kterým byl v tomto případě rozhlasový hlasatel: „*Někdy se v radiu něco popsuje a máme jen zlobení a trápení*“.⁶⁶⁴ V této krátké větě se nacházejí hned oba tyto mechanismy. Bez jejich zapojení by věta vypadala následovně: „Hlasatel někdy něco popsuje a my se jen zlobíme a trápíme“. Tam, kde se o rozhlasovém hlasateli mluví pozitivně, používá autor tohoto textu činný rod („*Hlasatel Radiojournalu mluví denně k tisícům lidí*“⁶⁶⁵).

Kritika státu byla v textech přítomná, ale často byla rovněž zjemňována eufemizací: „*výroba přístrojů pro bezdrátovou telefonii byla (...) ohrožena tím, že povolení k výrobě se bude udělovati jako monopolní právo (...) tak ještě nyní je u nás vysílání zpráv a uměleckých programů vázáno nevhodnou formou monopolní administrativy*“.⁶⁶⁶ Autor mohl formulovat tvrzení takto: „vláda ohrožovala výrobu tím, že chtěla udělovat povolení jako monopolní právo a ještě nyní váže vysílání (...)“. Místo toho ale zcela zakryl pasivizací původce děje a čtenář se musí dohadovat, že se jedná právě o vládu. Podobně též zde: „*Stavěly se stanice za miliony, které za krátký čas se ukázaly nevyhovujícími*“.⁶⁶⁷

⁶⁶² „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁶³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁶⁶⁴ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶⁶⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶⁶⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁶⁷ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

5.5.2 Pokrok

Jak jsme již ukázali v části 5.4.1, byl v textech silně zvýznamňován pokrok, tedy myšlenka lineárního časového vývoje směřujícího od horšího k lepšímu. Autoři k tomu používali slovesa **vyvinout**⁶⁶⁸, **zlepšovat**, **zdokonalovat**, **pokračovat**: „*můžeme pokračovati stále na zdokonalování a konečně si můžeme udělati přístroj velmi dokonalý*“.⁶⁶⁹ Sloveso zdokonalovat je použito ve formě verbálního substantiva, podobně jako zde: „*místo zlepšování a zdokonalování možno sledovat spíše jen stále zhoršování*“⁶⁷⁰. Zde se pokrok konstruuje vymežován proti aktivitě **zhoršovat**.

Kromě kvalitativního zdokonalování se pokrok vyznačuje také kvantitativním zrychlováním a růstem. Texty k této konstrukci používají slova **vzrůstat**: „*statistiky o vzrůstajícím počtu přijímacích bezdrátových stanic*“.⁶⁷¹ Nedostatečné tempo toho růstu (tedy pokroku) dokonce **ohrožuje** samu existenci rozhlasu: „*u nás vzrůstal počet abonentů tak vleklým tempem, že to ohrožovalo trvání rozhlasu vůbec*“.⁶⁷² Velmi podobné ve své funkci konstrukce konceptu pokroku jsou pak aktivity **vystoupat** („*kulturní naše úroveň vystoupi*“⁶⁷³), **přibývat** („*V Německu podle stavu z 1. září 1924 bylo již 850.000 radiových amatérů a podle posledních výkazů přibývá jich tam měsíčně osm až deset tisíc*“⁶⁷⁴), **stoupat**⁶⁷⁵, **pronikat**⁶⁷⁶, **rozšířit**⁶⁷⁷, **zdvihnout**⁶⁷⁸. Rychlost, nebo naopak nežádoucí pomalost pokroku je v textech konstruována pomocí sloves **pokulhávat** („*naše republika v ní stále pokulhává za ostatní Evropou*“⁶⁷⁹), **postupovat** („*radiový ruch (...) postupuje hlemýždím krokem*“⁶⁸⁰). Rychlost pokroku se porovnává s ostatními státy a vytváří se tak téma závodění, které je konstruováno aktivitami **dohonit**, **začít**, **předstihnout** („*dohoníme záhy státy, kde začali s vysíláním radiofonie až po nás, ale zatím nás již daleko předstihly*“⁶⁸¹), **vyrovnat se** („*Rusko se horečně snaží vyrovnat se jiným pokročilým zemím*“⁶⁸²).

⁶⁶⁸ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁶⁹ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁶⁷⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁷¹ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁶⁷² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁶⁷³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁶⁷⁴ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁶⁷⁵ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁶⁷⁶ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁶⁷⁷ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁶⁷⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁶⁷⁹ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁶⁸⁰ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁶⁸¹ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁶⁸² „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

5.5.3. Izolace

Pro mediální studia je zajímavé téma sociální izolace rozhlasového posluchače. Autoři textů ho nahlíželi z několika perspektiv. Všeobecně přijímaný názor, že rozhlas posluchače spojuje se světem, se v textech prosazoval slovesy **sbližovat** („*Vlny (...) sbližují na doslech příslušníky vzdálených ras*“⁶⁸³), **spojovat**: „*Spojte se se světem!*“⁶⁸⁴ (zde dokonce v rozkazovacím způsobu).

Některé texty tento názor zpochybňovaly tvrzením, že poslech rozhlasu bude sice spojuvat posluchače se vzdálenými místy a lidmi, ale současně je bude izolovat od místního veřejného prostoru (ulice, obce) a v rámci domácností od ostatních jejích členů: „*Dříve lidé chodili z domu, aby někde něco slyšeli, buď muziku, nebo mnoho řečí; nyní budou chodit domů, aby něco slyšeli. Člověk bude sedět doma, aby byl ve styku se světem. Zavře se u sebe, aby si dal Řím nebo Londýn*“.⁶⁸⁵ Autor používá v rámci jednoho souvětí dvě stejné dvojice sloves **chodit** a **slyšet**, ve smyslu „chodili, aby slyšeli“. Mezi těmito stejnými dvojicemi dějů se pak buduje protiklad pomocí rozdílných, ba přímo protikladných, míst směřování: dříve se chodilo poslouchat *z domu*, v budoucnu se v důsledku rozhlasu bude chodit poslouchat *domů*. Autor mohl první větu formulovat pomocí poněkud přirozenějšího slova „ven“: „Dříve lidé chodili ven, aby někde něco slyšeli“. Použitím identické dvojice slov *z domu* versus *domů* zdůraznil dichotomičnost těchto míst. To posloužilo jednak k větší názornosti vysvětlení popisovaného jevu a čtenáře tato hra se slovy navíc pobavila. Zároveň zde autor vybuďoval propast mezi minulostí a budoucností a zdůraznil přelomovost dopadu rozhlasu na společnost. Tím ale hra s protiklady nekončí. V následující větě se buduje další dichotomie: zatímco dříve lidé za informacemi a zábavou (*muziku, nebo mnoho řečí*) chodili, v budoucnu budou **sedět**. Fyzicky aktivní činnost chodit je v přímém protikladu ke společensky pasivnímu slovesu sedět. V poslední větě je pak izolace explicitně pojmenována slovesem **zavřít se** (*zavře se u sebe*). Zatímco zde je původcem této aktivity posluchač, který se dobrovolně *zavírá u sebe*, v jiném místě téhož textu je pasivní obětí rozhlasu, který ho **přivazuje**: „*budeme přivázáni za uši k svým čtyřem stěnám*“.⁶⁸⁶ Autor tento dopad rozhlasu hodnotí negativně, považuje ho za hrozbu. Používá k tomu slovesa **hrozit** a **propuknout**: „*Hrozí nám propuknutí nebyvalých domácích ctností*“.⁶⁸⁷ Rozhlas je zde nepřímě přirovnán k nějaké nebezpečné nemoci, jejíž epidemie nám reálně hrozí. To, že je domov problematickým místem, naznačuje autor pomocí

⁶⁸³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁶⁸⁴ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁶⁸⁵ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶⁸⁶ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶⁸⁷ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

slovesa **prchat**: „*vězení domova, z něhož jsme prchali, nás bude držet na drátku*“.⁶⁸⁸ Dichotomii ulice a domov jsme se věnovali také v části 5.3.3b). Pomocí slovesa **držet** se zde (podobně jako výše v případě aktivity přivázat) buduje identita posluchače jako pasivní oběti rozhlasu. Zcela jinak ale tuto izolaci hodnotí autor jiného textu: „*chytají bud' ve vznešeném osamění nebo v houfu vlny*“.⁶⁸⁹ Zatímco verbální substantivum **osamění** je zde označeno jako *vznešené*, pro jeho opak je použito slovo *houf*, které je konotováno spíše negativně.

Stejný text pak upozorňuje na další typ izolace, a to v rámci domácnosti: „*Ale sedí-li vás bližní se sluchátky na uších, nedívejte se na něho; ponechte ho jeho tichému vytržení. (...) začne dávat nohou takt k nějaké muzice, již neslyšíte (...) Odejďme po špičkách*“.⁶⁹⁰ Autor vyzývá čtenáře, aby posluchače rozhlasu nerušili, a to pomocí sloves **nedívat**, **ponechat**, **odejít**. Izolovaný stav, ve kterém se posluchač nachází, je pojmenován verbálním substantivem *vytržení*. Rozhlas tedy posluchače **vytrhává** z rodiny. Ostatní členové rodiny jsou ale rovněž izolováni, a to od posluchače a zážitků a informací, které rozhlas zprostředkovává a které oni **neslyší** (*muzice, již neslyšíte*).

Posledním typem izolace je pak ostrakizování raných a pozdních osvojitelů rozhlasu, jak jsme již psali v části 5.3.3b). Radiofanoušek, tedy raný osvojitel rozhlasu, by rád sdílel své nadšení z rozhlasu, ale většinová společnost ho nechápe: „*chtěl by všem povídat o radosti radiofanouška. Bohužel však lidé toho nechápu*“.⁶⁹¹ Autor použil modální sloveso **chtít** v podmiňovací způsobu, které zde vyjadřuje touhu po činnosti **povídat**. Většina společnosti (*lidé*) ho ale **nechápu**. Jinde v témže textu mu lidé ani **nevěří** („*Nikdo by tomu nevěřil*“⁶⁹²) a vysmívají se mu: „*mnohým lidem to dává podnět třeba i k dělání vtípů na takové horlivce*“.⁶⁹³ Že se skutečně jedná o většinu společnosti naznačují všechny podmínky z těchto tří vět: *lidé, nikdo, mnozí lidé*. Společensky izolováni byli však také pozdní osvojitelé. V textech se s tímto jevem setkáváme jednou. Tímto pozdním osvojitelem rozhlasu a zároveň celé modernity je autor článku, který píše: „*Byl jsem snad sám, který s hlubokým smutkem v srdci postřehl* (že stará doba mizí – pozn. aut.)“.⁶⁹⁴

⁶⁸⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶⁸⁹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁶⁹⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁶⁹¹ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶⁹² „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶⁹³ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁶⁹⁴ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

5.6 Znakové systémy a systémy vědění

5.6.1 Systém vědění radioamatérů

Subkultura radiových fanoušků si vytvořila vlastní sociální jazyk, z něhož pronikala slova také do mediálního diskurzu. S rozhlasovou technologií tak vstoupila do českého jazyku nová slova, z nichž některá se ujala (rozhlas, rádio), jiná nikoliv (broadcasting). Čtenáři si museli tyto termíny osvojit, pokud chtěli textům o rozhlasu rozumět. Novináři tato slova zpočátku vysvětlovali, nemohli tak ale činit neustále, protože by to text zatěžovalo. Kdo tedy nečetl texty o rozhlasu od počátku, přestal po určité době těmto slovům rozumět. Některé technické termíny se nevysvětlovaly vůbec (např. „*modulace*“⁶⁹⁵), nebo se jen naznačilo, že se jedná o nový termín („*tak zvaného* *broadcastingu*“⁶⁹⁶) a čtenáři některých textů pak museli pro jejich porozumění být technicky, nebo alespoň „rozhlasově“ vzdělaní. Tento systém vědění tak vylučoval především technicky nevzdělané skupiny čtenářů, typicky ženy.

Rozhlasový diskurz se obecně vyznačoval velkým počtem technických slov. Podobně též Moores dokládá, že zhruba do roku 1926 pronikal technický jazyk dokonce i do zábavného rozhlasového vysílání BBC (Moores 1988: 24). Někteří autoři, zdá se, záměrně používali slova nesrozumitelná a neobvyklá i v textech určených pro širokou veřejnost („*superheterodyn* (...) *aparát neutrodynový*“⁶⁹⁷), aby tím docílili určitého efektu. V citovaném případě chtěl autor přesvědčit čtenáře, že jistý člověk se skutečně vyzná ve všech složitostech rozhlasových přijímačů. Dá se předpokládat, že mnoho slov radioamátérské subkultury do novin vůbec neproniklo. Existenci rozhlasového slangu naznačují slova „*lampář*“⁶⁹⁸ či „*lampičkář*“⁶⁹⁹, což byl majitel dražšího lampového přijímače. Tato slova byla vymezena uvozovkami, ale nebyla čtenáři vysvětlena.

Autoři některých textů odkazují také na laikovi nepochopitelné souvislosti. Mohou například mluvit o poslechu v posteli a narážet tím na dobrou vodivost pružinových matrací, které radioamatérům sloužily jako antény pro příjem rozhlasového vysílání. Jen radioamatérům je proto pochopitelný smysl Bassovy básně, jejíž název tuto skutečnost explicitně pojmenovává

⁶⁹⁵ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁹⁶ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

⁶⁹⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁶⁹⁸ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁶⁹⁹ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

(„*Sonet pro zasvěcené*“⁷⁰⁰). To, že znalost těchto souvislostí je částí určitého know-how naznačuje sloveso vědět: „*A vím, (...) postel je dobrou antenou!*“⁷⁰¹

Používání specifického sociálního jazyka je projev **fragmentace** (Thompson 1990: 65) pomocí diferenciací. Rozhlasoví fanoušci, respektive novináři, kteří jejich jazyk přejímali, se takto vymezovali vůči těm, kteří stáli mimo rozhlasovou komunitu. Zároveň specifický rozhlasový diskurz sloužil jako nástroj sjednocení sekty radiofanoušků, tedy **unifikace** (Thompson 1990: 64). Laikům neznámá slova fungovala jako symboly jednoty, které tento kolektiv posilovaly.

5.6.2 Systém vědění vzdělaných čtenářů

Lidové noviny byly určeny pro vzdělaného čtenáře, čemuž kromě kultivovaného stylu jejich písemného projevu odpovídaly také narážky a konotace, které předpokládaly čtenáře s jistým všeobecným rozhledem. Karel Čapek například používá příměr ze Shakespearova *Macbetha*,⁷⁰² v textu jiného autora se objevuje narážka na Čapkovo drama *R.U.R.*⁷⁰³. Někteří autoři čerpají z mytologie („*tvůj svět se, Atlante, proměnil v úl bzučící u tvých uší*“⁷⁰⁴) a zahraničních pohádek („*slyšíte duhové vidmo světa, jež zpívá lampa Aladinova*“⁷⁰⁵). Báseň *Radio* je plná odkazů na československé a zahraniční osobnosti, z nichž některé byly zřejmě známé jen člověku, který se dobře orientoval ve světě divadla a filmu:

*„Víte, že krásná Mme Printemps
ráda by vám přednesla Donnaye?
Mlčte, je to levnější než slavičí zpěv
a toalety platí Sacha Guitry“⁷⁰⁶*

Velmi často se v textech pracuje s názvy cizích měst a států, aniž by se muselo vysvětlovat, kde se nacházejí: „*známým, jenž se právě vrátil z Tyrol, a sotva jsme se pozdravili, už mi hlásil, že si v meranském hotelu vyposlechl náš večer*“.⁷⁰⁷ Od čtenářů se rovněž očekávalo, že budou zorientovaní v zahraniční a domácí politice. Jeden text například cituje z projevu Masaryka,

⁷⁰⁰ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁰¹ „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁰² „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁰³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁰⁴ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁷⁰⁵ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁷⁰⁶ „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79

⁷⁰⁷ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

aniž by považoval za nutné uvést Masarykovo jméno.⁷⁰⁸ Předpokládá, že čtenáři znají Masarykovy myšlenky natolik dobře, že se dovtípí sami. Mnozí autoři pracují s křesťanským diskurzem: „ze Šavla udělat Pavla“.⁷⁰⁹ Dnes by takové odkazování vyžadovalo rovněž vzdělaného čtenáře. Před sto lety byla ale znalost tohoto diskurzu zřejmě rozšířená i mezi prostými lidmi, kteří s ním přicházeli pravidelně do styku při bohoslužbách. Všechny tyto odkazy na určité soubory vědění jsou příklady intertextuality (Gee 2005: 46, Fairclough 1992: 84).

5.6.3 Číslovky

Číselné údaje se používaly k doložení a zvýznamnění úspěchů, kterých rozhlas dosáhl, typicky zde: „*Kratičké její vlny překonávají cestu 12.000 km dlouhou!*“⁷¹⁰ Často se uvádějí číselné údaje o počtu rozhlasových abonentů z různých zemí světa a výši příjmů vysílacích stanic z abonentských poplatků. Tím se buduje identita početného publika (viz 5.1.5) a poslouchání rozhlasu se tak prezentuje jako něco již běžného. Pro zvýšení důvěryhodnosti se dokládají i konkrétní kalendářní data: „*V Německu podle stavu z 1. září 1924 bylo již 850.000 radiových amatérů*“.⁷¹¹ Jak jsme již uvedli v části 5.4.5, zvýznamňovaly se v textech především úspěchy rozhlasu v zahraničí, a to za účelem vyburcování našich občanů k větší podpoře rozhlasu.

Konkrétní čísla pomáhají rovněž budovat identitu rozhlasu jako technického fenoménu. Často se v textech setkáváme s údaji, které vyčíslují nějaký technický parametr: „*Pracuje se bez hluku, s energií pouhých 2 kilowatů a s vlnou 26 metrů dlouhou*“.⁷¹² Zvýznamňování technické stránky rozhlasového vysílání a rozhlasových přijímačů odpovídalo zájmům raných radioamatérů, kterými byli převážně mladí, technicky založení muži.

Čísla použitá v textech budují dojem nezvratných důkazů a slouží jako racionální argumenty, které mají **legitimizovat** (Thompson 1990: 61) rozhlas zvýznamňováním jeho úspěchů a technických parametrů.

5.6.4 Interpunkce

Texty hojně využívaly jako prostředek zvýznamnění **vykřičník**. Například ve větě „*Slavný úřad obdržel písemnou žádost, aby sousedovi zakázal »to radium«, protože v domě šíří*

⁷⁰⁸ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁷⁰⁹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷¹⁰ „Význam krátkých vln“ Pp. 11 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 450

⁷¹¹ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁷¹² „Význam krátkých vln“ Pp. 11 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 450

*nezdravotu a vlny obtěžují stěžovatelku!*⁷¹³ pomáhá vykřičník zarámovat text tak, aby čtenář pochopil absurdnost, směšnost, ba nehoráznost popsané události. Vykřičník se v článcích vyskytoval zřetelně častěji než v dnešních žurnalistických textech, jediným důvodem byly ale zřejmě jen jiné zvyklosti dobové žurnalistické praxe.

Dalším, hojně využívaným interpunkčním znaménkem byly **uvozovky**. Kromě standardní funkce uvození přímé řeči se používají k označení neobvyklého slova nebo slovního spojení, například zde: *„amnestie (...) pro »černé« amatéry“*.⁷¹⁴ Někdy mají uvozovky naznačit, že autor slovu přisuzuje ironický význam. Uvozovkami opatřené slovo *»to radium«* ve výše uvedené větě má čtenáře upozornit na to, že citovaná osoba slovo použila v nesprávném tvaru a tím tuto osobu zesměšnit. Podobně například uvozovky ve větě: *„výkony různých »věhlasných« sil“*⁷¹⁵ toto slovo ironizují a dávají mu opačný význam. Dalším prostředkem ironizace je pak zkratka *t.zv.* použitá zde: *„diskreditována t.zv. veřejným předváděním“*.⁷¹⁶

5.6.5 Font

Rámování textů také slouží typ písma, přičemž běžným písmem jsou psané texty zpravodajské⁷¹⁷ a **kurzívou** texty publicistické, například úvodníky, sloupky či enterfillety. Kurzívou psané texty tak čtenář mohl hned od prvních řádků dekodovat jako texty subjektivně vyhocené a často psané s velkou nadsázkou. Jeden text několikrát použil **verzálky**: *„ON nás prostě neslyší (...) zříme HO, svého hlasatele, sedícího na obláčku“*.⁷¹⁸ Zájmeny ON a HO je zde označen rozhlasový hlasatel a použitím verzálek autor zvýznamňuje jeho božskou identitu, která je v textu hlasateli explicitně přisouzena: *„jeví se tedy hlasatel jako božská síla“*.⁷¹⁹

⁷¹³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷¹⁴ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷¹⁵ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

⁷¹⁶ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷¹⁷ Hranice mezi zpravodajskými a publicistickými texty tehdy ovšem nebyla tak jasně vedená jako dnes a do zpravodajských textů běžně pronikaly hodnotící soudy a autorovy názory.

⁷¹⁸ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷¹⁹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

6 Závěr

Předložená práce se pokusila přispět malým dílem k porozumění diskurzu Lidových novin, který spoluvytvářel mediální obraz rozhlasu v době, kdy začal pronikat do širšího povědomí veřejnosti. Naší snahou bylo ukázat, jakým způsobem se o rozhlasu psalo a jakými prostředky byl konstruován jeho mediální obraz. Při výzkumu jsme se soustředili nejen na obraz rozhlasu jako instituce a technologie, ale také na mediální obraz rozhlasového přijímače jako artefaktu a na nové role, které s institucí rozhlasu vznikly – role rozhlasového posluchače a rozhlasového účinkujícího.

Náš výzkum se opírá o teorii sociální konstrukce reality a mediální konstrukce reality. Před samotným výzkumem jsme získali z odborné literatury přehled o dobových poměrech, především o počátcích tuzemského rozhlasového vysílání, Lidových novinách a o politické situaci v meziválečném Československu. Zvláštní pozornost jsme věnovali obavám a nadějím, které počátky rozhlasového vysílání u nás a ve světě provázely. Po pilotním výzkumu Lidových novin se náš výběr výzkumného souboru ustálil na 24 článcích z let 1925 a 1926. Pro jejich výzkum jsme zvolili metodu diskurzivní analýzy podle Jamese Paula Geeho. Položili jsme si jednu hlavní a šest vedlejších výzkumných otázek, na které se nyní pokusíme odpovědět.

6.1 Odpovědi na vedlejší otázky

1. Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasovému přijímači?

První rádia byla technicky nedokonalá a drahá. Jejich první zapojení bylo poměrně složité a dokonce i poté, co byl již přístroj zprovozněn, představovaly pokusy o zachycení slyšitelného signálu pro posluchače pokaždé novou výzvu.

K rádiu jako artefaktu přistupovali autoři textů ze dvou pozic. Texty, které byly zveřejňovány ve specializovaných rubrikách a přílohách⁷²⁰ věnovaných rozhlasu, byly psány technicky erudovanými autory a byly určeny pro stejně tak technicky vzdělané radioamatéry. V těchto textech byl konstruován mediální obraz rádia jako vzrušujícího, moderního, technického objektu. Ve dvacátých letech bylo v Československu i v jiných zemích běžné, že si radioamatéři rádia sestrojovali sami.⁷²¹ Nejen proto, že raní osvojitelé technologií byli

⁷²⁰ V letech 1925 a 1926 existovaly v Lidových novinách dvě rubriky, které se věnovaly rozhlasu - rubrika Bez Drátu a rubrika Radio. Kromě toho vycházely nepravidelné specializované přílohy u příležitosti výstav a veletrhů. Více viz část 3.5.

⁷²¹ Tento koníček je živý ještě dnes. Na trhu existuje mnoho stavebnic, ze kterých je možné si postavit vlastní rádio.

technickými nadšenci, ale také proto, že první rozhlasové přijímače, které se objevovaly na trhu, byly pro většinu z nich cenově nedostupné. Tento aspekt kutilství, který rádia umožňovala, zřejmě přispěl k počátečnímu šíření mezi úzkou skupinou radioamatérů, pro které byl programový obsah rozhlasového vysílání možná méně zajímavý, než samotný proces sestavování rádia a dobrodružství při chytání vln v éteru. Pro rané osvojitele bylo rádio objektem, kterého se zmocňovali s nadšením. Při sestavování jim sloužilo jako hračka, při chytání vzdálených signálů jako prostředek k realizování lovecké vášně. Úspěchy při sestavování rádia a chytání stanic pro ně byly zdrojem radosti a pýchy.

Pokud se chtěl rozhlas rozšířit mezi širší vrstvy, musela se rádia stát uživatelsky příjemnějšími. Pro většinu lidí byla jejich obsluha příliš složitá, jak dokládají texty, které byly publikovány mimo rozhlasové rubriky a byly určeny široké čtenářské obci. Neuchopitelná složitost rádia se stávala zdrojem pocitu ohrožení a úzkosti: „*obrovský amplion, obložili jej černými stěnami jako rakví, ale jeho nesmírnou žlutou tlamu nechali zívát proti náměstí*“.⁷²² Druhou překážkou, která bránila rozvoji rozhlasu, byla vysoká cena rádií. Lidové noviny opakovaně apelují na stát a na výrobce rozhlasových přijímačů a požadují přijmout taková opatření, aby byla zajištěna tuzemská výroba „*laciných, opravdu lidových přijímacích přístrojů*“.⁷²³ Velká pozornost, kterou Lidové noviny věnují sociálně slabším vrstvám obyvatel, byla v souladu se sociálním reformismem, který prosazoval Masaryk.

V textech jsme se setkali s několika ukázkami domestikace rádia. Jeden autor například rádio po ukončení poslechu zakrýval textílem. Stejným způsobem se později chovali někteří majitelé také ke svým televizím. Rozšířeným zvykem v počátcích rozhlasového vysílání bylo poslouchat rádio v posteli, jejíž drátěná matrace dobře zesilovala signál. Tento pozoruhodný skok rádia do intimní sféry postele neměl zřejmě dlouhého trvání. V okamžiku, kdy se rádio technicky zdokonalilo a obešlo se bez silné antény, přemístil se rozhlasový přijímač do neutrálních částí domácnosti a do postele se vrátil teprve v padesátých letech poté, co bylo vynalezeno přenosné tranzistorové rádio.

2. Jaké charakteristiky a sociální funkce byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasu?

⁷²² „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁷²³ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96

2a) Objevovало se v textech téma konkurenční rivalry mezi tiskem a rozhlasem?

Postoj Lidových novin k rozhlasu byl velmi pozitivní, až ochranný. Svůj vztah k rozhlasu otevřeně formulovaly takto: „*snahou Lidových Novin je podporovat zdravý vývoj čs. rozhlasu, který má prospěti všem*“.⁷²⁴ Nezaznamenali jsme ani nejmenší náznak nepřátelství, ani predikci možného budoucího konkurenčního boje mezi těmito dvěma médii. V textech se ale objevily zmínky o tom, že ze strany některých jiných novin rozhlas napadán byl. Hovoří se bez bližšího upřesnění o „politických listech“ a o „katolických listech“, které zpočátku vedly „*dlouhý boj proti rozhlasu*“⁷²⁵. Nejednalo se zde o obavy novin z konkurenčního média, ale o počáteční nedůvěru katolické církve vůči rozhlasu, o jejíchž důvodech budeme psát níže.

Tento jednoznačně sympatizující postoj k rozhlasu byl zřejmě způsoben tím, že si Lidové noviny zpočátku neuvědomovaly, že by mohl rozhlas tisku konkurovat, mimo jiné také proto, že zpravodajská funkce rozhlasu byla v této době ještě silně upozaděná. Všimli jsme si také toho, že Lidové noviny vnímaly samy sebe jako instituci s vyšším posláním, jejíž činnost je motivována nejen ziskem, ale také mravní odpovědností za stav lidské společnosti. Snad také proto převážila v očích žurnalistů Lidových novin obecná užitečnost rozhlasu nad jeho možnou konkurenční povahou.

2b) Jaké sociální funkce Lidové noviny rozhlasu přisuzovaly?

Lidové noviny podporovaly rozhlas především proto, že byly přesvědčeny, že rozhlas je obecně užitečným médiem, které je mimořádně přínosné pro celý národ a stát, či dokonce pro celé lidstvo. Přisuzovaly rozhlasu tyto společenské funkce:

1. Lidové noviny se domnívaly, že rozhlas může přispět k sociálnímu a geografickému stmelení republiky tím, že se do poslechu zapojí i nemajetné vrstvy obyvatel a odlehlé regiony, jakými byl vzdálený venkov nebo Podkarpatská Rus.
2. Rozhlas byl považován na médium, které mělo potenciál se významně podílet na osvětě a vzdělávání národa.
3. Pro Lidové noviny nebyl rozhlas „*věcí pouhé zábavy*“⁷²⁶, ale médiem, které mělo „*kulturní poslání*“⁷²⁷. Nemělo se podbízet levné, masové zábavě, ale mělo posluchače kultivovat, především prostřednictvím hudby.

⁷²⁴ „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303

⁷²⁵ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷²⁶ „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87

⁷²⁷ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

4. Rozhlas měl národu zprostředkovávat politické projevy, ale neměl se stát místem nedůstojného politikaření a stranických šarvátek.
5. Stejně tak považovaly Lidové noviny za rozumné, aby se rozhlas stal nástrojem komunikace církvi s těmi věřícími, kteří nemohli být z vážných důvodů přítomni na mši. Opět se ale formuloval požadavek, aby se rozhlasové vysílání nezvrtlo v místo církevních polemik.
6. Lidové noviny se domnívaly, že by rozhlas mohl přispět ke sblížení národů.
7. Rozhlas měl budovat dobrou pověst Československa ve světě.

V analyzovaných textech se objevily všechny funkce, o kterých se zmiňovala odborná literatura. Některé byly sice akcentovány méně (například kultivace pomocí hudby nebo snaha o dosažení světového míru), ale vzhledem k nízkému, málo reprezentativnímu počtu článků tomu nepřisuzujeme velkou váhu. Stejně tak nelze vyvozovat žádné obecné závěry z toho, že v textech chyběla zmínka o emancipatorním potenciálu rozhlasu pro jiné sociálně oslabené skupiny, než jen nemajetné, například ženy, seniory, děti nebo nevidomé, neboť tyto skupiny obyvatel nefigurovaly v centru ani mediálního, ani politického zájmu. Svědčí o tom například speciální rubriky pro ženy a pro děti, které v Lidových novinách té doby existovaly, a které budovaly mediální obraz žen a dětí jako lidí, pro které nejsou noviny primárně určeny.

Za přínosné považujeme odhalení tématu, které v literatuře zmíněno nebylo, a to rozhlasu jako prostředku komunikace mezi církví a věřícími. Podle Lidových novin prošel vztah katolické církve k rozhlasu vývojem od otevřeného boje po smířlivý postoj. Uvnitř církve zřejmě existovali zastánci obou těchto protichůdných přístupů. Církev se zdráhala povolit rozhlasové přenosy bohoslužeb, protože se obávala poklesu počtu věřících přítomných na mši. Na druhou stranu ale brzy rozpoznala výhody, které by mohl rozhlas mít v komunikaci s těmi věřícími, kteří se na mši osobně dostavit nemohli. O kompromis se pokoušel předseda Československé strany lidové, Msgr. Šrámek, který zastával v námi sledovaném období po několik měsíců post ministra pošt a telegrafů a spravoval tedy mimo jiné také rozhlas.⁷²⁸

Poukazováním na tyto společensky prospěšné funkce Lidové noviny legitimizovaly (Thompson 1990: 61) státní zásahy do organizace rozhlasového vysílání, a to nejen formou výstavby vysílačů, ale také převzetím kontroly nad Radiojournalem. Lidové noviny byly přesvědčeny, že rozhlas je veřejně užitečné médium a proto je povinností státu organizovat rozhlasové vysílání tak, aby bylo zajištěno pokrytí celého území státu kvalitním signálem, aby byl trh zásoben cenově dostupnými rozhlasovými přijímači, nejlépe z domácí produkce, a aby

⁷²⁸ Od roku 1920 spadala nevojenská radiotelegrafie do působnosti ministerstva pošt a telegrafů.

byl zajištěn kvalitní rozhlasový program, který by uspokojil všechny vrstvy obyvatelstva. Rovněž se domnívaly, že by rozhlas jako veřejně prospěšná instituce neměl být provozován primárně za účelem zisku.

2c) Jaké vlastnosti přisuzovaly Lidové noviny rozhlasovému vysílání a jak tyto vlastnosti ovlivňovaly podobu konzumace rozhlasu?

Texty reagovaly na některé specifické vlastnosti rozhlasové komunikace, které byly v té době pociťovány jako něco nového a neobvyklého:

1. **Nepozdržitelnost, neopakovatelnost vysílání.** Nemožnost pozdržet proud vysílání nebo vyslechnout si rozhlasový obsah opakovaně nutila posluchače věnovat rozhlasu neustálou pozornost, protože se obávali, že propásnou něco zajímavého.
2. **Kontinuální proud vysílání.** Trvalá přítomnost rozhlasu v domácnosti sváděla posluchače k delšímu poslechu, než měl v úmyslu, a vedla snad až k závislosti na rozhlasovém vysílání. Hned ve dvou textech se setkáváme se zmínkou, že posluchači u poslechu rozhlasu dokonce usínali, se sluchátky na uších.
3. **Nemožnost výběru.** Rozhlasový posluchač si na rozdíl od čtenáře novin nemohl vybrat jen ten obsah, který ho zajímal a musel konzumovat vše. Tento aspekt posilovala skutečnost, že v Československu vysílala pouze jedna rozhlasová stanice. Zahraniční stanice nebylo možné na levná rádia zachytit a navíc zde samozřejmě do jisté míry hrála roli také jazyková bariéra.
4. **Jednosměrná komunikace.** Posluchač neměl na podobu vysílání téměř žádný vliv⁷²⁹, byl odsouzen k pasivní konzumaci. Tato vlastnost rozhlasového vysílání byla ještě posílena nedostatečnou komunikací mezi Radiojournalem a posluchači, na kterou Lidové noviny opakovaně upozorňovaly. Zcela explicitně je tato převaha rozhlasu pojmenována zde: *„Hlasatel dělá si s námi, co chce. Jsme v jeho moci (...) On nám může říkat, co chce, my jemu nic!“⁷³⁰*
5. **Intimita, persvaze.** Rozhlasová technologie umožňovala promlouvat k posluchači tichým, sugestivním hlasem. František Kožík si například všiml, jaký dopad měl rozhlas na recepci básnické tvorby: „Opět je slyšet básně, jako už dávno ne, snad od dob starých rapsodů. Není to totiž sálová, koncertní recitace. Báseň sama mluví, jako duše básníková šeptala ji do večerní

⁷²⁹ Do jisté míry mohl posluchač ovlivňovat podobu programu stížnostmi adresovanými Radiojournalu, nebo tisku. Lidové noviny jeden takový dopis přetiskly, tvoří velkou část textu „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303.

⁷³⁰ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

samoty, neviděna, jen pro nás.“ (Kožík 1940: 78)⁷³¹. Pro McLuhana byl rozhlas „kmenovým bubnem“, návratem k archaické akustické vtaženosti (McLuhan 1991: 278). Intimní charakter rozhlasové komunikace byl posílen ještě tím, že zpočátku probíhal individuálně přes sluchátka a často ještě v posteli a večer.

6. **Záhadnost.** Rozhlas byl pro svůj bezdrátový přenos zvuku pocíťován jako natolik mocné a zároveň nepochopitelné médium, že připadal posluchačům jako něco magického, až božského. Tato vlastnost rozhlasové technologie je v textech silně zvýznamňována a pro svou artikulaci si často vypůjčuje slova z křesťanského diskurzu (slova jako bůh, víra, zázrak, amen). Je to jeden z mála momentů, kdy se Lidové noviny zřejmě rozcházejí s idejemi Masaryka, který jakožto věřící člověk sotva mohl schvalovat takové zneužívání slov spjatých s křesťanskou vírou.

7. **Akustičnost.** Zdá se, že na rané posluchače zvláště působila i akustičnost rozhlasu, tedy čistě audiální komunikace zbavená vizuálních vjemů. Ačkoliv nebylo toto téma vědomě reflektováno, setkávali jsme se v některých textech s barvitým líčením zvukových vjemů: „*Bzukot tajemných proudů břinkne mu co chvíli do ucha*“.⁷³²

8. **Dalekonosnost.** Schopnost překonávat dlouhé vzdálenosti a spojovat člověka se vzdálenými místy a národy autory fascinovala, navozovala pocit svobody a přispívala k popularitě rozhlasu.

Prvních šest z těchto vlastností rozhlasové komunikace vedlo k mocenské převaze rozhlasu nad posluchačem. Posluchač byl sváděn, či přímo nucen k tomu, aby rozhlas poslouchal neustále, pozorně a neselektovaně. Rozhlas mu navíc svůj obsah důvěrně všeptával do ucha, a to dokonce v posteli. Tuto intimní blízkost vnímal posluchač rozporuplně. Na jednu stranu to v něm vyvolávalo dojem, že mu tímto způsobem rozhlas slouží jako jakýsi jeho „*osobní sekretář*“⁷³³. Na druhou stranu ovšem měl zvláštní, iracionální pocit, že se k rozhlasu musí chovat slušně, jako k nějaké skutečné návštěvě a musí ho proto poslouchat i tehdy, když nechce: „*povídá kdesi cosi a vůbec žádá na vás, abyste ji pořád poslouchal, tak jako byste měl doma návštěvu, které ze slušnosti musíte dopřát sluchu*“.⁷³⁴ Ambivalenci tohoto aspektu

⁷³¹ Stejně tak McLuhan: „Rozhlas, gramofon a magnetofon nám vrátily básníkův hlas jakožto důležitou dimenzi básnického prožitku“ (McLuhan 1991: 71).

⁷³² „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁷³³ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷³⁴ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

rozhlasové komunikace nejlépe vystihuje přirovnání rozhlasu k „*cizí byt' vítané návštěvě*“⁷³⁵. Rozhlas tedy nebyl „cizí, ale vítaný“. Zůstával „cizí navzdory tomu, že byl vítaný“.

Moc rozhlasu nad posluchačem také pramenila z toho, že rozhlas nabízel něco zajímavého a atraktivního (zábavu, informace) a jako takový se stával předmětem touhy. Stejně tak vzbuzovalo touhu i rádio jako artefakt: „*Radiová stanička je trochu jako kniha: vidíte-li ji u někoho, vypukne ve vás potřeba vypůjčit si ji*“.⁷³⁶ Z čeho tato touha po rádiu v tomto případě pramenila, nebylo z textu zřejmé. Mohla to být touha spotřebitelská stimulovaná marketingem, ale i touha po rádiu jako technické hračce. Rádio a poslouchání rozhlasu zřejmě byly také zdrojem společenské prestiže. S tímto aspektem jsme se ale v textech nesetkali.

Mocenská převaha rozhlasu nad posluchačem ale nebyla úplná. Posluchač se například cítil oprávněn vyjadřovat se kriticky k úrovni programu. Jak jsme již zmínili, vnímal někdy rozhlasového hlasatele jako svého podřízeného „*osobní sekretáře*“⁷³⁷. Jako občan pak sebevědomě vstupoval do vyjednávání o organizaci rozhlasového vysílání: „*ministerstvo pošt nechtělo bez domluvy s moravskou veřejností navrhovati změny organisace broadcastingu*“.⁷³⁸ Schopnost rozhlasu spojovat posluchače se světem byla vnímána jako emancipující. Někteří rozhlasoví posluchači se snažili chovat aktivně. Nespoléhali se na program Radiojournalu, svobodně brouzdali éterem a lovili vzdálené stanice.

2d) Objevovaly se v textech v souvislosti s nástupem rozhlasu nějaké obavy?

Rozhlas byl ve většině textů považován za další stupeň v procesu zdokonalování lidské společnosti, ve kterém není radno se opožďovat za ostatními státy. Na rozhlas bylo pohlíženo technodeterministicky, byl považován za spouštěč společenských změn, o kterých jsme psali výše. Většina těchto změn byla pozitivní a technodeterminismus ve většině textů nabýval podobu technooptimismu. Technooptimističtí autoři se nechávali unášet novostí rozhlasové technologie, okouzlovaly je vzdálenosti, které pomocí rozhlasu mohly překlenout. Některé autory fascinovalo pomyšlení, že jsou rozhlasem ve spojení se zahraničními celebritami, které buď v rozhlase účinkují, nebo ve stejný okamžik jako oni naslouchají stejnému programu.

Méně prostoru pak dostával diskurz technopesimistický. Lidové noviny budovaly mediální obraz několika typů odpůrců. Prvním typem byl člověk, jehož odpor k rozhlasu pramenil z prosté nevzdělanosti, zaostalosti, předsudků, popřípadě přehnané konzervativnosti. Takoví

⁷³⁵ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷³⁶ Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷³⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷³⁸ „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95

odpůrci považovali rozhlas za podvod („*humbuk*“⁷³⁹), nebezpečné kouzlo („*čáry*“⁷⁴⁰), nebo věc, která svým vyzařováním poškozuje zdraví. V jednom z textů je mezi tento typ odpůrců řazena dokonce i státní správa, která považovala rozhlas v určitém období za „*velezádný prostředek*“⁷⁴¹. Lidové noviny rámuji chování tohoto typu odpůrců jako hloupé a směšné.

Dalším typem byli lidé a instituce, kteří škodili rozhlasu úmyslně. O jejich motivacích Lidové noviny mlčí a pouze uvádějí, že: „*určité živly šířily různé nesmyslné zprávy o radiu*“.⁷⁴² Můžeme sem zařadit i katolickou církev, která brojila proti rozhlasu proto, že byl v rozporu s jejími mocenskými zájmy (viz výše).

Třetím typem byli lidé, kteří byli jen zmanipulovaní nepovolanými agitátory. O těch se předpokládalo, že svůj přístup brzy přehodnotí.

K poslednímu typu pak patřili ti, kteří s rozhlasem v podstatě sympatizovali, ale upozorňovali na jeho stinné stránky. Jednalo se vždy o samotné autory textů. Jeden z nich reflektuje obavy z dehumanizace, kterou rozhlas přináší. Tato dehumanizace se týká nikoliv posluchačů, ale rozhlasového účinkujícího (hudebníka), který má pocit, že je stroj: „*Máš pocit, že jsi v posledním jednání R. U. R., robot*“.⁷⁴³ Tento pocit je vyvolán několika zvláštnostmi rozhlasové komunikace, které zažíval rozhlasový účinkující:

1. chybějící kontakt s publikem, které se zdá být „*příšerně tiché a neviditelné*“⁷⁴⁴;
2. přítomnost „*záhadných a divotvorných*“⁷⁴⁵ strojů v nahrávacím studiu, „*kteří vládou vzdušné elektřině*“⁷⁴⁶;
3. přísná organizace času.

Jeden z autorů si všimá toho, jak rozhlasový přenos ruší rozdíl mezi posvátným (projev Masaryka) a profánním (štěkot psa) tím, že posvátné vytrhává z původního prostředí, kde se mu dostávalo úcty (živý poslech ztišeného publika), a vrhá ho do „*halasu a tartasu denního shonu*“⁷⁴⁷ (tedy ruchu z ulice a od sousedů, který se mísil do poslechu rozhlasu). Autor byl tímto procesem sice zneklidněn, ale nakonec se naučil v této zdánlivé disharmonii „*najít krásu*“⁷⁴⁸. Stejně jako rozhlas odkouzloval prezidentský úřad, zbavoval jedinečnosti také

⁷³⁹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁴⁰ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁴¹ „Rozvoj čs. rozhlasu!“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁷⁴² „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁴³ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁴⁴ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁴⁵ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁴⁶ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁴⁷ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

⁷⁴⁸ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

přenášenou církevní bohoslužbu a někteří věřící tak v rozhlasu „*spatřovali jakési porušení svatého obřadu*“⁷⁴⁹. Optikou Waltera Benjamina bychom mohli říct, že rozhlas rozbíjel auratickou formu zkušenosti, zde nikoliv s uměleckým dílem (Benjamin 1979: 20), ale s posvátnými institucemi.

Pozoruhodně prozíravou predikcí byla reflexe účinků rozhlasové konzumace na sociální izolaci posluchačů, která se objevuje především v textu Karla Čapka. Ten ve svém textu polemizuje s obecně přijímaným názorem, že rozhlas bude izolaci posluchačů rušit, protože je bude spojovat se světem. Čapek toto tvrzení nevyvrací, ale doplňuje. Rozhlasový posluchač podle něj sice bude skutečně ve spojení se vzdálenými končinami světa, ale zároveň bude vytržen z místního veřejného prostoru, kam dříve chodil, aby slyšel „*bud' muziku, nebo mnoho řeči*“⁷⁵⁰. Čapek neupřesňuje, jaké důsledky tato izolace bude mít. Hodnotí ji ale spíše negativně, jakkoliv naznačuje, že stažení z prostoru ulice posílí „*domácí ctnosti*“⁷⁵¹. Z literatury víme, že někteří lidé si od rozhlasu slibovali například omezení alkoholismu a dětské potulky. Rozhlas měl potenciál stát se novým „rodinným krbem“, před kterým se mohla znovu scházet rodina dezintegrovaná lákadly ulice. V tradičních dichotomiích příroda a kultura, soukromé a veřejné, globální a lokální tak rozhlas posiloval složku kulturní, soukromou a globální. Zároveň tyto dichotomie rušil, protože vnášel veřejné do soukromí domovů a svět do nejbzdálenější samoty (Silverstone 2003: 30, 54). Lidé už nepotřebovali nikam cestovat, svět přicházel přímo do jejich domovů.⁷⁵² Vystává nám zde mediální obraz rozhlasové komunikace, která spojuje vzdálené a izoluje blízké. McLuhan psal, že rozhlas „smršťuje svět do rozměru vesnice“ (McLuhan, 1991: 282). Podle Lidových novin to ale měla být globální vesnice, ve které se lidé osobně setkávají méně, než dříve.

Kromě toho si Čapek všímá ještě jednoho druhu izolace, a to izolace v rámci domácností způsobené tehdejší individualizovaným poslechem rozhlasu přes sluchátka. Dělicí čára v tomto případě probíhala mezi posluchačem, zřejmě mužem, a zbytkem rodiny, zřejmě ženou a dětmi. Takové genderové štěpení domácnosti v důsledku poslechu rozhlasu zaznamenala i odborná literatura.

Texty reflektovaly ještě jeden typ sociální izolace, který vznikal nikoliv v důsledku posluchačské praxe, ale v důsledku raného a pozdního osvojení rozhlasové technologie. První radioamatéři pociťovali osamělost, protože si nemohli s většinou lidí popovídat o svých

⁷⁴⁹ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁵⁰ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁵¹ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁵² Raymond Williams pojmenoval tento fenomén zprivátněnou mobilitou (mobile privatization).

radostech a strastech spojených s poslechem rozhlasu: „*chtěl by všem povídat o radosti radiofanouška. Bohužel však lidé toho nechápou*“.⁷⁵³ Většinová společnost se jim dokonce posmívala: „*mnohým lidem to dává podnět třeba i k dělání vtipů na takové horlivce*“.⁷⁵⁴ Sociální izolace radioamatérů byla navíc posilována jejich specifickým, technickým jazykem a souborem vědění.

Sociální izolaci ale zakoušeli i pozdní osvojitelé. Ve dvacátých letech se nejednalo o pozdního osvojitele rozhlasu, ale pozdního osvojitele modernity, který sleduje vítězné tažení rozhlasu a „*s hlubokým smutkem v srdci*“⁷⁵⁵ konstatuje, že moderní doba na plné čáře zvítězila. Jedná se o autora, který se sám řadí mezi odpůrce rozhlasu jako posla nové doby. Na příkladu olomouckého orloje a rádia, které bylo na náměstí před orlojem předváděno, demonstruje tento autor střet dvou historických etap. Orloj představuje dobu předmoderní, rozhlas je zástupcem modernity. Autor vnímá rozhlas jako ničitele této staré doby, se kterou osobně sympatizuje. Ve svém postoji je ale osamocen, neboť většina lidí přítomných na náměstí, odvrací svou pozornost od orloje směrem k rádiu. Jak je vidět na tomto příkladu, obavy z rozhlasu mohly pramenit také z obecného odporu ke všemu novému a modernímu, které narušovalo pocit ontologického bezpečí. Zatímco někteří se s rozpadem tradičních jistot teprve vyrovnávali a rozhlas jejich ontologické bezpečí narušoval (autor textu Olomucký orloj a to vedle), pro jiné bylo pravidelné rozhlasové vysílání naopak zdrojem tohoto bezpečí (text Hlasatel a posluchač⁷⁵⁶).

3. Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány Radiojournalu?

Lidové noviny se zpočátku domnívaly, že veřejnému zájmu neprospívá skutečnost, že veškeré československé vysílání je soustředěno v rukou jedné soukromé společnosti, totiž Radiojournalu. Na začátku roku 1925 Lidové noviny psaly, že nejlepším řešením by bylo povolit vysílání dalším soukromým společnostem a vytvořit tak zdravé konkurenční prostředí. Na jaře 1925 se ale zcela přiklonily na stranu státu, schvalovaly jeho kapitálový vstup do Radiojournalu⁷⁵⁷, a přestaly kritizovat jeho monopol. Přesto se ještě rok po reorganizaci objevila v Lidových novinách krátká, ale poměrně ostrá kritika monopolu Radiojournalu a státního vlastnického podílu: „*nepochopitelné monopolisování a centralisování vysílání rozhlasu v neodborných rukou pod státní patronací a z nedobře pochopeného státního*

⁷⁵³ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁷⁵⁴ „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458

⁷⁵⁵ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

⁷⁵⁶ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁵⁷ Uskutečnil se 6. března 1925, stát získal 51 % akcií.

zájmu".⁷⁵⁸ Z toho je patrné, že Lidové noviny nedržely zcela jednotný kurs a na jejich stránkách se objevovaly názory z obou stran politického spektra, kromě těch zcela vyhrocených.

Radiojournal byl ze strany Lidových novin kritizován i z jiných důvodů, než byl jeho monopol. Bylo mu vytýkáno, že má diletantské vedení, v důsledku čehož nedokáže zajistit kvalitní program a nesnaží se dostatečně komunikovat s posluchačskou veřejností. Lidovým novinám se také nelíbilo to, že Radiojournal není kontrolován veřejností. Jedním z důsledků absence této kontroly bylo podle Lidových novin nesystémové poskytování prostoru některým politickým stranám (socialistům a agrárikům). Požadavek na veřejnou kontrolu rozhlasu, který v tomto textu nepřímo zazněl, předběhl svou dobu. BBC, první médium veřejné služby na světě, vzniklo až v roce 1927, tedy rok po jeho napsání.

Lidové noviny věnovaly pozornost také vztahům pražské centrály Radiojournalu k jeho brněnské odbočce a jako žádoucí konstruovaly vztah kolegiální spolupráce s prvky zdravého soupeření.

4. Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasovému účinkujícímu?

Mediální obraz rozhlasového účinkujícího byl konstruován jen ve dvou textech. Oba texty byly ale dlouhé a obsahovaly cenné postřehy, a to dokonce z obou stran, tedy jak ze strany rozhlasového účinkujícího, tak posluchače.

První z textů zajímavě reflektuje způsob, jakým rozhlas organizoval čas účinkujícího i posluchače. Zatímco v době před-rozhlasové se čas médií odměřoval nanejvýš v několikahodinových jednotkách (novinové raníky a večerníky), rozhlas začal organizovat čas s přesností vteřin. Autor textu a zároveň rozhlasový účinkující vnímá tento časový tlak jako něco znepokojivého a dehumanizujícího a připadá si jako stroj, který „dělá hudbu“: „*jako robot, který úderem dvacáté hodiny automaticky pozdvihne ruce a počne dělat hudbu*“.⁷⁵⁹ Stejný autor zaznamenává také fenomén, který Anthony Giddens nazývá časoprostorovým rozpojením a považuje ho za jeden z hlavních příznaků modernity: „*začínáme sonatu jako stroje, neviditelné svému obecenství, ale stejně dobře slyšitelné zde, jako v dáli tisíce kilometrů!*“.⁷⁶⁰ I tento jev u autora vzbuzuje dojem, že je stroj. Zároveň ho ale toto časoprostorové rozpojení vyvazuje z místních zvyků a praktik (určitý oděv a chování) a umožňuje mu tvořit v uvolněné atmosféře.

⁷⁵⁸ „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46

⁷⁵⁹ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁶⁰ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

Autor druhého textu rozjímá o povolání rozhlasového účinkujícího z pozice rozhlasového posluchače. Profese rozhlasového hlasatele mu připadá velmi prestižní, protože je náročná, přináší hlasateli slávu, má blíže neupřesněné vyšší poslání a je ve spojení se státní mocí. Neobvyklá, sugestivní povaha rozhlasové komunikace vede k tomu, že posluchač buduje s rozhlasovým hlasatelem parasociální vztah: „*A tu sníme: Je starý? Je mladý? Jaké nosí kravaty? Má knírek nebo vypadá jako herec?*“.⁷⁶¹ Moc rozhlasového hlasatele se opírala o moc rozhlasu, která pramenila ze specifických vlastností rozhlasové komunikace, jak jsme je popsali výše: „*Ano, my hlasatele poslouchat musíme, vždyť oznamuje program.*“⁷⁶²

5. Jaké charakteristiky byly v Lidových novinách přisuzovány rozhlasovému publiku?

Rozhlasové publikum bylo podle Lidových novin tvořeno převážně mladými, vzdělanými muži. Připouštíme, že používání generických maskulin nebylo v naší sledované době považováno za nekorektní, a proto nelze vyvozovat jednoznačné závěry z toho, že všechna označení rozhlasových posluchačů jsou v mužském rodě (posluchač, radioamatér, koncesionář apod.). Některé momenty ale ukazují na to, že tomu tak skutečně bylo. Titulek textu *Muž a krystal* od Karla Čapka, který mimochodem emancipaci žen podporoval, například rozhlasového posluchače zcela jasně genderově vymezuje. Jedna z mála osob v ženském rodě, která se v textech objevila, byla „*stěžovatelka*“⁷⁶³, která vystupovala proti rozhlasu. Další je pak například manželka posluchače, která poskytne kus svého oblečení, aby jím její muž mohl zakrýt rádio. Atribut vzdělání a mládí je pak v textech posluchačům přisouzen již více jednoznačně. Tento mediální obraz rozhlasového posluchače odpovídá informacím z odborné literatury a rovněž se shoduje s podobou současného raného osvojitele nových médií⁷⁶⁴.

Mediální obraz rozhlasového publika budovaný v Lidových novinách se pozoruhodně shodoval s dobovým vědeckým názorem na mediální publikum jako početnou masu atomizovaných, izolovaných, anonymních a pasivních jedinců. Posluchači podle jednoho z autorů seděli izolovaně na „*ostrovech*“ a čekali, co jim rozhlas přinese: „*Tisíce ostrovanů* (...) *čekají, co jim vlny rozhlasu přinesou*“.⁷⁶⁵ Budování identity početného publika (*tisíce*

⁷⁶¹ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁶² „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁶³ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁶⁴ Inovátoři a raní osvojitelé nových médií jsou například podle Jenkinse „muži, ze střední třídy a vysokoškolsky vzdělání“ (Jenkins 2006:23).

⁷⁶⁵ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

ostrovani) pak zřejmě roztáčelo spirálu mlčení⁷⁶⁶, neboť prezentovalo poslouchání rozhlasu jako většinové chování a vzbuzovalo u ostatních strach ze společenské izolace.

V textech jsme identifikovali různé typy rozhlasových posluchačů. Z nezkušených nováčků se časem stávali nadšení fanoušci. Ti byli poněkud sociálně izolovaní a vytvářeli subkulturu, která se v některých svých rysech podobala sektě. Fanoušci se lišili od většinové společnosti tím, že disponovali jistou sumou znalostí (věděli například, jak si doma jak sestrojít rádio) a používali specifickou slovní zásobu (například „lampař“, majitel lampového rádia). Vstup do této „sekty“ býval provázen proděláním „*radiové nemoci*“⁷⁶⁷ (též horečkou, záchvatem, infekcí), tedy jakýmsi obdobím intenzivní posedlosti rozhlasem. Někteří fanoušci, které jsme pracovně nazvali agitátory, měli potřebu šířit dál nadšení pro rozhlas a ve své dogmatické zaujatosti rozhlasem nabývali podoby náboženských horlivců („*velebí ohnivě svůj aparát*“⁷⁶⁸). Lidové noviny rozlišovaly agitátory nepovolané, kteří rozhlas diskreditovali předváděním na nekvalitních přístrojích, a povolané, kteří byli členy radioklubů. Fanoušci používali rádio kreativně, až subverzivně. Lidové noviny první republiky byly státotvorným listem, který se plně identifikoval s novou republikou.⁷⁶⁹ Lehké formy nekonformního užití chválily („*pravý vášnivec radia nečeká na oficiální pořad oznamovaný novinami; sedí u strojku a hledá*“⁷⁷⁰), těžší formy, které poškozovaly stát (poslouchání načerno bez zakoupené koncese, prodej podomácku vyrobených rádií), ale byly jednoznačně odsuzovány.

6. Jaké diskurzivní modely byly při budování mediálního obrazu rozhlasu využívány?

6a) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu rozhlasového přijímače?

Mediální obraz rádia byl v Lidových novinách konstruován pomocí dvou hlavních diskurzivních modelů. Oba se opíraly o identitu rádia jako nového a relativně složitého technologického výrobku. Zatímco některé autory tato skutečnost fascinovala a sváděla ke hraní, jiné autory mátla a děsila.

Texty, které byly určeny všem čtenářům Lidových novin a byly umístěny mimo speciální rubriky, vytvářely diskurzivní model rádia jako **příliš složité technologie**. Údiv vzbuzoval především fakt, že zvuk se šířil na rozdíl od telegrafu a telefonu bezdrátově. O tom, že byla

⁷⁶⁶ Koncept spirály mlčení podle Elisabeth Noelle-Neumannové.

⁷⁶⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁶⁸ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

⁷⁶⁹ Takový přístup nebyl samozřejmý, například komunistická strana měla charakter otevřeně státoborný.

⁷⁷⁰ „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543

právě tato inovace vnímána jako zásadní, svědčí tehdejší označování rádia jako „*bezdrátového přijímače*“⁷⁷¹. Autoři a čtenáři, kteří již začali ztrácet krok s vývojem techniky a přestávali věcem kolem sebe rozumět, vnímali tuto skutečnost jako něco znepokojivého, až ohrožujícího. Dokonce i ti, kteří se nepokoušeli rádio sestavit, ale pouze zprovoznit, naráželi na problémy způsobené komplikovanou a nespolehlivou technikou. Technická složitost a zároveň nedokonalost prvních rádií tak v počátcích ztěžovala přijetí rozhlasu většinovou populací.

Druhý hlavní diskurzivní model, který jsme identifikovali, je diskurzivní model rádia jako **technické hračky**. Objevoval se nejčastěji ve speciálních rubrikách určených pro radioamatéry a měl oslovovat především mužské čtenáře. Prostřednictvím tohoto diskurzivního modelu bylo rádio vnímáno nejen jako zdroj potěšení ze hry při sestavování rádia a chytání vln, ale také jako zdroj poznání: „*domácí výroba bezdrátových přijímačů není jen zábavka a hračka, nýbrž má velký význam pro výchovu technického ducha*“.⁷⁷² Okrajově se zde tedy objevuje diskurzivní model rádia jako **učební pomůcky**.

Na rozdíl od dnešních elektronických médií bylo rané rádio artefaktem, který si jeho vlastník dokázal sám sestavit, rozebrat, pochopit jeho fungování a který tak měl pod svou přímou kontrolou. Takové počínání se pravděpodobně týkalo jen menší skupiny radioamatérů. Přesto musela být tato skupina dostatečně velká nebo významná na to, aby téma proniklo v poměrně velkém rozsahu i do mediální agendy Lidových novin, tedy listu určenému nejširší čtenářské obci. Dnes se hravost uživatelů realizuje jiným způsobem, například osobním přizpůsobením displeje, a diskurzivní model média jako technické hračky se vyskytuje jen mezi velmi malou skupinou zvědavých počítačových nadšenců, kteří jsou jako publikum pro mainstreamová média nezajímaví.

Rané radioamatérství bylo poháněno bezpochyby nejen snahou vyplnit díru na trhu s rádií, ale silnou zvědavostí, hravostí a nadšením z nové technologie. Setkáváme se zde s projevem bytostně moderní snahy porozumět světu a s osvícenskou vírou v to, že je takové porozumění možné. Podobně jako Baudrillardovo⁷⁷³ simulakrum je prázdným obrazem bez vztahu k realitě,

⁷⁷¹ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁷⁷² „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

⁷⁷³ Jean Baudrillard, francouzský filosof a sociolog, autor teorie o simulakrech. Simulakrum je znak, kterému chybí označování. Simulakra vytváří tzv. hyperrealitu a znemožňují poznání skutečné reality. Ve svém raném díle (The System of Objects, The Consumer Society) se Baudrillard zabývá také tím, jak spotřebitelé přistupují ke zboží. Objekty podle něj získávají stále častěji spíše znakovou směnnou hodnotu, která se již neodvíjí od skutečné užitné hodnoty zboží. Materiální stránka zboží přestává být relevantní, zboží se podobně jako simulakrum stává znakem bez označovaného.

kteřou už nikdo nehledá, jsou i dnešní výrobky objekty, o jejichž podstatě nic nevíme a ani vědět nechceme.⁷⁷⁴

V textech jsme neobjevili diskurzivní model rádia jako **statusového symbolu**, se kterým se dnes u mediálních technologií, například mobilních telefonů, běžně setkáváme. Předpokládáme ale, že rádio takovým statusovým symbolem bylo, protože bylo drahé a bylo Lidovými novinami prezentováno jako důkaz pokrokové pružnosti. Rádio tak bezpochyby dodávalo svému majiteli punc bohatého člověka, který jde s dobou.

6b) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu rozhlasu?

Rozhlas jako médium byl Lidovými novinami prezentován především pomocí diskurzivního modelu **veřejně prospěšné technologie**. Rozhlas neměl sloužit jen individuálním potřebám posluchačů, ale měl v souladu s myšlenkami osvícenství kultivovat celou lidskou společnost. Společenské funkce rozhlasu, o nichž jsme již podrobně psali v odpovědi na otázku 2.2, měly mít emancipatorní dopad na sociálně a geograficky vyloučené části populace. Za emancipaci se považovalo vtažení těchto částí společnosti do mainstreamu a jejich „pozdvížení“ na vyšší kulturní a vzdělanostní úroveň. Takto rozhlasem stmelené a posílené Československo se mělo samo emancipovat v rámci vyspělého světa a navzdory své okrajové poloze na východě Evropy mělo zaujmout místo mezi předními státy euroamerického prostoru. Stupeň rozvoje rozhlasu byl dáván do přímé souvislosti se stávající vyspělostí státu a zároveň měl fungovat jako prostředek urychlení dalšího kulturního a ekonomického růstu. V této souvislosti je budován diskurzivní model rozhlasu jako **důsledku a zároveň příčiny kulturní a ekonomické vyspělosti** státu. Rozhlas měl posilovat nejen jednotlivé státy, ale celé lidstvo, neboť měl přispět k lepšímu porozumění mezi národy. Zde rozpoznáváme diskurzivní model rozhlasu jako **mírového prostředku**. Tento diskurzivní model používaly Lidové noviny v analyzovaných textech jen velmi okrajově. Z odborné literatury ale víme, že byl v tehdejší celosvětové uvažování o rozhlase silně zastoupen (Lommers 2012: 49).

Rozhlas byl vnímán jako další z milníků lineárního vývoje lidstva směrem k lepší budoucnosti: „(rozhlasové vlny – pozn. aut.) jsou *dalším mohutným krokem v technickém*

⁷⁷⁴ Stejně vyprázdnění postihlo i celebrity. Za slávou těch, které prostřednictvím rozhlasu okouzlovaly posluchače ve 20. letech (viz 5.4.2b Okouzlení celebritymi), stály většinou záslužné činy. Dnešní celebrity jsou často takzvaně „slavné jen proto, že jsou slavné“ (tento termín se objevuje poprvé v knize *The Image: A Guide to Pseudo-events in America* z roku 1961 od historika Daniela J. Boorstina).

sblížení lidstva, které bylo zahájeno parou“.⁷⁷⁵ Lidové noviny tak budují diskurzivní model rozhlasu jako jedné z **etap pokroku**. Rozhlas byl vnímán jako aktuálně nejnovější část tohoto vývoje, ale ne jako část poslední. Jeden z textů například předvídá brzký příchod televize: „Tyto ideály a snahy nebudou asi v dohledné době ukojeny, poněvadž po bezdrátové telefonii přijde bezdrátové vysílání obrazů, nejprve asi kreseb a později snad i bezdrátové vysílání dějů právě se odehrávajících, tedy jakési bezdrátové vidění do dálky“.⁷⁷⁶

Tam, kde se po pomyslné cestě pohybuje více subjektů, vytváří se nutně také jejich pořadí. Lidové noviny v tomto pořadí přiřazovaly Československu žádoucí místo, které se nacházelo ve skupině s nejvyspělejšími státy světa, kam byly řazeny státy západní Evropy a Spojené státy americké. Podle Lidových novin ale Československo za tímto žádoucím místem pokulhávalo. Rozhlas byl prezentován jako technologie, jejíž dostatečně rychlý rozvoj mohl naše pořadí v závodě vylepšit. Pomalé osvojování rozhlasu naopak mohlo naše žádoucí umístění ohrozit. Tím Lidové noviny budovaly diskurzivní model **závodění o rozhlas**, pomocí kterého vytvářely pocit ohrožení identity našeho národa jako vyspělé země a motivovaly veřejnost k rychlejší adopci rozhlasu. Zaznamenali jsme zde část mediální agendy Lidových novin, která byla v rozporu s politikou Hradu, a tou bylo přehnané vzhlížení k vyspělým státům, zveličování jejich úspěchů a zvýznamňování našich nedostatků. Jakkoliv Masaryk usiloval o světovost naší politiky, přemrštěný obdiv a sebemrškačství jeho představám o sebevědomém československém národu pravděpodobně odporovaly. Z textů byla patrná silná orientace na západní Evropu a Ameriku, která byla v souladu s politikou Hradu. Rusko, ke kterému se upínal Masarykův politický rival Kramář, bylo rámováno jako zaostalý stát.

Jak jsme již zmínili, podařilo se rozhlasu v důsledku specifické povahy jeho komunikace rychle vstoupit do intimní sféry posluchačů. Tento fakt byl vnímán rozporuplně a dával vzniknout dvěma protikladným diskurzivním modelům. Když se posluchač cítil v převaze, vystupoval rozhlas jako **sluha**, který svému pánovi-posluchači přináší informace a zábavu. Pokud ale nabýval převahy rozhlas, vystupoval jako **rušivý návštěvník**, kterého se posluchač nicméně ze slušnosti zdráhal vykázat z této intimní sféry, tedy vypnout. S těmito dvěma odlišnými diskurzivními modely se někdy setkáváme dokonce v rámci jednoho textu. Tento rozporuplný, janusovský model vztahu mezi pánem a sluhou, který někdy slouží a vzápětí může svou přítomností obtěžovat, nebyl jistě ničím novým, neboť po staletí existoval v zámožnějších domácnostech. U média se ale objevil poprvé, byl vnímán jako něco

⁷⁷⁵ „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302

⁷⁷⁶ „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8

nezvyklého a posluchači se zřejmě teprve museli naučit tento vztah vybalancovat tak, aby jim rozhlas sloužil, ale nerušil. Reflexe tohoto nového a nezvyklého vztahu s médiem je patrná například zde: „*A onen podivný pocit, ta zvláštní, možno říci diskretní situace! Když to začne, máme dojem, že hlasatel sedí těsně u naší postele“.⁷⁷⁷*

Mnohé texty využívaly i takových diskurzivních modelů rozhlasu, které byly rámované jako nežádoucí. Některé tyto varovné diskurzivní modely byly budovány přímo autory textů a byly prezentovány jako diskurzivní modely, jejichž existence byla opodstatněná. **Rozhlas-věznitel** stahoval posluchače z veřejného prostoru ulice a připoutával ho drátem od sluchátek k domovu. **Rozhlas-uzurpátor** odtrhával posluchače od ostatních členů domácnosti a od komunity věřících. **Rozhlas-moderní ničitel** zasazoval v jednom z textů poslední ránu skomírající předmoderní epoše symbolizované orlojem, v jiných textech pak ničil auru jedinečnosti posvátných projevů (Masaryka, katolického kazatele). Vyskytovaly se ale i takové diskurzivní modely, o nichž autoři textů přinášeli zprávu, ale které odsuzovaly jako nesmyslné. Takovými byly například diskurzivní model rozhlasu jako **podvodu**, jako **nebezpečného kouzla**, které může například přivolávat déšť⁷⁷⁸, jako **zdravotního rizika** (rozhlasové vlny měly „v domě šířit nezdravotu“⁷⁷⁹) a jako **velezrádného prostředku**, který by mohl ohrozit bezpečnost státu.⁷⁸⁰

Jak se dalo předpokládat na základě informací z odborné literatury, zcela chyběl diskurzivní model rozhlasu jako **hlídacího psa demokracie**. Většinovým vlastníkem Radiojournalu byl stát a rozhlasové vysílání zastupovalo zájmy státu, nikoliv veřejnosti. Podobná situace panovala i v ostatních evropských státech. BBC jako první médium veřejné služby se teprve v této době začíná rodit. Přesto se v jednom textu myšlenka veřejné kontroly rozhlasu překvapivě objevila: „*Radiojournal, společnost více méně nekontrolovaná veřejností a jí také neodpovědná*“.⁷⁸¹

Rovněž chyběl diskurzivní model rozhlasu jako **nástroje propagandy**. I tato nepřítomnost je pochopitelná, neboť propagandistická funkce rozhlasu byla plně objevena až ve třicátých letech. Poněkud překvapivá ale byla úplná absence diskurzivního modelu rozhlasového vysílání jako **prostředku zmírňování národnostního napětí**. Národnostní situace v Československu byla problematická a tvořila důležitou složku politické agendy. Rozhlas mohl být považován za nástroj upevňování československé státnosti v problematických regionech, a to včetně

⁷⁷⁷ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁷⁸ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁷⁹ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁸⁰ „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445

⁷⁸¹ „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492

Slovenska, a také za prostředek komunikace státu a národnostních menšin v jejich národních jazycích.

6c) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu Radiojournalu?

Diskurzivní model Radiojournalu budovaný v Lidových novinách je možné nazvat diskurzivním modelem **neúspěšného podniku**, který si počíná nešikovně a je proto ztrátový. Po reorganizaci, v rámci které vstoupil do společnosti jako většinový podílník stát, byl tento diskurzivní model nahrazen mírně odlišným modelem **ignorantského podniku**, který nedokáže zajistit kvalitní program a nedostatečně otevřeně komunikuje se svými posluchači. Opakovaně se v textech setkáváme s diskurzivním modelem Radiojournalu jako **hrozbou pro zdravý rozvoj rozhlasu** v důsledku jeho monopolu na rozhlasové vysílání.

Zdá se být nespravedlivé, že Lidové noviny zcela ignorovaly diskurzivní model Radiojournalu jako **odvážného průkopníka**, který navzdory nejisté a nelehké⁷⁸² počáteční situaci zorganizoval první pravidelné vysílání v Československu.

6d) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu rozhlasového účinkujícího?

V textech jsme identifikovaly tři velmi odlišné diskurzivní modely vztahující se k zaměstnancům rozhlasu. Jeden byl konstruován z pozice samotného rozhlasového účinkujícího (externího hudebníka) a mohli bychom ho nazvat diskurzivním modelem **dehumanizovaného interpreta**. Rozhlasový účinkující si při hraní připadá jako stroj, protože se musí podřizovat neúprosnému diktátu přesného času a protože není v osobním kontaktu se svým obecnstvem. V rámci jednoho textu se tento interpret sice cítí rozhlasovou technologií dehumanizován, ale zároveň je jí okouzlen. Vedle diskurzivního modelu dehumanizovaného interpreta se tak ve stejném textu vyskytuje diskurzivní model **interpreta okouzleného technikou**.

Další diskurzivní model je vytvářen z pozice rozhlasového posluchače a netýká se hudebníka, ale hlasatele. Tento diskurzivní model bychom mohli označit jako model **mocné bytosti**. V důsledku prostorového rozpojení mezi hlasatelem a posluchačem nabýval rozhlasový hlasatel až božské identity: „*Nikdo z nás, tisíců, nedovede si představit, jak náš*

⁷⁸² Radiojournal musel překonat byrokratické překážky a sehnat investory. Podařilo se mu to rychle a brzy ve srovnání s ostatními státy Evropy, které zahájily první rozhlasové vysílání v přibližně stejnou dobu.

hlasatel vypadá. I máme pocit a dojem, že je nějakým božstvem“.⁷⁸³ Moc hlasatele pramenila také z několika dalších zdrojů: Profese rozhlasového hlasatele byla prestižní (byla náročná, hlasatel musel být zdatný řečník), hlasatele byl ve styku se státní mocí (tlumočil její vůli), byl slavný a posluchači ho museli neustále poslouchat, aby nepropásli něco zajímavého.

6e) Jaké diskurzivní modely byly využívány a jaké byly naopak potlačovány při budování mediálního obrazu rozhlasového publika?

Inovátory rozhlasové technologie (Rogers 1962: 283) byli zřejmě vědci a radioamatéři experimentující s rozhlasem v prvních dvou dekádách 20. století. V námi sledované době se rozhlasu již zmocňovali raní osvojitelé. Typický raný osvojitel rozhlasu byl charakterizován diskurzivním modelem **vzdělaného, mladého muže**. Jako průkopníci rozhlasu jsou v textech výslovně jmenováni učitel⁷⁸⁴, studenti⁷⁸⁵ a muž⁷⁸⁶.

Rozhlasové publikum jako celek bylo reprezentováno diskurzivním modelem **atomizovaných, izolovaných, anonymních a pasivních jedinců**. Tento model byl důsledkem specifické rozhlasové komunikace, která probíhala v izolaci domácností a byla jednosměrná. Byl v textech vytvářen spíše okrajově, nebyl příliš reflektován a nebyl považován za něco nežádoucího a ohrožujícího demokracii svým potenciálem k manipulaci.

Publikum tvořené radioamatéry tvořilo zvláštní subkulturu, která vykazovala známky **sektů**, jejíž členové prodělávali vstupní rituál, dorozumívali se zvláštním jazykem, ovládali jisté znalosti, mimo sektu se setkávali s nepochopením a výsměchem a někdy se snažili agitací získat pro sektu nové členy.

V souvislosti s diskurzivními modely rádia jako technické hračky a příliš složité technologie (viz otázka 6a) bychom mohli odvozeně identifikovat diskurzivní modely rozhlasových posluchačů jako **hravých kutilů a znepokojených laiků**. Rádio sloužilo ke hře i poté, co bylo sestrojeno. Radioamatéři s velkým potěšením chytali z éteru zahraniční stanice. Takové chytání bylo činností s nejistým výsledkem, který závisel na tom, jak umně radioamatér sestrojil své rádio, jakou použil anténu a na dalších faktorech, které ovlivnit nemohl, například na počasí nebo rušivých vlivech cizích rozhlasových přijímačů v okolí. Chytání vln se tak v mnoha aspektech podobalo lovu a posluchači byli v některých textech prezentováni pomocí diskurzivního modelu **lovce**, který se asi nejvíce podobal rybáři, který chytá z moře

⁷⁸³ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁸⁴ „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁸⁵ „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68

⁷⁸⁶ „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81

rozhlasových vln ryby: „*nejradši si vyloví ze vzduchu Řím*“.⁷⁸⁷ Jak jsme si všimli, byl tento posluchač-lovec motivován nejen samotnou hrou lovu, ale také touhou zmocnit se objektů, v tomto případě zachycených rozhlasových stanic. Jeden z autorů například neodolal a uvedl ve svém článku dlouhý výčet všech šestnácti stanic, které se mu podařilo chytit.

Diskurzivní model rozhlasového **posluchače-ženy** nebyl vytvářen vůbec. Osoby ženského rodu se v textech vyskytovaly velmi zřídka. Ve vztahu k rozhlasu se jednalo buď o rozhlasové účinkující (rozhlasové hlasatelky nebo umělkyně, například Emma Destinová), o konzervativní odpůrkyně rozhlasu (okrajově jen v jednom textu), nebo o manželky posluchačů-mužů, které rozhlas přímo neposlouchaly: „*A posluchač jde a schová pečlivě sluchátka a přístroj ovine ženinou bluzou*“.⁷⁸⁸ Absence tohoto modelu měla několik důvodů. Genderově nekorektní vyjadřování bylo ve dvacátých letech 20. století běžné a nezpochybňované. Ne vždy odráželo skutečnou sociální realitu, ve které se čím dál častěji vyskytovaly ženy na pozicích vyhrazených po staletí mužům. Když se zavádělo pro rozhlasové publikum slovo posluchač, navázalo se zřejmě na starší podobná generická maskulina „divák“ či „čtenář“. Zároveň se dá ale předpokládat, že reální rozhlasoví posluchači zpočátku skutečně byli převážně muži, a to nejen z důvodu technické složitosti rádií. Rozhlas byl pro ženy obtížně dostupný také proto, že rádia měla většinou jen jedna sluchátka, která si v domácnosti obvykle přisvojil muž, alespoň tehdy, když byl doma. Je otázkou, co se dělo, když odešel do práce.⁷⁸⁹ O tom Lidové noviny, instituce tvořená převážně muži pro muže, v analyzovaných textech zprávu nepodávají.

6.2 Odpověď na hlavní výzkumnou otázku

Hlavní výzkumná otázka, kterou jsme si položili, zněla: **Jak vypadal mediální obraz rozhlasu v Lidových novinách v letech 1925 a 1926?**

Rozhlas jsme nahlíželi jako artefakt (rádio), komunikační technologii (rozhlasové vysílání), instituci (Radiojournal) a všímali jsme si také lidí, kteří rozhlasové médium užívali – tvůrců rozhlasového obsahu (účinkujících) a jeho konzumentů (posluchačů). Jejich charakteristiky a diskurzivní modely, které konstruovaly Lidové noviny ve sledovaném období, jsme uvedli v odpovědích na vedlejší výzkumné otázky. Naše hlavní poznatky nyní stručně shrneme.

⁷⁸⁷ „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁸⁸ „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

⁷⁸⁹ Radiojournal i zahraniční stanice běžně zahajovaly v letech 1925 a 1926 každodenní vysílání již před obědem.

V raných fázích pomáhala šíření rozhlasu technická stránka rozhlasových přijímačů, která poskytovala prvním radioamatérům radost ze hry při jejich sestavování a při chytání signálů vzdálených vysílacích stanic. Reliktem této fáze byly technicky laděné texty zveřejňované ve specializovaných rubrikách. Poměrně komplikovaná rozhlasová technika ale začala být pravděpodobně záhy překážkou adopce rozhlasu většinovou populací, která vnímala složitá rádia jako hrozbu. Technická náročnost rádií byla také jednou z příčin toho, že prvními posluchači rozhlasu byli většinou mladí, vzdělaní muži.

Samotná technologie bezdrátového přenosu ohromovala a zneklidňovala. Svou nepochopitelností fascinovala natolik, že ji řada autorů přirovnávala k záhadným přírodním úkazům, kouzlům nebo dokonce bohu. Většina autorů s ní spojovala velké naděje. Rozhlas byl vnímán jako součást širšího pokroku a očekávalo se, že bude mít především pozitivní dopad na společnost. Byl proto nahlížen jako instituce veřejného zájmu, která měla být pod kontrolou státu. Rozhlas měl vzdělávat, kultivovat, sociálně integrovat nemajetné a geograficky odloučené, prezentovat Československo v zahraničí, politicky vychovávat a napomáhat k dosažení světového míru. Odpůrci rozhlasu byli marginalizováni jako hlupáci, zmanipulovaní škůdci, nebo rámováni jako mocenšší manipulátoři. Radiojournal sklízel převážně kritiku, neboť se podle Lidových novin nehostil své důležité úlohy dostatečně dobře. Rozhlasová veřejnost byla Lidovými novinami konstruována jako emancipovaná, aktivní a kritická. Lidové noviny nevnímaly rozhlas jako konkurenční médium a jeho rozvoj otevřeně podporovaly.

Texty, které byly reflexivnější, načrtávaly ambivalentní, varovný obraz rozhlasu. Hlavní obavou byla izolace rozhlasových posluchačů, a to jak v rámci společnosti, tak v rámci domácností. Některé autory zneklidňovala dehumanizující podoba masové rozhlasové komunikace, která podrobovala rozhlasové účinkující diktátu přesného času a neumožňovala jim přímý kontakt s publikem. Rozhlasoví posluchači vnímali rozhlas jako mocné médium, kterému podléhali v důsledku neobvyklé povahy jeho jednosměrné, intimní a neinteraktivní komunikace. Pro konzervativní část populace představoval rozhlas narušitele ontologického bezpečí a ničitele aury posvátných institucí, pro progresivní část naopak rozhlas pozoruhodně brzy začal toto bezpečí svým pravidelným vysíláním vytvářet.

Většina analyzovaných textů byla v souladu s politikou Hradu a hájila liberálně demokratický a sociálně reformní charakter Československa. Lidové noviny se nicméně chovaly nadstranicky a sledovaly, stejně jako Masaryk, především zájem občanů a republiky, nezávisle na tom, jaká politická strana byla zrovna u moci, nebo jakou stranou bylo obsazeno ministerstvo pošt a telegrafů. Svým nadstranickým obsahem pomáhaly stabilizovat stát a přispívaly k politické a kulturní pluralitě první republiky.

7 Diskuze

Náš výzkum raného mediálního obrazu rozhlasu postihl jen velmi malou výseč mediálních textů. Metoda diskurzivní analýzy neumožňuje v limitech daných diplomovou prací zpracovat velké množství textů, což omezuje její validitu a reliabilitu. K ucelenějšímu mediálnímu obrazu rozhlasu by jistě přispělo rozšíření výzkumu na více tištěných médií a na delší časový úsek. Bylo by přínosné porovnat, jak se diskurzivní modely rozhlasu v tisku postupně proměňovaly například pod vlivem rodící se propagandy ve třicátých letech. Rozhlas hrál v šíření nacionalismu před druhou světovou válkou stěžejní a zatím nedoceněnou roli a byl na tomto poli mnohem efektivnější než tisk (Anderson 2006: 56). Ještě zajímavější z pohledu kritické teorie médií by bylo sledovat, s jakými rozdíly referovaly o rozhlase ve stejné době různé listy a jak bylo téma rozhlasu uchopeno z pozic jiných ideologií. Uvědomila si například krajní pravice nebo komunisté dřív než Lidové noviny, že se rozhlas může stát mocným prostředkem propagandy?

Také samotné Lidové noviny poskytovaly více výzkumného materiálu, než jsme byli schopni zpracovat, například čistě zpravodajské texty, krátké noticky nebo technické texty (typicky návody k sestrojení rádia), které jsme pro jejich nízkou názorotvornost vynechali. Vyloučení těchto textů z výzkumného souboru výstup analýzy mediálního obrazu rozhlasu zdeformovalo. Náš předpoklad, že technické texty měly menší dopad na sociální realitu, než texty publicistické, je sporný. I kdybychom připustili, že technické texty o rozhlase četla jen úzká skupina radioamatérů, již samotná přítomnost těchto textů v Lidových novinách přispívala k vnímání rozhlasu jako technického fenoménu a konstruovala jeho obraz jako složité technologie. Ten pak například ztěžoval adopci této nové mediální technologie ženami, u kterých se zájem o techniku nepředpokládal.

Domníváme se, že by bylo rovněž přínosné rozšířit výzkum tohoto typu ještě o analýzu mechanismu zviditelňování (priming), tedy zohlednění toho, s jakou editoriální prominencí byl daný text prezentován. Taková analýza by si mohla všimnout umístění textu v rámci listu, na stránce, rozsahu textu, velikosti titulku, druh fontu a případného grafického doprovodu. V naší analýze jsme tento aspekt ignorovali a to vedlo k tomu, že jsme přikládali všem textům stejnou váhu. Čtenář listu ale tyto atributy textu zohledňoval a například text *Bezdrátové vysílání*⁷⁹⁰ zveřejněný jako úvodník o velikosti celého sloupce vnímal jako významnější, než text

⁷⁹⁰ „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61

Olomucký orloj a to vedle⁷⁹¹, který byl umístěn uprostřed druhé stránky, měl velikost půl sloupce a byl psaný kurzívou.

Analýza lidské komunikace je obtížná, zvláště když musí překonávat sociální, kulturní nebo dobové rozdíly. “V lidské komunikaci je srozumitelnost nadějí, která je téměř vždy odsouzena k frustraci” (Gee 2005: xi Preface). Při diskurzivní analýze je třeba nespouštět ze zřetele, že text je třeba interpretovat na základě sociálního a kulturního světa autora a jeho čtenářů, nikoliv na základě našeho světa. Naše analýza byla navíc zatížena historickou vzdáleností textů, které byly vytvořeny lidmi, a určené pro lidi, kteří měli jiné vzdělání, jiné obecné povědomí o světě, jinou výchovu a vnímali jinak určitá slova. Kvalifikovanější odhad dobové interpretace textů by poskytlo mezioborové zkoumání, které by využilo poznatků z jiných disciplín, jako je například diachronní lingvistika.

Počátky československého rozhlasu jsou pro mediální studia zajímavým tématem, kterému se nedostává pozornost, jakou by si zasloužilo. Odborné literatury věnované počátkům československého rozhlasu není mnoho a nabízí se tak ještě dost prostoru pro zkoumání dopadu rozhlasu na různé aspekty kulturního a společenského života. Dosud málo probádané je například téma dopadu rozhlasu na literární produkci a obecně psané slovo, formy rozhlasové propagandy a cenzury, formování veřejnoprávního a etického poslání rozhlasu či role rozhlasu v budování československé národní identity.

⁷⁹¹ „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76

8 Bibliografie

Abercrombie, Nicholas – Longhurst, Brian. 1998. *Audiences: A Sociological Theory of Performance and Imagination*. London: Sage.

Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Avery, Todd. 2006. *Radio Modernism: Literature, Ethics, and the BBC, 1922-1938*. Aldershot: Ashgate Publishing.

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub. 2003. *Politický systém českých zemí: 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.

Barthes, Roland. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán.

Bednařík, Petr – Jiráček, Jan – Köpplová, Barbara. 2011. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada Publishing.

Benjamin, Walter. 1979. „Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti“ Pp. 17-47 in *Dílo a jeho zdroj* Praha: Odeon.

Benjamin, Walter. 1989. „Reflexionen zum Rundfunk“ Pp. 1506-1507 in *Gesammelte Schriften*. Bd. II. 3: Aufsätze, Essays, Vorträge. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bijsterveld, Karin – van Dijck, José. 2009. *Sound Souvenirs: Audio Technologies, Memory and Cultural Practices*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Born, Georgina. 2002. „Reflexivity and Ambivalence: Culture, Creativity, and Government in the BBC“ Pp 65–90 in *Cultural Values* r. 6, č. 1 –2.

- Burton, Graham – Jiráček, Jan. 2001. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal.
- Clarke, Arthur Charles. 1973. *Profiles of the future: an inquiry into the limits of the possible*. New York: Harper & Row.
- Čábelová, Lenka. 2003. *Radiojournal. Rozhlasové vysílání v Čechách a na Moravě v letech 1923-1939*. Praha. Karolinum.
- Čapek, K. 1990. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel.
- Čornej, Petr – Pokorný, Jiří. 2000. *Dějiny českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha: Práh.
- Edgerton, David. 2006. *The Shock of the Old: Technology and Global History since 1900*. London: Profile.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Gilloch, Graeme. 2002. *Walter Benjamin, critical constellations*. Cambridge: Polity Press.
- Gee, James Paul. 2005. *An introduction to discourse analysis: theory and method*. New York: Routledge.
- Giddens, Anthony. 1981. *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Giddens, Anthony. 2003. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Giles, David. 2012. *Psychologie médií*. Praha: Grada Publishing
- Gray, John. 2004. „An Illusion with a Future“ Pp. 10-17 in *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences* r. 133, č. 3 (Summer).

Habermas, Jürgen. 1995. *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Hájek, Martin. 2014. *Čtenář a stroj. Vybrané metody sociálněvědní analýzy textu*. Praha: SLON.

Hall, Stuart. 2007. „Znovunalezení ideologie: návrat potlačeného zpět do mediálních studií“ Pp. 68-78 in: *Mediální studia* 1/2007.

Haring, Kristen. 2007. *Ham Radio's Technical Culture*. Cambridge: MIT Press

Hejdánek, Ladislav. 1990. „Reflexe víry ve Starém zákoně“ Pp 1–16 in *Reflexe* 1990, č. 2. Praha: OIKOYMENH

Holý, Jiří. 2013. „Karel Čapek a škola Lidových novin“ Pp. 19-20 in *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století*. Praha: Mafra.

Jenkins, Henry. 2006. *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: New York University Press.

Jeřábek, Miroslav 2013. „Příběh Lidových novin“ Pp. 1-2 in *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století*. Praha: Mafra

Jeřábek, Miroslav. 2011. „K činnosti redakce a vydavatelství Lidových novin v Brně“ Pp. 107-115 in *Musicologica Brunensia*, r. 46, č. 1-2.

Jiráček, Jan. – Köpplová, Barbara. 2003. *Média a společnost*. Praha: Portál.

Johnson, Paul. 1991. *Dějiny 20. století*. Rozmluvy, Praha

Kárník, Zdeněk. 2000. *České země v éře První republiky I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri.

Kárník, Zdeněk. 2001. „T. G. Masaryk a Friedrich Naumann - dva koncepty pro Evropu“ Pp. 93-115 in *Acta Universitatis Carolinae : Studia territorialia*, r. 1, č. 3.

Končelík, Jakub – Večeřa, Pavel – Orság, Petr. 2010. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál.

Koniček, Karel. 1966. „Prožil jsem život v rozhlasu“ in *Kapitoly z dějin Čs. rozhlasu*, Díl 4. Praha: Studijní oddělení Čs. rozhlasu.

Kožík, František. 1940. *Rozhlasové umění*. Praha: Českomoravský Kompas.

Kunczik, Michael. 1995. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum.

Lenin, Vladimir Iljič. 1952. *Spisy 4. Svazek 35*. Moskva: Gospolitizdat.

Lommers, Suzanne. 2012. *Europe - on Air: Interwar Projects for Radio Broadcasting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Macek, Jakub. 2013. *Poznámky ke studiím nových médií*. Brno: Masarykova univerzita

Masaryk, Tomáš Garrigue. 1990. *Vybrané spisy T.G.M. Svazek 1. Ideály humanitní*. Praha: Melantrich.

Masaryk, Tomáš Garrigue. 1991. *Vybrané spisy T.G.M. Svazek 2. O demokracii*. Praha: Melantrich.

Matonoha, Jan. 2003. „Literárněvědný text jako diskurz, velké vyprávění a výkon moci?“ Pp 581 – 585 in *Česká literatura* r. 51, č. 5/2003.

McLuhan, Marshall. 1991. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Odeon.

McLuhan, Marshall. 2000. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota.

McQuail, Denis. 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.

Med, Jaroslav. 2013. „Pohledy z druhého břehu“ Pp 21-24 in *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století*. Praha: Mafra.

Moore, Shaun. 1988. „The Box on the Dresser: Memories of Early Radio in Everyday Life” Pp. 23–40 in *Media Culture and Society*, r. 10, č. 1. London: Sage Publications

Moore, Shaun. 1993. *Interpreting Audiences: The Ethnography of Media Consumption*. London: Sage Publications.

Morley, David – Silverstone, Roger. 1990. „Domestic communication: technologies and meanings“ Pp. 31–55 in *Media Culture Society*, r. 12, č. 1.

Morozov, Evgeny. 2012. *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New York: Public Affairs.

Mosco, Vincent. 2004. *The Digital Sublime: Myth, Power, and Cyberspace*. Cambridge (Massachusetts): The MIT Press.

Musil, Jiří. 1998. „Masarykova otázka sociální, socialismus a soudobý komunitarianismus“ Pp. 391-402 in: *Sociologický časopis. Czech Sociological Review*, r. 34, č. 4. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Nelson, Michael. 1997. *War of the Black Heavens: The Battles of Western Broadcasting in the Cold War*. Syracuse: Syracuse University Press.

Olivová, Věra. 2000. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum.

Opat, Jaroslav. 1992. „Masarykovo evropanství jako pojem a politický program“ Pp 30-39 in *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*, ed. by Theodor Syllaba. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing, FF UK.

Ottův slovník naučný nové doby: Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Praha: Novina, 1939.

- Patočka, Jan. 2006. *Sebrané spisy Jana Patočky – Svazek 13*. Praha: Oikoymenh.
- Patzaková-Jandová, Anna. 1935. *Prvních deset let československého rozhlasu*. Praha: Radiojournal.
- Petrusek, Miloslav. 2000. „Masaryk na prahu nového tisíciletí“ Pp. 3–8 in *Masarykův lid*, r. VI, č. 2.
- Petrusek, Miloslav. 2008. „Idea pokroku a Masarykova filozofie dějin“ Pp. 28-42 in: *T. G. Masaryk a česká státnost: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4. - 5. září 2007 v Brně*. Praha: Ústav T. G. Masaryka.
- Pokorný, Milan. 2008. *Báječní muži s mikrofonom*. Praha: Radioservis.
- Rákosník, Jakub. 2008. *Odvracená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Praha: Karolinum Press.
- Reifová a kol. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Rogers, Everett. 1962. *Diffusion of Innovations*. Glencoe: Free Press.
- Röser, Jutta. 2007. *MedienAlltag: Domestizierungsprozesse alter und neuer Medien*. Wiesbaden: Springer-Verlag.
- Řehák, Daniel. 2013. „Intimní portrét Lidových novin mezi válkami“ Pp. 25-34 in *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století*. Praha: Mafra.
- Santayana, George. 1954. *The life of reason*. New York: Scriber's.
- Silverstone, Roger – Haddon, Leslie. 1998. „Design and the domestication of ICTs: technical change and everyday life“ Pp 44-74 in *Communication by Design. The Politics of Information and Communication Technologies*, ed. by Robin Mansell, Roger Silverstone. Oxford: Oxford University Press.

Silverstone, Roger. 2003. *Television and Everyday Life*. London: Routledge.

Soroka, Stuart Neil. 2002. *When Does News Matter? Public Agenda-setting for Unemployment*, Nuffield College Politics Working Paper 2002-W7, University of Oxford. Online <http://www.nuffield.ox.ac.uk/politics/papers/2002/w7/soroka.pdf> (13. 5. 2016).

Szopová, Eva. 2011. *Dvě české političky-novinářky: Božena Viková-Kunětická a Františka Plamínková* (Diplomová práce). Brno: FSS MU.

Thompson, John B. 1990. *Ideology and modern culture*. Stanford: Stanford University Press.

Thompson, John B. 2004. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum

Trampota, Tomáš. *Zpravodajství*. Praha: Portál, 2006

Tyl, Josef Kajetán. 1836. *Spisy Josefa Kajetana Tyla*, Svazek 4. Praha: Nákl. A. Hynka.

van Dijk, Teun A. 2002. „Multidisciplinary CDA: a plea for diversity“. Pp. 85-120 in *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. by Ruth Wodak, Michael Meyer. London: Sage Publications.

Volek, Jaromír. 1998. „Televize a konstrukce ontologického bezpečí“ Pp. 15-32 in: *Sociální studia č. 3: Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita.

Volek, Jaromír. 2002. „Nezamýšlené důsledky "komunikační ideologie" v kontextu informační společnosti.“ Pp. 11-38 in *Média a realita: sborník prací Katedry mediálních studií a žurnalistiky*. Brno: Masarykova univerzita.

Volek, Jaromír. 2003. „Mediální studia mezi kritikou ideologie a kritikou informace.“ Pp. 11-34 in *Média a realita: sborník prací Katedry mediálních studií a žurnalistiky*. Brno: Masarykova univerzita.

Volek, Jaromír. 2012. „Walter Benjamin a nová média.“ Pp. 7-23 in *Communication Today*, r. III., č. 2. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie.

Wodak, Ruth. 2002. „The discourse-historical approach“. Pp. 63-94 in *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. by Ruth Wodak, Michael Meyer. London: Sage Publications.

9 Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Přehled zkoumaných vydání Lidových novin v letech 1925 a 1926.....	48
Tabulka č. 2: Výzkumný soubor	49

10 Přílohy

Příloha 1: Seznam analyzovaných článků.

1. „Spojte se světem“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 8
2. „Bezdrátové vysílání“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 61
3. „Broadcasting“ Pp. 3 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 87
4. „Československý broadcasting“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 95
5. „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 96
6. „Na vlnách“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 302
7. „Rozvoj čs. rozhlasu“ Pp. 17 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 445
8. „Význam krátkých vln“ Pp. 11 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 450
9. „Moravský rozhlas“ Pp. 1 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 477
10. „Středeční rozhlas“ Pp. 7 in Lidové noviny 1925, r. 33, č. 543
11. „Organisace čs. rozhlasu“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 46
12. „Nová brněnská vysílací stanice“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 57
13. „Budoucnost čs. radiofonie“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68
14. „Co je týden radiofonie?“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 68
15. „Olomucký orloj a to vedle“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 76
16. „Radio“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 79
17. „Sonet pro zasvěcené“ Pp. 13 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81
18. „Muž a krystal“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 81
19. „Stížnosti na pražský rozhlas“ Pp. 4 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 303
20. „Radosti radiofanouška“ Pp. 2 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 458
21. „Novinky čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 480
22. „Členění programů čs. rozhlasu“ Pp. 3 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 492
23. „Hlasatel a posluchač“ Pp. 1 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547
24. „Rozhlas a kostel“ Pp. 14 in Lidové noviny 1926, r. 34, č. 547

11 Jmenný rejstřík

Abercrombie, Nicholas	117
Adorno, Theodor W.	14, 64
Anderson, Benedict	180
Avery, Todd	18
Balík, Stanislav	106
Ball-Rokeach, Sandra	14
Barthes, Roland	17
Bass, Eduard	24, 25, 26, 27, 50, 95, 131
Baťa, Tomáš	28
Baudrillard, Jean	172
Bednařík, Petr	19, 20, 22, 25, 36, 40
Bellamy, Edward	121
Beneš, Edvard	27, 65
Benjamin, Walter	117, 119, 136, 167
Berger, Peter L.	10, 12, 13, 15, 16, 56
Bijsterveld, Karin	96
Boorstin, Daniel J.	173
Brecht, Bertold	117
Březina, Otokar	117
Burton, Graham	15, 72, 74, 77, 83, 87, 88
Clarke, Arthur C.	140
Crisell, Andrew	18
Čábelová, Lenka	18, 21, 22, 23, 24, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 62, 69, 79
Čapek, Josef	24
Čapek, Karel	24, 26, 27, 31, 33, 35, 50, 60, 89, 107, 111, 112, 116, 117, 118, 120, 131, 132, 139, 141, 156, 167, 170
Čornej, Petr	18
Čtrnáctý, Miloš	20, 32, 33, 38, 44, 69, 70, 133
Darwin, Charles	19, 121
DeFleur, Melvin L.	14
Destinová, Emma	132
Dilthey, Wilhelm	11
Dyk, Viktor	24, 26
Eder, David	121
	192

Edgerton, David	31, 36
Einstein, Albert	19
Fairclough, Norman	11, 50, 51, 52, 55, 157
Faraday, Michael	19
Fitzgerald, F. Scott	18
Ford, Henry	31
Foucault, Michel	50, 51
Fourier, Charles	121
Freud, Sigmund	19, 30
Gee, James Paul	3, 11, 45, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 71, 157, 159, 181
Gerbner, George	14
Giddens, Anthony	115, 116, 129, 142, 169
Giles, David	97
Gilloch, Graeme	117
Gramsci, Antonio	16
Gray, John	121
Guitry, Sacha	132
Habermas, Jürgen	50
Haddon, Leslie	60
Hall, Stuart	14, 16, 17, 56
Haring, Kristen	145
Heinrich, Arnošt	24, 25, 26
Hejdánek, Ladislav	69
Hemingway, Ernest	18
Henry, Joseph	19
Hertz, Heinrich Rudolf	19
Hitler, Adolf	28
Hloušek, Vít	107
Holý, Jiří	24, 26
Holzer, Jan	107
Horkheimer, Max	14, 64
Horton, Donald	97
Hrabal, Bohumil	18
Hus, Jan	66
Chamiec, Zygmunt	35
Innis, Harold	121
Jackaway, Gwennyth	44

Jenkins, Henry	22, 170
Jeřábek, Miroslav	24, 25
Ješutová, Eva	18, 23, 30, 34, 37, 38, 40, 41, 44, 47, 70, 117
Jirák, Jan	13, 15, 19, 20, 22, 25, 36, 40, 72, 74, 77, 83, 87, 88
Johnson, Paul	30
Kárník, Zdeněk	25, 26, 28, 29, 70, 106
Kierkegaard, Søren	121
Končelík, Jakub	22, 24, 25, 31, 33, 34, 40, 42, 44, 47
Koniček, Karel	30, 72
Köpplová, Barbara	13, 19, 20, 22, 25, 36, 40
Kosatík, Pavel	106
Kožík, František	9, 39, 41, 163, 164
Kramář, Karel	28, 70
Kunczik, Michael	14, 15
Lang, Fritz	122
Lasswell, Harold	13
Lazarsfeld, Paul	14, 42
Lenin, Vladimir Iljič	36
Lévi-Strauss, Claude	83, 111, 146
Lippmann, Walter	14
Lloyd George, David	132
Lommers, Suzanne	30, 31, 32, 33, 35, 37, 39, 67, 173
Longhurst, Brian	117
Luckmann, Thomas	10, 12, 13, 15, 16, 56
Macek, Jakub	3, 10, 121, 130
Maistre, Joseph de	121
Marconi, Guglielmo	18, 19, 20, 31, 35
Marx, Karl	19, 121
Masaryk, Tomáš Garrigue	1, 9, 16, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 40, 41, 63, 65, 86, 88, 99, 102, 106, 110, 118, 119, 120, 122, 128, 132, 138, 139, 143, 156, 157, 160, 166, 175, 185
Matonoha, Jan	50
Maxwell, James Clerk	19
McCombs, Maxwell	14
McLuhan, Marshall	94, 121, 133, 164, 167
McQuail, Denis	13, 14, 77
Med, Jaroslav	26, 128
Milén, Eduard	24

Moores, Shaun	74, 112, 114, 145, 155
Morley, David	74
Morozov, Evgeny	40
Morse, Samuel F. B.	19
Mosco, Vincent	35, 37, 39, 42, 79
Musil, Jiří	28, 63
Nelson, Michael	42
Newton, Isaac	19, 30
Nezval, Vítězslav	32
Nietzsche, Friedrich	19, 121
Noelle-Neumannová, Elisabeth	14, 77, 130, 171
Nosek, František	100
Novák, Arne	24
Olivová, Věra	28
Opat, Jaroslav	29
Orság, Petr	22, 24, 25, 31, 33, 34, 40, 42, 44, 47, 185
Owen, Robert	121
Patočka, Jan	110
Patzaková-Jandová, Anna	18, 36, 37, 104
Peroutka, Ferdinand	24, 26, 27
Petrusek, Miloslav	120, 132
Pichl, Jiří	43
Pokorný, Jiří	18
Pokorný, Milan	14, 18, 19, 22, 23, 30, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 112, 133
Poláček, Karel	24
Popper, Karl	121
Postman, Neil	121
Preiss, Jaroslav	27
Protagoras	121
Rákosník, Jakub	28
Rambert, Maurice	35
Reifová, Irena	16
Reith, John	31, 32, 39
Rogers, Everett	22, 113, 177
Roosevelt, Franklin Delano	28
Röser, Jutta	74
Rousseau, Jean-Jacques	121
	195

Řehák, Daniel	24, 25, 26, 27
Saint-Simon, Henri de	121
Santayana, George	10
Saussure, Ferdinand de	11
Shakespeare	156
Shaw, Donald	14
Schiller-Lergová, Sabine	117
Silverstone, Roger	60, 74, 112, 167
Solari, Luigi	35
Soroka, Stuart Neil	54
Spencer, Herbert	121
Stalin, Josif Vissarionovič	28
Stránský, Jaroslav	24, 26, 27, 70
Svoboda, Eduard	20, 30, 37, 40, 43, 44, 68, 110, 112
Szopová, Eva	73
Šedivý, Ivan	118
Šedo, Jakub	107
Šicová, Zuzana	90
Šourek, Ladislav	20, 35
Šrámek, Fráňa	24
Šrámek, Jan	29, 100, 105, 106, 162
Švehla, Antonín	27, 29
Teige, Karel	31
Thompson, John B.	16, 45, 48, 56, 57, 61, 62, 63, 68, 73, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 101, 102, 109, 115, 118, 120, 123, 124, 127, 130, 138, 139, 142, 151, 156, 157, 162
Trampota, Tomáš	15, 68, 142
Tyl, Josef Kajetán	84
van Dijck, José	96
van Dijk, Teun A.	55
Večeřa, Pavel	3, 22, 24, 25, 31, 33, 34, 40, 42, 44, 47, 185
Vilém II. Pruský	132
Volek, Jaromír	3, 16, 17, 31, 56, 117, 136
Weber, Max	11
Weightman, Gavin	18
Wells, Herbert George	14
Williams, Raymond	167
Wodak, Ruth	52, 55

Wohl, Richard R.	97
Xenofanés	121
Zavoral, Method	106, 107
Zucker, Harold	54

12 Věcný rejstřík

archetyp	15, 68, 142
binární opozice	83, 111, 146
čechoslovakismus	29, 86, 87
diferenciace	57, 81, 84, 156
disimulace	56, 57, 61, 124, 151
diskurz	9, 16, 45, 50, 51, 81, 155, 156, 165
Diskurz	50, 51, 52, 53, 54, 55
diskurzivní analýza	11, 17, 18, 45, 47, 50, 51, 52, 54, 159
diskurzivní model	46, 52, 128, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180
eufemizace	57, 91, 97, 151
externalizace	12
fragmentace	56, 57, 81, 82, 83, 84, 87, 102, 156
framing	14, 82, 83, 110, 140, 158, 175
frankfurtská škola	14, 51, 117, 121
gatekeeping	14
habitualizace	12, 13, 55
hegemonie	16, 17
hermeneutika	11
Hrad	16, 17, 25, 26, 27, 29, 45, 58, 83, 88, 100, 106, 118, 120, 128, 138, 139, 143
ideologie	12, 15, 16, 17, 51, 56, 57, 58, 63, 80, 118, 121, 130, 138, 143
institucionalizace	13
internalizace	12, 121
jednoduché publikum	117
komunismus	27, 29, 128, 180
konzervatismus	27, 106, 119, 130
kritická teorie médií	16, 117, 180
kulturní studia	16
kulturní hybridizace	112
langue	11, 51
legitimizace	12, 13, 15, 16, 33, 50, 56, 57, 63, 68, 81, 85, 88, 99, 101, 109, 120, 127, 138, 139, 142, 157
liberalismus	27, 28, 63, 121, 128, 138
Marmaggiho aféra	66, 81
masové publikum	117
	198

mediální konstrukce reality	11, 12, 16, 159
mediální účinky	13
mody operandi ideologie	45, 56, 58, 87
nacionalismus	27, 29, 30, 35, 139, 180
narativizace	57, 68, 85, 88, 120, 127, 130, 139, 142
nastolování agendy	14, 15, 24, 36, 47, 53, 54, 101, 105, 172, 175
naturalizace	17, 58, 73, 123
nominalizace	58, 97, 114, 150, 151
objektivace	12
ontologické bezpečí	129, 142, 168, 179
parasociální vztah	97, 170
parole	11, 51
pasivizace	58, 151
poststrukturalismus	11, 51
pozitivismus	11
priming	14, 180
propaganda	13, 14, 20, 34, 35, 36, 42, 63, 67, 117, 175, 180, 181
racionalizace	56, 101, 109, 139
reifikace	56, 58, 87, 118, 123, 151
simulakrum	172
socialismus	27, 63, 121
sociální konstruktivismus	11, 12, 13, 51, 55, 159
sociální realita	11, 12, 13, 14, 48, 50, 51, 55, 178, 180
standardizace	57, 63, 77, 114, 138
stereotyp	15, 72, 74, 83, 87, 88
strategie přemístění	57, 61, 62
strategie vyloučení jiného	57, 81, 83, 84
strukturalismus	11
symbolické světy	12, 16
symbolizace jednoty	57, 80, 156
technodeterminismus	107, 109, 121, 165
technoptimismus	88, 103, 111, 121, 130, 131, 145, 165
technopesimismus	60, 103, 119, 120, 122, 129, 130, 131, 165
teorie domestikace technologií	74, 90, 96, 160
teorie reprezentace	15, 56
typ	11, 15, 51, 77, 171
unifikace	56, 57, 63, 77, 80, 87, 138, 156

univerzalizace	57, 63, 138
zakotvená teorie	11
zprivátněná mobilita	167
zvěčnění	58, 87, 118